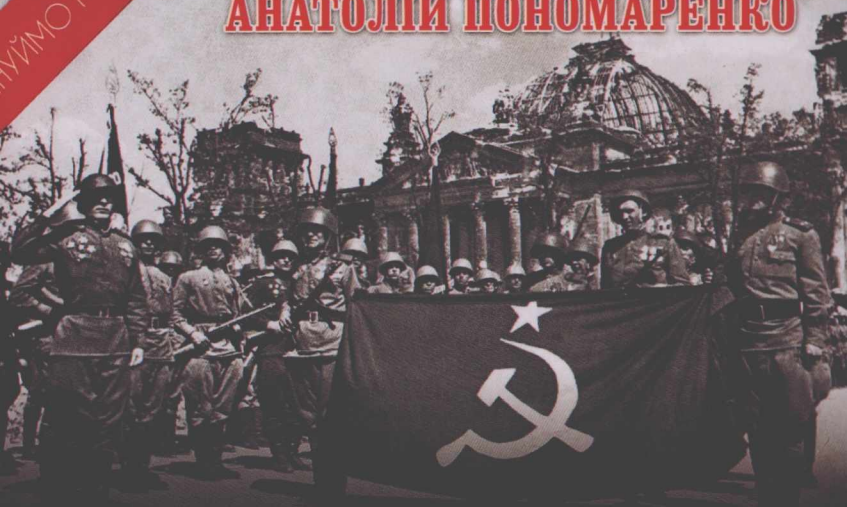

ПРИЙМО МІФІ!

АНАТОЛІЙ ПОНОМАРЕНКО

ПРАПОР ПЕРЕМОГИ

ІГРИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ

ВИДАВНИЦТВО «УКРАЇНСЬКИЙ ПРІОРИТЕТ»

АНАТОЛІЙ ПОНОМАРЕНКО

ПРАПОР ПЕРЕМОГИ

ІГРИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

Київ
«Український пріоритет»
2019

Пономаренко А.П.

П56 Прапор Перемоги. Ігри для дорослих / Анатолій Пономаренко. – Київ: Видавництво «Український пріоритет», 2019. – 448 с., іл.

ISBN 978-617-7656-42-4

Задум Головного Політичного Управління Червоної Армії був простий і, здавалося, легко здійснений: батальйони беруть Рейхстаг, а потім двоє солдатів з відповідними анкетними даними, під надійною охороною підіймаються на дах будівлі та встановлюють де-небудь на видному місці прапор, який оголошується «прапором Перемоги». Солдатів нагороджують «орденами Червоного Прапора», їхні імена вписують в підручники історії.

Але щось пішло не так...

Видавнича рада

Ак Вельсапар, письменник, видавець (Швеція), Євген Баран, голова Івано-Франківської ОО НСПУ, літературознавець. Станіслав Бондаренко, письменник. Павло Вольвач, письменник. Володимир Даниленко, голова КМО НСПУ. Володимир Казарін, письменник, ректор Таврійського університету. Анатолій Кичинський, лауреат Шевченківської премії. Олександр Косенко, поет. Василь Кузан, письменник. Елла Леус, письменниця, головний редактор альманаху «Палісадник». Василь Слапчук, лауреат Шевченківської премії. Ольга Слоньовська, письменниця. Сергій Дмитрієв, голова Одеської ОО НСПУ. Ігор Гургула, голова Львівської ОО НСПУ. Надія Степула, письменниця. Володимир Шовкошитний, директор видавництва.

© Анатолій Пономаренко, 2019

© Козицька Світлана, дизайн, 2019

© Видавництво «Український пріоритет», 2019

ПРАПОР ПЕРЕМОГИ

ІГРИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

ЗМІСТ

Передмова	6
Глава 1. Що за прапори майоріли над куполом Рейхстагу?	13
Глава 2. Що писали газети про Прапор Перемоги в травні 1945-го?	23
Глава 3. Змагання фотокореспондентів	30
Глава 4. Дивовижна історія першої фотографії прапора Перемоги	42
Глава 5. Фотографи спростовують істориків	48
Глава 6. Сталінська історіографія	54
Глава 7. Як нещасний Рейхстаг опинився в ролі «лігва звіра»	63
Глава 8. Найперший прапор	70
Глава 9. Вітання Сталіна і генеральська паніка	85
Глава 10. Артилеристи штурмують Рейхстаг	96
Глава 11. Що за прапор підняли на Рейхстазі Єгоров і Кантарія?	115
Глава 12. Зачистка поля слави для Єгорова і Кантарії починається	125
Глава 13. Головне політуправління проти генерала Берзаріна	137
Глава 14. Парад і фіаско «прапора Перемоги»	149
Глава 15. Як відсували Береста	164
Глава 16. Початок нового етапу	173
Глава 17. ЦК КПРС. Закрита нарада в листопаді 1961 року, присвячена «прапору Перемоги»	180

Глава 18. «Знамя №5» – шлях до слави. Злети і падіння	193
Глава 19. Герої штурму Рейхстагу і Батьківщина – мачуха	211
Глава 20. Штурм Рейхстагу і прапор Перемоги в мемуарах	223
Глава 21. Інформаційні війни ветеранів	260
Глава 22. Мемуари і маразмуари	274
Глава 23. Як зацькувати героя? Посібник від радянської влади	295
Глава 24. Скільки прапорів було над Рейхстагом?.....	307
Глава 25. Григорій Булатов – солдат зраджений Батьківщиною	323
Глава 26. Виконавці та замовники	332
Глава 27. Нагородження прапорonoсців.....	347
Глава 28. Міфи і легенди про «прапор Перемоги» і про бої в Рейхстазі	356
Глава 29. Віртуальний прапор Перемоги	376
Глава 30. Як Гітлер допомагав Червоній армії брати Берлін	383
Глава 31. Штурм Рейхстагу. Небажана правда	397
Глава 32. Капітуляція Німеччини.....	427
Післямова	441
Подяки	445

Передмова

Безліч червоних прапорів майоріли над поваленим Берліном. Замполіти, парторги і комсорги, втілюючи в життя вказівки Комуністичної партії, організовували встановлення прапорів на всіх більш-менш помітних будівлях. Серед всіх встановлених прапорів був виділений один – якому судилося стати «прапором Перемоги». За особистою вказівкою Сталіна для встановлення «прапора Перемоги» обрали будівлю давно покинуту німецьким парламентом (рейхстагом) і передану центральному медичному архіву.

Задум ГоловПУРу (Головне Політичне Управління Робоче-селянської Червоної армії) був простий і, здавалося, легко здійснений: батальйони беруть Рейхстаг, а потім двоє солдатів з правильними анкетними даними і під надійною охороною підіймаються вгору і встановлюють де-небудь на видному місці прапор, який оголошується «прапором Перемоги». Але щось пішло не так...

Радянська пропаганда створила безліч міфів про Другу Світову війну. На вигаданих подвигах 28-ми панфіловців, молодогвардійців, Зої Космодем'янської та інших виховувалися підростаючі покоління.

А ось до правди про Другу Світову війну в Країні Рад ставилися дуже насторожено, ховали і виганяли її як могли. Правда для комуністичного режиму була не просто не потрібна, вона була небезпечна. Щоб створити потрібні уявлення в головах радянських людей, часто навіть брехати не доводилося. Досить було розповісти не все, показати тільки частину правди і дезінформація готова.

Наприклад, хто не чув про Сталінградську битву? Таких людей, напевно, на весь світ набереться небагато. Як же, перелом ходу війни на Східному фронті! Кінохроніка, фото-

графії, мемуари, художні фільми. Здається все розказано і все показано. Чи все...? Виявляється, щось дуже суттєве не просто не згадується, а ретельно приховується. Три фронти, під загальним керівництвом (тоді ше) генерала Василевського, 19 листопада 1942 року завдали по німцях і їх союзниках потужного **відволікаючого** удару.

Головним ударом став наступ під Ржевом, щоб зрізати Ржевський виступ, націлений на Москву, який дуже турбував і дратував Сталіна. У наступі на Ржев, що почався 25 листопада (через 6 днів після відволікаючого удару), на чолі якого стояв майбутній маршал Жуков, військ і техніки було задіяно в рази більше, ніж під Сталінградом. Але тов. Жуков примудрився покласти всіх цих солдатів і офіцерів і втратити тисячі танків.

Якби цією арматоду командував якийсь німецький генерал, скажімо Модель, Манштейн або Роммель, то з такими силами він, вірогідно, взяв би столицю противника вже в 1943 році. На превеликий жаль, ці війська очолював сталінський улюбленець Жуков, якого письменник-фронтвик Віктор Астаф'єв називав «бракоробом російського народу», за його вміння нести страшні втрати навіть там, де в цьому не було ніякої необхідності.

Хіба ж могла радянська влада допустити подібну правду в голови радянських людей?

Точно так само, весь світ знає про страшну трагедію блокадного Ленінграда. Голод і смерті жителів мегаполісу, культурного центру Росії, оточеного німецькими і фінськими військами. Чи можна було уникнути цієї трагедії? Значною мірою – так!

22 червня 1941 року, на початку радянсько-німецької війни, уряд Фінляндії заявив про свій нейтралітет. Це повідомлення фінського уряду з захопленням вітали в парламенті Великобританії, країни, яка до 22 червня майже самотужки чинила відчайдушний спротив гітлерівській

Німеччині. Підтримали фінський нейтралітет і в США.

Радянський уряд добре уявляв собі, що маленька Фінляндія не мала ні найменшого бажання воювати і в рівній мірі боялася як СРСР, так і Німеччину. Проте, 25 червня 1941 року радянська авіація почала масовані бомбардування фінських міст. Над Гельсінкі, фінською столицею, були збиті в цей день 26 літаків з червоними зірками на фюзеляжах.

На третій день гітлерівського наступу радянське керівництво ще не усвідомило катастрофічної сили німецьких ударів і вирішило «під шумок» виконати те, що не вийшло в 1939-1940 роках, тобто провести збройне захоплення території фінської держави з виходом на шведський кордон. Це божевільне рішення коштувало життя сотням тисяч жителів цього міста і червоноармійців. Невже радянському командуванню в червні 1941 року не було де застосувати війська Ленінградського військового округу?

Чи могла Радянська влада розповідати своїм підданним, що жодна фінська гармата жодного разу не вистрілила по Ленінграду? Що жоден фінський літак і близько не підлітав до міста на Неві? Що фіни всього лише вийшли на свій старий кордон, який існував до Зимової війни (30.11.1939–13.03.1940) і далі до Ленінграду не підійшли ні на крок, незважаючи на постійний тиск і вмовляння Гітлера? Більш того, 6 грудня 1941 року фіни в односторонньому порядку припинили активні бойові дії і провели часткову демобілізацію своєї армії. Хіба такі речі можна було розповідати наївним радянським людям?

Звичайно, самим лише замовчуванням правди в Радянському Союзі не обмежувалися. Була і відверта брехня, в яку, проте, населення щиро вірило – СРСР не укладав з Гітлером договір про розподіл Східної Європи, не нападав на Польщу у вересні 1939 року спільно з гітлерівськими військами, не влаштовував спільні радянсько-німець-

кі паради з нагоди перемоги над Польщею, не розстрілював в концтаборах тисячі полонених польських офіцерів.

Вище радянське керівництво розповідало, що Естонію, Латвію і Литву Червона Армія не окупувала, а навпаки – захистила. Тим більше, що відразу після введення радянських військ відбулися «вибори» і народ у «великому натхненні» «проголосував» за призначених Сталіним людей, які тут же побажали «возз'єднатися» з Росією. Правда, незабаром потяглися до Сибіру нескінченні ешелони з «небажаними елементами», які на думку НКВС не вписувалися в нову соціалістичну реальність.

Бессарабія і Буковина виявилися для Кремля сакральними територіями і були відторгнуті від Румунії. Після цього Гітлеру не склало труднощів переконати румунський уряд приєднатися до походу на Схід.

Якщо розповідати радянським людям правду не можна, то чим забивати їхні голови? Голови не мають бути порожніми! Отже, створювалися численні міфи на військову тематику. Надзвичайно сильним відволікаючим ходом було виділення з періоду Другої Світової війни так званої Великої Вітчизняної війни (ВВВ). Мовляв, для Радянського Союзу війна почалася 22 червня. А те, що Країна Рад до цієї дати встигла побрязкати зброєю проти всіх своїх сусідів, без винятку, так це «дрібниці» які не заслуговують на увагу. Ну, змінилися кордони на користь СРСР; ну втратили незалежність деякі країни, чия територія виявилася дуже потрібною Москві – ну то й що!? Подумаєш, Радянський Союз за два роки (1939–1940) захопив території більші, ніж площі таких великих європейських держав як Італія або Великобританія! І яка ж це війна? Ось коли Гітлер напав на СРСР – ось тоді війна і почалася.

Головною метою виділення ВВВ з Другої Світової війни було бажання радянського керівництва приховати від

населення країни Рад той факт, що в Другу Світову СРСР увійшов в якості союзника гітлерівської Німеччини. Скільки сил було покладено радянськими істориками, щоб замаскувати союзницькі відносини Радянського Союзу з нацистами. Але знамениті спільні паради радянсько-німецьких військ у Бресті, Гродно, Пінську, Львові, Белостоку та інших містах у вересні 1939 року з нагоди передачі міст з німецької зони окупації в радянську, говорять самі за себе. А те, що Німеччина відмовилася передати фінам вже оплачену урядом Фінляндії зброю, замовлену ще до радянсько-фінської війни 1939–1940 рр., показує ступінь союзницьких відносин між Німеччиною і СРСР.

Історикам добре відомий план розділу Балтійських країн між Німеччиною і СРСР. Естонія і Латвія повинні були відійти СРСР, а Литва Німеччині. Але потім в Кремлі передумали, захоплення чисто польських територій не укладалося в радянське пояснення про «визволення» «єдинокровних» українських та білоруських братів. Тому Сталін звернувся до Гітлера з пропозицією обміняти «німецьку» Литву на еквівалентну територію в Польщі, на Варшавське і Люблінське воеводства. Фюрер пішов назустріч побажанням свого союзника. Німці залишили собі тільки Мемель (нині Клайпеда), який вони окупували ще в березні 1939 р. Як вийшло, що Сталін і Гітлер, врешті-решт, не поділили між собою Європу і зчепилися в смертельній для своїх країн сутичці, тут розглядатися не буде. Про це вже написано достатньо.

У Радянського Союзу була одна риса, що сильно відрізняла його від усіх інших країн. Це тотальний контроль правлячої партії над усіма сферами людської діяльності. Щось подібне було тільки в гітлерівській Німеччині, де нацистська партія була всюди, крім армії. Армія, яка дісталася Гітлеру в спадок від попередніх режимів, з офіцерським корпусом з військової аристократії, не допустила до своїх лав нацистських «замполітів».

У Радянському Союзі Червона Армія, створена Левом Троцьким, була під повним контролем компартії. Спочатку комісари, потім політруки пронизували всі структури армії знизу доверху. Колосальний апарат, безліч людей, яких треба було чимось зайняти, крім їх головного завдання – нагляду за офіцерами і генералами (недарма маршал Жуков за очі називав всіх політпрацівників шпиками). Енергійні політруки, які влаштувалися у непоганій годівниці, повинні були якимось чином відпрацьовувати свій хліб і показувати партійному керівництву (показуха – невід'ємна риса комуністичного режиму), що свій хліб вони їдять не дарма.

Показуха породила масу так званих «починів» і соцзмагань. Абсолютно непотрібні, часто абсурдні «почини» дозволяли забивати людям голови. Часто подібні дурниці набували характеру епідемії, охоплюючи мільйони людей. Газети всіх рівнів радували народ черговими звершеннями. Донесення про результати соцзмагань і «починів» зі сходинок на сходинок піднімалися на самий «верх». А нагорі придумували все нові й нові акції, які кидалися виконувати низові структури політорганів. З однією такою акцією, результати якої перевершили всі очікування ЦК КПРС, ми, власне, пропонуємо ознайомитися детальніше.

Йдеться про підняття прапора над медичним архівом у Берліні. В цій будівлі колись (до весни 1933 року) розміщувався парламент Німеччини – рейхстаг. До квітня 1945-го в цій сильно пошарпаній будівлі розміщувалися також шпиталь, пологове відділення клініки «Шаріте», дитячий садок і приміщення різних служб. Могутня пропагандистська машина Країни Рад перетворила прапор над медичним архівом на «прапор Перемоги». Попелюшку зробили принцесою. Казка, складена політорганом, набула популярності. Але найцікавіше залишилося

за межами офіційної версії. Довкола «прапора Перемоги» закрутилася круговерть карколомних подій з такими несподіваними сюжетними поворотами, що позаздрив би навіть видатний майстер детективного жанру. Про реальні події, що випали з поля зору істориків, і йтиметься на сторінках цієї книжки.

Глава 1.

ЩО ЗА ПРАПОРИ

МАЙОРИЛИ НАД КУПОЛОМ РЕЙХСТАГУ?

У першій половині травня 1945 року над куполом захопленого Рейхстагу майорили червоні прапори, спочатку один, а потім другий. Треба сказати, відразу, що ні перший, ні другий не були «прапором №5» Військової ради 3-ї ударної армії, який пізніше назвали «прапором Перемоги». Хоча більшість людей переконані, що саме цей прапор, який в сьгоднішній Росії є символом Перемоги, був поставлений над Рейхстагом двома мужніми розвідниками, Єгоровим і Кантарією.

Що нам відомо про підняття «прапора Перемоги» на даху Рейхстагу? Найавторитетнішими джерелами інформації є мемуари безпосередніх виконавців: двох розвідників 756-го полку, М. Єгорова і М. Кантарії, та їх безпосередніх начальників: командира одного з батальйонів, які штурмували Рейхстаг, С. А. Неустроєва і командира 756-го полку Ф. М. Зінченка. Спогади були написані через багато років після закінчення війни, але буквально рясніють хвилюючими подробицями. Таке не забувається. Тим більше, що за встановлення «прапора Перемоги» всі ці товариші отримали зірочки Героїв Радянського Союзу. Як же описані події тих далеких днів у цих книгах?

Перш, ніж надати слово нашим героям, необхідно обов'язково повідомити, що з 1945 року офіційна радянська історична лінія кілька разів змінювалася. «Переносили» час взяття Рейхстагу і, відповідно, час встановлення переможного прапора. Тому нехай Вас не бентежить, що в книзі Єгорова та Кантарії вони ставлять прапор на

куполі Рейхстагу під час штурму, 30 квітня, а у Неустроєва і Зінченка «герої-розвідники» переносять прапор на купол 2 травня, вже після капітуляції берлінського гарнізону. Насправді прапор Військової ради так і не був встановлений на Рейхстазі. Цьому завадили обставини, про які буде детально розказано в інших розділах книги. Через ці обставини з'явився абсолютно несподіваний прапор, який був встановлений рано-вранці 1 травня групою солдат під командуванням О. П. Береста. Встановили його на кінній скульптурі герольда над східним фасадом Рейхстагу.

Почнемо, мабуть, зі спогадів комбата С. А. Неустроєва:

«Вранці 2 травня в рейхстаг прийшов командир полку Ф. М. Зінченко і повідомив, що телефонував командир дивізії генерал В. М. Шатілов, який пообіцяв скоро прибути в рейхстаг. До приходу генерала Прапор було потрібно переставити з фронту на купол. Для цієї мети Зінченко викликав на площу Єгоров і Кантарію.

Купол мав конусну металеву обрешітку з вибитими шибками. Висота купола від землі до верхнього майданчика метрів 50–60. Єгоров попереду із прапором, Кантарія за ним стали підніматися вгору. В обрешітці в багатьох місцях залишилося скло. Єгоров сильно порізав долоні і пальці обох рук. Коли прапороносці вже досягли другої половини купола, раптом обірвалася поперечина рами (поперечини були приблизно метрові, кожна з'єднувалася з вертикальними стійками заклепками). Поперечина повисла на одній заклепці. Разом з нею повис Єгоров... У тих, хто був на Королівській площі, мимоволі вирвалося зітхання: ну, зараз Єгоров впаде вниз... Під ним прірва...

Якимось дивом Єгоров підтягнувся на руках, перебрався до вертикальної стійки і знову став підніматися. Нарешті він, за ним Кантарія, дісталися до верхнього майданчика і вставили дрівко прапора в металеву трубу (ця труба

була зроблена спеціально для державного прапора фашистського третього рейху). Кантарія на вузькому і хиткому майданчику купола піднявся на повний зріст, однією рукою вхопився за древко, іншу підняв і голосно закричав: «Ура!».

Капітан Ярунов, який стояв поруч зі мною, не витримав: «Досить! Злазьте швидше до чортової бабусі». Начальник штабу майор Казаков нервово повторював: «Він ще лезгинку там буде танцювати, абрек недолугий... Нехай тільки злізе, я йому покажу... нехай тільки злізе...».

Ну що ж, вражає! Написано майстерно. Тільки епізод з обірваною поперечиною продуманий погано і породжує низку питань.

А ось як викладено епізод з перенесенням прапора у командира полку Ф. М. Зінченка:

«Викликав Єгорова і Кантарію, і ми вирушили наверх... Коли я виліз на дах, переді мною відкрилася досить широка панорама Берліна. Обійшли повільно купол і на східній стороні (тобто тильній щодо парадного входу) виявили спотворені розривом снаряда сходи, що ведуть на самий його верх.

Ну що ж, товариші дорогі, – звернувся я до своїх супутників. – Тридцятого квітня ви не в повному обсязі виконали мій наказ. Прапор-то встановили не на куполі. Довиконали!...

– Єсть, товаришу полковник, довиконати наказ, – бадьоро відповіли Єгоров і Кантарія. І через кілька хвилин Прапор уже майорів над куполом...»

А тепер слово героям-прапорноносцям. У книзі, написаній літератором Данюшевським від імені Єгорова та Кантарії, чергуються «спогади» цих бійців. То мова ведеться від імені Єгорова, то від імені Кантарії.

«...Нарешті, підповзли до купола.

– Ну що, з богом? – запитує Єгоров, зручніше влаштуовуючи автомат за спиною.

– Пішли! – Я рішуче беруся рукою за залізне ребро купола.

Скла в каркасі не залишилося, тільки уламки стирчать, що застрягли між гумовими прокладками каркасу. Чіпляючись за поперечки і одночасно перевіряючи їх на міцність, полізли по цій похилій ґратчастій стініці. Зараз ми знаходимося прямо над центральним залом рейхстагу. Що там робиться, не видно. Зала горить наповну. Знизу, як з пічної труби, валить дим. Обличчя, руки миттєво вкрилися товстим шаром сажі. Спека неймовірна. Ми ніби на сковорідці, але ж на нас ще ватяні тілогрійки!»

У цьому місці доведеться зупинитися і уважно розібратись із запропонованим нашої увазі уривком детальніше. Не могли Єгоров і Кантарія підійматися по каркасу купола «чіпляючись за поперечки» з тієї простої причини, що відстань між цими поперечинами становила близько двох метрів. Відстань між вертикальними направляючими каркаса становила близько метра. Уявіть собі сходи з такими розмірами і хоча б подумки спробуйте ними піднятися. Навіть якби відстань між поперечинами була в двічі меншою, тобто 1 метр, дертися такими «сходами» вверх було б непросто. Зазвичай в сходах відстань між сходинками (поперечинами) становить 30–40 см.

Єгоров. «Піднімаємося все вище і вище. Під нами безодня. Навіть легке поранення – і кінець. Як можемо, підстраховуємо один одного. Коли прапор у Кантарії, я лізу позаду нього, потім він передає прапор, пропускає мене вперед. (Якийсь дивний ритуал, позбавлений практичного сенсу – А.П.). Для надійності, і щоб звільнити руки, древко просовуємо за ремінь.

Від диму і кіптяви нічим дихати, горло дере кашель. Поступово навалюється втома, ноги дерев'яніють, а до верху купола ще кілька метрів. Спробували прив'язати прапор до ребра, але рами заважали йому майорити. Ні, кажу Мелі-

тонові, так нашого прапора, напевно, ніхто не побачить, давай далі...

Останні ці метри далися дуже важко. Сил, по-моєму, вже не залишалося – на одній волі лізли. Але вилізли! На самому верху купола був невеличкий майданчик. Навколо нього стовпчики наставлені, стирчать сантиметрів на п'ятдесят. І посередині стовпчик такий самий.

Я кажу Мелітонові:

Давай до цього стовпчика прапор прив'яжемо.

Придивилися, а це металеві трубки, і діаметр у них якраз такий, як у деревка. (Потім з'ясувалося, що фашисти в них у свята свої прапори вставляли). Просунули ми деревко в центральну трубку, перевірили, чи добре тримається. Про всяк випадок ще моїм ременем закріпили. Тепер можна було перевести дух. Відчуваю, що щось руки у мене липкі. Подивився, а вони всі в крові: залишками скла поранив. У мене і зараз на обох долонях шрами видно». (Про те, що поперечина обірвалася у нього під руками Єгоров «забув»).

Отже, безпосередні учасники події запропонували нашій увазі три різних версії установки прапора Військової ради, що став згодом «прапором Перемоги». Дуже дивно, що опис встановлення переможного прапора учасники подій не завдали собі клопоту узгодити між собою. Першою вийшла книга Єгорова та Кантарії (1975 р), потім мемуари Зінченка (1983 р). Неустроєв написав на цю тему чотири книги з 1986 по 1997 р. Не знаю, як «розвідники», а Зінченко й Неустроєв уважно стежили за літературною творчістю своїх колишніх товаришів по службі.

Але нас цікавить перш за все питання – яка з трьох наведених версій є правдивою. Безсумнівно, ці «спогади» доволі цікаві. Але правди в описах встановлення прапору немає. Брешуть заслужені ветерани безбожно! Хоча по-різному. Неустроєв емоційно і винахідливо. Зінченко дуже коротко і обережно. Данюшевський, від імені Єго-

рова та Кантарії, нерозумно і непереконливо.

Ось деякі з ляпів, допущених у спогадах. За Неустровим солдати лізуть на купол Рейхстагу в його західній частині. Так що їх було б добре видно групі спостерігачів, які стояли біля парадного входу в будівлю. За Зінченком Єгоров і Кантарія піднімалися по сервісних сходах, розташованих на східній частині купола і за ними не могли спостерігати офіцери, що перебували перед парадним входом. І Зінченко зовсім «не пам'ятає» моменту, коли Єгоров мало не впав униз. З його розповіді все пройшло легко і спокійно.

Єгоров і Кантарія в своїх спогадах описують моторошну пожежу в залі засідань Рейхстагу. Розповідають, як їм було жарко і якими замурзаними від диму і сажі вони стали після свого сходження по обрешітці купола. Але пожежа в залі засідань Рейхстагу виникла в середині дня 1 травня, коли німці намагалися вибити червоноармійців з будівлі. А в книзі «розвідників» «прапор Перемоги» було поставлено пізно ввечері 30 квітня. Тобто задовго до пожежі.

За описом сходження на купол Рейхстагу, написаному Данюшевським зі слів Єгорова і Кантарії можна зробити висновок, що на куполі вони не були взагалі. Ні 30 квітня, ні 2 травня. Хоча побували на даху не менше двох разів. Ще раз перечитаємо рядки з книги:

«Нарешті, підповзли до купола.

– Ну що, з богом? – запитує Єгоров, зручніше влаштовуючи автомат за спиною.

– Пішли! – Я рішуче хапаюся рукою за металеве ребро купола».

Справа в тому, що до ребра купола з даху Рейхстагу дотягнутися було досить важко. Купол Рейхстагу служив джерелом природного освітлення залу засідань парламенту і був встановлений на масивному кам'яному цоколі висотою близько десяти метрів! До того ж, верх цоколя утворю-

вав закарлюку, як у літери «Г», спрямовану назовні. Проте, як подолали мужні хлопці ці десять метрів прямовисної кам'яної стіни, в спогадах не повідомляється.

Обережний Зінченко в своєму стислому описі розповів, як вони втриьох повільно обійшли купол і виявили напівзруйновані сервісні сходи. Архітектура Рейхстагу не дозволяла обійти купол. Його можна було, хіба що, облетіти. З півночі і півдня цоколь купола обмежувався провалами внутрішніх дворів-колодязів. А зі сходу і заходу рельєф даху був настільки складним, з чималим перепадом висот, що без спеціального спорядження здійснити обхід було б досить складно.

Неустроєв пише, що перевстановлення прапора на купол відбулося вранці. Але за спогадами відомого фотографа Євгена Халдея, що того ранку також перебував на даху

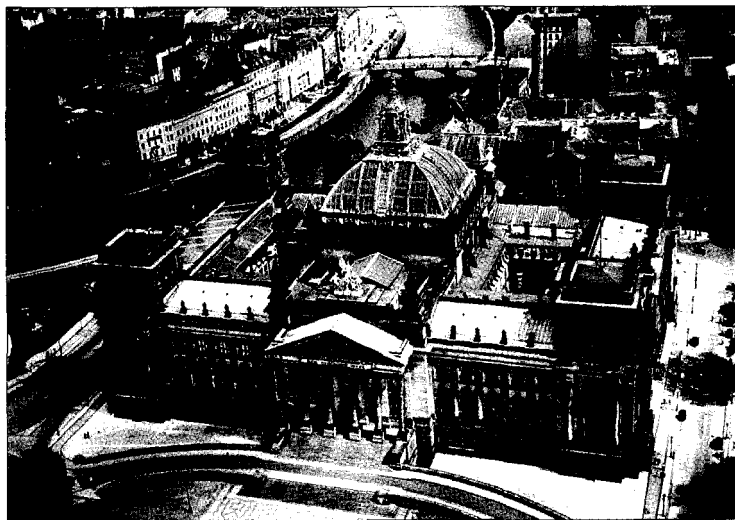

Фото 1. На цьому знімку Рейхстагу добре видно, що дістатися до решітки або просто обійти купол – завдання дуже непросте. Бачити бійців, що лізуть на купол зі східного боку, перебуваючи біля парадного входу – неможливо.

Рейхстагу, з купола валив дим і періодично виривалися язики полум'я. Через сильну спеку до купола не можна було близько наблизитися... Тому свій всесвітньо відомий знімок з встановленням прапора Халдей зробив над східним фасадом будівлі, на значній відстані від купола.

Взагалі-то, головними свідками всього, що діялося навколо Рейхстагу слід визнати фотографів. Фотокорів, які метушилися навколо Рейхстагу в той пам'ятний день 2 травня 1945 року, була неймовірна кількість. І вони безперервно знімали. Якби прапор Військової ради встановили на куполі Рейхстагу, то ми б сьогодні мали масу чудових фотографій. Кращі фоторепортери Радянського Союзу, що зібралися біля Рейхстагу як на зліт передовиків фотосправи, залишили б нам безліч своїх візуальних свідчень. Ми б змогли побачити не тільки прапор Військової ради на куполі, а й сам процес встановлення прапора хоробрими прапорonoсцями. Але фотографії «прапора Перемоги» на куполі захопленого Рейхстагу відсутні.

Однак, є фотографії якихось інших прапорів, що гордо майоріли над напівзруйнованим куполом Рейхстагу. Наприклад, фотокореспондент, з фотоапаратом на грудях, позує своєму колезі на одній з невеликих кутових веж. За спиною офіцера, в декількох десятках метрів, над куполом Рейхстагу майорить червоний прапор. Співвідношення його довжини і ширини дуже відрізняється від розмірів «прапора Перемоги». Хто і коли встановив цей прапор, невідомо. На фотографіях Рейхстагу зроблених вранці 2 травня, майданчик на куполі прапором ще не прикрашений.

Зате походження великого прапора, що з'явився на куполі Рейхстагу рано вранці 9 травня 1945 року, добре відомо. Його встановлено за наказом коменданта Берліна генерала М. Е. Берзаріна на честь дня Перемоги. Є досить багато фотографій цього величезного прапора. Але є, все ж таки, і фото прапора, встановленого М. Єгоровим і М. Кан-

Фото 2. 2 травня 1945 р. Прапор на куполі Рейхстагу, встановлений невідомими солдатами.

тарією під керівництвом О. П. Береста на кінній скульптурі герольда. На знімку фотокора Бориса Шейніна, який виявився одним із перших кореспондентів, що потрапили на дах Рейхстагу, відображений прапор, який знімав якийсь невідомий боєць.

Цей знімок був опублікований вперше до 20-річчя Перемоги. Штатні пропагандисти не визнали тоді в знятому прапорі прапор Єгорова і Кантарії, тому що це в корені суперечило панівній на той час версії встановлення прапора. Хоча знімок похвалили. Сказали, що він чесний. І пояснили, що на знімку зображений момент встановлення одного з численних прапорів. Ми ж стверджуємо, що солдат прапор знімав. Чому знімав, а не встановлював? Та тому, що на знімках, зроблених трохи пізніше, іншими фотографами, цього прапора вже не було. Що цілком узгоджується із наказом начальника політвідділу 3-ї ударної армії полковни-

ка Лісіцина про перенесення «прапора Військової ради» на купол. Полковника не влаштувало місце, на якому перебував прапор. Знизу, з великої відстані, Лісіцин прийняв прапор на скульптурі за прапор Військової ради.

Перевстановити «прапор Перемоги» на купол доручалося все тим же Єгорову та Кантарії, чії кандидатури на роль «героїв-прапороносців» були затверджені нагорі. Хто випередив неповоротку пропагандистську машину 2 травня, на жаль, невідомо. Але це зламало плани політорганів. В будь-якому разі відомо, що Зінченко, який здійснював безпосереднє керівництво операцією «прапор Перемоги» на місці, не наважився замінити невідомий прапор на прапор Військової ради (що перебував у штабі полку) на очах у журналістів. Звичайно, можна було здійснити заміну в один з наступних днів, але... Мемуари учасників демонструють, що цього не сталося. І це вберегло прапор Військової ради від утилізації в день, проголошений Днем Перемоги. 9 травня.

Фотографія з офіцером, що позує на тлі купола Рейхстагу надзвичайно інформативна. Сильний вітер повністю розгорнув прапори і можна легко визначити співвідношення сторін кожного з прапорців. У прапора, ближнього до офіцера, довжина більше ширини в 1,65 рази. Прапор на куполі має довжину більшу за ширину в 1,5 рази. А у «прапора Перемоги» довжина перевищує ширину в 2,3 рази. Очевидно, що на куполі Рейхстагу встановлено не прапор Військової ради 3-ї ударної армії, а прапор невідомих відважних і вельми спритних бійців.

Глава 2.

ЩО ПИСАЛИ ГАЗЕТИ ПРО ПРАПОР
ПЕРЕМОГИ В ТРАВНІ 1945-ГО?

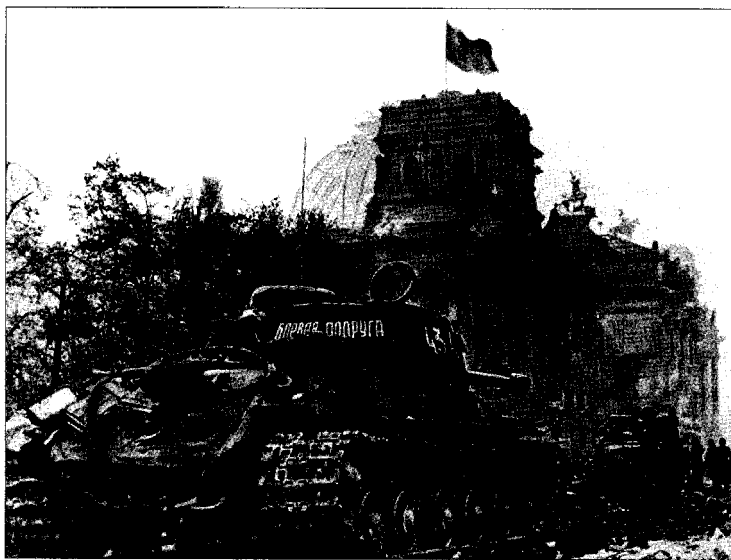
Травень 1945-го року – місяць, коли закінчилася війна і почався мир. Час приголомшливої перемоги і час великих надій. Час радісних репортажів з переможеної Німеччини. Час, коли кінооператори і фотокореспонденти снували Берліном, намагаючись відзняти останні солдатські подвиги і донести їх до читачів з усієї країни. Кореспонденти брали інтерв'ю у бійців, розпитуючи про подробиці і забезпечуючи для своїх газет унікальні матеріали. У радісній метушні тих днів з'являлися як справжні шедеври, так і прикрі ляпи. З усього розмаїття тем зосередимося на газетних повідомленнях про встановлення прапора Перемоги.

Головне «джерело істини» в СРСР, газета «Правда», вже наступного дня після капітуляції Берліна, 3 травня, вийшла з фотографією «прапора Перемоги» над поваленим Рейхстагом. Великий прапор майорів не на куполі, а на одній із масивних веж, розташованих у кутах Рейхстагу.

Саме цей прапор зображений на фотографіях інших фотокорів. Наприклад, у Євгена Халдея є чудовий знімок поета Євгена Долматовського з мармуровою головою Гітлера під пахвою. За спиною поета видно Рейхстаг і прапор над вежею. І цей прапор на великій відстані зовсім не вражає, хоча на фотографії зробленій поблизу видно його солідні розміри, а бійцям ледь вдається утримувати його під поривами вітру.

Друкований орган Головного політичного управління Червоної армії (ГоловПУРа), журнал «Фронтowa ілюстра-

ція», опублікував у травневому номері фотографію своїх протеже, Єгорова і Кантарії, що тримають прапор на даху Рейхстагу. Правда, вийшла прикра для політпрацівників помилка. Фотокор А. П. Морозов відзняв прапороносців з чужим прапором, «несанкціонованим» політуправлінням. Це був прапор розвідувального взводу С. Сорокіна, виготовлений з німецького матраца і встановлений на 13 годин раніше, ніж це зробила група бійців під командуванням О. П. Береста, в яку входили і Єгоров з Кантарією. Свій прапор вони встановили на кінній скульптурі герольда, розташованій з іншого, східного боку Рейхстагу.

*Фото 3. Автор В. Тьомін. «Прапор Перемоги» над Рейхстагом.
Прапор домальовано.*

Знову ж таки, 3 травня, вийшов черговий наклад газети 150-ї стрілецької дивізії «Воїн Батьківщини», що помістила в куточку, в рубриці «Вони відзначилися в бою», невелику скромну замітку під назвою «Батьківщина з

глибокою повагою вимовляє імена героїв». Ось текст цієї замітки:

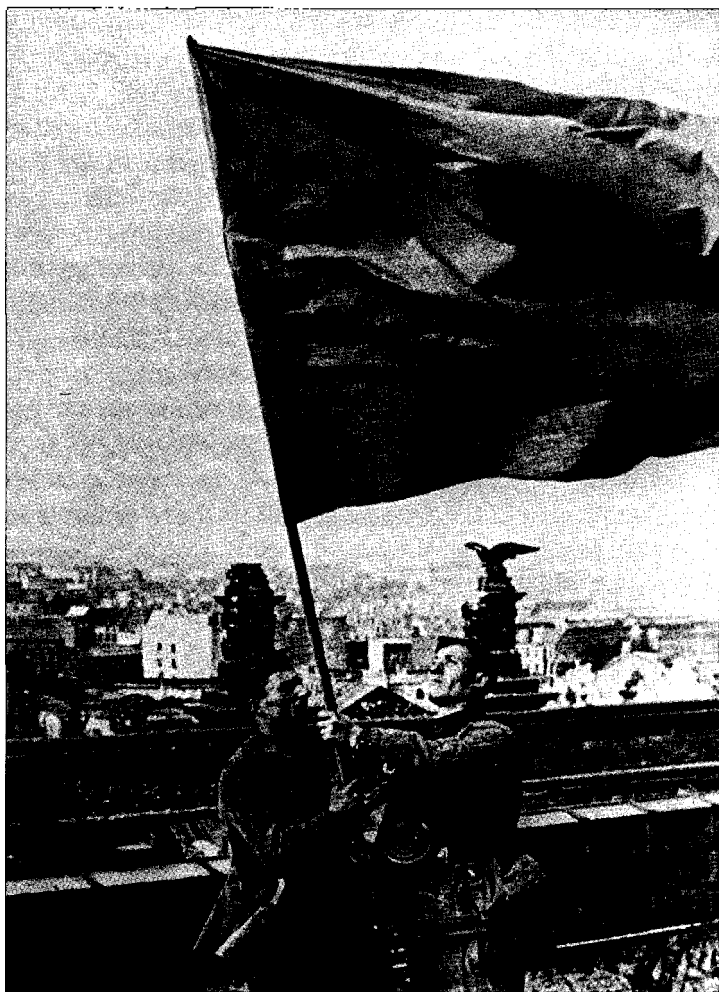
«Радянські богатирі, кращі сини народу. Про їх видатний подвиг напишуть книги, складуть пісні. Над цитаделлю гітлеризму вони встановили стяг перемоги. Запам'ятаємо імена сміливців: лейтенант **Рахімжан Кошкарбаєв**, червоноармієць **Григорій Булатов**. Пліч-о-пліч з ними билися інші славні воїни: **Правоторов, Лисенко, Орешко, Почковський, Брюховецький, Сорокін**. БАТЬКІВЩИНА НІКОЛИ НЕ ЗАБУДЕ ЇХ ПОДВИГУ. СЛАВА ГЕРОЯМ!» (Ми спробували відтворити розмір і жирність шрифту оригіналу). Через кілька днів газету «поправили» і вона вийшла зі статтею про «правильних» героїв-прапороносців.

5 травня «Комсомольська Правда» опублікувала статтю військкора капітана Андреева, в якій описано встановлення прапора на даху Рейхстагу наступним чином: «...тоді маленький, кирпатий молоденький солдат, що прийшов до Берліна з Кіровської області.... Він закріпив прапорець на карнизі». Ім'я солдата названо не було.

Але сьогодні ми знаємо, що це був один з розвідників взводу Сорокіна, Григорій Булатов. Схоже, що військкор не зміг особисто поговорити з Булатовим, який прив'язав «прапор Перемоги» на фронтоні даху Рейхстагу, над його парадним входом, і скористався переказом почутого від когось. Але як би там не було, відправляти репортаж в газету було потрібно.

До теми прапора газета «Правда» повернулася 20 травня, опублікувавши вражаюче фото з бійцями, що 2-го травня на даху Рейхстагу під «прапором Перемоги», салютують з особистої зброї. І знову без згадки імен прапороносців. На динамічній фотографії Якова Рюмкіна зображені розвідники взводу С. Сорокіна з тим самим прапором, з яким фотографувалися і Єгоров з Кантарією.

13 травня в журналі «Огонек» був опублікований ві-

*Фото 4. Автор А. П. Морозов. 2 травня 1945 р.
«Прапор Перемоги» (взводу Сорокіна) в руках Єгорова і Каптарії.*

домий знімок «прапора Перемоги» Євгена Халдея. Цей знімок є найбільш впізнаваним у світі з усіх прапорів Перемоги, знятих радянськими фотокореспондентами.

Мудре слова сталинського документа
ВІДКРИВАЮТЬ НОВІ СИЛИ

Війна в Європі вимагає від радянських воїнів величезних зусиль — колосальних витрат. Але це витрати не грошей, а сил — сил героїчних воїнів-патріотів. Вони виграють війну не грошима, а своєю кров'ю.

Сила в переможній армії — це сила патріотизму, це сила віри в перемогу. Це сила, яку дає нам Родина. Це сила, яку дає нам Сталин. Це сила, яку дає нам перемога.

Они отличились в бою

Родина є глибоким істинним притулком наших героїв. Союзники боїться, людина, людина. Об их выдающихся подвиге мыслит солдат, солдат. Над их подвигами возмущены души победы.

ЗАПОМНИМ ИМЕНА ХРАБРЕЦОВ:
Лейтенант Рахлишин Кошарбаев, красноармеец Григорий Бузатов. Плечом к плечу вместе с ними сражались другие славные воины Восточного, Ямского, Оренбургского, Брестовского, Сорокинского фронтов.

РОДИНА НИКОГДА НЕ ЗАБУДЕТ ИХ ПОДВИГОВ!
СЛАВА ГЕРОЯМ!

Війна в Європі вимагає від радянських воїнів величезних зусиль — колосальних витрат. Але це витрати не грошей, а сил — сил героїчних воїнів-патріотів. Вони виграють війну не грошима, а своєю кров'ю.

Сила в переможній армії — це сила патріотизму, це сила віри в перемогу. Це сила, яку дає нам Родина. Це сила, яку дає нам Сталин. Це сила, яку дає нам перемога.

К. 121866 КРОКІ В ВІСЬМЬ ТРАВНЯ Висхідна повітряна лінійка

Фото 5. Замітка з газети 150-ї дивізії «Воїн Батьківщини».

Отже, про що нам розповіли травневі газети 1945 року?

1) У 150-й дивізії знають поіменно учасників встановлення першого прапора над Рейхстагом і вважають, що вони заслуговують на те, щоб про них писали книги і складали пісні.

2) ГоловПУР має окрему думку і проштовхує на місце в підручниках історії двох солдатів, що встигли повоювати лише три з половиною місяці і нічим не відзначилися, але, мабуть, з якихось причин зручних для високого компартійного керівництва.

3) Судячи з фотографії в «Правді» від 20 травня, радянський вождь ще не прийняв рішення, кого саме вважати прапорonosцями Перемоги.

2 травня, після здачі берлінського гарнізону, кінохронікери і кореспонденти, які знали про підняття «прапора

*Фото 6. Кадр з фільму Р. Кармена. 2 травня 1945 р.
Григорій Булатов встановлює прапор на даху Рейхстагу.*

Перемоги» кинулися шукати поки ще невідомих героїв, щоб відобразити їх на плівку і показати всьому світу. Знімали, в основному, взвод розвідників 674-го полку. Роман Кармен, Іван Шагін, Яків Рюмкін, Олександр Капустянський знімали гордих і щасливих розвідників і на даху Рейхстагу, і біля його стін, і поруч з величезною кінною скульптурою, яка символізує Німеччину. Кошкарбаєв не потрапив в кінохроніку Романа Кармена. Його не знайшли, коли велася кінозйомка основного епізоду – кидок розвідників через «переорану» снарядами Королівську площу, підйом сходами парадного входу і, нарешті, встановлення прапора Перемоги на величезній скульптурній групі. Оператор зблизька вихопив обличчя двох розвідників, які по черзі пхали древяно прапора в трубку, передбачену архітекторами для урочистих випадків. Ми бачимо горді і схвильовані обличчя командира взводу розвідки лейтенанта Семена Сорочкіна і рядового Григорія Булатова.

Ще була відзнята масовка з якимись танкістами або

артилеристами САУ (всі ці солдати були в шлемофонах). Знайшли якийсь прапор. На екрані видно, що прапор, який для кіношників прив'язували ці бійці, був без держака і зовсім не схожий на прапор взводу Сорокіна. Та й закріплювали його в іншому місці. Обличчя трьох солдатів показані крупним планом. Зокрема й офіцера азійської зовнішності. Деякі історики припускають, що це був саме Кошкарбаєв. Хоча він не мав бути в шлемофоні. Після цього була проведена групова зйомка на тлі північного входу до Рейхстагу. Але не в цьому суть. У будь-якому випадку кіношники робили постановочні кадри. Головне те, що ні в кого тоді не виникло сумнівів – розвідники 674-го полку: Сорокін, Булатов, Правоторов, Лисенко, Орешко, Брюховецький та Пачковський, а також Кошкарбаєв – саме ці бійці підняли над Рейхстагом прапор Перемоги 30 квітня в 14.25 за місцевим часом.

Як би там не було, у фільм потрапили обидва епізоди з прапором. Р. Кармен відповідним чином зробив монтаж кадрів. По черзі показувалися то Сорокін з розвідниками, то танкісти. Досвідченому оку видно, звичайно ж, що змонтовані кадри відзняті в різний час і в різних місцях. Але для невибагливого масового глядача піде і так. Пізніше, коли в кінотеатрах країни Рад показували цю кінострічку, і на екрані встановлювали прапор Сорокін та його розвідники, голос диктора за кадром повідомляв, що глядачі бачать Єгорова і Кантарію.

Глава 3.

ЗМАГАННЯ ФОТОКОРЕСПОНДЕНТІВ

Внаші дні важко уявити, щоб якась важлива подія обійшлася без фотокореспондентів. Через лічені години, а то й хвилини подія в найвіддаленішій точці земної кулі і відзнята у всіх ракурсах невгамовними кореспондентами з'являється на екранах телевізорів, на сторінках газет і в мережі Інтернет. Йдеться лише про те, хто зробить це оперативніше за інших і якнайкраще представить відзнятий матеріал.

Першою в історії людства війною, відображеною на фотоплівці, була Кримська війна 1854–1856 рр. Англієць за ланчем або француз за чашкою кави могли не лише прочитати свіжі новини з далекого Криму, а й ознайомитися зі світлинами бравих офіцерів, майстерних військових хірургів; помилуватися видами Балаклавської бухти з пароплавами біля причалів і навіть розглянути поля запеклих боїв, покриті ядрами.

Перша Світова війна була відзнята не лише на фотоплівках, але вже і в кінохроніці. До середини ХХ століття, на яку припала Друга Світова, фотосправа стала солідним видом діяльності з гарним технічним оснащенням, тому без фотографів жодна поважаюча себе газета працювати вже не могла. Фотоапарати стали легкими і компактними, плівка доволі чутливою, технології дозволяли творити «дива». Фотомонтаж і ретуш змушували повірити навіть в те, чого насправді не було.

Фотографії, оброблені фахівцями справляють приголомшливе враження у порівнянні з першоваріантом. Наприклад, вдале фото, що показує керівників СРСР під час якого-небудь важливого комуністичного будівництва, зда-

валося б безнадійно зіпсовано присутністю недавно викритого ворога народу. Перезняти фотографію не вийде, а от відретушувати – легко. Наприклад, стояли, на старій фотографії, на тлі Біломор-Каналу чотири людини – залишилося три. А так все як і раніше, пейзаж за спинами керівників майже не змінився. Хіба що, каналу на фото стало трохи більше. Або раптом з історичної фотографії учасників зарубіжного з'їзду РСДРП зникає людина з першого ряду, зате у сидячого за ним у другому ряді з'являється в руках парасолька, на яку він спирається.

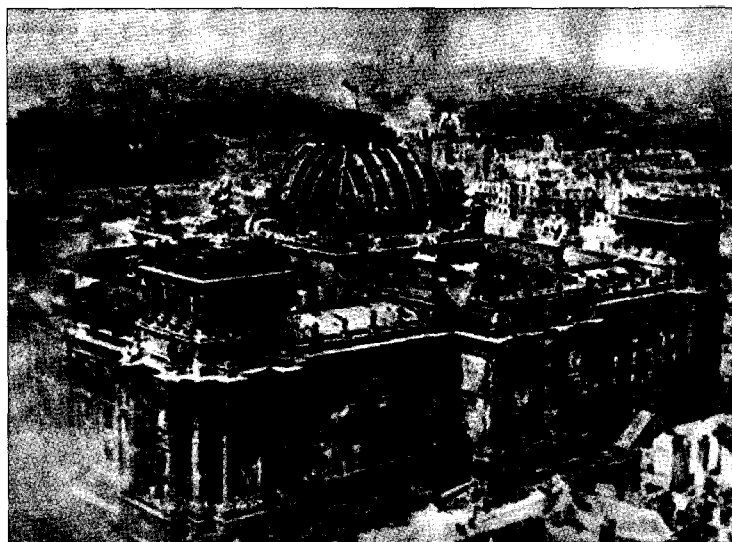
Загалом, технічні засоби та вправні фотокори, які вже залишили нащадкам масу вражаючих фотодокументів, були готові належним чином відобразити хвилюючу мить встановлення символу перемоги на Рейхстазі. Непомітно для стороннього ока, йшла інтенсивна підготовка фронтвих фотокореспондентів для того, щоб першими опинитися в епіцентрі подій і донести до широкого загалу фотографії прапора Перемоги над поваленим «лігвом ворога». Фотокорів заохочували головні редактори різних видань, хоча підстьобувати не було потреби. Фотокори, що пройшли всю війну, були людьми сміливими, енергійними і досить ініціативними, незважаючи на те, що ініціатива в радянському суспільстві не віталася. Але війна дала ініціативним і сміливим свої шанси, які в мирний час комуністична партія зазвичай жорстко блокувала. І фотокореспонденти не підвели, вони не тільки створили вражаючі фотографії, що відобразили історичні моменти, але й проявили чудеса винахідливості, гідні кіносюжетів.

Талановитий, енергійний і успішний фотокореспондент газети «Правда» В. А. Тьомін зумів випередити всіх конкурентів і його газета надрукувала вражаючий знімок Рейхстагу з прапором, що майорить на кутовій вежі. Ще один приголомшливий знімок поваленого Рейхстагу Віктор Антонович зробив з повітря. Тьомін домовився з авіа-

торами і 1 травня йому виділили літак По-2 (кукурузник) щоб він зміг з повітря відобразити триумф Червоної армії. 30 квітня пройшла інформація, що Рейхстаг узятий і над ним майорить червоний прапор.

1 травня навколо Рейхстагу і в самому приміщенні йшов запеклий бій. (Гарнізон Берліна і зокрема Рейхстагу здався 2 травня вранці). Тому на кукурузнику кружляти над будівлею і фотографувати було досить небезпечно. Зробили одне коло, під час якого Тьомін зумів зробити кілька чудових фотознімків, що становлять значну історичну цінність.

Коли в Москві проявили плівку – виявилось, що знімки дійсно дуже вдалі, тільки ось ніяких прапорів на них не видно. Хоча достеменно відомо, що на час їх створення один прапор на кінній скульптурі східного фасаду був. І Тьомін міг його бачити з літака. Тільки ось розгледіти його

*Фото 7. В. Тьомін. 1 травня 1945 р.
Домальований прапор над Рейхстагом.*

го на фотографіях було неможливо. Якось, через багато років, Тьомін зізнався своєму другові, під великим секретом, що під час обльоту прапора на Рейхстазі він не побачив.

Якби плівка була кольорова, то на сірому тлі будівлі можна було б розгледіти червоне. З висоти польоту кукурузника помітити прапор було цілком можливо, але на фотографії, тим більше, що червоний колір на чорно-білому фото сприймається як відтінок чорного або сірого, зробити це було нереально. Як же ж вийти з положення?

В редакції «Правди» своєму найкращому фотографу повірили на слово, тим більше, що знали – про підняття прапору над Рейхстагом вже офіційно оголошено на весь світ. І якщо він ще там не встановлений, то його все одно встановлять, а от означену дату ніхто змінювати не стане. Правда, була проблема з місцем встановлення прапору. Для прапора Перемоги міг підійти тільки купол Рейхстагу. Лише така композиція відповідала величчю великої Перемоги. Тому ретушерові наказали домалювати прапор на потрібному місці. Природно, на самому верху будівлі, на куполі.

Художник-ретушер, що домальовував прапор, погано уявляв собі розміри величезного купола Рейхстагу, одного з найбільших куполів подібного роду в Європі. Тому, знаючи розміри купола, легко прикинути і розміри прапору. На фотографії Тьоміна прапор виходить незграбно величезним, рази у три більшим, ніж офіційно визнаний «прапор Перемоги». Навіть не знаючи розмірів Рейхстагу, шляхом простого порівняння, видно величезну розбіжність між прапором, з яким позували перед фотографами Єгоров і Кантарія та прапором на фотографії Тьоміна.

1 травня, коли Тьомін облітав Рейхстаг на кукурузнику і робив знімки, навколо точилися важкі бої. У самому Рейхстазі загорілися сотні тисяч медичних карток і стовпи диму валили через купол, на якому вже не було скла.

Прапор на куполі встановили 2 травня, в другій половині дня, коли пожежа в центральному залі вщухла і язики полум'я вже не «облизували» розбитий купол. Проте, фотографія В. А. Тьоміна офіційно називається «Прапор Перемоги над Рейхстагом 1 травня 1945 року в Берліні». Знімок удостоєний численних нагород в СРСР і за кордоном. Роки по тому, щоб хоч якось поєднати «мистецтво» з «реальністю», Тьомін почав стверджувати, що знімок зроблено 2 травня.

Всі інші фотографії «прапорів Перемоги», зроблені по гарячих слідах, виконані 2 травня, після капітуляції Берліна. Іншим фотокорам змагатися з Тьоміним було складно, і вони пішли традиційним шляхом «виловлювання» головних дійових осіб, щоб першими відіслати до своїх редакцій фотографії мужніх героїв.

Фронтний фотокореспондент старший лейтенант Анатолій Морозов зробив знаменитий знімок Єгорова та Кантарії з «прапором Перемоги», на даху Рейхстагу 2 травня 1945 року. Через 60 років Анатолій Павлович розповідав, що він перебував на командному пункті 3-ої ударної армії, коли прийшла телефонограма з ГолоВПУРу – терміново сфотографувати героїв-прапороносців, які встановили прапор Перемоги.

Від командного пункту армії до Рейхстагу було метрів 300. Рейхстаг, як і весь берлінський гарнізон, капітулював, але багато окремих груп німецьких солдатів про це ще не знали і перестрілки були досить жвавими. Морозов розшукав командира полку Ф. М. Зінченка і сказав, що має завдання сфотографувати прапороносців. Зінченко вже був попереджений генералом В. М. Шатіловим і надав в розпорядження фотокора п'ять полкових розвідників. Морозов згадував, що знайшов Єгорова і Кантарію сплячими разом з іншими бійцями взводу в «підвалі» Рейхстагу. На превеликий жаль, лейтенант Берест, який зіграв

значну роль не тільки при встановленні «прапора Перемоги», а й у взятті Рейхстагу, був поранений уже під ранок другого травня в обидві ноги і перебував у медсанбаті.

Фотокор потягнув напівсонних бійців на дах і зробив цілу серію знімків, що відтворюють нічне встановлення прапору. Морозов «ганяв» Єгорова з Кантарією та інших розвідників по сходах, поверхах і даху Рейхстагу. Плівка була відправлена в Москву, і незабаром газета «Фронтowa ілюстрація» опублікувала цей історичний кадр. Щасливі і схвильовані Єгоров і Кантарія, які ще не звикли до уваги кореспондентів, стоять на даху Рейхстагу і тримають «прапор Перемоги», що майорить під поривами вітру. Групові знімки з прапором, на яких були зображені разом з Єгоровим і Кантарією інші бійці, широко відомими не стали.

На знімку, зробленому Морозовим 2 травня, в руках Єгорова та Кантарії був не прапор Військової Ради, а прапор, виготовлений з німецької перини розвідниками Сорокіна – досить добре видно, що він саморобний. На прапорі Військової Ради були намальовані зірка, серп і молот. Ніяких символів і написів на прапорі, з яким позують Єгоров і Кантарія, немає. Чому на знімку, зробленому на замовлення ГолоВПУру раптом виявився саморобний прапор з німецької перини?

Чому «герої-прапорonosці» не зняли зі скульптури кінного лицаря (герольда) прапор, який вони чіпляли на світанку 1 травня під керівництвом лейтенанта Береста? Чому вони взяли інший прапор з іншої скульптури, розташованої на протилежному кінці даху Рейхстагу? Відповіді на ці питання будуть дані в наступних розділах.

Анатолій Морозов зробив свою справу і побіг терміново відправляти відзняту касету в Москву. Прапор, виготовлений розвідниками Сорокіна, повернули на своє місце як раз вчасно – прийшла ціла група фотокорів, очолювана кінооператором Романом Карменом. Треба сказати, що

найбільшою увагою фотокорів користувалася група розвідників лейтенанта С. Сорокіна. Кореспонденти Олександр Капустянській (газета «Червона Зірка»), Іван Шагін («Комсомольська правда»), Яків Рюмкін («Правда») зробили масу історичних знімків.

Найвідоміші знімки: на фото І. Шагіна розвідники С. Сорокіна, з розгорнутим прапором у руках Г. Булатов, біжать, пригнувшись, в сторону Рейхстагу. На фотографії Я. Рюмкіна біля прапора на даху Рейхстагу відображено салют з особистої зброї бійців групи Сорокіна з 674-го полку (командир А. Плеходанов), включаючи Григорія Булатова. Разом з ними сфотографувався командир батальйону С. А. Неустроєв з 756-го полку (командир Ф. Зінченко). А. Капустянській сфотографував розвідників біля стіни Рейхстагу крупним планом – попереду всіх молодий боєць, який прив'язав прапор Перемоги, Г. Булатов.

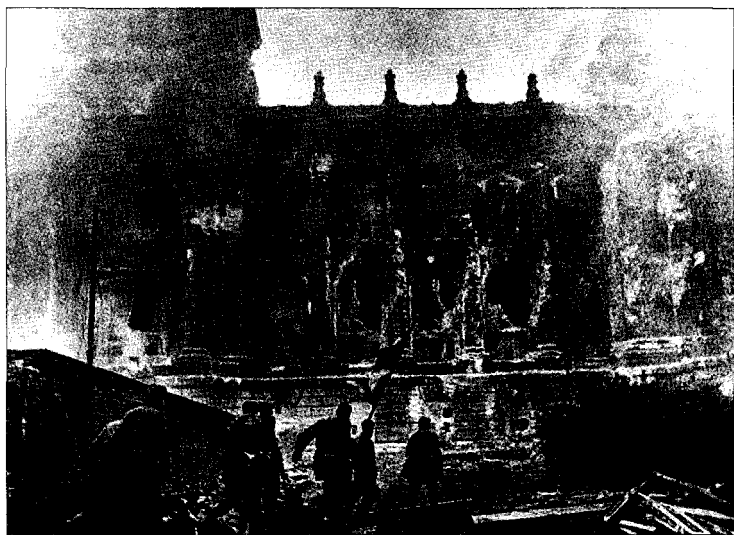

Фото 8. Автор І. Шагін. 2 травня 1945 р. Реконструкція встановлення прапора над Рейхстагом. З прапором Г. Булатов.

*Фото 9. Автор А. Капустянській. Взвод Сорокіна (в шкірянці),
попереду Г. Булатов, крайній зліва В. Правоторов.*

Групу розвідників лейтенанта С. Сорокіна знімав для кінофільму «Взяття Берліна» Роман Кармен. На прохання Кармена бійці бігли через площу перед Рейхстагом, імітуючи свій недавній бій, вбігали в будівлю, піднімалися сходовими прольотами на дах, чіпляли прапор Перемоги і салютували з особистої зброї. Така увага кіно- і фотокореспондентів до розвідників аж ніяк не була випадковою. Роман Кармен знімав фільм, виконуючи завдання ГолоВПУ-Ру. І для центрального моменту цієї стрічки, встановлення «прапора Перемоги», абикого взяти не могли. Саме ця група причепила на скульптурній композиції «Німеччина» перший червоний прапор (зшитий з німецького матрацу) 30 квітня о 14.25, про що генерал Кузнецов доповідав маршалу Жукову.

В Інтернеті можна подивитися кілька версій унікального карменівського фільму, в тому числі «кастровану». В ній вилучені центральні, стрижневі моменти – саме

встановлення «прапора Перемоги» над Рейхстагом. У цій покаліченій версії ви не побачите ні Григорія Булатова, ні Семена Сорокіна, ні інших розвідників. Зате зможете послухати типову радянську дезінформацію від історика, чиє інтерв'ю, узятє в наш час, включено для «перебивки» унікальних кадрів, знятих в травні 1945. Комуś кортить «підправляти» історію, підганяючи її під генеральну лінію вже неіснуючої КПРС.

Зовсім іншим шляхом пішов ще один знаменитий фронтовий кореспондент – Євген Халдей. На відміну від своїх колег-фотокорів, Є. Халдей цього разу не тільки писав фотолітопис Перемоги, а й вирішував особисті проблеми, проблеми фотохудожника, який вважав, що завершення війни і вже близьку перемогу необхідно увінчати фотошедевром, який не залишить байдужими ні сучасників, ні нащадків.

У взятому, в важких боях, Будапешті, хтось дав Халдею газету з фотографією знаменитого американського фотожурналіста Джо Розенталя. На дуже динамічному знімку американські морські піхотинці встановлюють зор'яно-смугастий прапор на острові Іводзіма, взятому після вкрай запеклих боїв. У Сполучених Штатах цей знімок став культовим, головним фотознімком Другої Світової війни. Кажуть, знімок постановочний, хоча Розенталь стверджував, що він тільки натиснув на кнопку. Робота Д. Розенталя справила на Євгена величезне враження і послужила поштовхом для обмірковування сюжетів з прапором, гідним для завершення його фронтової фотопопеї.

Поставивши перед собою мету, Євген Ананійович подумав, що нерозумно діяти навмання. А раптом в потрібний момент йому не трапиться підходящий прапор. І він попросив ТАРСівського завгоспа, Григорія Любинського, допомогти з матеріалом для прапора. Любинський презентував йому три червоних скатертини. (В ті роки на засіданнях парткому або місцевкому президія сиділа за сто-

лом накритим, як правило, «революційною» червоною скатертиною). Далекий родич Євгена, кравець Ізраїль Соломонович Кишицер, зшив йому з цих скатертин три прапори. Серп, молот і зірку Халдей вирізав з простирадла особисто. Ось ці три прапори й містилися в рюкзаку фотокора, завжди були готові до використання у відповідній ситуації.

Піднявшись на Бранденбурзькі ворота, де він поставив другий зі своїх прапорів, Євген побачив вдалині купол Рейхстагу. «Прапора Перемоги» на куполі ще не було. Зараз ми вже знаємо, що гарнізон Рейхстагу капітулював 2-го травня о 10 годині ранку. Якби Євген не затримався біля Бранденбургських воріт, зміг би поповнити свою колекцію історичних знімків зображеннями капітуляції гарнізону Рейхстагу. Халдей тоді цього не знав. Він, крадучись, підійшов до колишньої будівлі парламенту і побачив біля входу групу солдатів і офіцерів. Не кажучи ні слова, замість вітання, дістав з-за пазухи заповітний прапор і показав бійцям. Вони аж остовпіли від подиву і, звісно ж, погодилися провести фотокора на дах.

У своєму інтерв'ю київським журналістам Є. Халдей згадував, що наблизитися до дихаючого жаром куполу Рейхстагу було неможливо. Зал під куполом палав, валив густий дим, сипалися іскри. Тому він почав шукати інше місце, з хорошим видом на Берлін. Стоячи на краю даху Євген відзняв дві касети. Фотографії вийшли відмінні, на тлі зруйнованої німецької столиці, з вулицею повною всілякої техніки: трамваїв, танків, машин. Три солдати, які зголосилися допомагати Халдею і були сфотографовані ним з його персональним прапором, теж увійшли в історію. Після закінчення фотосесії, останній прапор з рюкзака фотокора був залишений на ліпній фігурі. Євген, уже стоячи внизу, з хвилюванням кинув погляд на свій особистий прапор Перемоги.

*Фото 10. Автор С. Халдей. 2 травня 1945 р.
З прапором киянин Ковальов, поруч мінчанин Горичев
і Ісмаїлов з Дагестану.*

Фото 11. Халдей і Розенталь в Перпіньяні.

У 1995 році Є. А. Халдей був запрошений на міжнародний фестиваль фото-журналістики, що відбувався у французькому місті Перпіньян. Був запрошений і Джо Розенталь. Обидва стали лауреатами найвищої нагороди в світі мистецтва – отримали титули «Лицарів ордену мистецтва і літератури». Ветерани вийшли на сцену, де мала відбутися церемонія нагородження, вже прикрашені своїми всесвітньо відомими фотографіями, що висіли у них на грудях. У Розенталю – десантники на Іводзімі, у Халдея – його «прапор Перемоги».

Глава 4.

ДИВОВИЖНА ІСТОРІЯ ПЕРШОЇ ФОТОГРАФІЇ ПРАПОРА ПЕРЕМОГИ

Кореспондент «Правди» Віктор Тьомін, талановитий фотограф і чудовий містифікатор, прославився своїми фотографіями поваленого Берліна. 3 травня 1945 року газета «Правда» опублікувала на першій сторінці вражаюче фото: радянський важкий танк на тлі Рейхстагу, над яким майорить прапор Перемоги. Прапор на знімку було явно домальовано ретушерами (була тоді така професія, причому досить затребувана – підправляти фотографії). Вражає рішення редакції щодо цієї, політично важливої фотографії. На оригінальному знімку реальний, досить великий прапор, виглядав дуже маленьким на тлі масивної будівлі Рейхстагу. Для необхідного ефекту прапор на фотографії довелося істотно збільшити. Якби такий прапор існував насправді, то його розміри були б 10 метрів завдовжки і близько 7 метрів завширшки. Знаючи розміри Рейхстагу, підрахувати розміри намальованого прапора не складно.

Потім Тьоміну вказали, що розміри прапора на його фотографії неадекватно великі. Для порівняння, розміри прапора Військової ради 3-ї уд. армії («прапора Перемоги») – 1,88 на 0,82 метра. Але ж, звичайно, зробленого назад не повернеш. Як не дивно, причиною появи цієї фотографії в газеті стала блискуча ідея (точніше її зрив) замполіта 3-ої уд. армії полковника Лісіцина і статус В. Тьоміна, який представляв головну газету країни, орган Комуністичної партії Радянського Союзу.

Вранці 2 травня капітулювала німецька столиця. Ще 30 квітня радянське радіо повідомило на весь світ, що над Рейхстагом постав червоний прапор Перемоги. Тому

3 травня «Правда» була просто зобов'язана опублікувати фотографію цього прапора, анонсованого самим тов. Сталіним ще в листопаді 1944-го року. Віктор Тьомін одним із перших дізнався про ідею полковника Лісіцина, гаряче схвалену політорганамі 1-го Білоруського фронту. У Тьоміна вже були поки що неспрявлені знімки Рейхстагу, зроблені вранці 1 травня з борта кукурузника, коли вони з льотчиком І. Вештаком облетіли будівлю, в якій тривав запеклий бій. Але поручитися за якість фотографій, зроблених в екстремальних умовах, не міг навіть досвідчений фотограф. Тому, коли Тьомін дізнався про заплановане встановлення прапора на куполі Рейхстагу, то зрозумів, що упустити такий момент він просто не має права. Але тут були часові обмеження. По-перше, щоб газета потрапила до читачів 3 травня, вона повинна була друкуватися в ніч з 2 на 3 травня. Крім того, поштово-пасажирському літаку було потрібно близько 7 годин льоту, щоб дістатися від Берліна до Москви. І це не враховуючи обов'язкової посадки на митний аеродром в прикордонному польському місті Янів. У той час теж боролися з контрабандою.

Все б нічого, але пожежа в залі засідань Рейхстагу ніяк не вщухала. Потік гарячого повітря знизу підтримував температуру гратчастого корпусу купола на високому рівні й до нього не можна було доторкнутися рукою. А час безжально спливав. Крім часу на авіапереліт, потрібно було витратити не одну годину, щоб дістатися до польового аеродрому з центру Берліна. Всі основні магістралі німці перегородили потужними барикадами, місто було завалено уламками будівель. Та й водії погано орієнтувалися в хитросплетіннях вулиць величезного міста.

Тим часом з Москви, з редакції «Правди» телефонували стурбовані редактори – зривався випуск газети. Зі штабу 1-го Білоруського фронту шарпали Лісіцина, який став заручником своєї пропозиції, але той нічого не міг

вдіяти. Солдати спеклися б, не подолавши й половини шляху до вершини купола. І тоді Тьомін, який час дарма не гаяв і зробив кілька вдалих знімків у районі Рейхстагу, прийняв рішення летіти в Москву самому, і робити це негайно. Але тут виникла ще одна складність – всі поштові літаки на Москву вже відлетіли. Маршал Жуков, який був у курсі всієї цієї метушні, виділив для транспортування Тьоміна свій особистий «Дуглас», швидкість якого дозволяла долетіти до столиці за 5 годин.

О 9 годині вечора (7 година за берлінським часом) в редакцію «Правди» зателефонував член військової Ради 1-го Білоруського фронту генерал Телегін і повідомив, що Тьомін з фотоплівкою вилетів до Москви. Відділ авіації газети негайно зв'язався з маршалом авіації Фалалєєвим, щоб літаку надали «зелений» коридор, без обов'язкової митної посадки в прикордонному польському містечку Янів. О 3 годині ночі Тьомін прибув до редакції. Плівки проявили, фотографії надрукували. Перша фотографія була зроблена з борту кукурузника, друга з прилеглої до Рейхстагу вулиці, з боку Бранденбурзьких воріт. Знімки були вельми ефектні, але прапора на фотографіях з кукурузника видно не було. А прапор, знятий з вулиці Гьорінга, вражаючим не здавався. Тоді на обох фотографіях прапори домалювали. Редактори врешті-решт обрали знімок зроблений з вулиці. Фотографія з борту літака була опублікована тільки через кілька років.

3 травня 1945 року газета «Правда» вийшла з фотографією на першій сторінці. Радянський важкий танк ІС-2 знятий на тлі Рейхстагу, над ближньою вежею якого майорить величезний прапор. Підпис під фотографією свідчив: «Берлін. На будівлі рейхстагу постав прапор перемоги (знято 2 травня о 3 годині дня). Фото доставлено літаком, яким керували пілоти: К. Лемешкін, К. Москаленко, І. Вештак».

Фото 12. Фрагмент сторінки газети «Правда» від 3 травня 1945 р. з фотографією В. Тьоміна.

Ну що можна ще сказати про цей знімок. Про домальовування прапора говорити не будемо. Для газети «Правда» домалювати ту чи іншу деталь на фотографії було звичайною справою. Інтерес представляє перерахування прізвищ льотчиків. Сюди зокрема потрапило і прізвище Івана Вештака. Але Вештак був пілотом По-2, «кукурузника», на якому відбувався обліт Рейхстагу вранці 1 травня. Тобто він до опублікованого газетою знімку відношення не мав. Можливо, в редакції спочатку збиралися розмістити фотографію «з повітря», а потім передумали і дали «наземну»? Коли накопичилася втома, а день був важким і нервовим, почалися помилки.

Будучи майстром містифікації, Тьомін подбав про те, щоб подробиці доставки фотоплівок в Москву і фабрикації підробленого фотодокументу не стали надбанням

широкої громадськості. Він поставив дивовижну «димову завісу» з міфічних історій, деякі з них навіть стали легендами, що переповідаються й досі. Ці легенди в різних варіантах оповідають як, маючи на руках плівки з унікальними знімками, суперрепортер Тьомін викрав літак самого маршала Жукова, обдуривши пілотів, і привіз ці плівки прямо в Москву. Наголошувалося, що розлючений таким самоуправством Жуков подзвонив головному редактору «Правди» з вимогою негайно розстріляти нахабного фотокореспондента. Редактор відповів, що тов. Сталін вже розпорядився нагородити журналіста високою урядовою нагородою за ці чудові фотографії і висловив подяку тов. Жукову за своєчасно наданий літак. Варіантів цього міфу дуже багато.

Необхідно відзначити, що в цьому ж жуковському «Дугласі», разом з Тьоміним, летів до Москви інший видатний фотограф – Євген Халдей, який теж віз до своєї редакції дорожочінні плівки, відзняті на даху Рейхстагу. На них був відображений інший «прапор Перемоги», який згодом став значно більш відомим, ніж прапор на фото Тьоміна. Халдеївський «прапор Перемоги» вперше з'явився в журналі «Огоньок» за 13 травня 1945 р. Але і тут не обійшлося без ретуші. Для посилення враження домалювали грізні хмари. Але, головне, допитливий редактор побачив, що у одного з бійців годинник на кожній руці. Годинники в той час для радянської людини були предметом розкоші, навіть більшими ніж в наші дні автомобіль. Недивно, що кожен боєць прагнув розжитися таким добром. Довелося Халдею особисто, голкою, зішкрібати годинник з правої руки бійця.

Чому ж «прапор Перемоги» Халдея в очах світової фотоспільноти обійшов «прапор» Тьоміна? Адже сюжет Тьоміна був, мабуть, таки «крутішим». Справа в тім, що на знімку Тьоміна головний предмет – прапор Перемоги –

був домальований, до того ж, не надто ретельно. А домальовані хмари і видалений годинник на знімку Халдея нітрохи не применшили його головної цінності – солдати на фото ставлять реальний прапор.

Глава 5.

ФОТОГРАФИ СПРОСТОВУЮТЬ
ІСТОРИКІВ

Євген Халдей, який щойно зліз з Бранденбурзьких воріт, де встановив і сфотографував свій особистий прапор №2, поспішав до Рейхстагу, щоб поставити на ньому свій останній, третій прапор, зшитий московським кравцем Ізраїлем Соломоновичем Кішіцером. Знімок цього прапора став згодом всесвітньо відомим символом Перемоги. Між Рейхстагом і Бранденбургськими воротами в той час хаотично пересувалися безліч кореспондентів, які вишукували, що б ще сфотографувати. У Халдея пекли п'яти – не зовсім вдало приземлився, стрибаючи на землю. Але дуже швидко він забув про біль.

Назустріч йому йшов усміхнений поет Євген Долматовський з головою Гітлера під пахвою. Голова, природно, була не справжня, а мармурова, але ж... Невгамовний Долматовський, автор безлічі популярних пісень, знайшов цей твір нацистських скульпторів в якихось руїнах і ні за що не хотів розлучатися зі своїм трофеєм. Упустити такий кадр Халдей, звичайно ж, не міг. Важко сказати, чи в

*Фото 13. Автор Є. Халдей. Поет Долматовський зі своїм трофеєм.
2 травня 1945 р. На баинті прапор 23 мсбр.*

той момент Євген Ананійович бачив прапор, що майорів на вежі Рейхстагу, за спиною Долматовського. Фотограф такого класу повинен бачити весь задній план завжди.

Кореспондент «Правди» Віктор Тьомін в цей же час і майже з того ж місця зробив свій знаменитий знімок, розміщений 3 травня, на передовиці його газети. Радянський важкий танк ІС-2 знятий на тлі Рейхстагу, над кутовою башточкою якого видний величезний прапор. Знімок Халдея був зроблений з більшої відстані від Рейхстагу, ніж знімок В. Тьоміна, і ті ж танки виглядали на ньому не так ефектно. У будь-якому разі, ми з Вами бачимо фотопідтвердження встановлення прапора невідомими для нас солдатами.

ЦЕЙ САМИЙ ПРАПОР, СФОТОГРАФОВАНИЙ МАРКОМ РЕДЬКІНИМ

Отже, Тьомін фотографував танки перед Рейхстагом, Халдей знімав поета з трофеєм, але в обох на задньому плані виявився досить великий прапор, встановлений на одній з башточок Рейхстагу. Невже не знайшлося жодного фотокора, щоб сфотографувати саме цей прапор з ближ-

Фото 14. Автор М. Редькін. Ранок 2-го травня 1945 року.

чої відстані? Слава Богу, така людина знайшлася! Кореспондент ТАРС, Марк Редькін, пройшов всю війну з першого дня. Був важко поранений. І ось 2 травня на даху Рейхстагу він фотографує бійців з саморобним прапором, прикріпленим до потужного древка. Це – якраз той самий прапор, сфотографований знизу, з боку Бранденбурзьких воріт, його колегами Тьоміним і Халдеєм. Марк Редькін заліз на північно-східну вежу Рейхстагу і зробив цілу серію знімків радянських солдатів з їх незграбним, але переможним прапором.

В Інтернеті можна знайти знімок з якоїсь армійської газети. На фото не дуже гарної якості, на даху Рейхстагу, біля прапора розташувалася група військовослужбовців 23-ї гвардійської мотострілецької бригади, 3-ої гвардійської танкової армії. Добре видно, що це – той самий прапор, сфотографований Тьоміним, Халдеєм і Редькіним. Дуже вже характерним є потужний складний держак, виготовлений з підручних матеріалів. Напис під газетною фотографією повідомляє: «Головачівці в Берліні біля Прапора Перемоги». Скоріш за все прапор на вежі Рейхстагу належав цьому з'єднанню. Командир бригади двічі Герой Радянського Союзу полковник Олександр Олексійович Головачов загинув у березні 1945 року.

ЧОГО НЕ ВИЯВИЛОСЯ НА ЗНІМКАХ ФОТОКОРІВ?

На всіх трьох фотографіях, так чи інакше, присутній Рейхстаг – його купол, кутова вежа, кінні статуї герольдів.

Головачівці в Берліні у Замкові Перемоги.

Фото 15.

Знімок з армійської газети.

Але на всіх цих фотографіях відсутній прапор, поставлений М. Єгоровим і М. Кантарією під керівництвом О. Береста. Як відомо, Берест, Єгоров і Кантарія, в супроводі групи автоматників, закріпили прапор на скульптурі кінного лицаря в передранкові години 1 травня. Потім, вдень 2 травня, прапор, за словами командира батальйону С. Неустроева і командира полку Ф. Зінченка було демонтовано для подальшої установки на куполі Рейхстагу. Чи є які-небудь фотодокази про перебування цього прапора на кінній скульптурі герольда? На всіх трьох попередніх фотографіях зафіксована відсутність прапора Військової ради, як на кінних скульптурах, так і на куполі будівлі. Особливо чітко це видно на знімку Марка Редькіна – майорить великий прапор на північно-східній вежі Рейхстагу, два мідних вершники і понівечений купол, на якому ще немає ніякого прапора. Хоча якийсь прапорець усе ж таки є – темний трикутник на скульптурі ближнього герольда. Саме це і є прапор, встановлений Єгоровим та Кантарією. Що це за прапор – розповімо в наступних розділах.

Все-таки знайшлася людина, Борис Шейнін, фотокор газети «Червоний флот», який встиг сфотографувати прапор, встановлений Єгоровим і Кантарією в усій його красі до того, як його знімуть за вказівкою високого начальства з метою встановлення наново, тепер вже на купол Рейхстагу. Б. Шейнін встиг в останній момент. На монументі вже був солдат, що займався демонтажем прапора. Ця фотографія досить відома, але абсолютно не популяризується. Більш того, деякі шановні військові історики, після першої публікації даного знімку всередині 60-х років, стверджували, що прапор на знімку Б. Шейніна не є «прапором Єгорова та Кантарії». Що це якийсь інший прапор. Але що ще могли сказати шановні історики, якщо в той час, за офіційною версією, вважалося, що Єгоров і Кантарія встановили «прапор Перемоги» з першої ж спроби

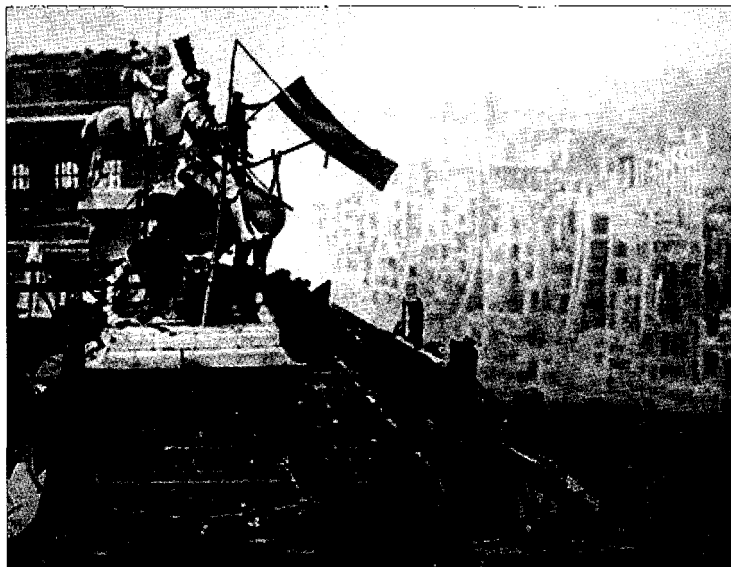

Фото 16. Автор Б. Шейнін. Прапор, поставлений О. Берестом (формально Єгоровим і Кантарією) рано вранці 1-го травня на скульптурі кінного лицаря (герольда). Прапор знімають для перестановлення на купол (полудень 2-го травня). Але це не прапор Військової ради 3-ї ударної армії – зовсім інші пропорції. У прапора на знімку довжина в 3,5 рази більше ширини, а у прапора Військової ради – «прапора Перемоги» довжина більше ширини в 2,3 рази.

і відразу на самому куполі Рейхстагу. Так що ж, тоді, за прапор був сфотографований Шейніним?

НАВІЩО ЗНЯЛИ ПРАПОР ЗІ СКУЛЬПТУРИ ГЕРОЛЬДА?

Чому є всі підстави стверджувати, що прапор на знімку Б. Шейніна є саме прапором, встановленим Єгоровим і Кантарією під керівництвом Береста? В цей день, о 10 годині ранку, почалася капітуляція гарнізону Рейхстагу. Між десятою і дванадцятою годинами Морозов фотографував Єгорова і Кантарію з «чужим» прапором

на даху Рейхстагу за завданням Головного Політичного Управління Червоної армії. Тобто як раз в той час, коли Б. Шейнін, в компанії кореспондента «Огонька», фотографував прапор, встановлений на скульптурі герольда.

І, нарешті, прапора відзнятого Шейніним не виявилося на знімках інших фотокорів, зроблених менш ніж через годину. Навіщо і кому знадобилося знімати прапор через кілька годин після капітуляції гарнізону Рейхстагу, якщо на це не було волі начальства? Решта 4 десятки прапорів ніхто, адже, не чіпав! Сьогодні ми знаємо, що начальник політвідділу 3-ї ударної армії полковник Лісіцин наказав вранці 2-го травня переставити прапор зі скульптури кінного лицаря на купол Рейхстагу.

Глава 6.

СТАЛІНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

До кінця війни залишалося півроку. Всім стало уже зрозуміло, що Третій рейх очікує нищівна поразка. Настала пора впритул зайнятися майбутніми підручниками історії. Як сказав Джордж Оруелл: *«Хто керує минулим, той керує майбутнім; хто керує сьогоднішнім, той керує минулим»*. Першою ознакою «історичної заклопотаності» керівництва СРСР стала зміна командуючого 1-м Білоруським фронтом в листопаді 1944 року. Маршал Жуков змінив маршала Рокоссовського. Але чому було прийнято рішення змінити найталановитішого з усіх радянських командувачів, та ще й на ключовому, Берлінському, напрямку?

Про те, що Сталін визнав Рокоссовського найталановитішим полководцем, свідчить факт, що після надзвичайно успішної Білоруської наступальної операції (військові історики стверджують, що це була найбільш блискуча операція Радянської армії за всю війну) вождь присвоїв Рокоссовському звання маршала і став звертатися до нього по батькові. До того таким чином Сталін звертався лише до маршала Шапошникова. Рокоссовський дозволив собі делікатно поцікавитися – чому його прибрали з найважливішого напрямку. Сталін йому делікатно (!!!) відповів, що перед 2-м Білоруським фронтом, командувати яким мав Рокоссовський, стоїть не менш важливе завдання. І вождь сказав своєму маршалу чисту правду. Рокоссовському було доручено пройти по півночі Німеччини і окупувати Данію. Але змагання за Данію виграв британський фельдмаршал Монтгомері, отримавши особливу подяку від Черчілля.

Війна закінчувалася і вимальовувалася серйозна конфронтація з нинішніми союзниками, до якої вже треба було готувати народ. Підручникам історії в майбутній конфронтації відводилася далеко не остання роль. До виховання радянського народу Сталін завжди ставився відповідально. Саме тому взяти Берлін мав тільки російський генерал! Причому росіянин не тільки по службі, а й за походженням. Уродженець Варшави Рокоссовський, хоч і служив з 1915-го року спочатку в царській, а потім і в Червоній армії, все ж був поляком зі шляхетного роду. Заважало і те, що майбутній маршал просидів 3 роки у в'язниці в якості «польсько-японського шпигуна». Його двічі виводили на розстріл. Слідчі вибили кращому сталінському полководцю 9 зубів і зламали 3 ребра.

Були у Сталіна і деякі інші міркування щодо Рокоссовського. Непокірну Польщу потрібно було строго контролювати. Згодом Рокоссовського призначають міністром оборони Польської Народної Республіки (з 1949 по 1956 р.). Під час перебування на посаді на нього було скоєно два замаху. Заміна Рокоссовського на Жукова коштувала життя не одній тисячі радянських солдатів. Маршал Жуков, на відміну від Рокоссовського, бійців не беріг.

КОМУ СТАВИТИ ПРАПОР?

Питання надзвичайно важливе. Після промови Сталіна 6-го листопада 1944 року, де він згадав про прапор Перемоги над Берліном, в Головному політичному управлінні (ГоловПУРі) Червоної армії почали метушитися і замовили розкішний оксамитовий прапор Перемоги. Але, поміркувавши, вирішили, що цей варіант в даному випадку не годиться. І відклали розробку сценарію встановлення прапора Перемоги на «потім». Час підійшов у квітні. Прапори політвідділи «штампували» майже безперервно, так що з матеріальним забезпеченням проблем не було. Го-

ловне – підбір прапорonoсців. Ще раз уточнили критерії відбору на цю історично важливу роль: національність і соціальне походження майбутніх героїв-прапорonoсців (з робочих чи селян). Щоб, не дай Бог, в їхніх біографіях не було розкуркулених родичів, ворогів народу та інших чужорідних елементів.

Якщо замполіти, які були представниками комуністичної партії в армійських лавах, будували складні сценарії встановлення червоного прапора над Рейхстагом з метою подальшої експлуатації даної події в якості символу для патріотичного виховання радянських людей, то генерали переслідували просту мету – прославляння своєї військової частини, не забуваючи, природно, і про себе. Увійти в історію в якості переможця – мрія будь-якого генерала. І встановлення прапора над Рейхстагом – прямий шлях до підручників. Варто було Жукову застрягти на Зеєловських висотах, на самому початку Берлінської операції, як Конєв, командувач 1-м Українським фронтом, який за планом обходив Берлін з півдня і успішно прорвав німецький фронт, відразу повернув три своїх армії, в тому числі дві танкові, на північ, на Берлін.

Прорвавши, нарешті, ціною величезних втрат німецьку оборону, Жуков, 20 квітня, зажадав від командувача 2-ї гв. танкової армії С. І. Богданова якомога швидше вийти до Берліну:

«2-й гвардійській танковій армії доручається історичне завдання: першою увірватися в Берлін і поставити прапор Перемоги. Особисто Вам доручаю організувати виконання».

Але армія Богданова, досягнувши околиць Берліна, вплеталася в важкі вуличні бої і швидкість її просування різко впала. Інші армії через відчайдушний опір ворога теж просувалися німецькою столицею вкрай повільно.

Почалося негласне змагання, яке часом переходило в гостре суперництво, поки що на рівні командування ар-

міями. Чим ближче до центру Берліна і Рейхстагу, тим на нижчий рівень виконавців пересувалося завдання по встановленню прапора Перемоги: на корпусний, дивізійний, полковий. Нарешті, всім солдатам і офіцерам, задіяним в штурмі Рейхстагу, 27–28 квітня були обіцяні високі урядові нагороди за перший поставлений над Рейхстагом прапор. Однак солдатів та офіцерів не проінформували, що ще 25 квітня були обрані кандидатури двох солдатів на роль «прапороносців Перемоги». І що ці кандидатури вже були затверджені на найвищому рівні в ГоловПУРі.

ПОВОРОТ ДОЛІ

Не думаючи ні про які лаври виконувала своє завдання 3-тя ударна армія. Вона вже просунулася на північний захід від Берліна, як маршал Жуков 24 квітня повернув 3-ю ударну армію з завданням штурмувати місто з заходу. 79-ий корпус генерала Перевьорткіна був націлений на район парку Тіргартен, на околиці якого знаходиться Рейхстаг. Цей поворот 3-ої армії круто змінив долю багатьох людей.

Три дивізії 79-го корпусу (171-а, 150-а і 207-а) отримали в ніч з 21 на 22 квітня прапори Військової ради 3-ї уд. армії, з номерами, відповідно, №4, №5 та №6. Оскільки армія не призначалася за планом для наступу на центральні квартали міста, то дивізії були вільні у виборі будівель для поставлення прапорів. Першою «звільнилася» від свого прапора 171-а дивізія. Ще 22 квітня прапор №4 був встановлений на найвищій будівлі в берлінському районі Панков. Вважається, що це був перший прапор, поставлений в Берліні. 207-а дивізія теж встановила свій прапор №6 на якусь кірху. Відповідь на питання, де і коли був встановлений прапор №5, що належав 150-ій дивізії, оповита таємницею. Немає сумнівів, що прапор №5 було встановлено в якомусь берлінському районі не пізніше

23 квітня. Командування дивізії не могло допустити аж таку вільність і не відрапортувати нагору про поставлений прапор, в той час як інші вісім дивізій швидко і успішно впоралися з цим політичним завданням.

Коли дивізії 79-го корпусу повернули в сторону Тиргартена, і замаячила реальна перспектива участі в штурмі Рейхстагу, за прапором №6 послали групу солдатів і прапор повернули в дивізію. А 171-а дивізія пішла настільки далеко від місця встановлення свого прапора, що в політвідділі вважали за краще самим зшити новий. До того ж, прапор №4 вже «засвітився» в якості першого, встановленого в Берліні. І люди вже навіть отримали винагороди за його розміщення.

За поширеною легендою, одна тільки 150-а дивізія завбачливо берегла свій прапор і не поспішала його ставити «абиде». Природно, що такого бути не могло. За подібне самоуправство можна було серйозно поплатитися. В решті-решт прапор №6 207-а дивізія закрипіла на Кроль-опері. Солдати іноді називали її «новий рейхстаг», тому що в цій будівлі засідав німецький парламент з 1933 по 1942 рік. Саморобний прапор 171-ї дивізії, довірений батальйону Самсонова, встановили на колоні Рейхстагу о 14.20–14.25 30 квітня. Вважається, що цей прапор був одним з двох перших прапорів на Рейхстазі. А почесна роль для встановлення майбутнього «прапора Перемоги» дісталася 150-й дивізії.

Компетентними органами були дуже оперативно перевірені кандидатури на історично значущу роль «прапороносців Перемоги» і затверджені два бійці, росіянин і грузин (велика удача для замполітів, відповідальних за проведення широкомасштабної пропагандистської акції). Спочатку розглядалися кандидатури двох старших сержантів, членів партії: Осанідзе і Сьянова. Але під час ретельнішої перевірки з'ясувалося, що Сьянов деякий час

перебував під арештом за звинуваченням у «шкідництві». Незважаючи на його активну участь в «розкуркулюванні» казахів-кочівників. (В результаті цього «розкуркулення» від голоду загинули близько половини казахського народу).

Зрештою зупинилися на кандидатурах двох молодих солдатів: Єгорова та Кантарії. Через молодість вони просто не встигли зробити нічого поганого з точки зору радянської влади. Зі звичайного піхотного підрозділу цих хлопців перевели в розвідроту, щоб даремно не ризикувати життями майбутніх героїв-прапорносців. Правда, довелося трохи «поворожити» над бойовими біографіями бійців, зробити їх більш вражаючими.

М. Єгоров, усе ж, встиг повоювати в партизанському загоні. А М. Кантарії, в рамках акції «прапор Перемоги», приписали зайвих три фронтових роки, кілька подвигів і поранень. Дату призову в нагородних документах змінили з 01.12.1944 на 01.12.1941 р. У популярній літературі зустрічається навіть 1940 рік, як рік призову Кантарії в армію. Але це погано узгоджується з фактом, що в 1942 році у Кантарії народився син. Переконливим доказом того, що Кантарія воював тільки з січня 1945 року, а не з 1941 року є повна відсутність будь-яких нагород до травня 1945-го.

За сценарієм ці майбутні герої повинні були під час штурму Рейхстагу перебувати з прапором в штабі 756-го полку. І як тільки Рейхстаг буде взятий, Єгорову і Кантарії одразу ж слід було під охороною взводу автоматників поспішити до Рейхстагу і закріпити де-небудь на видному місці прапор Перемоги. Про купол тоді навіть не йшлося.

Готували і сам прапор. У своїх мемуарах командир полку Ф. М. Зінченко надав історикам і всім зацікавленим найціннішу інформацію про те, коли ж прапор Військової ради було передано в полк: *«... увійшов підполковник Іван Юхимович Єфімов і вніс Прапор Військової ради армії, вручений нам 26 квітня. Прапор розчохлали і розгорнули так,*

щоб його могли бачити всі, хто знаходився на КП.

Ніхто тоді, природно, не думав, що цей прапор увійде в історію Великої Вітчизняної війни як Прапор Перемоги, але всі розуміли, що це прапор незвичайний».

Отже, все було підготовлено для виконання наказу тов. Сталіна – підняття «прапора Перемоги» над Рейхстагом. Належним чином підготували і прапор, і людей. Начальник політвідділу 3-ї ударної армії полковник Лісіцин був задоволений підготовкою. Пропаганда була на висоті. Начальники політвідділів дивізій доповідали про підготовку нових переможних прапорів. Здивував «комісар» 207-ої дивізії. Він розповів про те, як його бійці повернулися і знайшли прапор Військової ради армії вручений дивізії тиждень тому. Цей прапор було знято з якоїсь кірки для встановлення над більш гідним об'єктом.

Мабуть, саме в цей момент над головою полковника Лісіцина затріпотіли крила музи Калліопи, відповідальної за епічну поезію. Яка ідея! Зв'язати прапор, виданий 150-й дивізії напередодні штурму Рейхстагу з дев'ятьма прапорами, розданими дивізіям армії ще 21 квітня.

Визначився неординарний сюжет, який може принести славу і популярність скромному, але дуже енергійному полковнику.

Полковник Негода, командир 171-ої дивізії, розкрив ще один кумедний епізод «підготовки» прапора Військової ради. Прибувши напередодні штурму в штаб до Шатілова, командира 150-ої дивізії, Негода раптом почув постріли в приміщенні штабу. Заглянувши від цікавості до кімнати, він побачив підполковника Артюхова, «комісара» 150-ої дивізії, що стріляв з пістолета в якийсь прапор. Виявилось, таким чином наносяться бойові шрами прапору Військової ради. Шанований бойовий прапор має бути простреленим.

Здавалося, що все було продумано і узгоджено. Визначені полк і батальйон, які братимуть Рейхстаг. Підготовле-

ний прапор, який увійде в історію як «прапор Перемоги» і призначені прапорonoсці. Але радянській владі завжди заважав народ, що «плутався під ногами». Несподівано для всіх, з іншого боку, першою до Рейхстагу підійшла 39-а гвардійська стрілецька дивізія з 8-ої гвардійської армії Чуйкова. Зі спогадів командира 39-ої гв. стр. дивізії полковника Юхима Марченка:

«Наступаючи на північний захід, в напрямку зоопарку, дивізія вже 29 квітня вийшла до каналу Ландвер. Канал Ландвер був неширокий і неглибокий, але подолати його було майже неможливо. Береги його були круті і викладені каменем. Від верхньої кромки берега до води - близько трьох метрів гладкої і слизької стінки. Весь канал і підступи до нього прострілювалися щільним кулеметним вогнем і гарматами прямого наведення. Але для гвардійців і це не стало перешкодою. Вони знайшли водостічні труби, які виходили в канал прямо на рівень води. Цими трубами вони підповзли до каналу, подолали його водну частину вплав, а на протилежному березі такими ж трубами вибралися на поверхню, опинившись в тилу німців, які обороняли безпосередньо берег каналу...

Таким чином, 120-й гв. стр. полк двома батальйонами форсував цей канал і опанував частиною Тиргартена... 120-й гв. стр. полк міг успішно просуватися в північно-східному напрямку, на Рейхстаг. Однак атаки не відбулося. Було отримано наказ: залишити частину сил для утримання досягнутого рубежу. Решту сил полку відвести назад. Мені і тепер незрозуміло, чому командування фронту, під великою загрозою в разі невиконання, наказало 120-ому гв. стр. полку переправитися назад. Очевидно, порушувався план: кому брати Рейхстаг».

«Дивний» цей командир дивізії. Кандидатури «героїв-прапорonoсців» були вже затверджені на самому-самому верху. Так що ж накажете – переузгоджувати сценарій

через те, що якийсь там 120-й полк з 39-ої гвардійської дивізії готовий штурмувати Рейхстаг на день раніше, ніж полки 150-ї дивізії?

Не все добре складалося і у 3-ої ударної армії. У своєму прагненні надати підняттю «прапора Перемоги» вид природного і випадкового ходу подій, політвідділи допустили далекосяжну помилку – оголосили про присвоєння звання Героя Радянського Союзу бійцеві або групі бійців, хто зуміє першим підняти червоний прапор над Рейхстагом. А також їх командирам. Повелися на цю провокацію майже всі – і бійці, і командири. Сказали б чесно – ось прапор, ось обрані прапорonosці – їм необхідно посприяти. Скільки б життів зберегли! Та й себе позбавили б від величезної кількості проблем.

Глава 7.

ЯК НЕЩАСНИЙ РЕЙХСТАГ

ОПИНИВСЯ В РОЛІ «ЛІГВА ЗВІРА»

На початку квітня 1945 року Червона армія готувалася нанести вирішальний удар по гітлерівській Німеччині. Готувалися і всюдисущі політоргани. Серед різних запланованих заходів не останнє місце займало встановлення «прапора Перемоги». Команда встановити «прапор Перемоги» саме над Рейхстагом вперше прозвучала 9 квітня під час наради начальників політвідділів армій 1-го Білоруського фронту. Напередодні член Військової ради фронту, генерал К. Ф. Телегін (головний комісар при Жукові), зателефонував до приймальні Сталіна і запитав над якою будівлею Берліна має бути піднято прапор Перемоги. За деякий час з приймальні повідомили – над Рейхстагом. Наступного дня кожен червоноармієць знав, що «лігво звіра» це Рейхстаг, над яким незабаром здійметься червоний прапор Перемоги. Невдовзі газети поінформували про це і все населення країни. Цікаво, що протягом всієї війни, аж до квітня, Рейхстаг жодного разу не згадувався радянськими керівниками і жодного разу згадка про нього не попала на сторінки радянських газет.

Чим керувався Сталін приймаючи таке дивне рішення щодо встановлення символу Перемоги? Скоріш за все, він просто не був готовий до відповіді на це питання.

Радянський вождь мав чудову пам'ять і тримав у голові багато найрізноманітніших відомостей, але Сталін не мав, по суті, ніякої освіти, крім початково-церковної і, схоже, ніколи не цікавився історією, географією та культурними традиціями інших країн і народів. Єдиною будівлею в Берліні, про яку він хоч щось знав, був Рейхстаг, який став

відомим усьому світові завдяки пожежі 1933 року. Сталін, безсумнівно, бачив вражаючі фотографії задимленої будівлі німецького парламенту. І досить логічною була думка, що якщо для встановлення особистої диктатури Гітлер здійснив підпал Рейхстагу, то ця будівля є значущою для всього німецького народу. Сталін, природно, не міг знати, що вибудувана півстоліття тому будівля ще не встигла зайняти чільне місце ані в історії Німеччини, ані в серцях її мешканців.

Насправді Рейхстаг довгий час був в країні «гидким каченям», якого не любили. У Європі мало хто цікавився цією будівлею, його архітектурою і його долею. І тільки енергійна розкрутка радянською пропагандою штурму Рейхстагу і встановлення «прапора Перемоги» зробило цю споруду історичною і добре впізнаваною. Але спочатку треба пояснити, чому в одних випадках пишеться рейхстаг (з маленької літери), а в інших Рейхстаг (з великої літери). Рейхстаг з маленької літери означає державні збори, парламент, еквівалент Верховної Ради в Україні або Держдуми в Росії. Рейхстаг з великої літери – це власна назва, яку будівля отримала не так давно, вже як знаменита історична споруда. У Рейхстазі в даний час проводить свої засідання бундестаг (федеральні збори Німеччини).

Будівлю для німецького парламенту було побудовано в 1894 році. Вона дуже не подобалося кайзеру Вільгельму II. Можливо, молодий кайзер ненавидів рейхстаг через те, що той весь час обмежував фінансування його улюбленого дітища – потужного військово-морського флоту. Вільгельм погрожував якимось розігнати рейхстаг, який він називав не інакше як «рейхсмавп'ятник». Гітлер не погрожував, він просто зробив все, щоб рейхстаг тихо помер в 1942 році. До цього часу рейхстаг, з якого ще в 1933 році прибрали опозицію, і він «добровільно» передав всі свої функції вождю, вже перетворився на «ма-

шину» для плескання в долоні під час виголошення промов фюрером і збирався в будівлі Кроль-опери, розташованій навпроти Рейхстагу, через площу Кенігсплац (зараз площа Республіки).

Будівлю, що раніше належала рейхстагу, ремонтували дуже повільно. Можливо і тому, що Гітлер, як, втім, і Сталін, страждав на гігантоманію. Були плани великої перебудови імперської столиці, за якими передбачалося побудувати новий рейхстаг, висотою близько 300 метрів. (З 1931 по 1941 рік будувався сталінський Палац Рад, який був би висотою 420 метрів). Під час війни, в 1939 році, порожню будівлю злегка підремонтували і передали Центральному військово-медичному архіву. Бомбардування Німеччини, і зокрема Берліна частішали, що зрештою привело до нестачі не лише житла, а й приміщень для різних служб, шпиталів, лікарень і т.д.

У 1940-х роках Центральний військово-медичний архів потіснили і віддали частину приміщень під шпиталь. Потім туди втиснули пологове відділення знаменитої клініки «Шаріте» (якби події фільму «Сімнадцять миттєвостей весни» відбувалися насправді, радистка Штірліца Кет, народжувала б саме в Рейхстазі) і розмістили роту солдатів-інвалідів, які за станом здоров'я не могли воювати і яких використовували для виконання різних робіт. Командир батальйону, який штурмував будівлю, С. Неустроєв, згадував як страшно горів архів – сотні тисяч медичних карток.

У будівлі Центрального військово-медичного архіву працювали кілька сотень цивільних службовців і перебували безліч дітей, яких для цього автобусами щодня привозили в цю будівлю, тому що вона вважалася порівняно безпечним місцем при бомбардуваннях. У 1942–1943 роках розглядався проект перебудови споруди у зенітно-протиповітряну цитадель, по німецьки – Flak Turme

(флактурм), розмістивши на даху великокаліберні зенітні гармати. У Берліні були три таких цитаделі ППО, які представляли собою значну загрозу для стратегічних бомбардувальників противника. При детальному проектуванні виявилось, що простіше і дешевше побудувати флактурм з «нуля», ніж перебудувати під дані цілі вже існуючу будівлю, призначену для парламентської роботи. Але сам факт виникнення ідеї перебудови Рейхстага в флактурм говорить про те, що ніякої історичної цінності для нацистів ця будівля не представляла. Втім, як і для більшості німецького народу.

Загалом, за всіма параметрами Рейхстаг ніяк не підходив під образ «лігва звіра», навіть чисто зовні. С. Неустров згадував, що вони, пробившись до Кенігсплац, довго не могли повірити, що цей відносно невеликий і непоказний сірий будинок і є зловісне «лігво звіра». Рейхстаг, по суті, був першою жертвою нацистського режиму. Гітлер його не любив, коштів на ремонт не виділяв. Рейхстаг був понівечений нацистами ще до бомбардувань Варшави, Лондона, Мінська та інших міст, які постраждали від гітлерівської агресії. Виходить, що «прапор Перемоги» було встановлено на будівлі, недобитій Гітлером?

Отже, для німців, як і для всього іншого світу, Рейхстаг не був чимось значущим, чимось таким, від чого сам факт встановлення переможного стягу був би суттєво посилений. Але, можливо, Сталін розраховував виключно на почуття радянських людей? Адже більшість громадян СРСР, подібно до свого вождя, мали дуже мізерні знання про Німеччину, але десь у глибині пам'яті повинні були мати якісь відомості про існування Рейхстагу. Радянські газети і радіо змусили жителів СРСР згадати про Рейхстаг, але тепер уже в якості «лігва звіра». Масована пропаганда принесла свої плоди. Багато солдатів вважали Рейхстаг місцезнаходженням Гітлера. Де ж йому бути, як не в своє-

му «лігві». Після закінчення боїв у Берліні, до Рейхстагу почалося паломництво офіцерів, генералів і солдатів, усіх, хто тільки мав можливість сюди дістатися. Відвідав колишню будівлю парламенту і маршал Жуков. Неустроєв пише, що вони із Зінченком (командиром полку) намагалися підійти до полководця і доповісти як належить, та охорона не підпустила.

Будівлею, яка дійсно заслуговувала щоб над нею постав Прапор Перемоги, можна сміливо назвати імперську канцелярію – одне з улюблених дітищ фюрера. Цю величезну споруду зведено в 1939 році і грошей на це не шкодували. У 1940 році в рейхсканцелярії побував Молотов, народний комісар закордонних справ, який прибув на дуже важливі переговори з Гітлером. Невже він нічого не розповів Сталіну про цю будівлю? Можливо, взаємини Молотова з вождем були суто діловими і він, доповідаючи Сталіну про результати переговорів, не мав права відволікатися на «лірику»? Можливо, коли Молотова з вокзалу автомобілем привезли до рейхсканцелярії, де була влаштована помпезна зустріч, і його відволікла суєта безлічі людей навколо своєї персони, він просто не мав часу роздивитися будівлю?

За задумом Гітлера цей величезний будинок довжиною майже півкілометра (441 метр, в той час як будівля рейхстагу має довжину «всього лише» 137,4 метра), мав символізувати міць і велич Німеччини. Споруда була побудована з неймовірним розмахом і розкішшю. Саме в цій будівлі Гітлером приймалися всі найвідповідальніші рішення, в тому числі і рішення про напад на СРСР. Тут розташовувалися і особисті апартаменти Гітлера, площею понад 400 квадратних метрів. З 1943 року в цій будівлі проводились засідання штабу. У цьому ж році в саду рейхсканцелярії був споруджений так званий фюрербункер, тобто підземний бункер для Гітлера.

Якщо Рейхстаг оборонявся як звичайна будівля, пенсіонерами та хлопцями з фольксштурма, то імперська канцелярія захищалася частинами СС. У цій будівлі зустріли свої останні години Гітлер і Геббельс. Після закінчення війни руїни рейхсканцелярії за наказом Сталіна були знищені. Розкішні мармурові плити частково вивезли до СРСР, де використовувалися в процесі оздоблення станцій московського метро. Залишок мармуру, згодом, пішов на місце, берлінське, метро.

Після падіння Берліна рейхсканцелярія (не Рейхстаг!) стала об'єктом численних екскурсій найбільш високопоставлених діячів союзників, в тому числі і лідерів країн-переможниць. У липні в Потсдамі зустрілася «велика трійка». Для союзників радянська влада влаштувала поїздки в центр Берліна і огляд зруйнованої імперської канцелярії. 16 липня її відвідали Черчилль і Трумен. Їх провели в бункер, показали кімнату, в якій Гітлер здійснив самогубство. Якщо Сталін хотів урочисто оформити крах націонал-соціалізму в науку нащадкам, то, звичайно ж, Прапор Перемоги слід було підняти над рейхсканцелярією, яка насправді і була «лігвом звіра».

Якщо ж Сталін хотів показати перемогу радянської зброї над усією Німеччиною, а не тільки над націонал-соціалізмом, і хотів принизити всю німецьку націю, то Прапор Перемоги безсумнівно слід було розмістити над Бранденбурзькими воротами. Бранденбурзькі ворота є найзнаменитішим символом Берліна та Німеччини. Бранденбурзькі ворота – єдині збережені міські ворота Берліна. На них стоїть шестиметрова квадрига (двоколісна колісниця з чотирма кіньми), якою управляє богиня Перемоги. Завоювавши Берлін, Наполеон, для приниження німців, наказав демонтувати колісницю і перевезти її до Парижа. Після перемоги над Наполеоном богиня Вікторія повернулася до Берліна. 1871 року через Бранденбурзькі ворота

марширували солдати-переможці, які здолали Францію. У 1918 і 1920 рр. – під цими воротами демонстративно пройшли контрреволюційні частини, вороже налаштовані до республіки. 1940 року через ворота знову дефілювали переможці – німецькі солдати, що здобули переконливу перемогу відразу над чотирма європейськими державами: Францією, Англією, Бельгією та Нідерландами. Їх вітали натовпи захоплених берлінців.

Але вождь скомандував: «Над Рейхстагом». Швидше за все, якби Сталін дійсно перейнявся ідеєю Прапора Перемоги в прямому сенсі цього слова, а не у фігуральному, приймав би рішення щодо місця для прапору значно ретельніше. Мабуть, спочатку, Сталін не надавав особливого значення Прапору Перемоги, і місце, в якому той буде встановлений його не хвилювало. Ось так цитадель німецької демократії і парламентаризму стала в очах радянських людей «лігвом звіра».

Команда все ж була дана і прийнята до виконання. Кожен генерал хотів, щоб саме його прапор став «прапором Перемоги». І закрутився вихор подій, що приніс одним незаслужену славу, іншим гірке розчарування.

На даху рейхсканцелярії та над Бранденбурзькими воротами прапори Перемоги все ж були підняті. Втім, ці прапори не були «освячені» Політуправлінням, тому їх встановлення носило суто самодіяльний характер. І вивішував ці прапори кожен, хто цього бажав. Над рейхсканцелярією «прапор Перемоги» підняла замполіт майор А. В. Нікуліна. Над Бранденбурзькими воротами прапорів було не менше двох. Один з них належав знаменитому фотокору Євгену Халдею. Багато помітних будинків Берліна були увінчані червоними прапорами – не кожен міг дістатися до «заповітного» Рейхстагу.

Глава 8.

НАЙПЕРШИЙ ПРАПОР

Крім офіційного «прапора Перемоги», переможних прапорів на Рейхстазі було за різними даними не менше сорока. Багато з них були встановлені раніше ніж прапор, закріплений на кінній фігурі лицаря (герольда) групою солдатів і офіцерів під командуванням О. П. Береста на світанку 1 травня. Якщо говорити точніше, то йдеться про розвідувальний взвод 756-го полку, у складі якого на той час значилися і Єгоров з Кантарією.

30 квітня 1945 року по радянському радіо, що вело мовлення також і на зарубіжні країни, пройшло повідомлення, що о 14 годині 25 хвилин над Рейхстагом встановили прапор Перемоги. Підставою для цього стали донесення командирів частин, які штурмували будівлю. Так в донесенні начальника штабу 150-ї стрілецької дивізії полковника Дьячкова начальнику штабу 79-го стрілецького корпусу від 30 квітня зазначено: *«Доношу, о 14.25 30 квітня 1945 р., зламавши опір супротивника в кварталах на північний захід від будівлі рейхстагу, 1 сб 756 сп і 1 сб 674 сп штурмом оволоділи будівлею рейхстагу і поставили на південній його частині Червоний прапор».*

Так що ж за прапор встановили на даху Рейхстагу вдень 30 квітня? Думки розділилися: більшість фахівців з даної тематики вважає, що це був саморобний прапор розвідвзвода Сорокіна з 150-ої дивізії, меншість наполягає на першості бійців з 171-ої дивізії (батальйон капітана Самсонова). Дехто твердить про майже одночасне встановлення двох прапорів. Ось що пише в своїй книзі «Берлін 45-го. Бій в лігві звіра» відомий російський військовий історик О. В. Ісаєв:

«О 14.20 1-й батальйон 380-го стрілецького полку і 1-й батальйон 525-го стрілецького полку 171-ї стрілецької дивізії першими увірвалися в Рейхстаг і поставили у вікні будівлі прапор Перемоги. Як стверджується в журналі бойових дій 3-ї ударної армії, «першим увірвався в будівлю Рейхстагу командир 1-го батальйону 380-го стрілецького полку 171-ї стрілецької дивізії капітан Самсонов». О 14.25 в будівлю увірвалися підрозділи 756-го і 674-го стрілецьких полків 150-ї стрілецької дивізії».

Бойовий листок політвідділу 3-ї ударної армії писав незабаром після штурму:

«Серед атакуючих були М. Єрьомін та Г. Савенко. Прапор, вручений комбатом Самсоновим на комсомольських зборах, знаходився у Єрьоміна під гімнастеркою. Вони першими досягли будівлі рейхстагу і в 14 годин 25 хвилин на одній з колон поставили червоний прапор».

У відділі по використанню досвіду війни при штабі 3-ї ударної армії була підготовлена інформація, викладена по гарячих слідах в документі з грифом «секретно», за підписом начальника відділення полковника Войно:

«О 14 години 25 хвилин 30.04.45 р. бійці першого батальйону 380 сп 171 сд під командою капітана САМСОНОВА, що увірвалися першими в будівлю Рейхстагу, поставили на його даху ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР ПЕРЕМОГИ».

При цьому не вказувалося який саме прапор встановили.

Підтвердженням того, що якийсь прапор 171-ої дивізії був встановлений на Рейхстазі одним із перших, є відправка представника дивізії на парад до Москви. На парад Перемоги, для урочистого пронесення «прапора Перемоги», рішенням ГоловПУРу були відправлені два прапороносця з 150-ої дивізії: Єгоров і Кантарія; сержант тієї ж 150-ї дивізії – Сьянов; начальник Сьянова – командир батальйону капітан Неустроев і комбат з 171-ої дивізії капітан Сам-

сонов, який не мав до відправленого на парад «прапора Перемоги» жодного стосунку. Схоже, що це була компенсація мужньому офіцеру за «розуміння» позиції ГоловПУ-Ру в частині визначення який прапор вважати «прапором Перемоги». Саме Самсонов проніс «прапор Перемоги» по Червоній площі 9-го травня 1965 року.

Зазначений час встановлення переможних прапорів є досить умовним. Ніхто на полі бою не стояв із секундоміром і не засікав результати підрозділів, що брали участь у змаганні. Всі ці мужні солдати і офіцери заслуговують на найвищі нагороди та пошану. І цілком зрозуміла образа цих воїнів, позбавлених як першого, так і другого на догоду «вищим політичним інтересам». Якщо в 171-ій дивізії ніхто не пробував сперечатися з радянською владою і відстоювати свою першість, то солдати і офіцери 674 полку 150 дивізії, які показали неабияку мужність в бою, проявили гідну громадянську позицію у відстоюванні своєї військової честі та не здалися без бою. Тому далі йтиметься переважно про розвідників 674-го полку.

Зі спогадів Олексія Плеходанова, командира 674-го стрілецького полку:

«29 квітня приблизно о 22 годині 30 хвилин, мене викликав на свій спостережний пункт, який знаходився в тунелі під залізницею, Шатілов і сказав:

– Товаришу Плеходанов! У Зінченка великі втрати. Вести наступ одним батальйоном Неустроева він не може. Каже, що в цьому батальйоні залишилося всього 75 людей. Тому доведеться штурмувати рейхстаг тобі. Підготуйся до штурму. Неустроев буде тобі допомагати.

По дорозі на свій спостережний пункт, підвалами та через проломи в стінах будинків, я пішов подивитися, яка обстановка в полку Зінченка, чи можна розраховувати на його допомогу.

Полк Зінченка був дійсно сильно пошарпаний. Воїни, що

залишилися в строю (їх було небагато), розташувалися в кімнатах великого будинку на березі Шпрее. В одній з кімнат я знайшов Зінченка. Він стояв біля ліжка з погаслою люлькою в роті. Привітавшись, я запитав:

– Будемо штурмувати рейхстаг? – Він міцно вилаявся і відповів:

– Чим я буду штурмувати? Залишками батальйону Неустроева? Ні, друже, валяй сам.

Я розпрощався і пішов. Знаючи, що полк Зінченка в атаці участі не братиме, а прапор Військової ради знаходиться там, я сказав лейтенанту Сорокіну і парторгу підрозділу Віктору Правоторову, які в цей час перебували біля мене, щоб вони підготували Червоний прапор для встановлення на рейхстазі.

Розвідники зраділи, захвилювалися. Незабаром роздобули десь перину і привели двох полонених генералів. Тут таки, на спостережному пункті, перину випотрошили. Хтось приніс щось схоже на древко. Підстругали його кинджалами. Прапор вийшов грубуватим, але зате міцним і великим. Вручивши Червоний прапор розвідникам, я поставив завдання закріпити його на даху, біля скульптурної групи».

Склалася цікава ситуація. Командир дивізії генерал Шатілов поставив перед командиром 674-го полку підполковником Плеходановим завдання – штурмувати Рейхстаг. 756-ой полк (командир полковник Зінченко) поніс серйозні втрати і у нього немає сил для взяття Рейхстагу. Але прапор Військової ради залишився в полку Зінченка. І передавати його в полк Плеходанова ніхто не збирається, ні Шатілов, ні Зінченко. Шатілов тільки сказав Плеходанову: «Неустроев (командир батальйону з 756-го полку) тобі допомагатиме». Тобто, штурмувати Рейхстаг доручили одному полку, а славу і нагороди отримає інший. Плеходанов, як і Зінченко, був раніше замполітом і добре розумів «лінію партії». Правда, про призначених

вже прапороносцях він, швидше за все, не знав. Але, володіючи замполітівським досвідом, розумів, що там, нагорі, все вже було розписано.

Звісно, Плеходанов був глибоко ображений такою несправедливістю. Всю ніч з 29-го квітня на 30-е йшли запеклі бої за комплекс будівель Міністерства Внутрішніх справ («будинок Гімmlера»). До ранку противник був вибитий і в 11.00 Плеходанов переніс сюди свій КП. До цього часу Плеходанов «дозрів». Образа його гризла і таки догризла. Олексій Дмитрович прийняв рішення виготовити і поставити свій власний прапор.

Плеходанов доручив своїм розвідникам знайти потрібний матеріал і виготовити прапор. Необхідно відзначити, що розвідники були елітою будь-якої частини. Бійці в розвідку підбиралися з достатнім бойовим досвідом, сміливі, ініціативні і фізично міцні. Командири цінували своїх розвідників, дорожили ними і довіряли цим хлопцям, крім розвідки, природно, інші складні та неординарні завдання. Більш того, вони довіряли їм навіть свої життя. Командири в умовах вуличних боїв, коли противник міг з'явитися невідомо звідки і в будь-який момент, постійно перебували під охороною. Найчастіше в якості особистої охорони командира використовували розвідзводи. Цілком логічно, що встановлення прапора, в піку начальству, Плеходанов довірив своєму взводу розвідки. Людям, яким він довіряв безмежно. Знав – не підведуть.

Ось що згадував Віктор Правоторов:

«Раптом підполковник звернувся до нас: «Хлопці, вам потрібно добре відпочити. Попереду належить виконати дуже важливе завдання. А поки пошукайте червоне полотнище. Будемо майструвати Прапор Перемоги». Цю несподівану звістку розвідники зустріли з винятковою радістю і хвилюванням. Незабаром я, командир взводу лейтенант Сорокін і рядовий Булатов покинули спостережний пункт

полку і стали оглядати підвали. Червоне полотнище ми знайшли дуже швидко. В одному з підвалів нам попалася німецька перина з червоного тика, в іншому підвалі натрапили і полонили двох німецьких генералів. Через кілька хвилин ми вже потрошили перину на спостережному пункті (при розгублених німецьких генералах) і тут же зробили з неї прапор».

Плеходанов розповів про свій задум офіцерам полку, які, подібно до розвідників, висловили ентузіазм. Замполіт полку, майор Є. С. Субботін, зголосився піти разом зі взводом розвідки. Капітан Давидов, чий батальйон повинен був штурмувати Рейхстаг в першому ешелоні, запропонував «делегувати» в групу розвідників-прапороносців лейтенанта Р. Кошкарбаєва, командира одного із взводів його батальйону. Офіцера хороброго, рішучого і витривалого. Плеходанов і Субботін схвально поставилися до цієї пропозиції. Обговорили план виконання завдання. Рота Греченкова з батальйону Давидова, крім свого основного завдання, повинна була забезпечувати розвідникам прикриття, сковувати ворога вогнем, щоб група Сорокіна могла не втягуючись в перестрілки відразу кинутися на дах Рейхстагу.

Давидов, після повернення на свій СП, викликав лейтенанта Кошкарбаєва і запропонував йому взяти участь у встановленні прапору. Той охоче погодився. З книги Р. Кошкарбаєва:

«Здай взвод Гюнчарову і швидко повертайся, – даючи зрозуміти, що на цьому розмову завершено, Давидов піднявся з місця.

Прибігши до себе у взвод, я попрощався з усіма хлопцями і поспішив назад на спостережний пункт командира батальйону. Тут вже перебували кілька бійців з розвідроты полку. Капітан Давидов представив нас одне одному:

Фото 17. Ранок 2-го травня 1945 р. Розвідвзвод С. Сорокіна з 674 полку на даху Рейхстагу. Вгорі з прапором С. Сорокін. Трохи нижче Сорокіна Г. Булатов. Крайній зліва ст. сержант В. Правоторов. Поруч, з «Вальтером», ст. сержант І. Лисенко, далі з «маузером» присусідився до розвідників капітан С. Неустров з 756 полку. У верхнього справа бійця – «парабелум». Знавці зброї, які не знають, що це взвод розвідки (тобто еліта) не можуть зрозуміти, чому бійці озброєні різноманітними німецькими пістолетами. У рядового (!) Булатова радянський ТТ. Для піхоти наявність у рядових бійців пістолетів – справа немислима.

– Старший лейтенант Сорокін, єфрейтор Булатов, рядовий Провоторов, помкомвзводу сержант Лисенко, Орешко, Пачковський, Брюховецькій».

Необхідно сказати, що в своїй книзі Р. Кошкарбаєв, і його літературний помічник допустили деякі похибки. Зокрема Сорокіна «підвищили» у званні до старшого лейтенанта. Булатова «підвищили» до єфрейтора. Старшого сержанта Провоторова «понижили» до рядового і зробили помилку в його прізвищі. Старшого сержанта Лисенка «понижили» до сержанта. І зовсім не згадали розвідників, які не

добігли до Рейхстагу: полегло на Королівській площі Петра Долгих, пораненого Санкіна і Габідулліна. Хоча вони всі знаходилися на СП Давидова. Швидше за все, скористалися інформацією з дивізійної газети «Воїн Батьківщини» від 3-го травня, де були перераховані розвідники, включаючи Кошкарбаєва, що встановили стяг.

Доведеться зробити ще одну ремарку – будь-яку інформацію, що подається в мемуарах учасників необхідно розглядати в контексті гострої боротьби між різними групами учасників штурму, які досить жорстко дискутують з приводу як першості у взятті Рейхстагу, так і першості у встановленні «прапора Перемоги». Судячи з мемуарів Кошкарбаєва, він дотримувався версії генерала В. М. Шатілова, командира 150-ої дивізії. Василь Митрофанович наважився навіть критикувати маршала Жукова за його «неправильне» висвітлення штурму Рейхстагу в мемуарах і отримав дуже стриману, але дуже мудру відповідь на свої необгрунтовані домагання.

*Фото 18. Командир
взводу лейтенант
Рахімжан Кошкарбаєв.*

Судячи з усього, Кошкарбаєв піддавався дуже сильному тиску з боку Шатілівського «лобі».

Вранці 30 квітня була зроблена перша спроба атакувати батальйони фольксштурму, які засіли в Рейхстазі. Солдати роти Греченкова вистрибнули з кутових вікон «будинку Гімлера» і кинулися по відкритій місцевості до Рейхстагу, до якого по прямій було метрів 350. (Розвідники в першому штурмі участі не брали). Вогонь противника виявився надзвичайно щільним і, не добігши до широкого (10–12 метрів) рову, що залишився від будівництва метро відкритим способом, бійці залягли.

О 13.00 розпочалася артпідготовка до другого штурму Рейхстагу. Всі учасники відзначають її неабияку потужність. І Плеходанов, і Правоторов писали, що такої потужної артпідготовки вони не бачили протягом усієї війни. Коли канонада досягла свого максимуму, Плеходанов наказав хімікам створити димову завісу. Розпочався другий штурм Рейхстагу. Цього разу група Сорокіна теж взяла участь в атаці. Уже форсувавши водну перешкоду, розвідники виявили якийсь вхід, що вів під землю. Подумали, що, можливо, цей тунель приведе їх до Рейхстагу. Однак наткнулися на тупик (насправді це було незавершене бомбосховище).

Зі спогадів Г. Булатова:

«З вікна напівпідвалу «будинку Гімлера», як зараз пам'ятаю, першим стрибнув на асфальт Віктор Правоторов. Пробігши кілька кроків він упав на землю, обернувся і крикнув мені: – Давай сюди, Гриша! – Не пам'ятаю, хто був другим. Здається, Іван Лисенко. Я стрибнув третім і відразу опинився поруч зі старшим сержантом. Незабаром присіли інші розвідники – Павло Брюховецький, Михайло Пачковський, Степан Орешко, Михайло Габідулін, Санкін і Долгих. Останніх двох я забув, як звати. Всього нас, розвідників, разом з лейтенантом Сорокіним було десять чоловік».

Фото 19. Автор І. Шагін. 2 травня. «Повтор» штурму для фотокорів. Навскіс до Рейхстагу. Це майже відразу за ровом з водою.

Булатов в цьому своєму оповіданні не згадав ще двох: замполіта майора Є. С. Субботіна і лейтенанта Р. Кошкарбаєва.

«Не буду описувати картину бою. Всі про це знають прекрасно. Скажу тільки, що на шляху до Рейхстагу розвідник Долгіх був убитий, Санкін поранений, Мішу Габідуліна ми десь загубили. (Першим отримав поранення майор Субботін, не встигнувши далеко піти від «будинку Гімлера» – А. П.). Під час руху до Рейхстагу я був весь час поруч з парторгом, Віктором Правоторовим. Прапор знаходився у мене. Держак в руках, полотнище – за пазухою.

Перед останнім ривком ми децю відірвалися від своїх товаришів-розвідників. Сильний вогонь відрізає їх від нас. Отинившись в невеликій воронці, ми трохи відпочили, зорієнтувалися і виявили в будівлі рейхстагу одне вікно вільне від цегли. «Туди і проникнемо», – сказав парторг. – «А тепер,

Гришо, діставай полотнище і прикріпи до деревка. Зав'язки не втратив?» Я було заперечив старшому сержанту і сказав, що зручніше це зробити в будівлі. Бігти з прапором небезпечно. «Не вийде», – відрізав він. – «Якщо загинемо, то з прапором в руках. Тримай його, Гришо, вище, щоб всі його бачили кругом»».

Першими Рейхстагу досягли Правоторов і Булатов, якому довірили нести прапор. Розвідники побоялися йти через центральний вхід і влізли в будівлю через віконний проріз, в якому артилерійським снарядом була розбита цегляна кладка, вмурована замість скла. За ними послідували інші розвідники. Бійці роти Греченкова увірвалися до Рейхстагу через центральний вхід, двері якого виявилися вибиті снарядом.

Цей момент спостерігав зі свого СП в «будинку Гімлера» і описав у мемуарах А. Бессараб. командир окремого 420-го протитанкового дивізіону 207-ої дивізії:

«Перед парадним під'їздом розсипався цілий сніп червоних ракет – сигнал припинення вогню для гармат прямого наведення. До широких сходів з усіх боків кинулися штурмуючі. На все життя запам'яталася картина: першим біля колон з'явився радянський офіцер. Він повернувся обличчям до бігущих за ним солдатів, підняв руку з автоматом вгору і, показуючи людям приклад, зник в будівлі рейхстагу.

Червоноармійці, які вибігали на сходову площадку, точно так само, як і їхній командир, салютували автоматами, потім один за одним зникали в проломі дверей. Ще група. І ще... Ура! Наші в рейхстазі!»

Зі спогадів Віктора Правоторова:

«Знаходимо вікно. Вибравши момент, влізли у вікно, попередньо кинувши туди по гранаті. Коридорами вийшли на сходи, забралися на другий поверх. Тут ми з Булатовим підійшли до розбитого вікна, подивилися на Королівську площу, за якою в будинках і прямо на вулицях залягли наші

бійці, що приготувалися до рішучого штурму. Гриша Булатов просунув прапор у вікно, помахав їм, потім ми закріпили його. В цей час внизу почулися постріли, вибухи гранат, стукіт чобіт. Ми приготувалися до бою. Гранати і автомати – наготові. Але сутички не відбулося. Це по наших слідах прийшли Лисенко, Брюховецький, Орешко, Почковський. З ними лейтенант Сорокін.

– Звідси його погано видно, хлопці, – сказав він. – Треба пробиратися на дах.

Тими ж сходами стали підніматися все вище і вище

Фото 20. Площу з півночі на південь частково перетинав глибокий рів, довжиною метрів 300–350 і шириною від десяти до дванадцяти метрів, заповнений водою. Рів залишився від незакінченої лінії метро, яку прокладали відкритим способом. Рів з'єднувався з водоюмою, що утворилася на місці котловану під нове випрямлене русло річки Шпрес. Добре видно неправильний чотирикутник «будинку Гімлера», який обіймав цілий квартал. Бійці бігли до Рейхстагу (на знімку праворуч, біля річки), вискочивши з вікон, розташованих на знімку в правому нижньому куті «будинку Гімлера».

і знайшли вихід на дах. Мета досягнута. Де поставити прапор? Вирішили закріпити біля скульптурної групи. Підсаджуємо Гришу Булатова, і наш наймолодший розвідник прив'язує прапор до шиї величезного коня. Подивилися на годинник: стрілки показували 14 годин 25 хвилин».

Самвидавчий збірник спогадів солдатів і офіцерів 674-го полку вийшов в середині 1960-х років під редакцією брата розвідника Василя Правоторова. Віктор Правоторов трагічно загинув 1962 року. У своїй замітці в газеті «Макеєвський робочий» в травні 1946 року, коли ще не було суперечок – чий прапор перший і країні не були відомі імена Єгорова та Кантарії, Віктор Правоторов писав, що Булатова, який прив'язував прапор до шиї велетенського коня, підсадив Рахімжан Кошкарбаєв. Та й Семен Сорокін (після війни працював в МАІ) в інститутській багатотиражці «Пропелер» розповідав, що Кошкарбаєв був з ними. Відповідь на питання, чому згадка про Р. Кошкарбаєва випала зі збірки, ви знайдете трохи пізніше.

Степан Орешко в своїх розповідях згадував добрим словом солдатів із взводу молодшого лейтенанта Леона Литвака, зокрема наголошував, що без цих хлопців розвідники не змогли б виконати поставлене завдання.

Аналізуючи розказане Г. Булатовим, В.Правоторовим, Л. Литваком і наявні фотографії, зроблені 2 травня, можна дійти висновку, що бійці групи Сорокіна, проникнувши до Рейхстагу через великий пролом на місці вікна, розташованого трохи лівіше парадного входу, далі пройшли через вестибюль, потім широким коридором і піднялися сходами на другий поверх, де вивісили спочатку прапор з вікна, а потім, через праву башточку, вилізли і на дах. Забігаючи наперед, скажемо, що бійці групи капітана Макова, під час третього штурму, увійшовши через центральний вхід, спочатку піднялася нагору вузьки-

ми, технічними сходами, а потім величезним пластинчастим ланцюгом видерлися на покрівлю.

Повертаємося до спогадів О. Плеходанова:

«Через кілька хвилин відважна жменька солдатів з роти лейтенанта Греченкова і розвідників взводу Сорокіна досягла головного входу в рейхстаг і зникла в ньому. Решта були відрізані. Одні з них залягли на площі, інші – відійшли назад. Що було в цей час в рейхстазі, я не знав. Невідомою була і доля сміливців, які увірвалися в нього. І раптом я почув радісний крик мого зв'язкового:

– Товаришу підполковник! Подивіться на дах рейхстагу. Ось туди, де височить вершник!

Я підняв бінокль і побачив Червоний Прапор, а біля нього

Фото 21. Зроблено 2-го травня 1945 року з відстані приблизно в 70–80 метрів, коли взвод Сорокіна повторював для кінооператорів і фотокорів свій кидок до Рейхстагу дводенної давнини. Плеходанов, спостерігаючи встановлення прапора своїми бійцями, знаходився на своєму СП в 350-и метрах від Рейхстагу, на відстані в п'ять разів більше, ніж фотокор, який зробив цей знімок. Значить він бачив фігурки бійців у п'ятеро меншими, ніж ви їх бачите на даному знімку.

Тобто дуже погано. Тому Плеходанов дійсно міг не побачити, що на даху було 8 солдатів і офіцерів, а не два.

рухомі дві крихітні фігурки. Це було о 14 годині 25 хвилин. Як я дізнався пізніше, рухомими фігурками були сержант Правоторов і рядовий Булатов...

В цей час мені подзвонив командир дивізії В. Шатілов і запитав, яка обстановка. Я доповів: частина солдатів з батальйону Давидова і взводу полкової розвідки проникла в рейхстаг. Решта відійшли назад. Багато залягли на Королівській площі.

– Є зв'язок з тими, хто в рейхстазі? – запитав командир дивізії.

– Ні, – відповів я. – Але турбуватися за них не варто. Вони вже проникли на дах і поставили там Червоний Прапор Перемоги.

– Який прапор? – здивувався генерал. – Адже він в штабі Зінченка.

– Прапор моїх розвідників. Саморобний. Вони його підготували перед штурмом».

Глава 9.

ВІТАННЯ СТАЛІНА

І ГЕНЕРАЛЬСЬКА ПАНІКА

Прапор Перемоги майорить над Рейхстагом. Хоча запеклий бій за будівлю, що колись належала німецькому парламенту, триває. Група солдатів і офіцерів смакує обіцяні нагороди, які вони безсумнівно заслужили. Однак, далі починається щось не зовсім зрозуміле. Продовжуємо цитувати спогади О. Плеходанова:

«Але донесення про взяття рейхстагу вже пішло гуляти штабом дивізії, потім корпусу, в армію, на КП Жукова і... в Кремль. Звідти через деякий час бумерангом повернулася відповідь Верховного головнокомандувача (тобто Сталіна – А. П.) з привітанням щодо Перемоги.

Переляканий командир 150-ї дивізії генерал Шатілов вийшов на зв'язок із Зінченком і зажадав: «Якщо наших людей в рейхстазі немає, і прапор не встановлено, то прийми заходи для того, щоб за будь-яку ціну (тобто число жертв значення не має! – А. П.) закріпити прапор або хоча б прапорець на колоні парадного під'їзду. Будь-якою ціною! – повторив генерал, – якщо Жуков дізнається, що прапор не встановлено, то гнів його впаде на наші голови».

Командування корпусу вже перестало довіряти доповідям командирів 150-ї і 171-ї дивізій про ситуацію навколо Рейхстагу. Командир корпусу генерал Перев'юрткін особисто телефонував командирі 380-го полку Шаталіну. Момент паніки дуже добре відображений в мемуарах командира протитанкового дивізіону А.Бессараба із 207-ої дивізії. Його СП перебував у «будинку Гімmlера». 207-а штурмувала Кроль-оперу, яка розташовувалася на тій самій Королівській площі, що і Рейхстаг.

«...Бій всередині будівлі тривав довго. У вищі штаби надходила, мабуть, суперечлива інформація, і мене весь час перепитували.

– Двадцять перший? Наші солдати дійсно увірвалися в рейхстаг? – уточнював В. І. Курашов.

– Абсолютно точно, товариш сімнадцятий. Сам бачив.

– Ну добре. Я так і доповів.

Не встиг я повернутися до стереотруби, як знову покликали в підвал. Радист подав навушники, мікрофон і сказав:

– Товариш майор, біля апарату комдив.

Дивуюся, чому комдив В. М. Асафов зв'язався зі мною по радіо, а не по телефону.

– Двадцять перший слухає.

– Ти бачив, як наші бійці увірвалися в рейхстаг?

– Товариш сьомий, я вже доповідав вам і товаришеві сімнадцьому, що бачив на власні очі.

– Скільки проникло туди людей?

– Близько ста, напевно.

– Май на увазі, це серйозне питання. Піди подивися, що там відбувається, і доклади. Я чекаю біля рації.

Іду, дивлюся, знову доповідаю. Помилки немає. Хвилин через двадцять про те ж саме мене запитав начальник штабу артилерії корпусу майор Турбако. Нарешті всі заспокоїлися».

Що ж сталося? Надамо спочатку слово С. Сорокіну:

«Коли ми після встановлення прапора Перемоги (для Сорокіна і його бійців прапором Перемоги назавжди залишився прапор, який вони виготовили і встановили над Рейхстагом раніше офіційно визнаного прапора) спустилися на перший поверх, рота Греченкова ще вела перестрілку з німцями, що засіли в підвалі. З настанням темряви в Рейхстаг увійшли залишки роти Сьянова (з батальйону Неустроева – А. П.)».

Отже, розвідвзвод С. Сорокіна, за участі Р. Кошкарбаєва і за підтримки взводу Л. Литвака з роти П. Греченкова першим піднявся на дах Рейхстагу і поставив свій пра-

пор Перемоги. Після цього всі вони спустилися на перший поверх, допомагати іншим бійцям роти Греченкова відбивати контратаки німців, які намагалися витіснити червоноармійців з Рейхстагу.

Червоноармійців було явно менше, і вони зайняли оборону, очікуючи підходу основних сил.

Прапор, поставлений над парадним фронтоном Рейхстагу побачили не тільки наші солдати і офіцери, а й німці, що обороняли Кроль-оперу, розташовану на тій же Королівській площі, якраз навпроти. Батальйони фольксштурма, які захищали обидві будівлі, були об'єднані загальним командуванням. Працював телефонний зв'язок. Навіть бутерброди в Кроль-оперу носили з Рейхстагу, де був харчоблок, що обслуговував шпиталь. (Цей момент згадав у своєму інтерв'ю Ернст Бітхер, тоді 15-річний фольксштурмовець, а нині відомий як засновник фірми, що виробляє пересувні органи. Один з його органів і сьогодні використовується при богослужіннях в Рейхстазі).

Справа в тому, що фольксштурм не мав кухонь. Нацистське керівництво вважало, що старих і дітей з «народного ополчення» повинні годувати їх власні сім'ї. Батальйонам фольксштурма розташованим в Рейхстазі здорово пощастило, тому що там, ще з парламентських часів, існував харчоблок, який обслуговував депутатську столову. Але госпітальні кухарі обслуговували тільки персонал і поранених. Фольксштурму виділили на кухні пару робочих столів, на яких дружини, сестри і матері фольксштурмівців робили бутерброди.

Так от, з Кроль-опери зателефонували в Рейхстаг і повідомили про радянський прапор, який з'явився над фронтоном і про інший прапор, закріплений на колоні біля входу. Було відправлено кілька фольксштурмовців, які зірвали прапор з шиї імперського коня і кинули просто на даху, а також скинули прапор, встановлений на колоні.

Хоча радянські солдати і увірвалися в Рейхстаг, але говорити про його взяття було явно передчасно. Червоноармійці в меншості ледь відбивали німецькі атаки. Довелося економно витратити боєприпаси, тому що постачання було практично неможливим. Дійсно, поспішні генеральські рапорти нагору поставили в скрутне становище не тільки багатьох солдатів і офіцерів, а й самих генералів.

Зі спогадів С. А. Неустроєва:

«...виконуючи наказ старшого командування, з батальйонів Я. Логвіненко, В. Давидова, а також з батальйону К. Самсонова (171-а дивізія) стали з прапорцями направляти одинаків-добровольців, найхоробріших людей, до рейхстагу із завданням встановити прапорець на колоні парадного під'їзду, або на фасадній стіні, або на розі будівлі рейхстагу, де завгодно, лише б на рейхстазі! З різних батальйонів в різний час побігли з прапорцями люди до рейхстагу і... Ніхто з них до мети не добіг, загинули. З мого батальйону був направлений Петро Миколайович П'ятницький, який також загинув, не досягнувши колон парадного під'їзду».

Тут Степан Андрійович намагається виправдатися в тому, що відправив на вірну смерть свого друга, який незадовго до цього врятував йому життя – П. М. Пятницького. З 171-ої дивізії, полковнику Негоді, не було сенсу ризикувати своїми людьми, прикриваючи Шатілова, з яким у полковника були ненайкращі стосунки. Плеходанов в своїх спогадах чітко вказує, що генерал Шатілов телефонував саме Зінченку. (Не будемо забувати, що саме ці двоє відповідали за «прапор Перемоги» перед своїм командуванням). Шатілов, напевно, міг віддати такий наказ і Плеходанову, але Олексій Дмитрович про це не згадує. А у Зінченка в штурмі був задіяний тільки один батальйон – Неустроєва. Бійці з різних батальйонів до Рейхстагу не побігли, побіг один П'ятницький, життям якого пожертвував Неустроєв.

Генерал Перевьорткін, командир 79 корпусу згадував в 1948 році:

«І ось о 14 годині, коли вогонь досяг своєї межі, в суцільному диму розривів піхота пішла в атаку.

Нерви були напружені до межі. «Увірвуться або не увірвуться, чи все зроблено так, як потрібно, чи не марні будуть жертви, понесені в цьому останньому бою?» З цими думками я стояв біля телефонного апарату, чекаючи дзвінка.

І ось довгоочікуваний дзвінок:

– Батальйон Самсонова, зазнавши великих втрат, увірвався в рейхстаг; бачу прапор, поставлений над входом. Решта підрозділів залягли під сильним вогнем з будівлі і зліва через річку Шпрее. Вживаю заходів, – доповів полковник Негода.

Дзвоню генералу Шатілову:

– Повідомте, як йдуть справи.

– Неустров і Давидов увірвалися в рейхстаг, інші відсічені вогнем з парку Тіргартен і залягли перед будівлею. Йде важкий бій. Зв'язку з батальйонами, що вдерлися в будинок, немає, – хвилюючись, відповів генерал Шатілов.

– Прапор, де прапор, бачите його чи ні? – питаю я.

– Прапор в полку Зінченка і знаходиться в бою.

Доповідаю про хід бою командувачу армією. Генерал-полковник Кузнецов вимагає якнайшвидшого розвитку досягнутого успіху.

Наказую: усією силою артилерії подавити фланкіруючі кулемети і гармати противника, поставити відсічний загороджувальний вогонь навколо будівлі, дати сильний вогонь по вікнах і верхніх поверхах, не допустити контратак, не зволікати, підняти людей і підтримати підрозділи, що увірвалися.

Вдруге дзвонить генерал Шатілов:

– Прапор в рейхстазі. Усередині йде бій. Вживаю всіх заходів для виконання поставленого завдання».

Отже, командир корпусу поспішив доповісти командармові про досягнутий успіх і про прапор на Рейхстазі після першого, часткового і епізодичного успіху. З мемуарів Жукова відомо, що Кузнецов відразу ж передзвонив йому: «Ура! Товаришу командувач...». Після цього командувач фронтом зателефонував Сталіну, щоб доповісти про радісну новину. Разюча, якась холопська манера – бажання вислужитися, догодити начальству. І це на самому верху владної піраміди.

Чому командир 150-ї дивізії генерал Шатілов поспішив відрепортувати, адже Рейхстаг ще взятий не був? І «прапор Перемоги» все ще знаходився в штабі Зінченка в «будинку Гімлера». Насправді генерал опинився у досить складному становищі. Його дивізії, яка опинилася в потрібний час в потрібному місці, було доручено підняти над Рейхстагом «прапор Перемоги». На найвищому рівні були узгоджені кандидатури прапороносців. Прапор та прапороносці перебували на СП одного з полків, які штурмують будівлю. Але несвоєчасна, з точки зору начальства, ініціатива людей, неознайомих зі сценарієм, розробленим політорганамі, зламала всі плани. Це стало ясно не тільки генералу Шатілову, а й «втаємниченим» рангом нижче: командирі полку Зінченку і командирі батальйону Неустроєву. Їх наступні дії свідчать про це.

Плеходанов: «Близько 16 години, коли вогонь децю вщух, до мене на СП прийшов полковник Зінченко з телефонним апаратом через плече. Він був не один, зі своєю бойовою подругою Зіною. Вони принесли пляшку шампанського і торт. Привітали мене з перемогою».

Прапор розвідників було добре видно. Зінченко подарував красиві трофейні швейцарські годинники і в пам'ять про визначну подію запропонував сфотографуватися. Як не прикро було Федору Матвійовичу, зірочка Героя Радянського Союзу відпливала з рук (хоча прапор

Військової ради разом з затвердженими прапороносцями знаходився в його штабі – встановлювати цей прапор вже не було сенсу), але він повівся гідно.

Зінченко прийшов вітати Плеходанова з перемогою, тому що він прекрасно бачив прапор встановлений розвідниками 674 полку. На 16.00 саморобний прапор взводу Сорокіна все ще майорів над Рейхстагом. Десять через годинку-півтори німці відчепили прапор від шиї коня, кинули його прямо на даху і швиденько ретирувалися. Нікому не хотілося отримати кулю на місці, що гарно прострілювалося з усіх боків. Прапор 380-го полку закріплений на колоні просто відкинули в сторону. Де його і знайшли бійці батальйону Неустроєва 2-го травня. В. С. Устюгов, голова ради ветеранів 150-ї дивізії, нині генерал, а тоді молодший лейтенант, стверджує, що німці скинули не тільки прапор розвідників 674 полку, а й прапори, встановлені ввечері 30-го квітня групами Макова та Бондара.

Командир батальйону С. А. Неустроєв, який зіграв важливу роль в замполітівському сценарії встановлення «прапора Перемоги», 2 травня прилаштувався до бійців розвідвзводу Сорокіна, коли тих фотографували з їх прапором на даху Рейхстагу. Тобто 2 травня Неустроєв знаходив шанси саморобного прапора розвідників на визнання його «прапором Перемоги» вагомішими.

Але повернімося до 30 квітня. Перевіряючи з різних штабів і кореспонденти й кінооператори, які почули про привітання Сталіна почали «злітатися» до Королівської площі і нічого не побачили. Ні взятого Рейхстагу, ні встановленого прапора. Ось тоді й відправив Неустроєв на вимогу командира полку свого друга, Петра П'ятницького, щоб прикрити його життям генеральську дупу.

Чому ж генерал Шатілов все-таки відрапортував наверх про прапор в Рейхстазі? Донесення Плеходанова про триумф розвідників генерала, звичайно, не порадувало. Але

Фото 22. Ф. М. Зінченко і О. Д. Плеходанов. 30 квітня 1945 року у дворі «будинку Гімлера». Приблизно 16.00–16.30.

він отримав повідомлення про ще один прапор, встановлений на Рейхстазі.

Йшлося про саморобний прапор сусідньої 171-ої дивізії. Командир цієї дивізії, полковник Негода, вже обійшов Шатілова тиждень тому. Тоді солдати 171-ої дивізії встановили перший червоний прапор над Берліном, хоч насправді це було лише передмістя. Залізним аргументом на користь негайної доповіді керівництву про успіх його дивізії було те, що німці протягом декількох годин все одно будуть вибиті з Рейхстагу. Аби не поступитися першості і цього разу, Шатілов вирішив обігнати конкурента і доповісти про встановлення. Тим більше, що він не сумнівався в тому, що полковник Негода, не обмежений обов'язком встановити офіційний переможний прапор, неодмінно доповість наверх про своє досягнення. Так і сталося. І все було б нічого, якби Рейхстаг не був у центрі

уваги політичного керівництва і якби німці «полінувалися» скинути радянські прапори.

Зі спогадів Плеходанова: *«Незабаром мені знову зателефонував В. Шатілов. Він наказав підготуватися до третьої атаки, запитав, чи не можу я під час нового штурму перенести свій спостережний пункт у рейхстаг. Я відповів, що робити це ще зарано. Справа атакують німці на танках, лівише – б'ють їхні гармати. Та й взагалі вся площа перед рейхстагом добре прострілюється. А якщо мені вдасться перенести свій СП в рейхстаг, то керувати боєм буде неможливо. Ми можемо опинитися відрізними і втратити рейхстаг.*

На закінчення я запропонував генералу послати туди Зінченка, сказав, що він знаходиться у мене на СП. Генерал попросив передати трубку.

Закінчивши розмову з В. Шатіловим, Зінченко невдоволено сказав:

– Старий турбується про прапор Військової ради. Каже, що комкор Перевьорткін не дає спокою, весь час питає про прапор Військової ради армії. Наказує встановити його».

Ситуація навколо Рейхстагу залишалася складною. Німцям ніяк не вдавалося вибити радянських солдатів з будівлі, котрі в свою чергу, як ті, що знаходилися всередині, так і ті, що розташувалися зовні, не могли знищити або примусити до здачі ворожий гарнізон. Розвідники 674 полку, Сорокін зі своїми бійцями і Р. Кошкарбаєвим, разом з бійцями роти Греченкова утримували зайняті позиції та чекали моменту рішучого штурму, щоб вдарити по ворогові зсередини.

Третій, вирішальний, штурм почався з артпідготовки о 21.30 30 квітня. О 22.00 пішли на штурм батальйони Давидова і Логвиненка (674 сп), Неустроєва (756 сп) з 150-ї дивізії і батальйон Самсонова (380 сп) з 171 дивізії. Тут же зсередини вдарила заблокована німцями група червоно-

армійців. Саме тому солдати, розтрощивши імпровізованим «тараном» вхідні двері та вдершись до вестибюлю, не були зустрінуті вогнем в упор. Під час відносного затишшя захисники Рейхстагу зуміли встановити на місце тимчасові двері в цегляній кладці, що перегородили центральний вхід і вибиті снарядом в результаті попередньої артпідготовки, і ретельно її зміцнити.

Після хаотичної запеклої сутички німецький гарнізон відступив у свою цитадель – цокольний поверх. Коли ситуація в Рейхстазі стабілізувалася і почалося напружене затишшя, Рахімжан Кошкарбаєв розшукав свій взвод і знову його очолив, отримавши сумну звістку про загибель свого заступника, старшини Гончарова. Лейтенант Сорокін, не знаючи, що їхній прапор вже зірваний німцями, вирішив скористуватись прокладеним телефонним зв'язком, доповісти про виконане завдання (встановлення прапора) командирі свого полку. На його біду поруч з телефонним апаратом виявився Ф. М. Зінченко, що перебував у вкрай поганому настрої від прочухана заданого йому командиром дивізії за очевидний провал із прапором Військової ради 3-ї ударної армії.

Мало того, що першим виявився саморобний прапор Плеходанова, так ще й група Макова піднесла неприємний сюрприз – закрипіла прапор 79-го корпусу на тій самій скульптурній групі «Німеччина». А довірений його полку прапор Військової ради ще навіть не зуміли відшукати. Коли С. Сорокін почав доповідати О. Плеходанову про прапор, кров ударила в голову Ф. Зінченка, він вихопив з рук лейтенанта важку металеву слухавку і з усього розмаху вдарив його по голові. Бійці Сорокіна, що прибігли до кімнати, побачивши закривавленого командира і дізнавшись у чому справа, вже збиралися влаштувати самосуд над чужим полковником, але В. Правоторов, парторг взводу, зумів відвести солдатів від гріха подалі.

Більша частина Рейхстагу протягом усієї ночі з 30 квітня на 1 травня не контролювалася ані червоноармійцями, ані німцями. Фольксштурм засів у цокольному поверсі, а радянські солдати зайняли вестибюль, зал засідань і ще кілька прилеглих приміщень. У цій тісноті Григорій Булатов побачив шойно прибулих на місце Єгорова і Кантарію.

Зі спогадів Г. Булатова: *«Єгоров і Кантарія прийшли на світанку наступного дня. Прийшли тоді, коли Королівська площа не прострілювалася, ніяких серйозних сутичок в самому Рейхстазі вже не відбувалося. Коли я побачив Єгорова і Кантарію, які прийшли до Рейхстагу в супроводі групи автоматників, пам'ятаю я сказав їм:*

– Затіснилися, товариші, прапор Перемоги ми встановили ще вчора вдень.

– Знаємо і вітаємо, відповів Кантарія і попросив показати дорогу на дах».

В районі 5-ї години ранку взвод Сорочкіна покинув Рейхстаг і повернувся в «будинок Гімmlера».

Фото 23. Учасники штурму Рейхстагу. К. В. Гусєв, В. І. Ярунов, П. Д. Щербина, М. М. Козлов. Всі з батальйону С. А. Неустроева. Праворуч політрук Матвеев.

Глава 10.

АРТИЛЕРИСТИ ШТУРМУЮТЬ РЕЙХСТАГ

У зв'язку з великими втратами в піхоті радянське командування було змушене вишукувати додаткові резерви за рахунок підрозділів і служб, що займалися обслуговуванням бойових частин. Таким чином створення штурмових груп з артилеристів, точніше з розвідувальних підрозділів артилерійських бригад і полків не було чимось дивним.

Командувач 79-м корпусом, генерал Перевьорткін, вирішив створити дві штурмові групи не для посилення піхотних частин, а з метою мати свої очі і вуха на політично важливому напрямку під час штурму Рейхстагу. Він прагнув завжди мати достовірну інформацію, адже хід боїв за Рейхстаг контролювався на всіх рівнях, від командувача армією і до Верховного головнокомандувача, тобто Сталіна. Перевьорткін призначив командирами цих штурмових груп офіцерів свого штабу: майора Бондара і капітана Макова. Було прийнято рішення включити в кожену групу по 20 досвідчених розвідників і по відділенню зв'язку, зокрема і двох радистів з радіостанціями. Разом вийшло по 25 бійців у групі.

У штурмі Рейхстагу брали участь додані 79-му корпусу бригади важкої артилерії: 86-а, 104-а і 124-а гаубичні бригади, а також 136-а гарматна бригада. Були там ще два полки самохідної артилерії: 351-й та 1203-й. А також 40-а винищувально-протитанкова бригада. Всі вони виділили добровольців для атаки Рейхстагу в пішому строю. Серед завдань поставлених командуванням корпусу значилося коригування вогню своїх бригад і почесна задача – встановити прапори Перемоги виготовлені в політвідділі корпусу.

Групи були сформовані 27 квітня, а вже 28 квітня прибули на передову в розташування полків, з якими повинні були йти на штурм. Група Бондара приєдналася до батальйону Самсонова з 380 полку 171 дивізії, а група Макова розташувалася на позиціях 150-ї дивізії, між полками Плеходанова (674-й) і Зінченка (756-й). 30-го квітня радянські війська почали штурмувати Рейхстаг. Хоча група бійців з батальйону Самсонова, а також розвідзвод Сорокіна і частина роти Греченкова під прикриттям димової зависи увірвалися в Рейхстаг ще вдень, німці продовжували контролювати основну частину будівлі. Важка артилерія, стріляючи з закритих позицій, не могла надати наступаючим дієвої підтримки. Батальйони фольксштурма, що обороняли Рейхстаг, дотримувалися тієї ж тактики, що і всі німецькі війська в Берліні – розташовувалися на перших і цокольних поверхах, що дозволяло мінімізувати втрати особового складу при бомбардуваннях і артобстрілах. Остання артпідготовка по Рейхстагу почалася о 21.30 за місцевим часом і тривала півгодини.

ПРАПОР ГРУПИ КАПІТАНА В. МАКОВА

Володимир Миколайович Маков спогадів не написав, але його сержант, Михайло Петрович Мінін у своїй книзі «Важкі дороги до Перемоги» залишив для нащадків опис тих хвилюючих подій. Мінін після війни закінчив військово-інженерну академію і до виходу на пенсію служив у ракетних військах стратегічного призначення. Він намагався донести свою солдатську правду і неодноразово стикався з партійно-бюрократичним апаратом, який не бажав нічого чути про реальні події та дійсних героїв штурму Рейхстагу.

У своїй книзі Михайло Петрович докладно описує «відрядження» зі своєї рідної 136-ої гарматної бригади в розпорядження штурмового загону, очолюваного В. М. Мако-

вим, героїчним офіцером, чия військова доля може лягти в основу багатосерійного фільму.

Мінін розповів, як проводився відбір розвідників в 136-ій бригаді, а також про вручення четвірці бійців штурмового прапора бригади для встановлення над Рейхстагом. Описав активні і результативні дії розвідників під час запеклих боїв, коли крок за кроком радянські війська просувалися до Королівської площі.

Нарешті, 30 квітня, з настанням темряви, піхотні батальйони і штурмові групи розвідників, зосереджені в «будинку Гімлера» і в будинку Швейцарського посольства, приготувалися після закінчення півгодинної артпідготовки до стрімкого кидка на Рейхстаг. До цього часу в групі Макова залишилося трохи більше десятка бійців. Подальші події краще за всіх може описати сам Михайло Петрович:

«За наказом В. М. Макова хвилин за п'ять до закінчення артпідготовки О. Бобров, Г. Загітов, О. Лісіменко і я, маючи за пазухою два червоних прапора (М. Мініну, крім прапора 79-го корпусу, був ще довірений прапор 136-ої гарматної бригади – А. П.), вискочили з кутового віконного отвору і кинулися до каналу. Загітов прекрасно орієнтувався на місцевості в будь-який час доби. Він безпомилково привів нас в темряві до заздалегідь розвіданого місця переправи.

Коли вогонь артилерії і мінометів перенесли в глибину Тиргартена, в повітря здійнялася серія зелених ракет – це був сигнал початку штурму. Але до цього часу ми вчотирьох були на іншому березі каналу. Перебігали по товстій трубі ланцюжком один за одним: першим – Г. Загітов, потім я, О. Лісіменко і О. Бобров.

Не чекаючи підходу основних сил, ми відразу ж кинулися в напрямку парадного входу. Весь цей маршрут Г. Загітов вдень у бінокль добре вивчив з третього поверху. Бігли стрімко. Праворуч і ліворуч заговорили вицілілі вогневі точки

ворога. Однак вогонь противника був малоефективним – нас добре захищали штабелі цегли, відвали землі і тимчасові будівлі, розташовані біля Рейхстагу.

Коли наблизились до Рейхстагу, на ходу відкрили вогонь по головному вході і, не затримуючись ні на секунду, відразу ж стали підніматися по широких гранітних сходах, завалених осколками цегли. До цього часу підбіг невідомий воїн і зупинився в нерішучості біля нижніх сходинок. Обганяючи його, Гіза крикнув: «Сміливіше, братику, вперед!» Згадуючи про цей епізод, ми часто жартували, що цей безіменний герой, який першим досяг сходинок головного входу, несподівано зупинився в роздумі: брати одному Рейхстаг або чекати підмоги.

Масивні двостулкові двері, в які можна було в'їхати на машині, виявилися замкненими. Праворуч і ліворуч від них дверні прорізи були замуrowані цеглою. Біля нас незабаром зібралось до взводу солдатів. Намагались дружно налягти плечем, бити ногами і прикладами, але двері не піддавались. Біля входу утворилася невелика заминка, під час якої ми з Бобровим встигли прикріпити до стіни той Червоний прапор, який вручили нам в нашій артбригаді. Виходило, що за часом це було десь 22.10–22.15».

У вище наведених рядках чи то пам'ять підвела Мініна, чи зайнятий кріпленням свого прапора, він не розгледів як слід двері, через які бійці увірвалися в Рейхстаг. Та й темінь була непроглядна. Насправді і центральний отвір теж був замуrowаний цеглою. Замість величезних двостулкових дверей, розміром приблизно 3 на 5 метрів, для проходу в Рейхстаг в цегляну кладку були вставлені двері звичайних розмірів.

Артилеристи-розвідники і піхотинці знесли ці двері за допомогою знайденої поблизу колоди. Загітов, який тримав імпровізований таран найближче до входу, стрімголов влетів в розкриті двері. Скориставшись цим успіхом

*Фото 24. Рейхстаг, травень 1945 р. Перша декада.
Видно два прапори: на куполі і над скульптурною групою «Німеччина».*

і розгубленістю ворога, капітан Маков наказав Мініну зібрати всіх своїх і з прапором бігти наверх.

«По сусідству зі мною були Г. Загітов, О. Бобров і О. Лісіменко. Сходами, що за допомогою ліхтарика в темряві виявив Загітов, вчотирьох ми попрямували нагору. Попереду біг Гія Загітов, який завбачливо прихопив з собою ліхтарик. Саме ним він і висвітлював шлях по напівзруйнованих сходах. Усі коридори, що виходили на них ми закидували гранатами і прочісували автоматними чергами... Перед самим горищем я на ходу запасся «держакон», зірвавши зі стіни півтораметрову тонкостінну трубку.

Досягнувши просторого горища (мається на увазі мезонін Рейхстагу – А. П.), ми зіткнулися з проблемою: як вибратися на дах. І знову виручив Г. Загітов, який висвітлив ліхтариком вантажну лебідку і два масивних, що ведуть

кудись нагору, ланцюга. Ланками цього ланцюга, через слухове вікно, ми вибралися на дах над західним фронтоном будівлі. І тут, біля ледь помітної в темряві башти, Загітов і я стали прикріплювати Червоний прапор. Раптом на тлі вогняної загрози від розриву на даху снаряда Лісіменко розгледів наш денний орієнтир -- скульптурну групу: бронзового коня і величезну фігуру жінки в короні. Відразу ж вирішили, що краще встановити прапор там.

Хлопці підсадили мене на круп коня, що тремтів від розривів снарядів і мін, і я закріпив прапор в короні бронзової велетки... Засікли час. Було 22 години 40 хвилин за місцевим часом. Як тільки я зліз з коня, ми всі обнялися і вирішили негайно доповісти В. М. Макову про підняття прапора Перемоги. Я, Загітов і Лісіменко залишилися на даху, а Бобров

стрімголов кинувся вниз.

Незабаром на допомогу до нас прибув капітан В. М. Маков з підкріпленням. Командир з неприхованим захопленням обняв кожного з нас і розцілював. Потім у супроводі Боброва він спустився вниз і негайно доповів по рації командирі корпусу генерал-майору С. Н. Перевьорткіну про виконання бойового завдання. Під час доповіді по рації від надмірних почуттів В. М. Маков кричав в трубку, не соромлячись у виборі слів: «Товаришу генерале, мої хлопці першими поставили прапор Перемоги нагорі Рейхстагу в корону якоїсь баби!». Цю доповідь

Фото 25. Скульптура «Німеччина». Присутність на знімку людини дає уявлення про розміри скульптурної групи. На момент встановлення прапора, лівої фігури на даху вже не було.

Не було і башточки на куполі, за спиною вершиниці.

слухав і начальник політвідділу 3-ї ударної армії полковник Ф. Я. Лісіцин, який в той час перебував на командному пункті 79-го стрілецького корпусу. Пізніше він підтвердив це на листопадовій 1961-го року нараді учасників штурму Рейхстагу».

Ні Маков, ні його розвідники, природно, не знали, що доповідь буде чути не тільки генерал Перевьорткін, але й людина, яку повідомлення про підняття прапора 79-го корпусу зовсім не потішить. Ф. Я. Лісіцин очікував почу-

Фото 26. Втомлені бійці. Зліва направо: М. Мінін, Г. Загітов, О. Бобров і О. Лісіменко. Знімок зроблений в штабі 136-ї гарматної бригади рано вранці 1 травня 1945 року. Загітов отримав поранення в Рейхстазі.

Фото 27.
Ф. Я. Лісіцин.

ти зовсім іншу доповідь. А саме, доповідь про підняття прапора Військової ради армії двома бійцями Єгоровим і Кантарією, чії кандидатури були не так давно схвалені вищими інстанціями. Крім того, полковник Лісіцин мав ще й свій особистий інтерес. На нагороду за поставлений прапор він не розраховував, але сподівався увійти в підручники історії, що йому, втім, таки вдалося.

Судячи з усього, незабаром після доповіді В. Макова

пішла неприємна телефонна розмова генерала Перевьорткіна з командиром 150-ї дивізії генералом Шатіловим, який, у свою чергу, висловив невдоволення командира корпусу і начальника політвідділу армії командиром 756 полку полковнику Зінченку. Після «батьківської настанови» Зінченко з'явився в Рейхстазі. С. А. Неустроєв пише, що це сталося приблизно опівночі. М. П. Мінін в своїх мемуарах вказує час появи Ф. М. Зінченка в Рейхстазі вже після опівночі.

Спробуємо простежити за часом розвитку подій. О 22.00 закінчилася артпідготовка і батальйони кинулися до Рейхстагу. Група Макова вискочила з вікна о 21.55. Перебігли Королівську площу, перескочили залиту водою канаву і, після деякої затримки біля дверей, увірвалися в Рейхстаг. Потім відважна четвірка в непроглядній темряві знайшла сходи, що ведуть на верхні поверхи, і за допомогою великого пластинчастого ланцюга вибралася на дах. Там вони побачили величезну скульптуру і встромили прапор прямо в корону велетки. Подивилися на годин-

ник – 22.40. Тобто, за 45 хвилин вони добігли від «будинку Гімлера» до даху Рейхстагу. Чудовий результат!

(Необхідно відзначити, що розвідники 674-го полку показали близький за часом результат. Після артпідготовки, що закінчилася о 13.30, вони встановили свій прапор над тією ж скульптурою о 14.25. Витрачений час – 55 хвилин. На 10 хвилин більше, ніж у групи Макова).

Пообнімалися. Відправили Боброва за командиром, капітаном В. Маковим, на перший поверх. Примчав капітан Маков, привітав бійців, обійняв кожного і побіг назад до рації – доповідати командирі корпусу. Треба пам'ятати, що вся ця метушня вгору-вниз відбувалася в повній темряві (з маленьким ліхтариком) сходами, місцями проваленими, місцями заваленими уламками будівельних матеріалів. Рейхстаг піддавався артилерійському обстрілу не один раз. На ці пересування могло піти 20–30 хвилин. Таким чином Маков доповідав Перевьорткіну десь в районі 23.10–23.20.

Близько 24.00 в Рейхстаг увійшли основні сили батальйону Самсонова і з ними група Бондара. Мінін вирішив показати ад'ютантові командувача корпусом поставлений на скульптурі прапор. Вчотирьох, Бондар взяв з собою ще двох бійців, вони подолали той самий шлях на дах Рейхстагу. Розвідники Бондара закрипили другий прапор 79-го корпусу на крупі бронзового коня.

Артилеристи-розвідники по черзі охороняли свій прапор на даху. В цьому їм допомагали деякі бійці з інших підрозділів. М. Мінін розповідає в своїх мемуарах, як змінившись після чергування біля прапора, він став випадковим свідком прибуття в Рейхстаг Єгорова та Кантарії з прапором Військової ради армії... Це сталося між третьою і четвертою годинами ранку 1 травня. Про появу Єгорова та Кантарії тільки під ранок свідчать і розвідники взводу Сорокіна. Це розходиться з прийнятим на сьогодні часом

встановлення прапора Військової ради на скульптурі кінного лицаря в 1.00 за місцевим часом.

ПРАПОР ГРУПИ МАЙОРА М. М. БОНДАРА

Свої спогади залишив майор Михайло Михайлович Бондар. У нього є розбіжності зі спогадами М. П. Мініна. Чого-чого, а розбіжностей і нестиковок в різних мемуарах, спогадах і газетних статтях більш ніж достатньо. То ветеранів пам'ять підводить, то кореспондент, який брав інтерв'ю, не так зрозумів і не те написав, а то і свідомо неправда повідомляється широкій публіці. Мемуарна неправда є трьох видів:

1) Заслужена людина, герой, який пройшов вогонь і воду, не витримує випробувань мідними трубами і хоче постати ще більшим героєм, ніж є насправді. Хоча і тих подвигів, що він здійснив вистачить на десятьох;

2) Свідомі і обачливі брехні. Така неправда виходить найчастіше від колишніх великих начальників, генералів;

3) Неправда, написана літераторами для солдатів і офіцерів, яких «призначили» героями. Професійні письменники часто захоплювалися і приписували своїм героям подвиги, яких ті не здійснювали. Ветерани спочатку соромилися незаслуженої слави, а потім звалили.

За спогадами М. М. Бондара в його групу входили солдати 1955-го і 1957-го полків з 40-ї винищувально-протитанкової бригади, а також артилеристи з 86-ої артилерійсько-гаубичної бригади. (Частина артилеристів 86-ої бригади входила в групу В. М. Макова).

Зі спогадів М. М. Бондара:

«Незабаром ми спільно з іншими підрозділами 380-го стрілецького полку досягли берегів Шпрее. (29 квітня – А. П.) Але вогонь гітлерівців був настільки сильним, що форсувати річку не вдалося. Вночі ми неодноразово в різних місцях намагалися переправитися, але безуспішно.

Приблизно в середині ночі вибух великої сили потряс повітря. В небо злетів вогненний стовп, в річку і на її береги посипалося каміння, шматки металу, уламки дерева. Коли дим розсіявся, ми побачили, що середня частина мосту «Мольтке», біля якого ми перебували, похилилась, провисла в воду і осіла на напівзруйновані опори. Короткими перебіжками бійці стали наближатися до мосту. Наша група наступала в загальній масі підрозділів батальйону К. Я. Самсонова. Було темно, але все висвітлювалося загравою пожеж. За мостом барикади. Проскакуємо першу, підходимо до другої. Робимо невеликий перепочинок, щоб зорієнтуватися.

В цей час правіше нас діяли Михайло Єрьомін та Григорій Савенко – добровольці з батальйону К. Я. Самсонова. Вони рухалися з прапором. Але позаздрити їм не довелося. Гітлерівці підпустили їх буквально метрів на 40, а потім в упор обстріляли. Обидва вони були поранені.

...Другий день (30 квітня – А. П.) ведуться бої в кварталах, безпосередньо прилеглих до рейхстагу. Частини полковника Ф. М. Зінченка і підполковника О. Д. Плеходанова вже очистили «будинок Гімлера» і ведуть бій за Королівську площу. Воїни цих частин, вирвавшись вперед, залягли перед ровом. Тут таки, притиснуті до землі вогнем противника, лежать добровольці групи В. М. Макова. Лівіше, трохи попереду будівлі швейцарського посольства, серед руїн, в бойовому порядку залягли бійці полку майора В. Д. Шаталіна з 171-ї стрілецької дивізії, готові в будь-яку хвилину перейти в атаку. Поруч з ними і наша група.

...Наша артилерійська підготовка почалася одночасним залпом багатьох сотень гармат і мінометів. Добровольці групи дозаряджають автомати, готують гранати, вибирають найбільш зручний напрямок руху. І коли артилерія всю міць свого вогню переносить в глибину ворожої оборони, ми піднімаємося в атаку. Кагикін ще в період артилерій-

ської підготовки перекинув через рів балки (інші учасники штурму згадують, що металеві балки були в чималій кількості, поєднуючи береги каналу. Ці балки повинні були послужити опорами при монтажі стелі лінії метро – А. П.) і першим перемахнув через нього. За ним спрямовуються і його товариші.

Спрямовуємося до рейхстагу. Поруч біжать воїни полків Зінченка і Плеходанова. Лядов першим з нас підбігає до колони і закріплює на ній свій прапор. (Бондар, на жаль, не вказав з якої частини був Лядов і ми не знаємо чий прапор він встановив – А. П.). Біля дверей утворилася штовханина – вони виявилися забитими. Натиск великої кількості людей, які вирішили натиснути плечима, до успіху не приводить. Солдати приносять колоди. Ліс рук підхоплює їх і з розгону

Фото 28. Міст Мольтке. Знімок зроблений 1 травня. В кінці вулиці, яка є продовженням мосту, на протилежному березі Шпрее, зліва Швейцарське посольство, справа «будинок Гімлера». Вдалині справа Рейхстаг. На фото добре видно великий відкритий простір перед Рейхстагом.

б'є по дверях. Це сержант Бобров з групи Макова першим проявив ініціативу, і вона знайшла загальну підтримку. Кілька потужних ударів – і двері з тріском розчиняються.

Нарешті ми в рейхстазі. Тут же воїни Неустроєва, Давидова, Самсонова і добровольці з групи Макова.

Будівля висвітлюється вогнем пожарищ. По сходах, повз статуї Бісмарка (це була статуя Вільгельма Першого – А. П.), спрямовуємося на другий поверх, Докін, Казанцев, Лядов шукають вихід на верхні поверхи будівлі. Перескакуючи відразу через дві-три сходишки, вириваємося наверх. Ще кілька витків – і нашому погляду відкривається купол рейхстагу... Сам по собі купол нічого особливого не представляв. Це металевий каркас із збереженим подекуди склом. В центрі його зяяла дірка – слід від бомби.

Вийшовши нагору, Казанцев, Докін, Кагикін і Стенников пробралися до скульптури «Княгині Рундот» (мається на увазі скульптурна група «Німеччина» – А. П.), відшукали в крупі коня діру, стали укріплювати наш Червоний Прапор. Тут же поруч Бобров, Лісіменко і Мінін з групи Макова ставлять свій Червоний Прапор.

Поки ми встановлювали прапори, Володимир Маков доповідав командирю корпусу генералу С. П. Перевьорткіну про підняття прапорів над рейхстагом. Незабаром гітлерівці, підбадьорюючи себе сильним автоматико-кулеметним вогнем, кинулися в контратаку. Сховатися було ніде: ми, як на острові, Докін, Казанцев, Лященко, Кагикін, Лядов і Циганков, а також Бобров, Лісіменко і решта з наших груп добровольців відкрили по них автоматний вогонь. Стріляючи на ходу, пробиваємося вниз.

Противник обстрілює нас. Ми стрімголов валимося зі сходів: попереду заповнений щерть нашими солдатами бенкетний (? – А. П.) зал. Будівля оголошується тріскотною автоматів, вибухами гранат. Від їх спалахів приміщення висвітлюється, і ми бачимо, як з кутів кімнат, дверей і

сходових клітин повзуть на нас гітлерівці. Частина з них навіть просочується в бенкетний зал. З'являються бійці Неустроєва і Давидова і з ходу вступають в бій. Наші сили примножилися, контратака противника відбита.

Першотравневе свято ми зустрічали в рейхстазі, ведучи запеклі бої».

Як бачите, відмінності від розповіді М. Мініна істотні.

РОЗВІДНИКИ 86-Ї ГАУБИЧНОЇ БРИГАДИ

У складі групи капітана В. М. Макова були також артилеристи з 86-ї гаубичної бригади, очолювані капітаном Агеєнком. Микола Якович Агеєнко командував взводом топографічної розвідки бригади. До складу групи входили сержант Байдемір Япаров – командир відділення топорозвідників, сержант Ямалтдінов і рядовий Копилов. Проводжаючи своїх розвідників командування бригади вручило їм прапор з написом «86-а важка гаубична артилерійська Червонопрапорна бригада». Всі артилеристи, крім Япарова, були поранені. Япаров був нагороджений орденом Леніна, а Агеєнко орденом Олександра Невського.

Фото 29.

Микола Якович Агеєнко.

Зазвичай солдатам і офіцерам, представленим до нагородження за встановлення прапорів до звання Героїв Радянського Союзу, але які не отримали цієї нагороди, вручали ордени Червоного прапора. А в даному випадку воїни отримали інші нагороди. Справа в тому, що генерал Перевьорткін наказав подати подання на нагородження зірками Ге-

роїв Радянського Союзу розвідників, які безпосередньо брали участь в установці прапора і їхнього командира, капітана Макова. Іншим членам групи Перевьорткін розпорядився вручити ордени Леніна. Чому капітан Агеєнко отримав орден Олександра Невського, а не орден Леніна – сьогодні встановити складно.

З нагородного листа.

«Агеєнко Микола Якович, капітан, командир топовзвода 86-ї важкої гаубичної артилерійської Червонопрапорної бригади руйнування, представляється до Урядової нагороди – ордена «Олександр Невський»».

Капітан Агеєнко в боях за Соціалістичну Батьківщину неодноразово відрізнявся проявом мужності і героїства. Особливо відзначився 30.04.45 року при виконанні бойового завдання Командування 79-го стрілецького корпусу – встановити Червоний прапор над будівлею Рейхстагу.

Виконуючи поставлене завдання з групою в 4 чоловіка, тов. Агеєнко прорвався до будівлі Рейхстагу і першим о 13 годині 20 хвилин 30 квітня 1945 року встановив над будівлею червоний прапор з написом «86-а важка гаубична артилерійська червонопрапорна бригада».

Своїм подвигом тов. Агеєнко надихнув передовий батальйон 150-ї стрілецької дивізії рішучим штурмом в 13.40 оволодіти районом і будівлею Рейхстагу. При виконанні завдання тов. Агеєнко і червоноармієць топографічної служби тов. Копилов були важко поранені. За особисте героїство, встановлення в числі перших Червоного прапора над будівлею Рейхстагу капітан Агеєнко удостоєний Урядової нагороди – ордена «Олександр Невський».

3 травня 1945 року...»

(Нагородні листи оформляли, як правило, в підрозділах, де нагороджуваний проходив службу. В даному випадку, на Агеєнка і Япарова подання готували в їхній рідній 86-й бригаді).

Зазначений в нагородному листі час встановлення прапора. 13.20, невірний. Всі учасники штурму Рейхстагу повідомляють, що артпідготовка, що почалася о 13.00, тривала півгодини і закінчилася о 13.30. Мабуть, в нагородний лист вкралася плутанина, якої в ті гарячі дні було більш ніж достатньо. На жаль, в наслідок численних поранень Микола Якович помер в 1953 році, не залишивши мемуарів. Байдеміра Япарова нагорода знайшла тільки в 1964 році завдяки копіткій пошуковій роботі юних краєзнавців-слідопитів під керівництвом Олексія Ісекеєва, який і записав розповідь ветерана, що приводиться далі в скороченому варіанті.

«...30 квітня 1945 р. Рано. Ще немає й трьох годин ранку. Япарова викликає до себе офіцер штабу артилерійської бригади капітан Агеєнко».

Дата 30 квітня дуже бентежить. Швидше за все, це повинно було б статися 27 квітня.

« – Нам поставлено завдання, – каже капітан, – закріпити червоний прапор на будівлі рейхстагу. Крім нас з тобою, сержант, потрібні ще двоє хлопців. Завдання почесне, але важке і небезпечне для життя. Цей бій буде останнім і вирішальним. Потрібні тільки добровольці, щоб були надійними, фізично міцними і мужніми. Ти добре знаєш особовий склад частини. Знайди таких сам!...

...Об одинадцятій годині тридцять хвилин після потужної артилерійської підготовки наші війська повторили атаку, але їх знову зустрів ураганний вогонь ворога. Незважаючи на це, група Агеєнка кинулася вперед. Поповзом і короткими перебіжками, ховаючись за купами каміння і поваленими деревами, четвірка відважних все ближче підбирається до наміченої мети. Але ось поруч розірвався фаустпатрон (снаряд) німців. Поранені Агеєнко, Ямалтдінов і Копилов. Пересилоючи біль, капітан Агеєнко віддав наказ:

– Сержант Япаров, виконуйте завдання! Один.

*Фото 30. Розрахунок гаубиці веде вогонь по Рейхстагу.
Ця гаубиця була додана батальйону С. А. Неустровєва.*

– Наші підрозділи залягли на площі перед Рейхстагом біля протитанкового рову, заповненого водою. – розповідає Япаров, – прорватися до Рейхстагу в центрі площі було неможливо. Поповз я вліво. Тут вогонь був слабшим, але як переправитися через рів?»

В цьому місці ми перервемо спогади ветерана і перейдемо до завершальної фази його розповіді, про підняття прапору:

«...одне, друге перебігання – і я вже піднімався сходами, що ведуть до рейхстагу. Швидко прикріпив на одній з колон прапор. Мій червоний стяг переможно заколихався на вітрі. І тут, нижче колони, своїм кинджалом видряпав своє прізвище «Япаров». Це було о 21 годині 50 хвилин 30 квітня. Пізно ввечері повернувся в штаб частини і доповів про виконання завдання».

Остання артпідготовка по Рейхстагу почалася о 21.30 за місцевим часом. Вона тривала, 30 хвилин, до 22.00. Навряд чи Б. Япаров зміг до 22.00 встановити свій прапор. Пам'ять часто підводить ветеранів. Тому спробуємо реконструювати хід подій спираючись на розповіді різних учасників і свідцтва різних документів.

З нагородного листа М. Я. Агеєнка видно, що він входив до складу однієї з груп, організованих штабом 79 корпусу. У своїх мемуарах М. Мінін пише, що перед вирішальним кидком до Рейхстагу їх залишилося «трохи більше десятка». Тобто по команді В. Макова, за 5 хвилин до припинення артпідготовки, з кутового вікна цокольного поверху «будинку Гімлера» вискочили один за одним до 12 солдатів. Ми можемо ідентифікувати 11 осіб з цієї групи. Сюди входять капітан Маков, п'ять розвідників з 136-ї бригади (Мінін, Загітов, Лісіменко, Бобров та Василь Фамільський, що приєднався до групи вже в «будинку Гімлера»), радист групи Макова і чотири розвідники з 86-ї бригади (Агеєнко, Япаров, Ямалтдінов і Копилов). Під час кидка до Рейхстагу Агеєнко, Ямалтдінов і Копилов були поранені. Япаров в числі інших розвідників добіг до Рейхстагу і закріпив на колоні довірений йому прапор 86-ої гаубичної бригади. Це сталося приблизно в той же час, коли Мінін закріпив прапор 136-ої бригади. «Десь о 22.10–22.15» – пише М. Мінін.

НАГОРОДИ

З групи Макова були нагороджені орденами Червоного Прапора четвірка розвідників 136-ої бригади: Г. Загітов, М. Мінін, О. Лісіменко і О. Бобров, а також сам В. Маков. Б. Япаров отримав орден Леніна, а його командир, М. Агеєнко, був удостоєний ордена Олександра Невського.

З групи М. Бондара звання Героя Радянського Союзу були удостоєні: С. Докін, П. Кагикін, В. Казанцев і, посмерт-

но, В. Канунніков, В. Зубарєв. Здається зіграла свою роль близькість М. М. Бондара до командира корпусу. Він був ад'ютантом генерала Перевьорткіна і добре знав, як подати документи на нагородження, щоб вони були підписані нагорі.

О 5 годині ранку 1 травня генерал С. Н. Перевьорткін відкликав розвідників, які ретельно охороняли свій прапор, з частково захопленого Рейхстагу. Коли почало світати, над величезною кінною скульптурою, що прикрашала дах Рейхстагу не виявилось ніяких прапорів. Обидва прапори 79-го корпусу найзагадковішим чином зникли.

Глава 11.

Що за прапор підняли на Рейхстазі Єгоров і Кантарія?

Після напруженого хвилювання, викликаного несподіваним сталінським привітанням у зв'язку з появою на Рейхстазі саморобних прапорів, Федір Якович Лісіцин, начальник політвідділу 3-ї ударної армії, трохи заспокоївся. Всі прапори, що невідомо звідки взялися, зникли так само раптово, як і з'явилися. До початку третього штурму Рейхстагу Лісіцин поїхав на СП командира 79-го корпусу генерала С. Н. Перевьорткіна, щоб з перших рук отримати інформацію про триумф його дітища – «прапора Перемоги». І Федір Якович виявився другим, після Перевьорткіна, хто дізнався про триумф групи розвідників під командуванням капітана Макова.

Полковник Лісіцин зовсім не поділяв радості розвідників. Більш того, він був украй обурений почутим і почав ставити генералу Перевьорткіну вкрай незручні питання. Йдеться про те, що у 3-ї ударної армії з'явився дуже великий, майже стовідсотковий шанс на те, що прапор, виготовлений в її політвідділі, стане «прапором Перемоги» і полковник Лісіцин увійде в історію. (Мрія полковника збулася. Ім'я Лісіцина стало відомим, преса цитує його сентиментальні історії про те, як ридали від щастя жінки, які шили майбутній «прапор Перемоги». Про те, що 3-тя уд. армія вийде до Рейхстагу тоді знав лише Господь, більше ніхто... а жінки ридали. Прямо кассандри, а не службовці Червоної Армії).

Лісіцин поцікавився у Перевьорткіна, що за прапор встановили над Рейхстагом і де «схвалений наверху» стяг та прапороносці, затверджені у ГоловПУРі? Командир кор-

пусу пояснив начальнику політвідділу армії, що завдання двох груп розвідників полягало саме в розвідці, що це були очі і вуха командира корпусу на такій відповідальній ділянці. А прапор – це, мовляв, не головне. Всі, хто брали участь у штурмі Рейхстагу, мали з собою штурмові прапори. І заборонити людям їх ставити було фактично неможливо. Полковник, нітрохи не повіривши генералові, був змушений прийняти пояснення.

З'ясувавши стосунки, Перевьорткін і Лісіцин взялися за командира 150-ї дивізії генерала Шатілова. Той пообіцяв розібратися з Ф. М. Зінченком і виправити ситуацію. Федір Матвійович після плеходанівського прапору і сталінського привітання вирішив, що прапор Військової ради вже не актуальний і цим питанням не займався. Тим більше, в нього було вдосталь бойових проблем. А тут дзвінок комдива і страшний «рознос» за невстановлення прапору. Генерал зажадав негайно виправити помилку і виправдати довіру Батьківщини та політвідділу.

Зінченко кинувся виконувати наказ, але ніхто в штабі не знав, де зараз перебувають Єгоров з Кантарією, і де ж, урешті, сам прапор. Солдатів, майбутніх прапорonosців, що були викликані до штабу ще з ранку, відправили назад у підрозділ. Їм сказали, що завдання скасовується. Зрозумівши, що потреба в них зникла, а в штурмі вони не були задіяні взагалі, солдати залишили СП, а коли стемніло, просто пішли спати. Війна – війною, але втома брала своє. Розлючений Зінченко, наказавши майору Казакову, своєму начальникові штабу, розшукати зниклих прапорonosців і прапор, в супроводі охорони і офіцерів полку сам вирушив до Рейхстагу. Командир хотів відчути обстановку і виправити ситуацію.

Зінченко прибув на місце після півночі. Командир батальйону С. Неустроєв доповів йому про прапор групи Макова. Вислухавши доповідь Неустроєва Зінченко влаштував

невелику комедію. Запитав де встановлений прапор Військової ради. «Дізнавшись», що такого прапора в Рейхстазі немає, почав гримати на командира розвідротти капітана Кондрашова – чому не виконано його розпорядження, згідно з яким прапор мав бути в перших рядах атакуючих. Потім підійшов до телефону і наказав майору Казакову надіслати прапор в Рейхстаг, наголосивши на тому, що супроводжувати його мають двоє надійних розвідників. Почуте від Казакова лише погіршило настрої командира полку. Виявляється, Єгорова з Кантарією все ще не могли знайти.

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАПОРА-ДУБЛЕРА

Час минав, прапороносців знайшли, але прапор відшукати не вдавалося. Було дуже темно. Слабкі ліхтарі в процесі пошуку допомагали не дуже. Штаб полку вже півдня займав кілька частково зруйнованих кімнат «будинку Гімmlера», в які штаб перебрався з будівлі на березі Шпрее, своєї попередньої «стоянки». Дійство, головну роль в якому мали відіграти прапор Військової ради та Єгоров з Кантарією, стрімко наближалось до повного провалу. А проте, яке покарання від начальства очікує особисто його, полковнику Зінченку було й думати страшно.

Кому прийшла в голову рятівна ідея про використання іншого прапора, дублера, самому Зінченку або його замполіту підполковнику Єфімову, сьогодні сказати складно. Але ідея дійсно була блискуча! Вирішили терміново знайти хоч якийсь прапор, дати його встановити призначеним прапороносцям, а завтра вранці, коли зійде ясне сонечко і все стане добре видно, розшукати пропажу і повісити його замість «дублера». Мовляв, хто там серед темної ночі придивлятиметься, що за прапор встановили двоє солдатів у супроводі взводу розвідки.

Нарешті, десь між третьою і четвертою годинами ранку, 1-го травня, з'явилися, в супроводі групи автоматників,

довгоочікувані прапороносці – Єгоров і Кантарія. Полковник Зінченко наказав їм встановити прапор на даху Рейхстагу, де-небудь на видному місці. Епізод з організацією закріплення «прапора Перемоги» у своїх мемуарах яскраво описав командир батальйону, капітан С. А. Неустроєв:

«Близько дванадцятої години ночі (час берлінський) в рейхстаг прийшов полковник Зінченко. Я зрадів його приходу.

– Капітане Неустроєв, доповідайте обстановку...

Полковника цікавив прапор. Я намагався йому пояснити, що прапорів багато... Прапор П'ятницького встановив Петро Щербина на колоні парадного під'їзду, прапор першої роти Ярунов наказав виставити у вікні, що виходить на Королівську площу. Прапор третьої роти... Одним словом, я доповів, що прапорці ротні, взводні і відділень встановлені в розташуванні їх позицій.

– Не те ти говориш, товариш комбат! – різко обізвав мене Зінченко. – Я питаю: де прапор Військової ради армії під номером п'ять? Я ж наказував начальнику розвідки полку капітану Кондрашову, щоб прапор йшов в атаку з першою ротою! – обурювався полковник».

В епізоді, наведеному вище, Неустроєв намагається зобразити себе простакуватим хлопцем, який доповідав нісенітницю про ротні і взводні прапори своєму командирові, що отримавши прочуханку від комдива, опівночі примчав до Рейхстагу. Степан Андрійович робить вигляд, що йому зовсім невідомо, навіщо його, терміново доукомплектований, батальйон введений в бій в заключний момент штурму Рейхстагу, в смузі наступу чужого полку. І зовсім «не пам'ятає», що він повинен забезпечити супровід і безпеку двох солдатів з прапором Військової ради. Капітан Маков, який був присутній при розмові, стверджував, що Неустроєв доповів Зінченку тільки про прапор «артилеристів» (тобто групи Макова).

«Почали з'ясовувати, розпитувати, виявилось, що... прапор в штабі полку, в «будинку Гімлера».

Зінченко зателефонував начальнику штабу майору Казакову і наказав:

– Організуйте негайно доставку прапора Військової ради в рейхстаг! Направте його з перевіреними, надійними солдатами з взводу розвідки.

Незабаром в вестибюль вбігли два наших розвідника – сержант Єгоров і молодший сержант Кантарія. Вони розгорнули червоне полотнище. Йому судилося стати *Прапором Перемоги!*»

У мемуарах Ф. М. Зінченка прапор, тільки що принесений (26-го квітня) замполітом І. Є. Єфімовим, розгортають в штабі полку. Щоб всі помилувалися. А навіщо було розгорнути прапор в Рейхстазі, перед самим встановленням? Щоб всі побачили, що це не той прапор, і щоб його було потім складніше підмінити? Швидше за все. Степан Андрійович Неустроєв таким чином намагається нас переконати, що прапорonosці принесли не «дублера», а справжнісінький прапор Військової ради.

«Командир полку перед Єгоровим і Кантарією поставив завдання:

– *Негайно на дах рейхстагу! Десь на високому місці, щоб було видно здалеку, встановіть прапор! Та прикріпіть його міцніше, щоб не відірвало вітром.*

Хвилини через двадцять Єгоров і Кантарія повернулися.

– В чому справа? – гнівно запитав їх полковник,

– Там темно, у нас немає ліхтарика, ми не знайшли вихід на дах, – зніяковіло пригніченим голосом відповів Єгоров.

Полковник Зінченко з хвилину мовчав. Потім заговорив тихо, з натиском на кожен склад:

– Верховне Головнокомандування Збройних Сил Радянського Союзу від імені Комуністичної партії, нашої соціалістичної Батьківщини і всього радянського народу наказало

вам поставити Прапор Перемоги над Берліном. Цей історичний момент настав... а ви... не знайшли вихід на дах!

Полковник Зінченко різко повернувся до мене:

– Товаришу комбат, забезпечте встановлення Прапора Перемоги над рейхстагом! Я наказав лейтенанту Бересту:

– Підеш разом з розвідниками і на фронтоні, над парадним під'їздом, прив'яжи прапор, щоб його було видно з площі і з «будинку Гімлера». Про себе ж подумав: «Нехай милуються ним тиловики і високе начальство».

Мені в ту пору було лише двадцять два роки, і я не розумів політичного значення встановлення прапору. Головним вважав – взяти рейхстаг, а хто буде прив'язувати на його даху прапор, мовляв, не має значення».

Ця розповідь заслуженого ветерана справила велике враження на сучасників, які знали тільки офіційну, казкову, версію поставлення «прапора Перемоги». А тут така громадянська сміливість і солдатська прямота, дуже невласлива радянському часу. І читачі, зачаровані мужнім офіцером, природно, і не подумали піддати розповідь комбата аналізу на правдоподібність. А дарма!

По-перше, на той момент червоноармійці займали оборону в 10–12 приміщеннях Рейхстагу, контролюючи не більше 5% площі будівлі. Німці закріпилися на цокольному поверсі, в радянських мемуарах зазвичай писали – в «підвалі». Велика частина будівлі була нічийною, по ній, в повній темряві, зрідка пересувалися невеликі групи автоматників, в основному німецьких. Досвідчені офіцери, Зінченко і Неустроєв, які пройшли війну, ні за що не відправили б двох молодих і недосвідчених солдатів з прапором на дах, кинувши їх, по суті, напризволяще. «Підставляти» самих себе в разі загибелі солдатів і втрати «прапора Перемоги» їм точно не хотілося.

Насправді прапороносців з прапором відправили на дах не самих. Єгорова з Кантарією супроводжувала група

автоматників, цілий взвод розвідки. Тобто елітний підрозділ. До групи супроводу входили: Д. Парчевській, І. Пальчиков, Чернишков, В. Головка, С. Кухтін, Г. Коноваленко, В. Могілко, І. Рядько, всього 19 осіб. (Всі розвідники, включаючи Єгорова і Кантарію, були згодом нагороджені за встановлення «прапора Перемоги» – прапора Військової ради). Досить часто називаються прізвища Сьянова і Щербини, які нібито також супроводжували прапороносців на дах будівлі. Може, і дійсно супроводжували, а може й ні, тому що тоді й без них зібралася досить велика «компанія», Швидше за все їх там не було, тому що в книзі «Парламентер виходить з Рейхстагу», написаній зі слів Сьянова, цей епізод не згадується. Але ордени Червоного прапора за встановлені прапори отримали обидва. Хоча Щербина, мабуть, отримав орден за встановлений ним прапор П'ятницького.

Якщо до недавніх піхотинців, Єгорова і Кантарії, складно висунути якісь претензії, то як досвідчені розвідники виявилися такими безпорадними, що навіть не змогли знайти вихід на дах? Мабуть, не все так просто! До моменту приходу Зінченка майже всі солдати і офіцери, що перебували в Рейхстазі, вже знали, що над будівлею, на великій скульптурі, артилеристи встановили «прапор Перемоги». Чоловік двадцять встигли піднятися і подивитися цей прапор. Багато з них допомагали його охороняти, зайнявши навколо бойові позиції. І Неустроєв, і Берест теж знали про прапор і про «стежку» яку розвідники Макова «протоптали» на дах. Єгоров з Кантарією могли дуже навіть легко піднятися на дах цієї «стежкою» і встановити прапор Військової ради.

Але куди? Над домінантною скульптурою фасаду вже майоріли два прапори 79 корпусу. (Години до дванадцятої ночі наспів і Бондар зі своєю групою). Чіпляти майбутній «прапор Перемоги» на тій же скульптурі після всіх? Це не найкращий вихід з положення. Необхідно було підшука-

ти інше місце, але не менш ефектне. Завдання розвідників швидко перетворилося з військово-політичного в суто політичне. Очевидно, що з цим архіскладним завданням взвод розвідки 756-го полку самотійно впоратися не міг. Тоді й був покликаний Олексій Берест.

Тут обов'язково треба відзначити незначний на вигляд епізод. Коли під ранок в Рейхстазі з'явилися Єгоров і Кантарія, то перший, кого вони зустріли у вестибюлі, був Григорій Булатов з розвідвзводу Сорокіна. Побачивши прийдшлих з прапором, він сказав: *«Хлопці, ви запізнилися. Прапор вже встановлено»*. *«Знаємо і вітаємо»*, – відповів Кантарія і попросив розповісти, як пройти на дах. Після пояснень Булатова Єгоров з Кантарією і розвідники, що їх супроводжували, за словами Неустроева, так і не змогли знайти вихід на дах. Навряд чи ці солдати були такими вже недотепами, що не змогли зрозуміти пояснень. Причина зовсім інша.

Прибуття Єгорова і Кантарії під ранок зафіксував і інший розвідник, Михайло Мінін з групи Макова. Михайло якраз змінився з чергування біля прапора, встановленого відважною четвіркою приблизно о 22.30 30 квітня. Досвідчені розвідники ні на секунду не залишали свій прапор без нагляду, чудово розуміючи всю його цінність персонально для них. Отримати зірочки Героїв Радянського Союзу під кінець війни – мрія багатьох радянських солдатів і офіцерів.

Чіпляти майбутній «прапор Перемоги» на тій же скульптурі, після всіх, було звичайно ж неможливо! У взводі розвідки був свій командир, який міг би повчити Береста багатьом азам розвідки, зокрема й основам орієнтування на місцевості, правилам ходіння в тил ворога й іншим розвідувальним премудростям. Але Зінченко не міг довірити пошуки правильного місця на даху Рейхстагу для подальшого встановлення «прапора Перемоги» командирі роз-

відвзводу. Це мала бути людина холоднокрровна і політично «підкована», якій можна довірити завдання особливої важливості. Другого «проколу» у встановленні «прапора Перемоги» командиру полку не пробачили б. Неустроєв запропонував кандидатуру Береста і Зінченко, добре знаючи цього відважного офіцера, погодився.

Очолювана Берестом група без пригод вибралася на дах Рейхстагу і поставила прапор на кінній скульптурі герольда, розташованій на протилежній від скульптурної групи «Німеччина» стороні будівлі. Там було двоє герольдів, що прикрашали східний фасад.

Берест, можливо, знав не тільки про «стежку» групи Макова. Він міг мати уявлення і про маршрут взводу Сорокіна, коли ті підняли свій прапор вдень. З іншого боку, Берест навряд чи знав про існування кінних герольдів, але він вивів взвод розвідки на протилежний фасад, щоб доручений йому прапор розмістити на помітному місці. Як він зорієнтувався в повній темряві – невідомо. Але в ситуації, що склалася було знайдено, мабуть, найкращий вихід. Не дарма всіх учасників цього нічного походу з прапором нагородили.

Вихід на дах Рейхстагу і встановлення прапора зайняли у групи Береста близько півгодини. Бійці вдало уникали небезпеки виходу на дах в безпосередній близькості від розвідників групи Макова, що охороняли свій прапор. Маківці лежали в засідці і могли прийняти обережні кроки досить великої групи людей за дії противника.

Схід сонця в Берліні 1 травня відбувається о 4.35. Світати починає о 3.55. Коли солдати прикріпили прапор до кінної скульптури, вже почало світати. Учасники цієї акції так і не здогадалися про підміну прапорів. Федір Матвійович, в супроводі офіцерів і охорони, пішов з Рейхстагу в свій штаб, розташований в «будинку Гімmlера» і забрав із собою Єгорова і Кантарію, за чиї життя тепер він ніс

персональну відповідальність перед політвідділом армії. Командиру дивізії доповіли, що прапор Військової ради встановлений на Рейхстазі.

Прапор-дублер провисів на фігурі кінного герольда довше, ніж очікував Зінченко. Через 5–6 годин після встановлення цього прапора, вранці 1 травня, німці нанесли контрудар з метою вибити червоноармійців з Рейхстагу. Стало не до прапорів, хоча прапор Військової ради при денному освітленні відшукали в одному з приміщень штабу досить швидко. Прапор, прикріплений до кінної статуї, 1 травня могли спостерігати в біноклі радянські офіцери з частин 5 ударної армії, що наступала зі сходу. Наприклад, цей прапор добре бачив командир розвідки 32-го артдивізіону особливої потужності В. Чернишов.

Глава 12.

ЗАЧИСТКА ПОЛЯ СЛАВИ
ДЛЯ ЄГОРОВА І КАНТАРІЇ ПОЧИНАЄТЬСЯ

Зінченко доповів командуванню про обстановку в Рейхстазі і стан справ з прапорами Перемоги. Найбільшу загрозу планам політвідділу на той момент представляла група В. Макова, яка не тільки сама пильно охороняла свій прапор, а й задіяла до охорони бійців інших підрозділів. О п'ятій годині ранку генерал Перевьорткін, під натиском політвідділу армії, відкликав з Рейхстагу обидві групи своїх розвідників, В. Макова і М. Бондара.

У божевільній гонці за славою і нагородами якось забули про німців – гарнізон Рейхстагу, який поки що не мав наміру здаватися. Під контролем червоноармійців, на той момент, знаходилися тільки вестибюль, зал засідань, два багатофункціональних зали і ще кілька прилеглих приміщень. Близько двохсот кімнат і коридорів не перебували ні під радянським, ні під німецьким контролем.

Але головне те, що тепер прапори 79-го корпусу ніким не охоронялися. Неустроєв відправив довірених людей, і вони зняли зі статуї «велетки» прапори груп В. Макова і М. Бондара. Голова ради ветеранів 150-ї дивізії, генерал В. Устюгов, а тоді молодший лейтенант, учасник штурму, вважає, що ці прапори були зняті німцями. Але німці, знявши прапор взводу Сорокіна, кинули його там же на місці і нікуди не забирали. А прапори розвідників-артилеристів зникли, випарувалися. І чим більше С. А. Неустроєв у своїх мемуарах виправдовувався, тим більше він себе видавав.

У політуправлінні взагалі придумали вкрай недолугу версію зникнення прапорів. Визнаючи, що троє прапорів таки були встановлені на скульптурі «Німеччина», заяви-

ли, що вони знищені під час нічного обстрілу з далекобійної артилерії. Ви можете уявити ситуацію, коли величезна і не дуже міцна скульптура, хоч і пошарпана, стоїть на своєму місці, а прапорці, причеплені до цієї скульптури, повністю знищені снарядами?

Вражає, що ця недолуга версія передруковується і сьогодні, причому досить серйозними виданнями. У наш час будь-яка людина, що цікавиться даною тематикою, знає, що берлінський гарнізон в кінці квітня, відчував катастрофічний брак боєприпасів. 12 квітня німці, перед приходом американців, підірвали в Дессау два останніх порохових заводи і могли тепер розраховувати хіба що на складські запаси. Днів через десять найбільший склад боєприпасів, що розташовувався на південній околиці Берліна, щойно побачивши наближення авангардних груп Червоної Армії, підірвала наполохана охорона. Незабаром, в самому Берліні, радянські війська захопили два великих склади боєприпасів з трьох наявних!

Офіцер німецької армії, Г. Больдт, який намагався з товаришем вийти 28-го квітня з оточеного Берліна на захід, писав у своїх мемуарах, що вони бачили в Тиргартені чимало артилерійських гармат на прекрасно обладнаних позиціях. Але без єдиного снаряда. А нам професійні прочищувачі мізків намагаються розповідати казки, як німці темної-темної ночі побачили на даху Рейхстагу прапорці, які навіть у день було важко розгледіти, і стали по них стріляти незрозуміло навіщо. І це в умовах наполегливих атак Червоної Армії, що не припинялися ні вдень, ні вночі.

ОСТАННІЙ БІЙ В РЕЙХСТАЗІ

Німецькі солдати ще не знали про смерть Гітлера і готували контратаку, яка повинна була вибити наші війська з Рейхстагу. Вороже командування знаючи, що 1 травня є великим святом для радянських людей, вирішило викори-

стати цей момент на свою користь. Німці дали радянським бійцям можливість спокійно поспідати, сподіваючись, що з нагоди урочистостей якщо не всі, то більшість вип'ють на честь пролетарського свята. Коли, за розрахунками противника, закінчився святковий сніданок, почалася контра-така. Вогонь вівся як з позицій, облаштованих неподалік від Рейхстагу, так і з цокольного поверху будівлі. Ось тут уже стало зрозуміло, що втриматися буде вкрай важко.

Почався важкий бій. У колишньому залі засідань парламенту розташовувався архів з сотнями тисяч медичних карток. Під час бою вони загорілися. Пожежа була страшна, швидко поширювалася і стала причиною загибелі багатьох солдатів з обох боків. Неустроєв намагався невеликими групами вивести людей з палаючого Рейхстагу. Але цьому завадили бійці фольксштурма, що вели вогонь через бійниці в закладених вікнах цокольного поверху. Зрештою німців таки вдалося загнати назад, на цокольний поверх. В ніч з 1-го на 2-е травня німці запропонували почати переговори про здачу. На переговори вирушили лейтенант О. Берест, під виглядом полковника (німці зажадали генерала або полковника), капітан С. Неустроєв (під виглядом ад'ютанта полковника) і перекладач, рядовий Пригунов. Близько 4.00 2-го травня переговори закінчилися. Досягти домовленостей не вдалося. О 7.00 командування Берлінського гарнізону підписало капітуляцію і по всьому місту німці стали складати зброю. Незабаром (в 10.00) здався і гарнізон Рейхстагу.

ЗАМПОЛІТИ НЕ СПЛЯТЬ

Втомлені бійці, що билися весь день 1-го травня і всю ніч з 1-го на 2-е, влаштувалися спати хто де міг. Олексій Прокопович Берест, який у першотравневому бою командував ротою, а потім ходив на небезпечні переговори (буквально напередодні есесівці застрелили радянських

парламентарів), був доставлений в медсанбат, тому що отримав поранення в ноги.

Незабаром після капітуляції гарнізону Берліна політвідділ 3-ої ударної армії відправив до Рейхстагу фотокоореспондента журналу «Фронтowa ілюстрація» А. П. Морозова, прикомандированого до політвідділу і який завжди був «під рукою». Морозов отримав вказівку знайти там полковника Зінченка, який представить героїв, що підняли «прапор Перемоги» над Рейхстагом. Героїв слід було сфотографувати і терміново відправити фотоплівку літаком до Москви, до редакції журналу. Полковник Лісіцин діяв дуже швидко і цілеспрямовано. Як то кажуть, кував залізо поки гаряче.

Зінченко, зайнятий питаннями капітуляції гарнізону Рейхстагу, ще не встиг організувати заміну прапора-дублера на прапор Військової ради. Дозволити фотокору фотографувати Єгорова і Кантарію з якимось незрозумілим для начальства прапором Федір Матвійович не міг. Треба було знову щось терміново вигадувати. У розпорядження кореспондента були виділені не тільки «герої-прапорносці», а й трійка бувалих розвідників на додачу. Сержант Пальчиков, рядовий Парчевський і ст. сержант Чернишков, які в останні дні війни регулярно охороняли командира полку, отримали завдання вивести фотокора на дах з протилежного боку, до скульптурної групи «Німеччина», де не повинно було залишитися ніяких прапорів. Зінченко в цьому не сумнівався. Потім слід було пояснити кореспонденту, що прапор, мабуть, зірвали німці, коли в Рейхстазі йшов бій.

Розвідники вивели Морозова до скульптури «Німеччина», «подивувалися», що прапора немає. Зажурився було Анатолій Павлович, але ж озирнувся навколо і раптом побачив прапор, що валявся не так далеко на даху. Так ось же він! Солдатам не лишалось нічого іншого як теж порадіти

Перший салют Знамени Перемоги на з'їзді рейхстагу в день капітуляції г. Берліна

Зліва направо: рідної Д. Паржаскої, сержант М. Єгорова, м. сержант М. Кантарія, сержант І. Пашчичков, ст. сержант Чернышков.

Фото 31. Автор Морозов.

2 травня. Розвідники зі знайденим прапором.

благополучно знайденому прапору. Це був прапор взводу Сорокіна, встановлений вдень 30-го квітня і зірваний німцями через кілька годин.

Морозов упорався з дорученням. Поганяв по поверхах, сходах і даху Єгорова з Кантарію і ще з трьома розвідниками і відправив плівку. Фотографії потрапили до об'єднаного травневого журналу, №9/10, в якому вперше на всю країну прозвучали імена цих солдатів.

Але дещо розказане Морозовим насторожило Лісіцину і він, незважаючи на зайнятість, вирішив особисто подивитися обстановку навколо Рейхстагу. Благо, відстань від штабу армії до Рейхстагу становила лише близько трьохсот метрів.

Побачене нажахало начальника політвідділу. Минуло зовсім небагато часу після капітуляції, а навколо Рейхстагу вже роїлися хмари кореспондентів, були навіть кіношники. У центрі уваги знаходились розвідники 674-го полку із взводу С. Сорокіна. Вони безперестанно давали інтерв'ю і позували перед об'єктивами фотоапаратів. На найвиднішому місці, на величезній скульптурі, розташованій над парадним входом до Рейхстагу, коливався червоний прапор, який до політвідділу 3-ї уд. армії не мав жодного стосунку. А прапор Військової ради (здалеку, та ще й знизу полковник прийняв «дублера» за свій рідний прапор) був прив'язаний до кінної скульптури над східним входом і його можна було побачити тільки з деяких, дуже невігід-

них ракурсів. Про Єгорова з Кантарією ніхто з кореспондентів нічого не чув. Солдати і офіцери, що перебували поблизу Рейхстагу вважали «іменинниками» розвідників 674-го полку.

Лісіцин повернувся в штаб, доповів обстановку командувачу армією Кузнецову і 674-й полк отримав термінове, вельми «відповідальне» завдання, після чого в цей же день, 2-го травня, залишив район Рейхстагу. Головних конкурентів усунули. Але що було робити з прапором? Знімати прапор розвідників Сорокіна і на його місці встановлювати прапор Військової ради? Це виглядало б доволі безглуздо. І тут в голову Лісіцина прийшла чудова ідея. Він зателефонував командирю дивізії Шатілову і висунув вимогу негайно перенести прапор Військової ради 3-ї ударної армії на купол Рейхстагу. Генералу пропонувалося проконтролювати виконання особисто. Полковник Лісіцин вмів відстоювати власні інтереси.

На попередній сторінці наведена досить рідкісна фотографія з газети, на якій видно не тільки Єгорова з Кантарією, а й інших розвідників. Зазвичай з цієї серії показують тільки фотографії «прапороносців», хоча інші бійці весь час перебували поруч, але не потрапили в число «обраних». У підписі зроблена помилка – звання у Єгорова було не сержант, а рядовий. Як видно з пояснення до фото, газетярі були переконані, що це і є «прапор Перемоги».

СКЛАДНІ МАНЕВРИ З ПРАПОРОМ НАВКОЛО КУПОЛУ РЕЙХСТАГУ

Шатілов зателефонував командирю полку Зінченку, віддав розпорядження про перенесення прапора і сказав, що скоро сам подивиться, як усе вийшло. Нарешті полковнику Зінченку посміхнулася Фортуна. Не треба було крадькома міняти прапор-дублер на прапор Військової ради. Наказали перенести поставлений прапор з кінної

статуї на купол? Так точно! Виконаємо! Все просто чудово: знімаємо з вершника один прапор, а на купол встановлюємо вже інший. Чудово! Зінченко викликав Єгорова і Кантарію та наказав їм виконати вказівку згори.

Щоб відчутти, що відбувається, спробуйте встати на місце Єгорова або Кантарії. Ось ви простий сільський хлопець, до армії практично не виїжджали за межі рідного села, працювали в колгоспі. Почалася війна. На фронт ви потрапляєте під її кінець. Навколо багато великих начальників, яким треба беззаперечно підкорятися – командир взводу і навіть сам командир роти. Вас навчили стріляти і ходити в атаку. Минуло майже 4 місяці, як ви на фронті, і тут раптом вас викликають до штабу, де крім дуже великого начальника, командира вашого полку, сидить якийсь незнайомий офіцер. Він задає вам кілька дивних питань, а потім раптом каже, що вам треба буде на даху Рейхстагу прапор повісити.

І почалася така круговерть, що ваш мозок, не звиклий до перевантажень, почав «скипати». Вас переводять з піхоти в розвідроту. Вже через кілька днів ви сидите в штабі з прапором і чекаєте на команду щодо переміщення в Рейхстаг та встановлення цього прапора. А тут раптом ви чуєте розмови, що прапор уже встановили. І незабаром вас відправляють назад у ваш новий підрозділ – розвідроту. Почалася сильна канонада. Через півгодини вона стихла. Незадіяні в штурмі розвідники лягають спати. Ви робите теж саме.

Далі вас раптово будять, підіймають, запитують де прапор. Ви відповідаєте, що зі штабу його не забирали. Нарешті прапор знайшли і вас, в супроводі групи автоматників, доправляють у Рейхстаг, де нас вас очікує командир полку. У Рейхстазі командир полку наказує вам піднятися на дах і встановити прапор. Ви йдете з трохи освітленого приміщення і потрапляєте в повний морок. Натикаєтеся

на якісь виступи та уламки, постійно шпортаєтеся. Ліхтариків у вас немає. Запалені сірники на кілька секунд вихоплюють з темряви щось незрозуміле, але після їх догорання темінь стає ще більш непроглядною.

Командир з ліхтариком веде вас кудись крізь темряву, якимись сходами. Вам доводиться дертися, допомагаючи один одному, через зруйновані сходові прольоти і, на решті, ви таки вибираєтеся на дах, де трохи світліше, але все одно толком нічого не видно. Командир приводить вас до великого коня з вершником і ви, разом з хлопцями-автоматниками, що допомагають вам, міцно прив'язуєте прапор до цієї постаті. Потім, коли вже почало світати, ви повертаєтеся назад, до сердитого дуже великого начальника, який віддає вам команду повертатися разом з ним до штабу.

Минуло трохи більше доби і вас знову будять. Цього разу командир батальйону капітан Неустроєв. Він каже, що прийшов фотограф, якому потрібно відзняти вас із прапором. Каже, щоб ви відвели фотокора на дах Рейхстагу і виконували все, що він від вас вимагатиме. В супроводжуючі вам дають трьох ветеранів розвідвзвода. Ранок був ясний і сонячний, тому навіть не зважаючи на замуровані вікна видно було добре. Тим більше, що подекуди снарядами вибило чималі діри. При світлі білого дня шлях наверх знайшли досить легко. Озираючись. Ось і кінь з вершником. При денному освітленні виявилось, що на коні жінка. Підійшли ближче, але прив'язаного прапора на місці не побачили. Трохи осторонь, на покрівлі лежав червоний прапор. Підняли, почали дивитися той чи не той, виявили, що ніби інший. А тут старлей-фотограф квапить ставати в позу. Йому, бачте, потрібно встигнути касету з плівкою на аеродром відвезти. Добре поганявши вас дахом і сходами та відзнявши всю касету, старлей втік. Яюсь приладивши прапор до коня, ви, ра-

зом з трьома ветеранами розвідвзводу, вирушили в свою роту. Так, або приблизно так сприймали події, про які йдеться у цій книзі, двоє наших героїв.

Після всіх перипетій, благополучно знайдений прапор Військової ради залишився лежати, від гріха подалі, в штабі 756-го полку. Прапор-дублер, знятий з кінного лицаря, перебував там само. Єгоров і Кантарія отримали завдання закріпити «прапор Перемоги» на куполі, як тільки з'явиться можливість. Зробити це відразу було неможливо. Медичні картки та меблі, що зайнялися день тому, все ще догорали. Підійти до куполу, з якого йшов дим, не видавалося можливим. Саме в цей час ефектне місце для свого знімка, що в майбутньому став широковідомим, шукав знаменитий фотограф Євген Халдей. Він згадував про клуби диму і язики полум'я, що вибивалися через гратчасту конструкцію купола і про неймовірний жар, біля цього «жерла вулкана».

Після того як пожежа в залі засідань Рейхстагу стихла і купольна конструкція охолола, Єгоров та Кантарія отримали можливість встановити прапор на майданчику, що вінчав величезний купол. Але вони так і не встигли перейти до виконання цього завдання, оскільки на куполі вже майорів якийсь прапор, встановлений невідомо ким. І, найголовніше, цей прапор вже фотографували всюди-сущі кореспонденти. Важко «творити» історію, коли все навколо фотографується! Полковник Зінченко переговорив з політвідділом армії і з командиром дивізії, після чого дав відбій щодо встановлення прапора Військової ради на куполі. Міняти один прапор на інший в умовах скупчення влаштованого фотокорами і власкорами було б украй нерозумно. А закріплення двох прапорів поряд на одному даху виглядало б абсолютно безглуздо.

В даному випадку політвідділ вчинив мудро. Всі навколо бачили прапор на куполі. Минуло зовсім небагато часу

і вже мало хто міг впевнено сказати, що за прапор там висів. Для народу була створена простенька версія встановлення прапора, що складається з декількох легенд. Наприклад, поширена легенда, що прапороносці повзли до вершини купола ґратчастою конструкцією, яка була, по суті, складною віконною рамою для скла, яка пропускала світло до зали засідань парламенту. Ця легенда стверджує, що солдати використовували поперечні елементи конструкції в якості сходів.

Фото 32. Скління купола Рейхстагу після пожежі 1933 року. Подивіться на розміри віконних прорізів.

Інтернет з'явився тільки в кінці ХХ століття, але фотосправа була добре розвинена вже в 30-х роках. Фотографи відобразили практично все, що було можливо і що становило хоч якийсь інтерес. Є в Інтернеті, і фотографія робіт із засклення купола Рейхстагу після пожежі 1933 року. Веселі склярі дуже раді і з задоволенням позують. По фотографії легко визначити розміри вікон: 2 м заввишки і 1 м завширшки. Навіть цирковим артистам було б важко піднятися сходами з двометровим прольотом. Крім того, солдати не могли просто підійти до купола і почати підніматися. Купол безпосередньо не спирався на покрівлю. Для нього на даху був споруджений цоколь – квадратний фундамент з висотою стінок близько десяти метрів. Для того щоб дістатися до купола, славним прапороносцям потрібно було спочатку піднятися прямовисною стіною цоколя

на висоту, що перевищує їх зріст більш ніж в п'ять разів.

Поки в політвідділах напружено думали з приводу розміщення на куполі прапора Військової ради в якості «прапора Перемоги» – прийшов свіжий номер газети «Правда» від 3-го травня з фотографією «прапора Перемоги». На вражаючому знімку, на кутовій вежі Рейхстагу майорів ненатурально величезний прапор. Підпис під знімком недвозначно інформував, що ви бачите саме «прапор Перемоги» поставлений над Рейхстагом.

І замполіти зупинилися. Міняти невідомий прапор, встановлений на куполі на прапор Військової ради стало безглуздом. По-перше, в газеті «прапор Перемоги» показано не на куполі, а на кутовій вежі. По-друге, за величиною прапор Військової ради був значно менше прапора, зображеного на фотографії в «Правді». Вирішили поки зробити паузу. Прапор взводу Сорокіна залишився на скульптурній групі «Німеччина». Прапор невідомих воїнів на куполі теж ніхто не чіпав. Прапор Військової ради і прапор-дублер залишилися в штабній канцелярії 756-го полку.

ЄГОРОВА І КАНТАРІЮ ВИВОДЯТЬ У СВІТ

Поки вождь не дав вказівок щодо подальшого просування «прапора Перемоги», замполіти почали наполегливо проводити легітимізацію «героїв-прапороносців». Перший такий випадок стався незабаром після німецької капітуляції. У штабі 79-го корпусу вирішили влаштувати бенкет на честь Перемоги. Святкування відбулося на колишній дачі Гьорінга. З усіх дивізій корпусу були запрошені гості, в основному офіцери, і два солдата, Єгоров і Кантарія. За словами командира 674-го полку під час бенкету трапився скандал. Якраз через прапороносців.

Зі спогадів Олексія Плеходанова, командира 674-го стрілецького полку:

«Незабаром на честь героїв штурму рейхстагу коман-

дування корпусу вирішило влаштувати бенкет. Це було на дачі Герінга. Командир корпусу, дивлячись на листок паперу, проголосив тост, назвавши командира дивізії В. Шатілова, воїнів 756-го полку: Ф. Зінченка, С. Неустроєва, І. Сьянова, Береста, Єгорова, і Кантарію. А потім лише згадав мене, мого заступника по політчастині Суботіна, командира батальйону Давидова, командира роти Греченкова.

Тоді із-за столу встала лікар медчастини Р. Дроздова, яка добре знала, хто штурмував рейхстаг, хто першим проник туди і поставив Прапор Перемоги. Вона сказала:

– Так це і є всі герої штурму рейхстагу? Дозвольте, а де ж решта героїв і, зокрема, розвідники 674-го полку, які першими увірвалися в рейхстаг і поставили на ньому Прапор Перемоги?

– На бенкет запрошені тільки офіцери, – відповів В. Шатілов.

– Але я бачу Єгорова і Кантарію. Яке відношення вони мають до Прапора Перемоги? Якщо говорити чесно, я більше на це маю право. Під час усіх трьох штурмів рейхстагу я перебувала на КП полку Плеходанова. Разом з Плеходановим увійшла в рейхстаг. А Єгоров і Кантарія прийшли туди на багато годин пізніше за мене. Та ще на додачу до того – під охороною...

Серед присутніх відбулося замішання. Люди стали нереглядатися, шепотіти. Назрівав скандал. Щоб уникнути його, ми, офіцери 674-го полку, забралися геть. Бенкет не вдався...»

Глава 13.

ГОЛОВНЕ ПОЛІТУПРАВЛІННЯ
ПРОТИ ГЕНЕРАЛА БЕРЗАРІНА

9 травня 1945 року вся Червона Армія перебувала в стані ейфорії. Війна закінчилася, ворог переможений, ми залишилися живі, скоро додому... І тільки в політуправлінні 1-го Білоруського фронту і політвідділі 3-ї ударної армії панувала напружена обстановка. Спецоперація «прапор Перемоги», призначена для майбутніх підручників історії і для виховання радянських людей в дусі марксизму-ленінізму, здійснювалася з великими труднощами і непередбаченими ускладненнями. І ось вона зазнала нового потрясіння. Здавалося, що вже вдалося «розрулити» всі проблеми і нейтралізувати всіх порушників визначеного зверху плану «канонізації» «прапора Перемоги», а разом з ним «героїв-прапороносців», як величезну свиню підсунув комендант Берліна, командувач 5-ої ударної армії генерал Берзарін.

Микола Ерастович Берзарін був особистістю легендарною. Вже 24 квітня 1945 р. Сталін призначив його, за успіхи в штурмі німецької столиці, комендантом Берліна. Напередодні, 20 квітня, йому присвоїли звання генерал-полковника, а за два тижні до цього, 6 квітня, він був нагороджений Золотою Зіркою Героя Радянського Союзу. Кар'єра Берзаріна йшла круто вгору і по всьому видно, що він користувався довірою вождя.

Забігаючи наперед, скажемо, що після возз'єднання Німеччини ім'я Берзаріна було виключено з числа почесних громадян Берліна. Але потім допитливі німці, ретельно перевіривши діяльність генерала на посаді коменданта міста, який прийняв на свої плечі опіку про майже два

мільйони людей похилого віку, жінок і дітей, які залишилися у зруйнованому Берліні, не тільки повернули його ім'я в список почесних громадян, а й назвали на честь Берзаріна площу і міст.

І така людина мала віддати права на Прапор Перемоги кому-небудь іншому? Незважаючи на те, що в ГоловПУРі (Головне Політичне Управління Робітничо-селянської Червоної армії) однозначно підтримали прапор Військової ради 3-ої уд. армії і начальник політвідділу цієї армії, полковник Лісіцин, зіграв на випередження, генерал Берзарін, підтримуваний своїм політвідділом, не метушився і готував вирішальний крок.

По-перше, війна 2-го травня, коли на куполі Рейхстагу з'явився перший прапор, ще не закінчилася. Капітуляція Берліна, як і смерть Гітлера, наблизили годину Великої Перемоги, але війна ще тривала, і ворог поки не здавався.

По-друге, все місто було обвішане червоними прапорами, зокрема висіли радянські прапори над будівлею, в якій колись засідав німецький парламент. Товариш Сталін сказав, що Прапор Перемоги буде висіти над Рейхстагом, значить так тому і бути. Як тільки одержимо Перемогу, так відразу ж і поставимо над цією будівлею Прапор Перемоги. Він, до речі, вже підготовлений. Газета «Правда» показала, як має виглядати Прапор Перемоги. Звичайно такий величезний прапор, як було намальовано в газеті, буде здутий першим же сильним поривом вітру. Але вказівку прийнято – Прапор Перемоги буде дуже великим.

Нарешті Німеччина капітулювала. В ніч з 8-го на 9-е травня в Берлінському районі Карлсхорст, у будівлі, де розташовувався штаб Берзаріна, фельдмаршал Кейтель підписав Акт про беззастережну капітуляцію. Вранці 9-го травня команда солдатів з берлінської комендатури, за наказом коменданта міста, генерала Берзаріна, зняла з ку-

пола Рейхстагу невеликий червоний прапор і поставила великий «прапор Перемоги».

У ГоловПУРі твердо дотримувалися затвердженої лінії на звеличення прапора Військової ради 3-ої уд. армії в ранг «прапора Перемоги». Політуправління 1-го Білоруського фронту активно підтримувало полковника Лісіцина, «творця» прапора. Уже були «засвічені» для керівництва країни дві підходящі кандидатури на місце героїв-прапроносців (росіянин та грузин, колгоспники, ворогів народу і розкуркулених серед рідних і близьких немає). Знімок Єгорова та Кантарії на даху Рейхстагу оперативно з'явився в ГоловПУРівському журналі «Фронтіві ілюстрації». Прапор Військової ради хоча і не побував на Рейхстазі, лежав «у повній бойовій готовності» в штабній канцелярії 756-го полку. І тут, наче сніг на голову, з'являється прапор генерала Берзаріна, сталінського улюбленця. Прапор, що явно претендує на статус «прапора Перемоги».

На цей «підступний» крок генерала Берзаріна необхідно було якось реагувати. І негайно. В результаті з'явився документ, що трактується істориками дуже неоднозначно. Проаналізуємо цей документ, складений в політвідділі 3-ої уд. армії. Командуванню корпусу треба було лише поставити свої підписи. Отже, текст цього, дуже хитро складеного донесення перед вами:

Донесення командира 79-го стрілецького корпусу військовій раді 3-ї ударної армії про заміну прапора Перемоги над рейхстагом великим червоним стягом.

9 травня 1945 р. 14.00.

Моїм особистим наказом червоний прапор, встановлений 30 квітня 1945 р. 150 сд над будівлею рейхстагу, зараз знято.

Замість прапора я наказав поставити великий червоний стяг.

Прапор, встановлений над рейхстагом 30 квітня 1945 р.,

я наказав зберігати і прошу клопотання перед Маршалом Радянського Союзу тов. Жуковим, щоб делегація 1-го Білоруського фронту, 3-ї ударної армії і 79 ск змогла особисто вручити цей Прапор Перемоги в Кремлі або в іншому місці нашому великому вождю, улюбленому маршалу Йосипу Віссаріоновичу Сталіну.

підписи:

Командир 79-го стрілецького корпусу генерал-майор Перевьорткін.

Начальник штабу 79-го стр. корпусу полковник Летунов.

По-перше, вражає швидкість реакції політвідділу 3-ї ударної армії. Комендант Берліна, командувач 5-ої ударної армії, генерал Берзарін наказав поставити свій прапор Перемоги на куполі Рейхстагу вранці 9 травня, а вже до обіду було готове донесення за підписом генерала Перевьорткіна. Воістину, полковник Лісіцин був геніальним партапаратником – мав рішучість, енергійність і блискавичну реакцію.

Тепер по тексту донесення. В ньому не вказано місце встановлення «прапора Перемоги» 30 квітня. Цей прапор було встановлено на Рейхстазі? Ні. Але про це знали тільки довірені люди. Якийсь прапор, не 30 квітня, а рано вранці 1 травня, але все ж було встановлено Єгоровим і Кантарією. Про статую герольда ні слова. Про купол Рейхстагу – теж. Написано дуже обережно – «над будівлею Рейхстагу».

Прапор, встановлений Єгоровим і Кантарією було знято? Так. Але коли саме, не вказано. Прапор зняли зі статуї герольда 2-го травня, тому що готувалися поставити на куполі прапор Військової ради, але не встигли. Випередили конкуренти. Здійснити підміну прапорів не вдалося. Однак читаючи донесення складається враження, що з купола 9-го травня зняли саме прапор Військової ради. Хоча це в донесенні не стверджується.

«Прапор Перемоги» десь зберігався? Так – в штабній канцелярії 756 полку.

Великий червоний стяг над куполом Рейхстагу майорів за наказом генерала Берзаріна, який 20 травня урочисто провів його до ленінградського артилерійського музею. Чи був ще якийсь великий червоний стяг на Рейхстазі? Цілком можливо. Прапорів там було багато, встановлювали всі, кому не лінь. (Існує англійський документальний фільм про Берлін в липні 1945-го, в якому показано, що над Рейхстагом майорить великий червоний прапор). У донесенні не розкривається в якому місці і коли був поставлений «великий червоний стяг» (замість знятого прапора).

У донесенні стверджується, що «великий червоний стяг» було закріплено за наказом генерала Перевьорткіна. Згодом вийшли ще два донесення, в яких доповідалося, що «великий червоний стяг» був встановлений за наказом командувача армією генерала Кузнецова (в першому документі) і за наказом командира дивізії генерала Шатілова (в другому). Звідси видно, що на цей стяг було багато претендентів.

Варто звернути увагу і на підписи під донесенням. Чого це раптом доповідь командира корпусу військовій раді про прапор підтверджує своїм підписом нач.штаба? Це ж безпосередній обов'язок начальника політвідділу полковника І. С. Крилова! Яке відношення до прапорів може мати «воєнспец» начальник штабу? Просто товариші замполіти переграли в конспірацію.

Загалом, документ складений у кращих традиціях радянської бюрократії: ніде нібито не збрехали, але і правди теж не сказали. З одного боку, таким повідомленням можна було добитися бажаної мети, ввівши в оману високі інстанції. З іншого – в разі «наїзду» конкурентів можна було легко відбитися.

До всього вищесказаного варто додати ще й те, що відмінність дизайну «прапора Берзаріна» від прапора Військової ради була просто разючою. Відразу видно, що ці прапори виготовлялися різними людьми і в різних місцях.

З приводу подальшої долі «прапора Перемоги» у політ-органів не було ні найменшого уявлення. Газети публікували суперечливу інформацію. Від «вождя народів» не надходило ще ніяких розпоряджень. Тому в політуправлінні та в політвідділах, задіяних в спецоперації «прапор Перемоги», намагалися тримати ситуацію під контролем і були готові до миттєвої реакції на будь-яке рішення Сталіна. Але замполіти знову прогавили абсолютно несподіваний удар.

22 травня 1945 року газета «Красная звезда» надрукувала інформацію за підписом спеціального кореспондента ТАСС А. Арнольдова:

«Вчора Берлін був свідком знаменної події: Прапор Перемоги, пронесений нашими солдатами через запеклі бої і встановлений над будівлею Рейхстагу в німецькій столиці, урочисто передано для відправки в Москву...

Генерал-полковник Берзарін (комендант Берліна) обходить підрозділи і вітається з воїнами, чиї імена прославлені в боях за Берлін. У ці ж хвилини червоне полотнище Прапора Перемоги знімають з будівлі Рейхстагу і замінюють новим...

Як священну реліквію приймає червоний стяг генерал-полковник Берзарін. У своїй короткій промові він говорить: «У важких боях здобута перемога над гітлерівською Німеччиною, ми з честю виконали наказ нашого Верховного Головнокомандувача маршала Радянського Союзу товариша Сталіна і поставили Прапор Перемоги в столиці переможеної Німеччини».

Генерал-полковник проголошує вітання на честь нашого народу, Червоної Армії і великого Сталіна. Після торжества передачі Прапора Перемоги відбувся парад».

Можете уявити собі стан високопоставлених політпрацівників з генеральськими погонами, які несподівано прочитали в газеті інформацію про відправку «прапора Перемоги» в Москву. Та ще й з ілюстраціями у вигляді пам'ятних фотографій. Спецоперація «прапор Перемоги», що довго готувалася, була вкрай погано здійснена і зривалася прямо на очах. Гнів керівництва ГоловПУРу і політуправління 1-го Білоруського фронту був невимовний.

Фото 33. 20 травня.

Генерал Берзарін проводить «прапор Перемоги» на Батьківщину.

З донесення начальника політуправління 1-го Білоруського фронту генерал-лейтенанта Галаджева заступнику начальника Головного політуправління РСЧА №0562 від 3 червня 1945 р.:

«З приводу обставин, пов'язаних із встановленням прапора над Рейхстагом в Берліні і передачею прапора генерал-полковником Берзаріним, доношу наступне: 19 травня до коменданта міста Берліна генерал-полковника Берзаріна звернувся прибувший з Центрального артилерійського

музею Червоної Армії (Ленінград) капітан, відряджений для збору матеріалів, з проханням передати Прапор Перемоги на зберігання в музей, який він представляє. Він же запропонував т. Берзаріну план проведення церемонії з передачі прапора.

Не знаючи, що над Рейхстагом висить несправжній прапор, встановлений в ході боїв, Берзарін, який, мабуть, керувався міркуваннями честолюбства, дав згоду на передачу прапора і затвердив план здійснення цього заходу, не питаючи на те дозволу командування фронту.

20 травня відбувся парад в складі частин одного з корпусів 5-ї ударної армії, на якому генерал-полковник Берзарін вручив капітану прапор для передачі музею.

Член Військової ради армії генерал Боков не зміг зайняти в цьому питанні принципову позицію і не довів до відома ні Військовій раді фронту, ні політуправлінню.

Кореспонденти ТАСС і «Красного Знамени», не перевіривши матеріали в політуправлінні, терміново передали їх в Москву.

22 травня, як тільки про те, що сталося стало відомо політуправлінню, мною було повідомлено редактору «Правди» тов. Поспелову та повідомлено працівникові ГолоВПУ РККА, який дзвонив за Вашим наказом.

Одночасно було вжито заходів до з'ясування місця знаходження прапора і його повернення. Прапор в даний час знаходиться в політуправлінні.

Кореспонденти центральних газет суворо попереджені про необхідність ретельної перевірки одержуваної в військах інформації та матеріалів».

Сьогодні складно сказати, чи лукавив С. Т. Галаджев, політпрацівник з двадцятирічним досвідом, коли розповідав своєму московському начальству про «підміну» прапора, переданого в музей. Але точно відомо, що він був добре обізнаний про спецоперацію «прапор Перемо-

ги» і чудово знав як про прапор, призначений на роль «прапора Перемоги», так і про «героїв-прапороносців». У всякому разі донесення Галаджева в ГоловПУР добре узгоджується з донесенням Перевьорткіна Військовій раді 3-ої уд. армії. Чому Галаджев доповідав по такому важливому питанню заступнику начальника ГоловПУРу? Справа в тому, що начальник Головного політичного управління, А. С. Щербаков, помер 10 травня, а новий начальник ще не був призначений.

Що стосується генерала Н. Е. Берзаріна, то не будучи «посвяченим» і не уявляючи собі, що ж далі робити з прапором, що майорів на куполі Рейхстагу, він прийняв цілком адекватне рішення. Рейхстаг передавався в англійську зону окупації. Про «прапор Перемоги» встановлений за його особистою вказівкою слід було подбати. І тут з'являється такий собі капітан, представник відомого військового музею, та висуває досить слушну пропозицію – передати прапор до музею на вічне зберігання. Прапор стоїть на куполі Рейхстагу вже 10 днів і ніяких вказівок з приводу його подальшої долі не надходить. До того ж, це не прапор військової частини, за який командири відповідають головою. Це просто великий червоний прапор, виготовлений за його наказом. Про те, що десь там, нагорі, винаходяться складні ідеологічно-політичні комбінації, генерал навіть уявити не міг. Красиве рішення долі його особистого «прапора Перемоги» цілком влаштувало Берзаріна, і він передав прапор представнику музею.

Галаджев доповів московському керівництву, що «прапор Берзаріна» було оперативно перехоплено і повернуто до Німеччини, в штаб 1-го Білоруського фронту. У травні 1945-го не так просто було їздити у відрядження. Тим більше за кордон. Капітан з музею повертався додому літаком. Головне – було потрапити в Союз. Є туманні відомості, що літак, яким летів музейний працівник,

здійснив посадку в районі Києва, де його вже чекали і вилучили прапор.

Найкраще обстановку навколо «прапорів Перемоги» описує анекдот про порятунок красуні з палаючої будівлі. Коли репортери запитали героя-рятівника наскільки важко було виносити дівчину, герой зізнався, що дуже важко. Довелося як слід попрацювати кулаками, тому що не менше десятка міцних хлопців теж хотіли врятувати красуню.

Як відомо, Сталін призначив датою проведення параду Перемоги 24 червня, давши своїм маршалам і генералам місячний термін для підготовки. За сценарієм попереду всіх зведених полків повинні були пронести прапор Перемоги. Чому ж прапор Військової ради 3-ої ударної армії, що зберігався в штабі 756-го полку, було з великою поспішністю відправлено в Москву тільки 20 червня? Прапороносці прибули впритул до генеральної репетиції параду і їм ледве-ледве встигли пошити парадні мундири. Замість того, щоб готуватися до параду і вправлятися в маршируванні, Єгоров, Кантарія, старший сержант Сьянов, а також комбати Неустроев і Самсонов, несли в Німеччині звичайну гарнізонну службу.

Що це, звичайне головотяпство? Товариш Сталін дав наказ і всі призначені, ретельно відібрані, солдати і офіцери готувалися марширувати, дні і ночі проводили на плацу, карбуючи крок, а бійці, які повинні були відкривати парад, не готувалися взагалі. А може про них просто забули? Але як ми бачимо з вищенаведених документів, в ГоловПУРі прекрасно пам'ятали про свій «прапор Перемоги» і здійснювали рішучі заходи з відсікання конкурентів. Чому ж у спецоперації «прапор Перемоги» була зроблена пауза?

Справа в тому, що Сталін озвучив свою ідею проведення «параду Перемоги» тільки 24 травня. Був потрібен

час не лише на підготовку, але і на розробку сценарію. Розробка сценарію унікального параду, єдиного в своєму роді, зайняла досить багато часу. 18 червня сценарій був представлений Сталіну. Були присутні при цьому і багато керівників високого рангу. Сценарій, розроблений Генштабом за активної участі Жукова і Рокоссовського, був прийнятий прихильно, хоча і з деякими зауваженнями. З боку ГоловПУРу було висловлено бажання про участь у параді Перемоги «прапора Перемоги». Сталін підтримав цю пропозицію. У військових захоплення не було, але нікуди не дінешся. Довелося пропозицію прийняти і додати до ретельно продуманого сценарію групу прапороносців з «прапором Перемоги». На наступний день, 19 червня, прапор Військової ради було терміново затребувано в Москву на парад.

Ну а що ж генерал Берзарін? Чи знав він, що його прапор перехоплено «конкуруючою фірмою»? Швидше за все – ні. Капітану з музею веліли мовчати і не рипатися. Правда, Берзарін міг дізнатися про призначення «прапором Перемоги» прапора Військової ради 3-ї ударної армії відразу після 18-го червня і спробувати звернутися до Сталіна. Але, на жаль, сталося нещастя. Н. Е. Берзарін, великий любитель швидкісної їзди на мотоциклі, загинув 16 червня, врізавшись в армійську вантажівку на берлінській вулиці. Останній конкурент зійшов з дистанції. Шлях до тріумфу в прапора Військової ради, здавалося, тепер буде простим і радісним. Але...

Командування 150-ї дивізії від радості просто розгубилося. Рядова, нічим не примітна, дивізія... Одна з багатьох... І на тобі... Її штурмовий прапор стає «прапором Перемоги»! У стані ейфорії, непідконтрольному здоровому глузду і відбуваються, найчастіше, дурні й трагічні помилки. За наказом командира дивізії генерала Шатілова і начальника політвідділу дивізії підполковника Артюхова

на прапорі були нанесені номер і титули дивізії. Мовляв, знай наших! Більш ідіотського вчинку годі й чекати. Цим написом прапор, який вище керівництво країни вже погодилося вважати «прапором Перемоги», прапором, який уособлює перемоги комуністичної партії, перетворили в простий штурмовий прапорець 150-ї дивізії. Нести такий прапорець попереду зведених полків всіх фронтів, означало плюнути в обличчя усій Червоній армії.

Глава 14.

ПАРАД І ФІАСКО «ПРАПОРА ПЕРЕМОГИ»

Ворог був розбитий, його столиця взята штурмом і над Рейхстагом замайорів «прапор Перемоги». Почалися роботи з організації грандіозного параду Перемоги. Переможний прапор привезли в Москву 20 червня. Для доставки стягу та учасників його встановлення використали окремий літак. На Центральному аеродромі відбулася урочиста зустріч «прапора Перемоги». 23 червня була проведена генеральна репетиція параду, на якій «прапор Перемоги» ніс С. Неустроєв з асистентами – Єгоровим і Кантарією. Після закінчення репетиції маршал Жуков зняв «прапор Перемоги» з параду і наказав негайно відправити його в музей. Так що ж трапилось?

Генерал С. М. Штеменко у своїй знаменитій книзі описав підготовку до параду Перемоги:

«Через кілька днів після підписання переможного наказу Верховний Головнокомандувач наказав нам продумати

Фото 34. Парад Перемоги. 24 липня 1945 року.

і доповісти йому наші міркування про парад в ознаменування перемоги над гітлерівською Німеччиною.

– Потрібно підготувати і провести особливий парад, – сказав він. – Хай в ньому беруть участь представники всіх фронтів і всіх родів військ. Добре б також, за російським звичаєм, відзначити перемогу за столом, влаштувати в Кремлі урочистий обід. Запросимо на нього командува- чів військами фронтів і інших військових за пропозицією Генштабу. Обід не будемо відкладати і зробимо його до па- раду.

На другий день в Генштабі закипіла робота. Були ство- рені дві групи: одна разом з Головним політичним управлін- ням готувала списки осіб, яких запрошують на урочистий обід, а інша цілком зайнялася парадом. Необхідно було на- мітити склад учасників параду, розробити весь його риту- ал, відмінний від звичайного, визначити форму одягу, тер- міни підготовки і порядок розміщення людей, які прибудуть до Москви з фронтів. Багато було й інших організаційних питань, які вимагали правильного рішення.

На парад ми пропонували вивести по одному зведеному полку в 1000 чоловік від кожного діючого фронту, не раху- ючи командирів. Зведений полк повинен був представляти всі види Збройних Сил та родів військ і вийти на Червону площу з 36 бойовими прапорами з'єднань, що відзначилися найбільше, та частин фронту.

Всього на парад належало вивести 10 зведених фронто- вих полків і один зведений полк Військово-Морського Флоту при 360 бойових прапорах. Крім цього, до участі в параді пропонувалося залучити військові академії, військові учили- ща і війська Московського гарнізону.

Прапор Перемоги, що майорів на куполі рейхстагу в Берліні, за наших міркувань, слід було поставити на чолі парадного ходу, і щоб несли і супроводжували його ті, чий- ми руками він був установлений над столицею гітлерівсь-

кої Німеччини, – М. В. Кантарія, М. А. Єгоров, І. Я. Сьянов, К. Я. Самсонов і С. А. Неустроєв».

Генерал Штеменко залишив нам дуже цікаві спогади, написані, проте, досить обережно. У зв'язку з політичною боротьбою в радянській верхівці, його двічі знімали з посад зі значним зниженням у званні. Тому в мемуарах присутні умовчання, недомовленості і обов'язкове слідування політичній лінії, сучасній написанню книги. А багато з того, що стосувалося «прапора Перемоги», він міг і не знати. Навіщо, наприклад, знати генералу Генштабу, навантаженому плануванням стратегічних військових операцій, що командири батальйонів, Самсонов і Неустроєв, служили в різних дивізіях? Природно, вони ніяк не могли спільно керувати встановленням прапора, тим більше, якщо це було доручено одній з дивізій. Ці питання належали до компетенції ГоловПУРу. І про те, майорів «пра-

Фото 35. 24 липня 1945 року.

пор Перемоги» над куполом Рейхстагу чи ні. Штеменко міг знати лише з чуток.

«10 червня парадні розрахунки зібралися в Москві і приступили до тренувань. Для приймаючого парад і командування завчасно підібрали коней: маршалу Жукову – білого, маршалу Рокоссовському – вороного.

Надалі підготовкою до параду цілком зайнялися Жуков і Рокоссовський. Весь церемоніал розглядався ними. Особливу увагу проявили вони до бойових прапорів, під якими зведені полки повинні були вийти на Червону площу. Адже кожний з цих 360 прапорів представляв якусь частину або з'єднання. За кожним полум'яніла кров битв і простягалися великотрудні шляхи від стін Москви і Сталінграду, від передгір'я Кавказу і коліски нашої революції міста Леніна до Бухареста і Будапешта, Відня і Белграда, Берліна і Праги, до тієї кінцевої межі, де підняли руки вгору останні гітлерівські солдати.

Прапор Перемоги, поставлений на рейхстазі, наказали доставити в Москву з особливими військовими почесностями. Вранці 19 червня начальник політ-відділу 3-ї ударної армії полковник Ф. Я. Лісіцин на аеродромі Берліна урочисто вручив його молодшому сержанту Кантарії, сержанту Єгорову, старшому сержанту Сьянову, капітанам Самсонову і Неустрову. У той же день вони прибули на Центральний аеродром столиці. Тут Прапор Перемоги був зустрінутий почесною вартою Московського гарнізону з прапороносцем Героєм Радянського Союзу старшим сержантом Ф. А. Шкіревим і двома асистентами Героями Радянського Союзу гвардії старшиною І. П. Панишевим і сержантом П. С. Маштаковим». (Можу побитися об заклад, що Штеменко крім прізвищ Єгорова та Кантарії, жодного прізвища сам, без помічників, не згадав би. Та й в 1945-му він їх навряд чи знав – А. П.).

Сергій Матвійович далі описує парад під проливним

дощем, але не пояснює чому раптом спеціально і спішно викликаний з Німеччини «прапор Перемоги» так і не пронесли попереду параду. Також ми не знаходимо пояснень з приводу часу виклику «прапора Перемоги». 10 червня зібрані з усіх фронтів військові приступили до тренувань. А прапор, разом з прапороносцями, прибув лише 20 червня, за лічені дні до параду. Але для унікальних мемуарів генерала Генерального штабу «прапор Перемоги» – це лише дрібний епізод, якого він все ж змушений був мимохідь торкнутися.

Так і не побувавши на Рейхстазі, «прапор Перемоги» після закінчення війни лежав у штабі 756-го стрілецького полку (командир Зінченко Ф. М.). 19 червня він був відправлений в політвідділ 150-ї стрілецької дивізії. Цього дня за розпорядженням командира і начальника політ-

Фото 36. 19 червня. Прапор перед відправкою в штаб корпусу. Ще немає на полотнищі згадки 3-ої уд. армії і 1-го Білоруського фронту. З прапором Сьянов, Єфімов і Зінченко.

відділу дивізії на полотнищі було зроблено напис: «150 стр. Ордена Кутузова II ст. Ідріц. Дів. 79 с. к».

Звернімося знову до спогадів С. А. Неустроєва:

«Після війни, в червні сорок п'ятого, командування і політвідділ 3-ї ударної армії мені, Сьянову, Єгорову, Кантарії і Самсонову доручили доставити Прапор Перемоги в Москву.

20 червня 1945 року ми в супроводі начальника політвідділу 150-ї дивізії підполковника Артюхова приїхали в штаб 79-го стрілецького корпусу, де нас зустрів начальник політвідділу корпусу полковник Крилов. Перевіряючи бойову характеристику Прапора Перемоги, полковник розгорнув прапор і спохмурнів. На чистому до того полі з'явився напис: «150 стр. Ордена Кутузова II ст. Ідріцк. див.».

Крилов пильним поглядом, в упор подивився на Артюхова і запитав: «Хто вам дав право це писати?» І він тицьнув пальцем в цифру 150. Артюхов зрозумів, що самовільні дії командування дивізії треба якось виправдати, і запропонував Крилову не змивати і не витирати напис, а додати: «79 стр. корпус, 3 Ударна армія, 1 Білоруський фронт». Але місця на прапорі залишилося мало, тому написали скорочено: «79 ск, 3 уа, 1 Бф». Коли Крилов побачив на прапорі цифру 79, він залишився задоволений. І конфлікт було залагоджено».

Тут Неустроєва пам'ять підвела. На фотографії видно, що на прапорі, при відправці з полку, номер корпусу вже був проставлений. Він розташований симетрично, в центрі. Потім додали найменування армії і фронту.

«В цей же день, 20 червня, нашу групу з Прапором Перемоги з Берлінського аеродрому провів на Москву начальник політвідділу 3-ї ударної армії полковник Лісіцин.

Я перший раз в житті летів літаком, і мені було страшно. Літак просувався якимись ривками, часто провалюючись в повітряні ями. Ну, думав я, не вбило на фронті, де сотні разів ходив в атаку, а ось тут, очевидно, прийшов кінець. Але долетіли благополучно.

Літак трохи пробіг і зупинився, замовкли двигуни. Хтось із членів екіпажу відкрив дверцята, і я побачив, що перед трапом стоїть шеренга військ. Тільки потім зрозумів, що це почесна варта зустрічає прапор. Церемонія зустрічі для мене пройшла немов у якомусь чаді.

Команди. Музика. Військовий марш. Кореспонденти, фоторепортери. Машини та машини. Я прийшов у себе тільки тоді, коли нашу групу якісь офіцери і кореспонденти спеціальним автобусом доставили в Ворошиловські казарми, де вже цілий місяць готувалися зведені полки всіх фронтів до Параду Перемоги.

Увечері 22 червня нас одягли в нову, першу післявоєнну парадну форму.

Ранок 23 червня. Генеральна репетиція Параду. Зведені полки фронтів на чолі зі знаменитими полководцями стоять в чіткому строю. Командує парадом маршал Рокоссовський. Приймає – Жуков.

Музика заграла військовий марш, забили барабани. Здрігнулося повітря, здавалося, весь світ, всі люди Землі бачать непереможну силу моєї Вітчизни!

Я йшов попереду, високо несучи Прапор Перемоги. Йшов, як мені здавалося, чітким стройовим кроком. Пройшов повз трибуни, де було вище командування на чолі з маршалом Жуковим, але бетонна доріжка центрального аеродрому все не закінчувалася. Де зупинитися або повернути, ніхто не сказав. Йду і карбую крок, особливо лівою ногою: права на фронті була перебита, боліла, і нею ступав обережно. Асистенти – Єгоров, Кантарія, Сьянов – ідуть за мною (Самсонов у генеральній репетиції участі не брав). Чи рухатися далі – сумніваюся, зупинитися – боюся. Руки більше не тримають держак – закостеніли, ломить попереk. Ступня лівої ноги горить вогнем, права – не йде, а волочиться по дорозі. Вирішив зупинитися. Дивлюся назад – і кров вдарилася в голову: від Карельського зведеного полку занадто далеко відірвався.

Не встиг я ще усвідомити, що сталося, як по бічній доріжці підїжджав до мене якийсь полковник і передає:

– Маршал Жуков наказав прапор завтра на парад не виставляти. Вам, товаришу капітан, належить зараз же на моїй машині відправитися в Музей Збройних Сил і передати туди прапор на вічне зберігання. Пропуск на Червону площу отримуєте у Ворошиловських казармах. Парад буде дивитися в якості гостя...

Я не образився, що не буду учасником Параду Перемоги, але про себе подумав: «Як в атаку йти, так Неустроєв перший, а ось на парад – не годжуся».

Степан Андрійович був глибоко ображений відстороненням від параду. Якщо ж розібратися в цій ситуації спокійно, то слід визнати, що і для Сталіна, і для Жукова важливим був прапор, а не той, хто його пронесе. Навряд чи Сталін з Жуковим знали ім'я командира батальйону, якому доручили пронести Прапор Перемоги попереду всіх

Фото 37. 20 червня 1945 року. Приблизно так повинні були пронести «прапор Перемоги» і на параді.

зведених полків і попереду бойових прапорів прославлених частин. Навряд чи вони настільки перейнялися співчуттям до комбата, який пошкодив ногу під час боїв за Рейхстаг, так засмутилися за його нездоров'я, що взяли і скасували урочисте проходження з Прапором Перемоги Червоною площею, перед мавзолеєм Леніна. Навряд чи керівники держави і армії вирішили для себе – Неустроєв, або ніхто. Тим більше, що при тов. Сталіні було в ходу гасло: «У нас незамінних немає». А гідна заміна якраз була. У числі прапороносців, терміновим чином доставлених з Берліна до Москви, був і командир іншого батальйону, який штурмував Рейхстаг, Самсонов, який прибув на парад разом з Неустроєвим, і який проніс цей прапор 9 травня 1965 року.

Інший аргумент, що обґрунтовує зняття «прапора Перемоги» з параду Перемоги – «п'ятірка», що прибула напередодні, не мала часу як слід потренуватися і випадала зі злагодженого проходження зведених полків, що крокували стрункими рядами. Але й він досить недолугий. Проблема можна було вирішити абсолютно просто – відправити п'ятірку новоприбулих на трибуну, на почесні місця, а «прапор Перемоги» пронесли б спеціально підібрані солдати – Герої Радянського Союзу, що пройшли хорошу стройову підготовку.

Проблема була не в людях, проблема була в прапорі. Простий червоний прапор – символ «всеперемагаючого» вчення Маркса-Леніна-Сталіна, який повинен був пропливти перед мавзолеєм попереду всіх бойових прапорів, виявився безнадійно зіпсованим написами, що відразу знизили його значимість до рівня простого штурмового прапора однієї з дивізій, причому далеко не найелітнішої. Ретельно спланована політична акція виявилася зірвана нерозумними виконавцями, залишеними на якийсь час без нагляду ГоловПУРу. Випустити такий прапор на

парад Перемоги, поставити «штурмовий» прапор однієї з дивізій попереду справжніх прапорів багатьох прославлених з'єднань, рівноцінно визнанню того, що дана дивізія зробила найбільший внесок у спільну Перемогу. Це все одно, що плюнути в обличчя бійцям і командирам інших фронтів, армій і дивізій. Адже порядок проходження зведених полків фронтів довго обговорювався. Було чітко розписано, хто за ким повинен йти. Зрештою знайшли варіант, який влаштував усіх. Зведені полки повинні були йти в черговості за «географічним» принципом – як на географічній карті, з півночі на південь. В цьому випадку скривджених не буде. Природно, що керівники держави та армії були просто змушені зняти прапор з параду.

Щоб усе-таки пронести «прапор Перемоги» на параді можна було зробити ще один дублікат прапора, як вже робили перед штурмом Рейхстагу. Але тут завадила урочища зустріч в аеропорту. Фотографи та кіношники встигли зафіксувати «прапор Перемоги» з усіма написами, неприпустимими (в той час) для «національної святині».

Однак народу потрібно якось пояснювати чому на параді Перемоги був відсутній «прапор Перемоги». Правду сказати не можна. Ось і з'являються пояснення для «дурнів», за яких, влада російська і приймає свій народ. Як зразок подібного «пояснення» наведемо абзац з російської Вікіпедії, як найбільш доступного джерела для сучасної людини:

«Прапор Перемоги повинні були пронести по Червоній площі на Параді Перемоги. Для цієї мети спеціально тренувався розрахунок прапороносців в складі прапороносця Неустроева і його асистентів – Єгорова, Кантарії і Береста. Однак у призначеного прапороносця Неустроева в 22 роки було п'ять поранень, а ноги пошкоджені. У зв'язку з цим, а також у зв'язку з тим, що учасниками розрахунку був продемонстрований недостатній рівень стрійової підготовки,

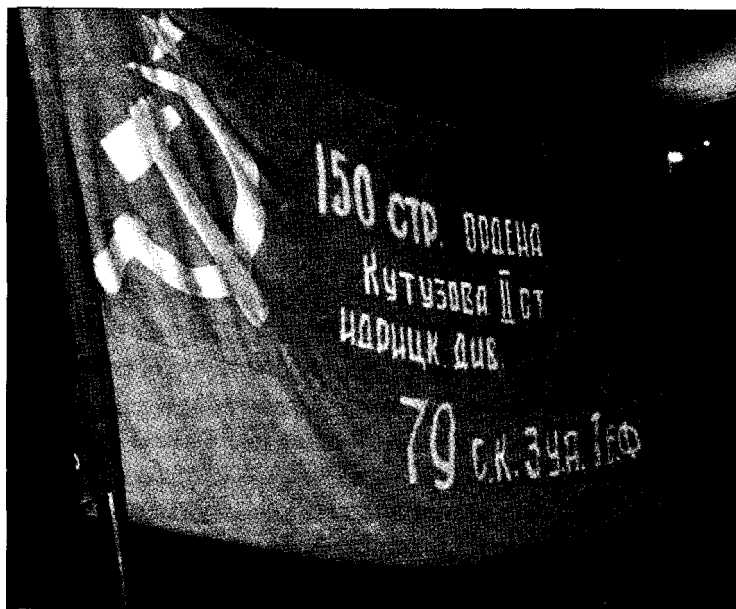

Фото 38. «Прапор Перемоги» з фатальним написом.

при тому, що призначати інших прапороносців не представлялося можливим і було вже пізно, маршал Г. К. Жуков прийняв рішення – Прапор не виносити».

Не будемо зациклюватися на чудових дурницях, виділених товщим шрифтом. Обговоримо лише кандидатуру прапороносця. Чому «прапор Перемоги» на параді повинен був нести саме командир батальйону Неустроєв? У штурмі брали участь ще чотири інші командири батальйонів.

(До речі, на ювілейному параді 1965 року прапор проніс колишній комбат Самсонов, хоча нога Неустроєва була вже в порядку). Хіба Неустроєв ліз із прапором на дах Рейхстага? Ні. Він керував діями своїх солдатів так само, як і решта комбатів. Чому не доручили нести прапор командирі роти, або взводу? Або командирі полку?

Яке принципове значення мало ім'я прапороносця? Адже «прапор Перемоги» символізував Перемогу всієї Червоної армії, мільйонів солдатів і офіцерів. І не винести «прапор Перемоги» на головний (за всю її історію !!!) парад Червоної армії через хвору ногу невідомого країні комбата... Ну, товариші пропагандисти, працювати настільки незграбно і вважати всіх навколо дурнями не можна.

ПОШУКИ ВИННИХ ЗА ЗРИВ ВАЖЛИВОГО ІДЕОЛОГІЧНОГО ЗАХОДУ

Відразу ж після проведення параду почалися пошуки винних. Хто відправив на парад свідомо непридатний для почесної місії прапор? Для Сталіна Шатілов та Артюхов були незначними фігурами, за чий самоуправством не догледіли відповідальні політпрацівники, які і призначені саме для того, щоб чітко проводити лінію партії і не допускати відсебеньок.

Нижче наведено виправдувальне донесення керівництва 3-ої ударної армії. Генерали намагаються акуратно обійти небезпечні моменти і покласти відповідальність на функціонерів нижчого рангу. У донесенні ключовими аргументами є опис прапора і те, що цей прапор був переданий в полк в належному вигляді. Про те, в якому вигляді його повернули в політвідділ армії, в документі ані слова. Не пояснюється також, чому його пропустили в такому вигляді на парад Перемоги. Ключова інформація рясно розбавлена описом (точніше, дезінформацією) штурму Рейхстага і встановленням «прапора Перемоги».

**Донесення командувача 3-ї ударної армії начальнику
головного політичного управління Червоної Армії про бій
за рейхстаг та встановлення над ним прапора Перемоги
(уривки)**

«2 липня 1945 р.

Командувач військами 1-го Білоруського фронту Мар-

шал Радянського Союзу тов. Жуков наказав військам 3-ї ударної армії стрімким просуванням вперед увірватися в Берлін, оволодіти центральним районом міста і рейхстагом та встановити на ньому Прапор Перемоги.

Військова рада армії, з метою підвищення наступального пориву воїнів, заснувала 9 червоних прапорів для встановлення над рейхстагом і вручила їх стрілецьким дивізіям, що наступали на Берлін. Один з цих прапорів в ніч на 22 квітня 1945 року в передмісті Карів було вручено 150-й Ідрицькій ордену Кутузова 2-го ступеня стрілецькій дивізії генерал-майора Шатілова.

Прапор являє собою червоне полотнище розміром 188 на 82 см, прикріплене до ратища; на лівій стороні його згорі зображені п'ятикінцева зірка, серп і молот, а в нижньому кутку біля древка – № 5».

Попередній абзац повідомляє начальству, мовляв дивіться: ось ми виготовили і передали нормальний прапор, без усіляких написів, отже ми не винні, написи були зроблені в політвідділі 150-ї дивізії.

«30 квітня з світанком почався загальний штурм рейхстага. Прапор було передано 756 сп полковника Зінченка, який наступав на рейхстаг в першому ешелоні 150 сд, а в полку – роті старшого сержанта Сьянова з батальйону капітана Неустроева. <...>

Долаючи шалений опір ворога, 756 сп полковника Зінченка, 674 сп підполковника Плеходанова із запеклими боями займали одну позицію за іншою, крок за кроком наближаючись до рейхстагу. У перших рядах атакуючих йшли бійці старшого сержанта Сьянова з прапором в руках. Після запеклого кровопролитного бою батальйон капітана Неустроева увірвався в рейхстаг; майже одночасно, наступаючи з півночі і сходу, в рейхстаг увірвалися батальйони майора Давидова 674 сп 150-ї стрілецької дивізії і капітана Самсонова 380 сп 171-й Ідрицької Червонопрапорної орде-

на Кутузова 2-го ступеня стрілецької дивізії полковника Негоди.

/Насправді всі батальйони увірвалися в Рейхстаг із заходу/.

30 квітня 1945 року о 14:25 бійці роти старшого сержанта Сьянова з боями прорвалися по сходах на дах будівлі і досягли купола рейхстагу. Відважні воїни комуніст лейтенант Берест, комсомолец червоноармієць Єгоров і безпартійний молодший сержант Кантарія встановили прапор, над будівлею німецького парламенту замайорів гордий прапор Радянського Союзу – символ нашої великої перемоги.

/Дезінформація цілковита. Ні слова правди/.

Цей історичний момент встановлення Прапора Перемоги над Берліном відзначений 30 квітня 1945 року наказом № 06 командувача військами 1-го Білоруського фронту Маршала Радянського Союзу тов. Жукова. <...>

Поставлений над рейхстагом Прапор, пробитий кулями і обпалений, переможно майорів над поваленим Берліном. <...>

Командувач військами 3-ї ударної армії Герой Радянського Союзу генерал-полковник Кузнецов

Член Військової ради 3-ї ударної армії генерал-майор Літвінов».

Цей документ багато чого прояснює. Учасники параду вже давно роз'їхалися по своїх частинах, а ГоловПУР все ще проводить розслідування. У чому полягає прихований сенс донесення? 23 червня, після генеральної репетиції параду, прапор Військової ради не було допущено на парад маршалом Жуковим і відправлено в цей же день до музею. Була зірвана важлива політична акція, що проводилася ГоловПУРОм. Судячи з того, що виправдовуватися було змушене керівництво 3-ої уд. армії, на нього намагалися покласти відповідальність за зрив заходу. Минуло 10 днів після відсторонення «прапора Перемоги» від параду Перемоги і начальнику ГоловПУРу доповідають не

тільки його прямий підлеглий, член Військової ради армії генерал Літвінов, але і командувач армією генерал-полковник Кузнецов, який, взагалі-то, не повинен доповідати «комісару».

Хмари над командуванням 3-ої уд. армії згущувалися. Ці люди «провалили» надзвичайно відповідальне завдання. Прапор з берлінського аеродрому проводжав до Москви начальник політвідділу армії полковник Лісіцин. Він бачив, що йому з політвідділу корпусу привезли вже зіпсований прапор. І нічого не зробив. Чому? Нічого не зробив для виправлення ситуації і начальник політвідділу корпусу полковник Крилов, який першим побачив витівки дивізійного командування. Ці високопоставлені замполіти відправили на парад свідомо «некондиційний товар». Причому, при відправці вдали, що нічого не сталося. Чому вони так вчинили? Напевно, ці досвідчені військові політфункціонери вирішили, що для них особисто так буде безпечніше. Нехай Москва вже на місці вирішує ці проблеми. Нам з позиції сьогоdnішнього часу важко розуміти мотивацію людей 40-х років. Правда, ні Лісіцин, ні Крилов не могли передбачити настільки помпезну зустріч на аеродромі, через яку виготовлення дублікату прапора стало неможливим.

Зрештою, через головотяпство командира 150-ї дивізії постраждав заступник начальника ГоловПУРу І. В. Шікін. Начальник ГоловПУРу А. С. Щербаков помер ще 10 травня, а нового начальника Сталін все не призначав. Нарешті Шікіна відправляють з пониженням на Далекий Схід, членом Військової ради. І тільки в грудні 1945-го його повертають до Москви і, нарешті, призначають начальником ГоловПУРу, який весь цей час функціонував без керівника.

Глава 15.

ЯК ВІДСУВАЛИ БЕРЕСТА

Олексій Прокопович Берест воював з 1939 року, ще з радянсько-фінської війни. В армію пішов добровольцем в 18 років, приписавши собі 2 роки. У квітні 1945-го Берест був замполітом батальйону. Перед штурмом Рейхстагу командир батальйону Неустроев попросив Береста очолити 2-гу роту, командир якої, лейтенант Антонов, тільки прибув з військового училища і не мав належного досвіду.

Увечері 30-го квітня, після третього штурму, приблизно о 22.15–22.20 батальйони увірвалися в Рейхстаг. Після безладної стрілянини в непроглядній темряві, коли атакуючі підрозділи перемішалися і команди віддавалися незрозуміло ким і невідомо кому, запанувала відносна тиша. Командири розставили людей. Напроти потенційно небезпечних ділянок, з чорними провалами дверей, що вели до якихось сходів або коридорів, були виставлені кулемети. Щоб в темряві не перестріляти один одного, вирішили почекати до ранку і дати людям хоч трохи перепочити. Тим більше, що день був напружений.

Десь після 23.00 всіх наполохав гучний збуджений голос який доповідав по рації про підняття «прапора Перемоги» на даху Рейхстагу в короні якоїсь «баби», як образно висловився цей офіцер. З'явилися бажаючі сходити на дах і подивитися на «прапор Перемоги». Це відразу ж насторожило Неустроева, який знав, що за планом «прапор Перемоги» повинні були встановити Єгоров і Кантарія за підтримки бійців його батальйону. Він відправив на дах молодшого сержанта Петра Щербину, щоб з'ясувати подробиці на місці.

Опівночі в Рейхстазі з'явився командир полку полковник Зінченко у супроводі командира роти розвідки капітана Кондрашова і групи автоматників. Неустроєв доповів командирові про становище в Рейхстазі і про ситуацію з прапором поставленим розвідниками-артилеристами. «Військова рада» в складі Зінченка, Неустроєва і Кондрашова обговорила ситуацію, і вирішила як діяти для виконання завдання зі встановлення «прапора Перемоги», під яким розумівся тільки прапор Військової ради армії.

Коли прапорonosці, в районі 4-ї години ранку, з «прапором-дублером» і в супроводі взводу охорони прибігли до Рейхстагу, відразу ж, у присутності офіцерів батальйону Неустроєва, яким випала роль нейтральних свідків, отримали завдання здійснити історичну місію – встановити прапор Перемоги. Але нескладна нібито операція, з самого початку пішла не за планом. На час прибуття Зінченка в Рейхстаг, розвідники з групи Макова встановили свій прапор на великій скульптурі над парадним входом в будівлю. І навіть встигли доповісти командирі корпусу.

«Підбадьорений» командуванням, Зінченко починає на ходу коригувати план. Тепер необхідно було встановити прапор Військової ради (про підміну офіцери, що перебували в Рейхстазі, не здогадувалися) з огляду на ускладнюючий фактор у вигляді прапору 79-го корпусу. «Військова рада» 756-го полку приходять до висновку, що прапор потрібно встановити не просто так, а щоб його положення відповідало величчю моменту. Треба було вибрати місце, принаймні, не гірше ніж у прапора 79-го корпусу. Для чого у взвод розвідки, що включав в себе Єгорова з Кантарією, слід було додати відповідального, політично грамотного офіцера. Вибір припав на лейтенанта Береста, замполіта батальйону. Тим більше, що таке завдання повністю відповідало його посаді. Хто повинен займатися червоним прапором Перемоги, як не комісар?

Берест разом з прапороносцями і взводом автоматників відразу ж вирушає на дах Рейхстагу. Через півгодини напруженого очікування Берест повертається, доповідає про виконання завдання. Прапор встановили на бронзовій фігурі вершника, над входом у будівлю. Прив'язував прапор сам Берест, побачивши як у нервуючих Єгорова та Кантарії все валилося з рук.

Весь наступний день в Рейхстазі йшов напружений бій, що закінчився, після капітуляції всього Берлінського гарнізону, вранці 2-го травня. Десь біля третьої – четвертої години ранку Берест, під виглядом полковника, ризикуючи життям, вів переговори з гарнізоном Рейхстагу про здачу. Слава Олексія Прокоповича в рідному полку досягла апогею. Не було ніяких сумнівів, що найбільша кількість журналістів відправили б у свої редакції матеріали присвячені подвигам лейтенанта Олексія Береста.

Але, незабаром після переговорів, Олексій Прокопович був поранений в обидві ноги і солдати віднесли його в медсанбат. Коли перший фотокор, Морозов, прибув уранці 2-го травня зі спецзавданням терміново сфотографувати героїв-прапороносців, Берест, який отримав першу медичну допомогу лежав на лазаретньому ліжку. Тільки тут йому вдалося бодай трохи відпочити. Його підрозділ бився у Рейхстазі весь день і майже всю ніч. Коли поранений Берест спав, Єгоров і Кантарія позували фотографа на даху Рейхстагу.

Війна закінчилася, почалися гарнізонні будні. Дочка Олексія Прокоповича розповіла в своєму інтерв'ю про те, що батько, який не був удома 6 років, дуже хотів побувати в рідному селі на Сумщині, неподалік Охтирки. Берест відправився у відпустку на початку листопада 1945 року. До цього часу він вже попрощався зі 150-ю дивізією і був переведений в 303-ю артилерійську бригаду. Десь під Харковом Олексій Прокопович захворів на тиф. Його відвез-

ли у військовий госпіталь в Ростові. Саме там він знайшов свою долю – молоду медсестру.

Вони одружилися і Берест нелегально провіз дружину через кордон. Було суворе розпорядження дружин не пускати. До Німеччини молодята приїхали в кінці січня 1946 року. Тут на першу річницю Перемоги Берест прочитав у газеті новину, яка його буквально ошелешила. Двом солдатам з його групи присвоєно звання Героїв Радянського Союзу за встановлення «прапора Перемоги». Як же так! Він буквально за комірці тягнув цих хлопців на дах Рейхстагу, сам особисто прив'язував прапор до скульптури кінного лицаря... В результаті герої вони, а не той, хто їх привів.

15 липня 1946 року О. П. Берест написав рапорт на ім'я члена Військової ради 3-ї ударної армії генерала Літвінова:

«Товаришу генерал, я особисто поставив Прапор Перемоги над Рейхстагом... За викликом німецького командування в чині полковника ходив на переговори, де був поранений. За мої подвиги мене не оцінили, що я дуже зараз переживаю. Все це підтверджую документами.

Парторг 31 окр. гвард. бат. зв'язку гвардії лейтенант Берест».

Генерал Літвінов ще рік тому (у зв'язку зі зняттям маршалом Жуковим «прапора Перемоги» з параду) вивчав питання про підняття «прапора Перемоги». Він розпорядився і на О. Береста стали готувати подання до присвоєння звання Героя Радянського Союзу. У першій декаді серпня це подання було підписано: командиром 756 полку полковником Зінченком, командиром 150 дивізії генералом Шатіловим, командиром 79 корпусу генералом Черевиченком, начальником політвідділу 79 корпусу полковником Абашиним. Але, врешті-решт, на поданні 20 серпня з'явилася чиясь резолюція: «Черв. прапор». Тобто орден Червоного прапора.

У січні 1947 року Береста переводять до Севастополя.

а в жовтні 1948-го звільняють в запас. Почалися важкі голодні роки цивільного життя в зруйнованій країні. Берест був сиротою. Тому вони з дружиною і маленькою донькою поїхали в Ростов, до тещі. Олексій Прокопович умів добре воювати, а тепер треба було знайти себе поза армією. Оскільки ніякої професії він не мав, то виконував здебільшого некваліфіковану роботу. Нарешті, в 1952 році Береста призначають керівником районного управління кінофікації, в селі Покровському Ростовської області.

Олексій Берест був сміливою людиною з незалежним характером. Він пишався своїми військовими подвигами і не приховував ні своєї ролі у встановленні «прапора Перемоги», ні участі в переговорах про здачу гарнізона Рейхстагу. Хоча культу «прапора Перемоги» за життя Сталіна не існувало (він був «розкручений» вже в ХХІ столітті), але загальноприйнятим вважалося, що прапор над Рейхстагом, без чиєї-небудь допомоги, встановили М. Єгоров і М. Кантарія, яким в 1946 році, після річних коливань, все ж присвоїли звання Героїв Радянського Союзу. І розповіді Береста, про які в НКВД справно повідомляли сексоти, вносили певне збентеження в голови радянських людей.

Тому у «відповідних органах» було прийнято рішення, з метою недопущення подальшого поширення «антирадянській агітації» вжити заходів. Звичною мірою було «пришити» невинній людині якусь кримінальну справу. Головне – це зганьбити людину. Щоб довіри їй в суспільстві вже не було. Одна справа, коли про свої подвиги розповідає солідна людина з орденами на грудях. І зовсім інша, якщо про нього відомо, що він засуджений за крадіжку. Зłodієві довіри немає, що б він не розповідав.

Саме так вчинили з Григорієм Булатовим, який підняв перший прапор над Рейхстагом. Герою, що розповідав як його взвод розвідки першим підняв прапор над Рейхстагом, дали образливу кличку «Гришка-рейхстаг». В реш-

ті-решт людина не витримала знуцань і наклала на себе руки. Хоча рідні та друзі вважають, що йому «допомогли». Це тепер на батьківщині поставили йому пам'ятники і славлять його ім'я, а тоді...

У 1953 році, Бересту, завідувачу районним відділом кінофікації, приписали розкрадання і дали термін 10 років таборів, хоча в протоколі опису майна було записано: «Нічого немає». Це свідчить про тогочасний рівень життя радянського народу. Відставний офіцер, тричі орденоносець, в 32 роки не мав майна, яке можна було б описати. Настільки жорстоке покарання за фіктивно нараховані 5,5 тисячі рублів, без урахування бойових заслуг людини, що воювала з 1939 року (Берест пішов добровольцем на війну з Фінляндією) не вкладається в голову. Але цілком піддається логіці, якщо його відправили подалі, щоб не «тріпався».

Такий великий термін можна пояснити інцидентом, що стався під час слідства. Нахабний і розв'язний слідчий

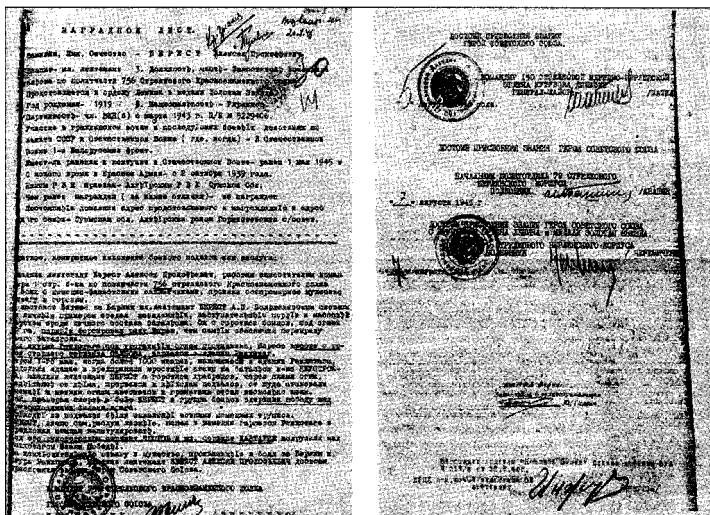

Фото 39. Фотокопія подання О. П. Береста до звання Героя Радянського Союзу, підготовлена за наказом генерала Літвінова.

Фото 40. О. П. Берест з товаришем по службі.

немов напрошувався на бурхливу реакцію Олексія Прокоповича. На питання Береста, чому той не вірить слову бойового офіцера, слідчий, «тиловий щур», заявив, що треба ще перевірити, чим Берест займався на війні, напевно, відсиджувався в теплому місці. Ось цього говорити було не варто, тому що нахаба був тут же викинутий разом з кріслом з вікна другого поверху. Тим і відрізняються справжні герої від призначених – вони лишаються героями завжди, протягом усього життя. Схожий епізод є в кінофільмі «Біле сонце пустелі», тільки у випадку з Берестом політ був здійснений з більш високої точки і з меблями.

Дружина О. П. Береста, вже після смерті Олексія Прокоповича в 1970-му році, коли він потрапив під потяг, рятуючи чужу дитину, випадково зустріла слідчого, що літав з другого поверху. Він їй розповів, що від нього жорстко вимагали будь-що посадити Береста. Інакше, погрожували «витурити» з органів. Чим Берест міг бути неуго�дний радянській владі? Він до кінця життя був вірний комуністичній партії, активно займався «політосвітою» мас. В «інако-

мисленні» помічений не був. Усі свідки, які проходили за сфабрикованою справою, в один голос стверджували про невинність нашого героя.

Єдиною «плямою» в біографії було те, що він любив розповідати про свою бойову молодість, особливо про штурм Рейхстагу. Як він за «шкірку», немов кошенят, витягав на дах Рейхстагу солдат Єгорова і Кантарію, яких привів до мідних скульптур кінних герольдів для встановлення «прапора Перемоги». Розповідав про те, що був представлений за встановлення «прапора Перемоги» до звання Героя Радянського Союзу, але отримав лише орден Червоного Прапора. З точки зору радянської влади це було замахом на «історичну правду», яка монополює належала державі і замахом на яку був дуже тяжким злочином. Власне, за це в квітні 1953-го Береста і засудили на 10 років таборів. Слава Богу, що відбув він тільки два з половиною роки. Амністували. Почалася хрущовська «відлига».

Необхідно відзначити, що в таборі поставилися до Береста порівняно м'яко. Можливо, спрацювали фронтові

Фото 41. З дітьми.

друзі, може впливові сили, що приборали надто балакучого Береста подалі від публіки, все ж не хотіли остаточно губити бойового і заслуженого офіцера. Два з половиною роки Олексій Прокопович прослужив в табірній охороні – ніс вартову службу в якості рядового бійця. І безперестанку писав листи до високих інстанцій про свою роль у встановленні «прапора Перемоги». Чи розумів він за що його засадили в концтабір? Швидше за все розумів. Час його звільнення збігся з початком хрущовської епопеї – боротьби з культом особистості, що примирило героя з радянською владою і відновило душевну рівновагу. Все стало зрозумілим і все знайшло своє логічне пояснення.

Зі спогадів дочки Береста: *«З листопада 1970 року о сьомій годині вечора Берест вів п'ятирічного онука Альошу з дитсадка. Переходили залізничне полотно біля платформи «Сільмаш». Попереду йшла жінка з маленькою дівчинкою. У цей момент підійшла електричка. Натопв людей кинувся на перон. Хтось штовхнув дитину на рейки. У цей момент по паралельній лінії йшов поїзд. Голосно закричала мати, всі розгубилися. А Олексій Берест відштовхнув Альошу і кинувся рятувати дитину. Вихопив її з рейок, а сам вискочити не встиг. Поїзд викинув його на платформу, яка була навпроти. О четвертій ранку, не приходячи до тями, Олексій Прокопович помер. Було йому всього 49 років».*

Ірина Олексіївна не згадує деякі сумні подробиці смерті Олексія Прокоповича. Швидка допомога їхала 3 години. І весь цей час Берест лежав, стікаючи кров'ю, без елементарної медичної допомоги. Ніхто навколо не виявив елементарної людяності. П'ятирічний онук прийшов додому сам. Нікому з присутніх не спало на думку провести хлопчика додому. Міськком партії довго обговорював питання де ж ховати Береста. І поховали на старому покинутому кладовищі на околиці міста.

Глава 16.

ПОЧАТОК НОВОГО ЕТАПУ

Нерозумні виконавці зірвали складну операцію ГоловПУРу під назвою «прапор Перемоги», що тривала майже два місяці. Однак винуватці відбулися всього лише «розносами» від своїх безпосередніх начальників. Справа звична. Ніхто серйозно не постраждав. А це означає, що для Сталіна питання наявності або відсутності «прапора Перемоги» на параді Перемоги суттєвої ролі не грало. Жуков на початку «операції» намагався «протягнути» прапор Перемоги від 2-ї танкової армії, але потім поступився натиску ГоловПУРу і погодився на прапор Військової ради 3-ї ударної армії.

У ГоловПУРу були свої проблеми. Спочатку раптом абсолютно несподівано виринув стяг Перемоги сталінського фаворита генерала М. Е. Берзаріна, який 20 травня відправив прапор у ленінградський музей артилерії з усією можливою урочистістю. Потім підвели генерал Шатілов та підполковник Артюхов, які внесли відсебеньки на полотнище прапора, попередньо не порадившись з політвідділом армії. Зіпсований прапор було відправлено в почесне заслання, в музей. Солдатам і офіцерам, причетним до встановлення різних прапорів Перемоги, були вручені ордени, переважно Червоного Прапора. Деяким дісталися інші нагороди. З самого початку операції «прапор Перемоги» про звання Героя Радянського Союзу не було й мови. провал бенефісу «прапора Перемоги» на параді Перемоги жодним чином не вплинув на нагороди прапороносців. Ці нагороди були присвоєні ще в травні 1945 року.

Конфуз з «прапором Перемоги» все ж без наслідків не залишився. Розглядалося навіть питання про закриття

ідеологічного проекту «прапор Перемоги» через велику кількість грубих «проколів» в процесі його реалізації. Які приводи були для закриття проекту?

По-перше, грубо помилився вождь радянського народу, наказавши встановити «прапор Перемоги» на Рейхстазі. Колишня будівля німецького парламенту до цього часу давно служила в якості медичного архіву, де зберігалися картки на всіх німецьких військовослужбовців. Правда, архіву довелося потіснитися. В умовах дефіциту нерозбомблених будівель до нього підселили пологове відділення знаменитої клініки «Шаріте». Також у приміщенні розмістили дитячий садок. З усього видно, що для встановлення символічного переможного прапора цей об'єкт не годився.

По-друге, політоргани, самі того не бажаючи, пробудили народну ініціативу. Слух про зірочки ГРС за встановлення першого прапора на Рейхстазі миттю рознісся серед солдатів і офіцерів. Від солдата до маршала кожен бажав, щоб саме його прапор став «прапором Перемоги». Розвинулася нездорова конкуренція, що дійшла до рукоприкладства. Ставки були дуже високі! Отримати вищу нагороду країни в самому кінці війни і увійти в історію хотілося багатьом! Приватна ініціатива завжди випереджає казенний бюрократичний перебіг подій. Коли Єгоров і Кантарія, під керівництвом О. Береста, чіпляли свій прапор на скульптурі герольда, в різних місцях Рейхстагу вже були встановлені пара десятків прапорів Перемоги.

По-третє, з датою встановлення прапора виходило не зовсім логічно. На той час офіційно вважалося, що прапор Військової ради було встановлено 30 квітня. А днем Перемоги оголосили 9 травня. Цим і скористався генерал Берзарін, вивісивши над Рейхстагом підготовлений заздалегідь великий прапор Перемоги вранці 9-го травня. Це виглядало досить логічно. Адже 30-го квітня війна ще не закінчилася і визнавати прапор, вивішений в цей день

над філією пологового відділення клініки «Шаріте», яка захищалася німецькими пенсіонерами і школярами, «прапором Перемоги» було явно передчасно. І більш, ніж дивно. Прапор, піднятий на рейхсканцелярії, де наклали на себе руки Гітлер і Геббельс, і в якому перебував добірний загін есесівців, видається значно більш логічним кандидатом на звання «прапора Перемоги».

Але найголовніше полягало в тому, що в квітні-травні 1945-го ніхто не продумав подальшу долю «прапора Перемоги». Прапор над Рейхстагом підняли, повідомили про це всьому світу. В газетах розмістили фотографії «прапора Перемоги». Правда, прапори були різні і встановлені вони були в різних місцях різними людьми. Хоча всі на Рейхстазі. А що робити з прапором далі, ніхто не знав. Від вождя вказівок не надходило. Мабуть і Сталін ще погано собі уявляв, як використовувати «прапор Перемоги» з найбільшою користю. І ось, нарешті, 19 червня, Сталін прийняв пропозицію ГоловПУРу – «прапор Перемоги» треба пронести на параді Перемоги. Його, разом з прапороносцями, терміново доправили до Москви Але нерозумні виконавці зарубали ідею під корінь. Зіпсували прапор. Нових гарних ідей поки що просто не було.

Зрештою вирішили даний проект не закривати. Дуже вже багато вигоди він обіцяв при правильному використанні. Для початку підвищили статус «прапора Перемоги». Присвоїли до першої річниці Перемоги звання Героїв Радянського Союзу групі солдат і офіцерів, порушивши при цьому положення, що за один і той же подвиг двічі не нагороджують. Єгоров і Кантарія в 1945-му вже отримали за встановлення прапора на Рейхстазі ордени Червоного Прапора.

Чому Сталін вирішив все-таки узаконити «прапор Перемоги»? Добре розкручена ідея прапора Перемоги, проста і зрозуміла для народу, вже встигла запанувати в головах

людей. Тим більше, що в газетах з'явилися вражаючі фотографії різних прапорів Перемоги.

Після тривалих роздумів і коливань радянське керівництво вирішило «реабілітувати» «прапор Перемоги», який «проштрафився». Фактор першості не мав жодного значення. Точно так само не мала значення ступінь достовірності «подвигу» прапороносців. Кандидатури «героїв» цілком влаштували.

А як же напис на прапорі, що так обурило Жукова? Чому маршал не заблокував героїзацію прапора, який крав славу у всієї Червоної армії? Справа в тому, що Георгію Костянтиновичу стало не до прапора, потрібно було думати про себе. Весною 1946-го року навколо Жукова почали згущуватися хмари. «Компетентні органи» активно фабрикували матеріал на полководця. У червні було відкрито розслідування у так званій «трофейній справі». 9 червня Жукова відсторонили від займаних посад і призначили командувачем Одеським військовим округом. Якби Сталін почекав з відстороненням Жукова від керівництва Збройними Силами рік-другий, прапор полковника Лісіцина навряд чи б став «прапором Перемоги».

НЕОБХІДНІ ПОЯСНЕННЯ

У тексті книги словосполучення «прапор Перемоги» використовується то в лапках, то без. В чому причина використання двох варіантів написання? В Росії сьогодні використовується термін «Прапор Перемоги». Без лапок і з великими літерами в кожному слові. Хоча в 1945 році радянська преса писала просто «прапор перемоги» прописними літерами (див. Підпис до фотографії в розділі 4).

Тут ми бачимо традиційний для СРСР і нинішньої Росії спосіб «надування» будь-якого терміну для звеличення події, яку він позначає. Найвідомішим з термінологічних шедеврів комуністичної пропаганди є найменування по-

дії щодо захоплення влади в Петрограді більшовиками. Ленін вживав термін «жовтневий переворот», тобто називав речі своїми іменами. Потім, з часом, слово «переворот» замінили, для кращого сприйняття народом, на слово «революція». Потім, вже за часів Сталіна, додали слова «соціалістична», далі «велика», стали писати всі слова з великої літери і вийшла пишна назва «Велика Жовтнева Соціалістична Революція». Красива назва для найкривавішого в історії людства захоплення влади групою осіб з психічними розладами.

Подібним чином в Росії створили термін «Прапор Перемоги», який кожен «православний сталініст» повинен вимовляти з придихом, хвилюванням у голосі і зі сльозами на очах. А як називати нам, нормальним людям, це породження ГоловПУРу? Прихильно сприймати спецоперацію з прапором армійських політорганів, спрямовану на звеличення ролі Комуністичної партії, звичайно ж не вийде. Радянська пропаганда завжди намагалася вселити народу міф про те, що внесок комуністичної партії в перемогу над Гітлером був вирішальним. В наші дні російська пропаганда втокмачує в голови мешканців своєї країни ще більш безглузду нісенітницю про те, що російський народ зміг би перемогти гітлерівську Німеччину і сам, без допомоги союзників. Навіть без участі інших народів СРСР. Міф про «прапор Перемоги» по відношенню до міфів зазначених вище є лише допоміжним.

Без допомоги союзників Червона армія за лічені місяці виявилася під Москвою, розгубивши велику частину своєї техніки. Причому половина особового складу опинилася в німецькому полоні. І тільки завдяки постійно зростаючим поставкам усього, що необхідно для оборони, вдалося відтворити бойову міць Червоної армії. Поставка (безкоштовна !!!) 400 тисяч автомобілів зробила Червону армію маневреною (вперше в її історії). Більш того, США взяли на себе

клопіт прогудувати мільйони червоноармійців і багатьох цивільних осіб, оскільки всі основні сільськогосподарські райони були захоплені ворогом. Перераховувати все, що передали союзники Радянському Союзу по ленд-лізу довго і виснажливо. До того ж, про це написано більш, ніж достатньо.

Допомога союзників на полі бою теж була досить відчутною. Так, в найкритичніший момент Курської битви, Гітлер терміново відкликав свої кращі танкові дивізії СС в Європу через висадку англо-американських військ в Італії. Вторгнення союзників на Апенніни незабаром привело до капітуляції восьмимільйонної італійської армії і ВМФ, найбільшого на Середземному морі. Гітлер втратив свого головного союзника, що мав дуже значні сили.

Три чверті (!!!) німецької винищувальної авіації базувалися в Німеччині для захисту міст від союзної авіації. Англійські та американські бомбардувальники методично стирали з лиця землі одне німецьке місто за іншим, попутно руйнуючи промисловість та інфраструктуру, а тепер от в Росії на найвищому рівні заявляють, що російський народ і сам, без будь-яких союзників, переміг би Гітлера. Звісно, це просто феєрична нісенітниця.

Виходячи з того, що перемогу над нацистською Німеччиною було досягнуто об'єднаними зусиллями багатьох країн, в першу чергу США, Великобританії та Радянського Союзу, оголошення «прапором Перемоги» над Німеччиною штурмового прапорця однієї з радянських дивізій виглядає дуже нескромно. Але цілком піддається поясненню, якщо політоргани формували легенду про «прапор Перемоги» лише для «виховання» свого народу, незважаючи на колишніх союзників.

Таким чином, перед автором книги, яка розвінчує міф про «прапор Перемоги», постає проблема – як називати прапор, що так і не побував на Рейхстазі. І якби він там

все-таки зумів побувати – то чи можна назвати прапор піднятий над медичним архівом – «прапором Перемоги»? До того ж, як тоді називати інші прапори встановлені на Рейхстазі і які були «прапорами Перемоги» для солдатів і офіцерів, які їх встановили? Ці хоробрі воїни широко вірили в те, що саме їхній прапор є «прапором Перемоги». Навряд чи хто з них в той час усвідомлював трагічний факт, що червоний прапор, під яким вони йшли в бій, дав їм в руки страшний, можна сказати сатанинський, режим, який поневолив їхню батьківщину.

Виходячи з усього вищевикладеного, терміном «прапор Перемоги» (в лапках) ми позначаємо всі прапори, встановлені різними бійцями на Рейхстазі. Слово «Перемога» (з великої літери) зараз вже є ім'ям власним, що описує поняття «перемога над гітлерівською Німеччиною».

Вживане по тексту книги словосполучення «прапор Перемоги» (без лапок) стосується до сприйняття учасниками подій якогось віртуального, уявного, прапора, який безсумнівно (з точки зору конкретної людини), мав стати прапором Перемоги.

Глава 17.

ЦК КПРС. ЗАКРИТА НАРАДА

В ЛИСТОПАДІ 1961 РОКУ

ПРИСВЯЧЕНА «ПРАПОРУ ПЕРЕМОГИ»

У листопаді 1961 року рішенням ЦК КПРС було скликано нараду учасників штурму Рейхстагу, присвячену питанням встановлення «прапора Перемоги». З переможного травня 1945 року пройшло 16 років. Герої нагороджені, в підручниках історії описані їхні подвиги. Навіщо ж знадобилося проводити **закриту нараду** з цього, здавалося б, вже закритого питання? Але... Багато учасників і свідків тих подій були живі й пам'ятали подробиці. Почалася хрущовська відлига і багатьом людям здалося, що можна відновити справедливість та віддати належне справжнім героям. Героям, з якими обійшлися по-свинськи. М'яко кажучи.

Перша нарада, на якій були присутні 9 осіб, генералів і істориків, проходила у квітні 1960 року. Головним результатом квітневої наради була пропозиція «дев'ятки» зібрати безпосередніх учасників штурму. Таким чином на листопадову нараду приїхали вже 24 людини.

Вищі партійні інстанції, урядові установи, редакції газет були завалені листами і петиціями шукачів правди. Титанічні зусилля безлічі шукачів правди змусили все-таки вище керівництво країни зібрати представницьку нараду, щоб у процесі дискусії виробити спільне рішення і вгамувати пристрасті. У листопаді 1961 року в Інституті марксизму-ленінізму зібралися ветерани. Однак, спочатку всі вони були запрошені в ЦК КПРС на зустріч з секретарем ЦК, відповідальним за ідеологію, М. А. Суловим. Михайло Андрійович окреслив присутнім рамки, в яких має відбуватися дискусія. Також він висловив свої побажання

в частині висновків, яких мають дійти її учасники. Берест не витримав і вигукнув: «Невже і тут не хочуть чути правду?». У відповідь Суслов вдарив долонею по столу: «Я позбавляю вас слова, Берест!»

Історична зустріч, на якій головні учасники подій 16-річної давнини вперше могли, дивлячись один одному в очі, відновити істину, відбулася 15–16 листопада 1961 року в Інституті Маркса-Енгельса-Леніна. Про цю зустріч найкраще розказано в книзі Миколи Ямського: «Хто брав Рейхстаг. Герої за замовчуванням...»:

«...стенограма, що велася під час наради, завдяки чимсь старанням видана не була. Окремі її робочі екземпляри відразу ж стали раритетами, про місцезнаходження яких сьогодні мало що відомо. Деякі шматки використовував в своєму інтерв'ю в «Правді» присутній на нараді військовий історик В. Сеоев. З чого можна припустити, що він мав у своєму розпорядженні принаймні один з примірників. Але за часів розвалу СРСР сліди цього примірника, та й самого Сеоева загубилися десь на пострадянському просторі. Так що автору цих рядків, наприклад, довелося реконструювати сказане на нараді за спогадами деяких його учасників, зокрема, М. Мініна, С. Неустроева, а також записок І. Клімова».

Зміст даного розділу є, по суті, коротким викладом шести глав з твору Миколи Ямського, який є, на наш погляд, найкращою документальною книгою з усіх написаних про взяття Берліна і встановлення «прапора Перемоги».

Командування 3-ї ударної армії представляв начальник політвідділу Ф. Лісіцин. Самих прапорonoсців – Єгорова і Кантарії в числі запрошених не було. (В. Н. Саприков у своїй брошурі «Двічі переможний» стверджує, що вони були у складі «дев'ятки» в 1960 р). Корпусний рівень представляв колишній начальник політвідділу 79-го стрілецького корпусу І. Крилов. З «маківців» (крім самого капітана Макова) приїхали Мінін і Лісіменко. Бондар представляв

свою групу сам. Прибули також: командир 171-ї стрілецької дивізії О. Негода з командиром 380-го полку В. Шаталіним і комбатом К. Самсоновим. 150-ту стрілецьку дивізію представляв її командир В. Шатілов, від 756-го полку були: колишній комполка Ф. Зінченко, командир першого батальйону С. Неустроєв, його замполіт О. Берест, начштабу батальйону К. Гусєв зі своїм ординарцем П. Щербиною, а також командир роти І. Сьянов. Від 674-го полку був тільки його командир А. Плеходанов. На зустріч прибув і колишній агітатор політвідділу 150-ї дивізії І. Матвєєв, який під час сутички в Рейхстазі діяв у рядах батальйону Неустроєва (саме в його офіцерському кашкеті лейтенант Берест ходив на переговори в бункер до німців).

«Напередодні відкриття наради, – розповідає М. П. Мінін, – в готельний номер до них несподівано постукали і увійшли О. Берест і О. Бондар... Навіть не присівши, Берест заявив: «Якщо ви хочете увійти в історію, то рекомендую вам підтримати нашу точку зору. Сьогодні представники 150-ї дивізії разом з В. М. Шатіловим твердо домовилися відстоювати на нараді час взяття Рейхстагу – 30 квітня 1945 року в 14 годин 25 хвилин». Я рішуче заперечив Бересту і зажадав від нього негайно покинути номер...». Судячи з подальшого опису Мініна, тільки тоді до Береста дійшло, яку непривабливу роль йому відвели, коли начальство, судячи з усього, пообіцяло «особистий пропуск в історію». Він відразу знітився, став вибачатися, попросив залишитися для дружньої бесіди.

До групи, яку представляли Берест і Бондар, крім самого Шатілова, входили також Ф. Зінченко, І. Сьянов, К. Гусєв і П. Щербина.

Першим виступив співробітник інституту Іван Дмитрович Клімов і попросив присутніх допомогти уточнити час та обставини, при яких були здійснені штурм Рейхстагу, встановлення прапора Перемоги та інших прапорів. Після

Клімова виступив Шатілов. Він сказав, що штурм Рейхстагу вдень 30 квітня 1945 року був успішним, і о 14 годині 25 хвилин на його даху було встановлено прапор Перемоги. Таким чином генерал дав зрозуміти усім присутнім, що сила та істина на його стороні.

У своїй промові Самсонов сказав, що прапора на куполі Рейхстагу не було ні 30 квітня, ні 1 травня 1945 року. Мінін твердо пояснив, що вдень прапора на Рейхстазі не могло бути, тому що вирішальна атака, після якої вдалося оволодіти будівлею, відбувалася вночі. Виступати після Мініна Бересту було складно. Він намагався підтримати Шатілова, але в основному зосередився на парламентарській місії в бункер Рейхстагу. Лісіменко розкритикував позицію Береста, який підтримав неправильну позицію Шатілова щодо часу штурму Рейхстагу і встановлення на ньому прапора.

Войтенко (командир взводу оптичної розвідки) розповів про те, як 30 квітня близько 16-ї години прибув зі своїм взводом в «будинок Гімmlера» і бачив, що Рейхстаг залишався за противником, а підрозділи Червоної армії, які ще не досягли будівлі, лежали, притиснуті до землі ворожим вогнем. Виступ Сьянова був розпливчастим. Він навіть не відповів на чітко сформульоване питання: «коли ваша рота увірвалася в Рейхстаг?».

Генерал-лейтенант Фірсов (колишній командир 26 стрілецького корпусу), звертаючись до Шатілова, сказав, що 30 квітня вдень він телефонував йому і той повідомив, що Рейхстаг уже взятий, висловивши таким чином явну неправду. Фірсов же зі свого КП особисто зафіксував, як **з настанням темряви** з позиції 150-ї стрілецької дивізії проводилася артпідготовка і батальйони пішли на штурм... Одного разу Фірсову довелося супроводжувати Єгорова і Кантарію до Групи радянських військ у Німеччині. У своїх виступах вони кожен раз по-різному пояснювали одні і ті ж епізоди. Фірсов зрозумів, що вони не брали участі

в бою. І тому не знали про битву за Рейхстаг нічого конкретного.

Промова генерала Фірсова переламала хід обговорення не на користь Шатілова та його групи підтримки. Бондар у виступі несподівано сказав, що вдень 30 квітня нікого з радянських воїнів у рейхстазі не було, і підтвердив, що вони увірвалися туди лише з настанням темряви.

Гусев повністю підтвердив неправдиву версію Шатілова. Заявив, що він о 14 годині 25 хвилин з ротою Сьянова увірвався в Рейхстаг і там керував боєм до підходу основних сил 150-ї дивізії. Батальйону Самсонова наче й не було. Гусева підтримав Щербина, що виступав за ним. Він категорично заявив, що в Рейхстазі тільки вони і воювали.

Неустроєв сказав, що він був свідком необ'єктивної доповіді Зінченка в штаб дивізії про підняття прапора Перемоги і взяття Рейхстагу. Потім він поправив своїх колишніх підлеглих Гусева, Береста, Сьянова і Щербину, що не потрібно відбирати славу у батальйону Самсонова, наголосив, що 150-й дивізії і своєї слави вистачить. Виступ Макова підтримав повністю.

Абсолютно убивчою виявилася оцінка ролі «прапорonosців». «Навіть мій зампохоз для успіху встановлення прапора зробив набагато більше, ніж М. Єгоров і М. Кантарія. Адже їх привели до Рейхстагу, як екскурсантів, через кілька годин після того, як в Рейхстаг увірвалися всі підрозділи, що були задіяні в штурмі».

Зінченко про свою передчасну доповідь промовчав, залишив без уваги і заяву Неустроєва про «прапорonosців», і фактично всю свою промову звів до захисту їх успіхів в штурмі Рейхстагу. Про час вступу підрозділів полку в Рейхстаг не сказав нічого.

Лісіцин в своєму виступі підтвердив слова Макова про його доповідь в 3-ю ударну армію про підняття його групою прапора над Рейхстагом, що відбулася пізно ввечері

30 квітня 1945 року. Це ж підтвердив і інший начальник політвідділу, але вже не армії, а 79-го корпусу, Крилов, який з місця пояснив, що доповідав дійсно капітан Маков.

Матвеев чітко заявив, що донесення генерала Шатілова було неправильним, оскільки передові частини в рейхстаг увірвалися тільки під покровом темряви, відразу ж після артпідготовки о 21 годині 30 хвилин. (Ця заява розходиться зі свідцтвом того ж Неустроєва і з мемуарами А. Бессараба – А. П.).

Шаталін чув по телефону, як командир 79-го корпусу комусь доповідав, що рейхстаг узятий о 14 годині 25 хвилин. Також зробив ще одне важливе повідомлення. **Ніхто з діючих на передньому плані не вважав встановлення прапора якоюсь гучною подією.** Своє головне завдання бійці бачили в тому, щоб зломити опір противника... не тільки рядові бійці і армійські командири на зразок Неустроєва, Макова, Самсонова, а й працівник політвідділу Матвеев мало що чули про прапор Військової ради. Більше знали про Золоті зірочки, які обіцяло керівництво за перший прапор над Рейхстагом.

Телегін (генерал-лейтенант, колишній член Військової ради 1-го Білоруського фронту) підкреслив, що через нездоровий азіотаж, який з подачі політорганів розгорівся навколо першості встановлення прапора над Рейхстагом, нагородне соцзмагання за взяття Рейхстагу набуло потворного характеру. У такій обстановці виявилось вельми зручним приховувати командирський гріх, відзначати непричетних і віддавати забуттю тих, що дійсно відзначилися. Телегін також заявив, що «1 травня 1945 року, виконуючи завдання Військової ради 1-го Білоруського фронту кілька разів на невеликій висоті наші літаки облетіли Рейхстаг, щоб сфотографувати прапор на куполі, але там його не було».

Таким чином, картина останнього дня штурму рейх-

стагу учасниками наради в головному була відновлена. Навіть Шатілов, взявши слово в кінці наради, не наполягав на своїй версії того, що сталося. І визнав першість за групою Макова, віднісши її успіх до загальних досягнень 150-ї дивізії, оскільки вони діяли в бойових порядках його з'єднання. На що І. Клімов в кінці наради зауважив: «Ось із цього і треба було починати Вам свій виступ, Василь Митрофанович, в перший день наради».

Генерал Лісіцин підтримав Шатілова і запропонував клопотати про присвоєння звання Героя Радянського Союзу всім тим, хто особливо відзначилися, але незаслужено забутим: Бересту, Мініну і Гусеву. (Хитрий лис Лісіцин, звісно ж не сказав, що усунення з Рейхстагу Макова з розвідниками-артилеристами – це його «заслуга» – **А. П.**)

Читаючи протокол наради не завжди просто визначити хто з промовців говорить щиро і правдиво, хоча просто не може знати, що відбувалося в інших підрозділах, які штурмували Рейхстаг в різний час, а хто свідомо бреше, переслідуючи власні цілі. Деякі, наприклад, Самсонов або Неустроєв, говорили правду, але не всю. Обидва отримали

Фото 42. Учасники Листопадової наради. О. П. Берест – другий праворуч у другому ряду. В. М. Маков стоїть четвертий зліва.

за «прапор Перемоги» золоті зірочки героїв і їм не було резону шокувати аудиторію викривальними заявами.

Полковник Зінченко, який також отримав зірочку героя за штурм Рейхстагу і зокрема за «прапор Перемоги», взагалі, нітрохи не соромлячись, переказав абсолютно казкову офіційну версію встановлення «прапора №5». Командир 171-ї дивізії, полковник Негода, під час виступу командира 150-ї дивізії, генерала Шатілова, кілька разів викрикував з місця незрозумілу для присутніх фразу: «Розкажіть, як ви «прапор Перемоги» розстрілювали». Але розповісти з трибуни скандальний епізод «підготовки» прапора Військової ради в 150-й дивізії він не наважився. Нагорі таку розповідь, йому б, швидше за все, не пробачили. Хоча, слава Богу, в обідню перерву, в ідальні, Мінін і Лісіменко витягли з Негоди цю, просто неймовірну історію.

Про тріумф історичної правди годі було й говорити. Настав час готуватися до тривалої боротьби за істину. Рекомендації з Кремля «пригальмувати» надійшли раніше, ніж роз'їхалися учасники історичної зустрічі. Тому начальник відділу історії ВВВ генерал Є. Балтін у своїй заключній промові попередив, що «Єгорова і Кантарію з історії ми не викинемо», а журналістів попросив, щоб до виходу в світ 5-го тому шеститомника, нічого про штурм Рейхстагу не писали. У виданому 5-му томі було вперше написано про дії групи Макова та доповіді його командира корпусу. Все інше понівечене. Так замість неправильної дати взяття Рейхстагу о 14 годині 25 хвилин 30 квітня 1945 року в текст внесли уточнення «18 годин 00 хвилин», що є ще більшою неправдою. По суті, це було майже все, чим завершився драматичний листопадовий «прорив» 1961 року.

Який висновок можна зробити з наведеної дискусії? Про що може говорити відсутність на нараді деяких важливих дійових осіб? Збираючи нараду, його організатори не запросили найвідоміших в країні солдат – Єгорова і Кан-

тарію. Причому, абсолютно свідомо. Здавати своїх прапороносців вище партійне керівництво не збиралося. Як і не збиралося піддавати важкому випробуванню психіку своїх героїв. Єгоров і Кантарія – прості, недосвідчені люди, могли не встояти під натиском однополчан. Це полковник Зінченко не моргнувши оком, незворушно виступив, ігноруючи прямі звинувачення в умисному обмані свого безпосереднього начальства. «Прапороносці» не володіли таким життєвим досвідом. Поступливі і неноровливі Єгоров і Кантарія справно виконували все, що їм говорили. Ці властивості характеру, плюс відповідні анкетні дані якраз і послужили свого часу причиною їхнього обрання на роль героїв-прапороносців.

А ось командира взводу розвідки, москвича Семена Сорокіна, не запросили зовсім з іншої причини. Він уже був добре відомий організаторам наради як жорсткий і безкомпромісний борець за права свого взводу на першість у встановленні прапора над Рейхстагом. Людина з такою життєвою позицією була небажаним гостем на цій нараді, адже свою думку не змінила б у жодному разі, і в ЦК КПРС це добре розуміли.

На жаль, немає тексту виступу командира 674-го полку О. Плеходанова. Це його розвідники під командою лейтенанта Сорокіна підняли прапор над Рейхстагом 30 квітня о 14 годині 25 хвилин. Виникає питання: Плеходанов з яких-небудь причин не наважився озвучити свою позицію або виступ був, але не потрапив до звіту? Справа в тому, що в наступні роки Олексій Дмитрович Плеходанов доклав колосальних зусиль, щоб довести, що першими встановили прапор над Рейхстагом саме його розвідники – Булатов, Сорокін та інші. Він брав участь у написанні самвидавної книги, яка потім була розіслана до деяких інстанцій, зокрема і до ЦК КПРС. Тому відсутність виступу Плеходанова у звіті дивує.

На превеликий жаль, в наявних в Інтернеті текстах протоколу наради також не наводиться текст виступу капітана В. М. Макова, одного з ключових дієвих персонажів в справі встановлення прапорів над Рейхстагом.

Не зовсім зрозуміло, навіщо тоді збирали досить представницьку нараду. Випустити пар і заспокоїти незадоволенних? Істина ЦК КПРС точно не цікавила. Практично одногосно всі присутні солдати, офіцери і генерали говорили про те, що Єгоров і Кантарія не брали участі в штурмі Рейхстагу. У керівництві компартії всі виступи взяли до відома, але своїх «героїв» не здали. Це зайвий раз засвідчило, що задум з «прапором Перемоги», як символом великої Перемоги, належить вищому партійному керівництву КПРС (і нарада в Інституті Маркса-Енгельса-Леніна це переконливо продемонструвала). Але, як часто це буває, виконавці підкачали, допустили ряд помилок і «проколів». Тому «символізація» «прапора Перемоги» дещо затягнулася. Але в ЦК КПРС і не думали відмовлятися від своєї задумки. Прапор вплив з музейної тиші через 20 років, в 1965 році. А максимальної розкрутки, як символу Перемоги, вдалося досягти в кінці першого і на початку другого десятиліття ХХІ сторіччя.

До цього часу було підготовлено і «обґрунтування» того, чому потрібно вважати «прапором Перемоги» прапор, піднятий набагато пізніше за інші. Причому, прапор поставлений солдатами, які не брали участі в штурмі Рейхстагу. А також була сформульована відповідь на питання, чому прапором Перемоги необхідно вважати прапор, піднятий саме над Рейхстагом, а не над імперською канцелярією (резиденцією Гітлера) або над Бранденбурзькими воротами (символом Берліна).

Ось це «обґрунтування», узятє з одного із сайтів з нашими коментарями:

«... Прапором Перемоги міг стати і дійсно став тільки

Державний прапор СРСР, прийнятий в 1924 році. Саме такий прапор двома-трьома годинами пізніше за перший, тобто на початку доби 1 травня 1945 року, поставили в східній частині даху Рейхстагу, на скульптурі кінного лицаря – кайзера Вільгельма – кращі розвідники полку – сержант М. А. Єгоров і молодший сержант М. В. Кантарія. («Кращі розвідники полку» прослужили в розвідці 4 дні, з 26-го по 30-е квітня 1945 року і жодного разу не ходили в розвідку – А. П.) То був прапор під номером п'ять, вручений Військовою радою 3-ї ударної армії 150-ї стрілецької дивізії. (Прапор №5 було встановлено в берлінському передмісті 23 квітня, також, як і решта 8 прапорів Військового ради 3-ї ударної армії – А. П.). Прапороносців охороняло відділення автоматників під командуванням молодшого сержанта П. Д. Щербини з роти старшого сержанта І. Я. Сьянова. (Прапороносців охороняв взвод розвідки 756-го полку. Прізвища восьми розвідників відомі. Щербина, який не служив у роті Сьянова, і Сьянов у цій справі участі не брали – А. П.). Очололював групу заступник командира батальйону з політчастини лейтенант О. П. Берест. Саме завдяки їм над Рейхстагом (символом поваленої нацистської Німеччини) став майорити Державний прапор СРСР (символ Радянської країни-переможниці).

Тобто визнати, що Прапор Перемоги було встановлено над Рейхстагом 30 квітня, значить визнати, що ним був червоний прапор, піднятий сержантами групи Макова. Але, як було сказано вище, той прапор не міг бути Прапором Перемоги за своїм статусом».

Таким же чином можна оголосити переможцем на змаганнях з бігу бігуна, що прийшов до фінішу сьомим. На тій підставі, що перший був в кросівках не тієї фірми, другий в майці іншого кольору тощо.

Таке «обґрунтування» розраховане на дуже «простих» людей, що не володіють достатнім обсягом знань і не вмі-

ють мислити самостійно. Крім того, це «обґрунтування» виправдовує страшну підлість, заподіяну політпрацівниками високих рангів по відношенню до солдатів і офіцерів, які штурмували Рейхстаг.

Будь-яка людина, трохи знайома з історією Німеччини, скаже, що Рейхстаг ніколи не був символом нацистської Німеччини. Більш того, Рейхстаг був однією з перших жертв нацистів. Як символ саме нацистської Німеччини цілком підійшла б імперська канцелярія – улюблене дітище Гітлера, або мюнхенська пивна Хофбройхаус.

І головне. На нараді командир 380-го полку, В. Шаталін, вимовив слова з якими погодилися всі присутні: **«..не тільки рядові бійці і армійські командири на зразок Неустроєва, Макова, Самсонова, а й працівник політвідділу Матвеев мало що чули про Прапор Військової ради. Більше знали про Золоті Зірочки, які обіцяло начальство за перший прапор над Рейхстагом»**. Людей просто обдурили. Пообіцяли золоті зірочки за встановлення першого прапора і сотні солдатів та офіцерів кинулися за заповітними нагородами. Десятки людей загинули, ще більше бійців отримали поранення. А виявляється, в них не було ні найменшого шансу. Коли сотні солдатів, з прапорами і без прапорів, під кулеметним вогнем перетинали Королівську площу, форсували водну перешкоду, вривалися через двері парадного входу в Рейхстаг, у штабі 756-го полку сиділи двоє бійців, заздалегідь підібрані політорганами, тримали «прапор №5» Військової ради і чекали команди. Саме цей прапор, як заздалегідь було визначено, буде надалі називатися «прапором Перемоги». Так в будь-якій шахрайській лотереї заздалегідь визначено хто отримає джек пот.

І взагалі ... яке значення має зовнішній вигляд прапора Перемоги? Сучасний офіційний «прапор Перемоги» має далеко не той вид, який він повинен був мати за задумом

організаторів і ідейних натхненників «проекту». Вони розраховували зовсім не на той варіант, який привезла з Берліну команда прапороносців. Тому «прапор Перемоги» і було знято з параду Перемоги. Двадцять років по тому, охолонувши, в ЦК КПРС вирішили, що зійде і такий прапор. До того ж, саме тоді з'явилася потреба в символі Перемоги для вирішення нагальних політичних завдань.

Глава 18.

«ПРАПОР №5» –

ШЛЯХ ДО СЛАВИ. ЗЛЕТІ І ПАДІННЯ

Повернімося до Головного політичного управління Червоної армії станом на листопад 1944 року, коли політпрацівники кинулися виконувати вказівку вождя. В першу чергу розмістили замовлення на виготовлення прапора Перемоги. І він дійсно був виготовлений на московській фабриці строчно-вишивальних виробів №7 – з розкішного червоного оксамиту, з барвистим орнаментом по краях, в центрі полотнища розмістили великий герб СРСР, над гербом – орден «Перемога», а внизу – напис: «наша справа вірна – ми перемогли».

Тепер потрібен був сценарій встановлення прапора над поваленим Берліном. І чим більше займалися цим питанням в ГоловПУРі, тим більше розуміли, що урочистий оксамитовий прапор ніяк не вписується в логіку прийдешніх подій. Відразу ж виникли питання: де саме встановлювати прапор?, над якою будівлею німецької столиці?, коли це робити?, хто це буде робити?

Після визначення будівлі, що в очах кремлівського керівництва стала символом гітлерівської Німеччини, необхідно було вирішити як і коли ставити прапор Перемоги. Після підписання німецькими представниками акту про капітуляцію? В урочистій обстановці за участю запрошених високопоставлених гостей? І кого ж вибрати в якості прапороносців з тисяч героїв, які заслужили таке право своїми подвигами? Варіант явно безперспективний.

Значно кращим є варіант з встановленням прапора в бою. Але, по-перше, урочистий оксамитовий прапор більше підходить для парадних церемоній або для виносу до

президії урочистих зборів. А по-друге все ж довелося б підбирати найбільш «гідних», тому що прапор лише один. Цих, найдостойніших, треба було б якось доставити в потрібний момент у потрібне місце (як складеться обстановка і який полк, якої дивізії візьме Рейхстаг штурмом було невідомо). До того ж, потрібно було вберегти цих обраних і затверджених «героїв-прапороносців» від випадкової кулі на шляху до місця встановлення прапора.

Можна виготовити кілька дублікатів оксамитових прапорів і роздати в різні підрозділи. У цьому випадку кожна дивізія сама б підбирала солдатиків для виконання місії підйому прапора Перемоги, що виглядало куди більш природно, але... Ніхто не йде на штурм з урочистими оксамитовими прапорами. Люди відразу б запідозрили фальш. Уявіть собі, що в 1945-му Єгоров і Кантарія підняли б оксамитовий прапор. Десятки солдатів і офіцерів біжать до Рейхстагу з простими кумачевими прапорами, а тут якісь двоє з оксамитовим прапором. Більше того, цих двох оголошують першими! Ні. Всі варіанти з урочистим прапором виглядали абсурдно. Довелося від них відмовитися.

Зрештою вирішили діяти, орієнтуючись на обставини. Ситуація на фронті змінювалася весь час і, за волею випадку, до Рейхстагу вийшов 79 корпус 3-ої ударної армії. В армійському політвідділі за кілька днів до цього пошили 9 кумачевих прапорів, по одному для кожної дивізії, що входили до складу 3-ої ударної армії. Начальник політвідділу армії Ф. Я. Лісіцин згадував:

«Я запропонував виготовити не один, а дев'ять прапорів – за кількістю стрілецьких дивізій нашої армії. Військова рада схвалила пропозицію. Я викликав начальника армійського Будинку Червоної Армії Г. Голікова: нам випала висока честь пошити майбутні прапори Перемоги. Який матеріал маємо? Вирішили обійтися без надмірностей: шити зі звичайного кумачу, але із суворим дотриманням

розмірів і форми Державного прапора країни... Художник В. Бунтів малював у верхньому лівому кутку, біля древка, серп і молот із зіркою. Кіномеханік С. Габов майстрував державки і кріпив до них полотнища».

Насправді все не так просто, як пише замполіт високого рангу, тобто казкар найвищої кваліфікації. Раніше на сторінках цієї книги вже йшлося про те, що всі дивізії 3-ої уд.армії спочатку не повинні були штурмувати центр міста. І що всі підготовлені прапори були витрачені задовго до штурму Рейхстагу. Але мова зараз піде про інше – про спробу «науково» довести, що прапор, встановлений після багатьох інших прапорів, є все-таки першим, якщо врахувати деякі коригувальні показники.

Нас весь час і дуже наполегливо, намагаються запевнити, що всі 9 прапорів Військової ради були виготовлені **за образом і подобою державного прапора СРСР**. Комусь дуже потрібно, щоб у це повірили. Однак по всьому видно, що це зовсім не так. Ніхто з політпрацівників, що займалися проектом «прапор Перемоги», про це в той час не думав. Першим і очевидним свідченням цього факту є розміри прапора.

Розміри і форма Державного прапора СРСР були якраз не дотримані. Згідно Конституції 1936-го року його розміри були визначені пропорцією довжини до ширини: 2 до 1. Якщо в політвідділі не мали примірника Конституції і не знали розмірів та інших описів державного прапора, то могли б зателефонувати і запитати у московського керівництва. Просто тоді ця думка нікому в голову не прийшла. Розміри прапорів, виготовлених в політвідділі: 188 см по довжині і 82 см по ширині. Ширина була визначена розміром рулону тканини – 82 см (32 дюйми). А ось чому взяли таку довжину замість належної за Конституцією (164 см) не дуже зрозуміло. Швидше за все матеріал кроїли «на око». Могли відрізати більше, могли й менше. Поява у «науко-

вих» статтях і спогадах «суворой відповідності» є порівняно недавнім винаходом людей, що відповідають за ідеологію. Інакше ніяк не виходить пояснити, чому «прапором Перемоги» оголошено прапор Військової ради, поставлений над Рейхстагом пізніше інших прапорів (хоча, якщо бути вже зовсім точним, то цей прапор взагалі на Рейхстазі не побував).

Зірка і серп з молотом теж не відповідають вимогам до державного прапора СРСР. 2008 року В.Н.Саприков написав книгу «Двічі переможний», в якій енергійно відстоює ідентичність «прапора Перемоги» держпрапору СРСР, але ж заперечує сам собі:

«Не можна не враховувати і того, що в геральдиці однією з класичних форм зірки вважається п'ятикутна. І вони зображені на гербах і прапорах багатьох держав світу. Тому для ідентифікації першорядне значення надається кольорам зірок. Червоні зірки прикрашали герби і прапори багатьох соціалістичних і низки молодих держав. А ось білі п'ятикутні зірки зображені на державному прапорі США, відповідно до числа штатів. Білі п'ятикутні зірки в якості розпізнавальних знаків присутні на американських танках і на військових літаках».

Найцікавіше полягає в тому, що на прапорах Військової ради були намальовані саме білі зірки, а не червоні, як це мало місце на прапорі СРСР. Серп і молот теж намальовали білими, а не золотими. Тому про «сувору відповідність» прапора Перемоги державному прапору СРСР не йдеться і близько. Прапор Військової ради був просто червоним прапором з серпом, молотом і зіркою білого кольору. І відрізнявся від більшості інших (саморобних) піднятих над Рейхстагом червоних прапорів тільки більш якісним дизайном і виконанням.

Про те, яке важливе значення надавалося прапору Перемоги, побічно свідчить кореспондент «Червоної Зірки»

П. Трояновський в своїх мемуарах «На восьми фронтах». 30 квітня він деякий час перебував в кабінеті Г. Жукова і чув усе, про що той говорив по телефону. У розмові з В. І. Кузнецовим, командувачем 3-ї ударної армії, який доповідав маршалу обстановку, Жуков поставив запитання про прапор. Те що така надзвичайно зайнята людина, як командувач фронтом, в розпал бою, яким він керував, не забув про прапор Військової ради, багато про що свідчить...

Можна не сумніватися, що саме в такому вигляді, з білою («американською») зіркою, його б і пронесли на параді Перемоги в 1945 році, як і було задумано, якби командир дивізії Шатілов та начальник політвідділу 150-ї дивізії Артюхов не веліли на його полотнищі написати: «150 стр. ордена Кутузова II ст. Ідріцька. див.», відразу знизивши його статус до дивізійного штурмового прапора. Звичайно ж, керівники країни і армії не могли допустити, щоб на чолі параду пронесли прапор однієї з дивізій. І прапор відразу ж відправили в музей. Парад вийшов грандіозний, таким, що запам'ятовується. Відсутність «прапора Перемоги» мало хто помітив.

З червня 1945 по травень 1965 року прапор Перемоги не був затребуваний в якості символу Перемоги. У підручниках історії було зафіксовано встановлення червоного прапора над Рейхстагом без згадки будь-яких прізвищ. І цього тоді було цілком достатньо. Свідченням байдужого ставлення керівників компартії та уряду була поява в 1962 році документальної книги «Парламентер виходить з рейхстагу», написаної Д. Снегіним на основі розповідей Героя Радянського Союзу І. Сьянова. Цензура могла пропустити цю, просто неймовірну, книгу, яку скоріше можна віднести до жанру ненаукової фантастики, тільки з огляду на цілковиту байдужість влади до даної тематики. Сам факт видання тиражем 140 000 примірників настільки вільного викладу зовсім недавньої історії вже є досить промовистим.

Тільки дуже невелику групу людей, учасників штурму Рейхстагу, продовжували хвилювати події травня 1945 року та їх офіційне тлумачення. Ці солдати і офіцери завалили редакції газет і партійні органи своїми листами з вимогами. Зрештою ЦК КПРС змушений був відреагувати і зібрати досить представницьку нараду з питання штурму Рейхстагу та встановлення «прапора Перемоги». Хоча в ЦК і не збиралися щось змінювати в освітленні цих подій, але пар потрібно було випустити.

Прийшов травень 1965 року – двадцятирічний ювілей Перемоги і в долі прапора Військової ради відбулися різкі зміни. При новому керівництві країни зазнала змін інформаційна політика. Замість розвінчання культу особи Сталіна, з його жахами і «перегинами», прийшла епоха оспівування величчя подвигу радянського народу-переможця. І «прапор Перемоги» виявився затребуваним. Його винесли з музею і пронесли на параді, присвяченому ювілею Перемоги.

Змінилося становище «прапора Перемоги» і в музеї. В. Н. Саприков пише: *«У ювілейному ж травні для Прапора було підготовлено центральне місце в головному залі нової будівлі центрального музею Збройних Сил. Прапор було представлено відвідувачам в розгорнутому вигляді в скляній вітрині. В результаті напис на ньому став прочитуватися».*

Фото 43. До 1965 року «прапор Перемоги» зберігався в згорнутому вигляді в спецховищі, подалі від людських очей. У сталінські і хрущовські часи напис на прапорі вважався верхом дурості командування 150-ї дивізії.

Тобто, двадцять років особливо не афішували, що ж там на прапорі написано. Швидше приховували. А тепер соромитися перестали. Прапор почали виносити з особливо урочистих, ювілейних нагод: в 1975, 1977, 1985, 1995 роках.

Після падіння радянської влади і розпаду СРСР доля «прапора Перемоги» знову стала предметом обговорення. Комуністичну партію з величезними складнощами від влади усунули, від соціалізму відмовилися, день захоплення влади більшовиками в Петрограді святкувати припинили. Але який стосунок це має до «прапора Перемоги»?

Виступаючи з доповіддю «П'ятдесят років великих перемог соціалізму» 3-го листопада 1967 року Л. І. Брежнев сказав про цей прапор:

«І коли над рейхстагом замайорів червоний стяг, піднятий руками радянських воїнів, – це був не тільки прапор нашої військової перемоги. Це був, товариші, безсмертний прапор Жовтня; це був великий прапор Леніна; це був непереможний прапор соціалізму – світлий символ надії, символ свободи і щастя всіх народів!».

Саме в такому контексті керівництво КПРС, організатор і режисер всієї операції «прапор Перемоги», замислювало і розглядало встановлення червоного прапора над поваленим Рейхстагом. Новій російській владі було якось не дуже зручно використовувати «прапор Перемоги», насичений комуністичними символами, на заходах, присвячених дню Перемоги. «Прапор Перемоги», виготовлений армійськими політпрацівниками в кращих комуністичних традиціях, при кожній своїй появі на публіці грав на руку комуністам, основним конкурентам на владу в Кремлі.

Для нейтралізації пропагандистського впливу «прапора Перемоги», що працював на користь КПРФ, був придуманий «символ прапора Перемоги», який представляв собою червоний прапор (відношення довжини до ширини 2:1) із золотою п'ятикутною зіркою у верхньому лівому кутку.

І ніяких серпів і молотів! Це, мабуть, і був оптимальний варіант. Використовувати в якості переможного прапора російський триколор було просто немислимо, хоча б тому, що під таким прапором армія Власова боролася на боці Гітлера проти Радянського Союзу.

У 2007 році «символ прапора Перемоги» був скасований і в кар'єрі прапора Військової ради почався новий етап. Почалося формування культу «прапора Перемоги», за образом і подобою язичницьких релігійних культів. Тобто людина сама створює якусь річ (ідола, кумира), якого в своїй уяві наділяє деякими властивостями і починає йому поклонятися. Причому, поклоняється не тільки сама, але і примушує інших людей поклонятися своєму кумиру. Природно, що користь від такого поклоніння отримують творці і служителі культу. А Біблія попереджає: «Не сотвори собі кумира».

Щоб уникнути звинувачень в «святотатстві», поспішаю навести думку учасників штурму Рейхстагу, висловлену під час Листопадової наради 1961 року. Командир 380-го полку В. Д. Шаталін зробив таке важливе повідомлення, схвалене всіма учасниками наради: «Ніхто з діючих на передньому плані не вважав встановлення прапора якоюсь гучною подією. Своє головне завдання бійці бачили в тому, щоб зломити опір противника... не тільки рядові бійці і армійські командири на зразок Неустроева, Макова, Самсонова, а й працівник політвідділу Матвеев мало що чули про прапор Військової ради. Більше знали про Золоті Зірочки, які обіцяло керівництво за перший прапор над Рейхстагом».

Створення культу «прапора Перемоги» відбувалося в рамках широкомасштабної кампанії. Одночасно почалася популяризація так званих «георгіївських стрічок», хоча ці стрічки нічого спільного не мають з глибоким релігійним змістом справжніх георгіївських стрічок. Та й зовні «ко-

лорадські стрічки», як їх влучно прозвали в Україні, через схожість забарвлення з колорадськими жуками, не зовсім схожі на справжні, георгіївські. (Відомий російський журналіст О. Невзоров стверджує, що назва стрічок – колорадські – вигадав особисто він). Вся ця активна діяльність супроводжувалася інтенсивною пропагандою. Зокрема на прилавки книжкових магазинів хлинув колосальний потік «історичної» літератури, в якій славилися «ефективні менеджери» Сталін і Берія, розповідалося про «чудові звершення» співробітників НКВС.

У світлі такого широкомасштабного наступу на всьому «російськомовному» просторі, до «прапора Перемоги» у багатьох місцях почали ставитися з обґрунтованим побоюванням. Під тиском Кремля в деяких пострадянських країнах «прапори Перемоги» стали вивішуватися 9-го травня поряд з державними прапорами. Іноді це виглядало досить дивно, як, наприклад, в Росії. Червоний прапор і російський триколон урочисто несли поряд попереду колон парадних батальйонів, тоді як під час Другої світової війни це були прапори непримирених ворогів.

Але в житті «прапора Перемоги», схоже, починається новий етап. З якихось причин керівництво сучасної Росії прийняло рішення відкинути стару ГоловПУРівську легенду про «подвиг» Єгорова та Кантарії та зробило ставку на реальний бойовий епізод, що стався з розвідвзводом Сорокіна. У 2015 р. у Санкт-Петербурзі створено тривимірну панораму «Битва за Берлін», в якій центральне місце відводиться подвигу розвідників 674-го полку. Панораму відвідав В. Путін, якому вона сподобалася. І «машинка» закрутилася.

Взимку 2016 року панораму перенесли до Москви. Телеканал «Зірка», що належить міністерству оборони Росії, оперативно, в 2015–2016 рр., випустив фільм «Прапороносці Перемоги. Невизнані герої». У фільмі детально

Фото 44. Прапор Військової ради зустріли в Москві 20 червня 1945 р.

розповідається про епізод кінця війни, коли розвідники 674-го полку, з ініціативи командира, О. Д. Плеходанова, встановили на Рейхстазі прапор, який був небезпечним «конкурентом» прапора, що просувався ГоловПУРом Червоної армії. Офіційні радянські історики 70 років стверджували, що такого епізоду не було і бути не могло. А якщо розвідники Сорокіна і поставили свій прапор на Рейхстазі, то це було зовсім в іншому місці і в інший час. У 2015 році в місті Кірові був споруджений великий пам'ятник розвіднику Григорію Булатову, який безпосередньо прив'язував прапор до скульптури на даху Рейхстагу.

Можна тільки порадіти за відважних розвідників, подвиг яких нарешті гідно оцінили. Через 70 років! Але ось тут починається найцікавіше. Визнання подвигу розвідників збіглося з апофеозом істерії навколо культу «прапора Перемоги», прапора, невідривно пов'язаного все-таки з Єгоровим і Кантарією. Хоча й за допомоги Олексія Береста і групи автоматників, які старанно прив'язували пра-

пор-дублер (прапор Військової ради в потрібний момент не вдалося знайти) до скульптури кінного герольду. Так що ж робити? Повідомляти народу, що прапор на який молилися виявився зовсім не тим прапором? Починати розкрутку нового прапору?

В Росії вирішили зробити простіше і «елегантніше». Не викидати ж мільйони наштампованих прапорів! У тому ж фільмі телеканалу «Звезда» просувається ідея, що прапор Військової ради згорів в пожежі першотравневих боїв і в політвідділі армії вирішили використувати прапор взводу Сорокіна, зшитий з німецького матрацу, як «законну» заміну. Намалювали, мовляв, на ньому серп і молот із зіркою, зробили написи і в такому вигляді відправили в Москву на парад. У фільмі наводяться «докази», що саме так воно і було. Навіть дається посилання на героїв-розвідників, які нібито визнали свій прапор.

Не потрібно ніяких доказів. Досить подивитися на фо-

Фото 21-а. Бійці взводу Сорокіна на даху Рейхстагу зі своїм прапором. Порівняйте з фотографією на попередній сторінці.

тографії прапора Військової ради та прапора розвідників 674-го полку. «Сорокінський» прапор явно ширший, але коротший ніж «замполітівський». Навіть міряти не треба – і так видно. Та ще похапцем забули все, що говорили до цього. Наприклад, зворушливу розповідь про повну відповідність «прапора Перемоги» державному прапору Радянського Союзу. Виходить, що розвідники, коли потрошили матрац в присутності очманілих полонених німецьких генералів, проте, строго дотримувалися узаконених розмірів. Чи може розміри німецького матраца відповідали розмірам радянського прапора? У розвідників та офіцерів полку часу на роздуми не було. Прапор було виготовлено години за півтори до другого штурму Рейхстагу, в результаті якого він і з'явився на даху будівлі.

«ПРАПОР ПЕРЕМОГИ» СТАЄ ПРАПОРОМ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Нинішнє керівництво Росії вирішило використати спадщину ГолоВПУРу – «прапор Перемоги», «великий прапор Леніна, прапор великого Жовтня» в якості прапора «гібридної війни», яка ведеться Росією проти всіх колишніх радянських республік за відтворення СРСР.

Ідея використання «прапора Перемоги» в якості «об'єднуючого символу» стратегами гібридної війни була запозичена у своїх попередників з ЦК КПРС. У 1990 році з огляду на те, що відцентрові тенденції окреслилися вже доволі виразно, був організований вивіз цього прапора в Україну та Білорусь під гаслом «Нас об'єднує прапор Перемоги». Тоді цей захід не допоміг – Радянський Союз розвалився.

Перші ознаки використання «прапора Перемоги» в якості ідеологічної зброї з'явилися в 2009 році. В окупованому російськими військами молдавському Придністров'ї «прапор Перемоги» прирівняли до «державного прапора». Потім пішли урочисті дарування копій «прапора Перемоги»

країнам (колишнім республікам СРСР), які входять в орбіту впливу Москви. На сьогоднішній день всі території відірвані Росією від своїх сусідів (Абхазія, Південна Осетія, окуповані території Донецької та Луганської областей України, захоплений Крим) використовують «прапор Перемоги» в якості «другого державного» прапора.

З 2011 року, за наказом якогось координуючого центру, в Росії і багатьох містах «ближнього зарубіжжя» раптово почалося повальне «захоплення» «прапорами Перемоги». Їх вивішували де треба і не треба. В Одесі в квітні 2012 року величезний червоний прапор пронесли Потьомкінськими сходами.

9 травня 2011 року відбулася грандіозна провокація проросійських організацій Одеси і Криму, що фінансувалися ФСБ, з доставки «прапора Перемоги» до Львова. Українська міліція (за часів президентства Януковича), підігруючи російським спецслужбам, посприяла організації зіткнення між приїжджими шанувальниками прапора і місцевими жителями та забезпечила найкращі місця для зйомок операторам російських телеканалів. Які репортажі заповнили російський телеефір здогадатися не складно.

Розглядаючи на екрані телевізора пики цих «любителів» військової історії та прихильників «прапора Перемоги», мимоволі згадувалися рядки одеського письменника Ісаака Бабеля з його оповідань про Мішку Япончика: «...Про що можуть думати такі люди? Про випити, про закурити, про дати кому-небудь по морді». Що вже говорити про пересічних бандитів, якщо активний «промоутер» «прапора Перемоги» в Україні і претендент на керівництво так званою «Новоросією», колишній депутат Верховної Ради від партії Януковича О. Царьов прославився на всю Україну тим, що в прямому ефірі не зміг назвати дату початку Другої Світової війни. Ось такі культуртрегери з автоматами в руках принесли «русскій мір» в Україну.

Звичайно ж, гібридна війна проти України не обмежується тільки «прапором Перемоги» і колорадськими стрічками. Вона надзвичайно різноманітна. Тут було і нав'язування Митного союзу (який в Україні нарекли «тайожним») з подальшим введенням російського рубля на всій території «тайожних» союзників. І навіть активно пропихували об'єднаний чемпіонат України і Росії з футболу, на створення якого ФСБ підрядила відомого в минулому футболіста і тренера Газзаєва.

Але «прапор Перемоги» займає особливе місце в арсеналі «руського міра». Можна було б сказати, що організатори гібридної війни, що ведеться за відтворення «імперії зла», якою завжди був СРСР, не мають за душею нічого святого, раз використовують «прапор Перемоги» в якості прапора війни проти волелюбних народів. Але яка «святість» може виходити від прапора створеного армійськими політорганамі?

Дивовижним свідченням справжньої суті цього прапора є вшанування «прапора Перемоги» в Абхазії, окупованій російськими військами. Як і на всіх захоплених Росією територіях, прапор «поставлений» Єгоровим і Кантарією присутній скрізь: починаючи з військового параду окупаційних військ і закінчуючи показухою з портретами, яку прозвали «Безсмертний полк». Найцікавіше полягає в тому, що «прапорonosця перемоги» Мелітона Кантарію з Сухумі витурили вкрай мерзенним чином, позбавивши його майна, заробленого за все життя і квартири, подарованої йому радянською владою. І зробили це ті, хто сьогодні піариться на тлі прапора «піднятого» Кантарією над Рейхстагом!

Побігши за правдою в Москву, Кантарія раптом, до свого жаху, виявив, що і тут він нікому не потрібен. Кому в Москві потрібен хай і прославлений свого часу, але старий, хворий, бідний грузин зі своїми бідами і пробле-

Фото 45. Святкування дня Перемоги в окупованому Сухумі.

мами? Як виявилося, і після смерті Кантарія в Москві не був потрібен. У московський морг, в траурному залі якого цілий день простояла труна з тілом «прапороносця Перемоги», не з'явився ніхто. Всі були дуже зайняті – одні організовували відправку «прапора Перемоги» в космос, інші – на Північний полюс, треті на вершину Казбеку... Зате тепер онуки Кантарії можуть 9-го травня гордо пронести портрет свого діда, причеплений до патика.

У Кремлі взагалі не люблять живих героїв. З ними багато клопоту. І те їм дай, і те піднеси. Організуй пільги та прожитковий мінімум. А з мертвими краса і комфорт. Пронесли онуки героїв портрети дідів по вулиці, та й поставили в комору до наступного разу. З живими набагато гірше. Партнеру Кантарії по «прапору Перемоги», Єгорову, «пощастило». Він трагічно загинув ще в 1975-му. А ось дружина і донька героя дожили до нинішніх часів і померли в страшних злиднях. Ні військова, ні цивільна влада не змогли знайти в своїх бюджетах хоч найменших сум, щоб

жінки не голодували. Адже всі кошти були направлені на організацію маршів «безсмертних полків». Мабуть стаття витрат на «безсмертних» не допускала можливості витратити гроші на ще живих.

Коли я написав, що в Росії, як і в Радянському Союзі, люблять мертвих героїв і не люблять живих, я, мабуть, був недостатньо точний. В Росії люблять не мертвих героїв, а їх портрети. Є таке неписане міжнародне правило: «війна закінчується тоді, коли поховано останнього загиблого солдата». В Росії, схоже, війну закінчувати ніхто не збирається. Налічується близько двох з половиною мільйонів непохованих радянських солдатів. Їх рештки так і лежать на місцях загибелі. Але нікому до цих полеглих воїнів немає діла. Адже пошуки тіл солдат – справа витратна і клопітна. Організувати колони бюджетників з портретами значно простіше.

Радянська влада робила все, що було в її силах, щоб сховати мільйони інвалідів війни з очей геть, щоб вони скоріше «загнулися» і своїм виглядом не псували настрої можновладцям, а потребами не виснажували бюджети. Країні Рад мільйони інвалідів, не здатних повноцінно працювати, були абсолютно непотрібні. Видалення цих нещасних людей з площ і вулиць міст, де вони просили милостиню (на пенсію, призначену країною переможного соціалізму, прожити було неможливо) почалося в 1949 році, під час підготовки до 70-річного ювілею вождя. А в спецтаборах ці каліки мерли як мухи. Зате тепер їхні онуки або правнуки можуть з гордістю носити портрети переможців на палицях. Раз на рік.

ГІБРИДНА ВІЙНА І РОСІЙСЬКИЙ ГЕНШТАБ

Щоб уникнути звинувачень в необ'єктивності щодо гібридної війни, яка ведеться Росією проти людства, відсилаю до першоджерел. У 2009 році Рязанське видавництво

«Зерна» випустило відразу дві дуже примітні книги. Автор обох книг Грачова Тетяна Василівна – політолог, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри Військової Академії Генерального штабу Збройних сил РФ, полковник. Протягом тривалого часу була провідним науковим співробітником Центру військово-стратегічних досліджень Генштабу ВС РФ. Закінчила вищі курси Військової Академії Генштабу за фахом «Національна безпека».

Я не знаю наскільки великим стратегом є ця дама, але обертаючись в Центрі військово-стратегічних досліджень багато років, вона цілком могла нахапатися ідей і знань від інших його співробітників, а вже потім її потягнуло просвітити російського читача. Книги її можна легко знайти в Інтернеті. Там у неї чимало шанувальників.

Назви книг: «Невидима Хазарія» і «Свята Русь проти Хазарії». 400 сторінок в першій і 300 в другій. Ці книги дозволяють детально ознайомитися з принципами гібридної війни (у 2009 році цієї назви ще не було), з проблемами створення і використання приватних військових компаній (на зразок добре відомої сьогодні ПВК Вагнера, яка так яскраво «засвітилася» в Сирії).

На особливу увагу заслуговує ідеологія, що висвітлюється в книгах. «Невидима Хазарія» в доступній формі передає основні положення теоретичних напрацювань ідеолога гітлерівської партії Альфреда Розенберга про світове єврейство. Розенберг за свої ідеї був повішений рішенням Нюрнберзького трибуналу. А мадам Грачова, яка сповідує його принципи, майже не намагаючись їх замаскувати, процвітає в Москві. Багато місця в книзі відводиться ідеям ченця Філофея (XVI ст.) про Москву як про третій Рим, що має «право» на світове панування.

А друга книга, «Свята Русь проти Хазарії», є катехізис православного ІДІЛа, що повчає як об'єднати весь світ під мудрим керівництвом московського православ'я для зни-

щення ненависних хозарів. Цікаві ідеї бродять в головах співробітників російського Генштабу! Чи не так? Ось цитата з книжки пані Грачової, нагадую – провідного наукового співробітника Центру військово-стратегічних досліджень генштабу Росії:

«Будівництво російської держави, Православної Імперії, здатної захистити себе і інші народи (!!! – А. П.) від глобальної кабали і рабства Хазарії, має стати нашою головною національною духовною, політичною та економічною метою або, як зараз кажуть, національною ідеєю...».

Гітлерівську «Майн кампф» у Європі колись теж недооцінили.

Глава 19.

ГЕРОЇ ШТУРМУ РЕЙХСТАГУ
І БАТЬКІВЩИНА-МАЧУХА

Сумна доля героїв, які посміли проявити свою незгоду з лінією партії. Ні, наші герої не були противниками радянської влади і комуністичної ідеології. Вони просто хотіли, щоб людей нагороджували за їхніми заслугами. Вони не могли зрозуміти і прийняти, чому деяким дісталася абсолютно незаслужена слава і пошана, а інших, справжніх героїв, весь час ставлять на «своє місце».

Для героїв-розвідників абсолютно незаслужене нагородження двох солдатів, які нічим себе не проявили, стало суворим випробуванням. Тяжкий хрест несправедливості герої, справжні герої, а не призначені в тиші замполітвських кабінетів, пронесли через усе життя. Ця ганебна несправедливість деяким бійцям поламала долю.

Першим постраждалим виявився Віктор Правоторов. Після війни він працював редактором радіомовлення в Мокіївці. Редактор місцевої газети, що бачив фотографію Якова Рюмкіна з розвідниками на даху Рейхстагу, попросив Віктора написати статтю про підняття «прапора Перемоги» до першої річниці завершення війни. На фотографії Я. Рюмкіна В. Правоторов знятий в ефектній позі, салютує з автомата на даху Рейхстагу, під майоріючим прапором. А наступного дня вийшла постанова уряду про присвоєння Єгорову і Кантарії звання Героїв Радянського Союзу за встановлення «прапора Перемоги».

В. Правоторова і головного редактора газети викликали в райком партії, влаштували рознос, а Віктора ще обізвали самозванцем. Після цього В. Правоторов обережно згорнув всі вісім бойових нагород в коробочку, заховав подалі і ні-

коли більше не одягав. З журналістики довелося піти. Став працювати на заводі. Улітку 1962 року Віктор Правоторов загинув від удару струмом. Йому було трохи більше сорока. Рідні Віктора Правоторова з самого початку не вірили в нещасний випадок, але довести радянському правосуддю нічого не могли.

Якщо стриманий і мудрий Правоторов переживав несправедливість глибоко в собі, то запальний Григорій Булатов за словом в кишеню не ліз, вплутувався в перепалки, чим нажив собі чимало ворогів. Почалося цькування героя. Йому навіть приліпили презирливе прізвисько – «Гришка-рейхстаг». Хоча, якщо розібратися, прізвисько виявилось точним. Григорій дійсно увірвався в Рейхстаг якщо не першим, то одним з перших. Саме він, за допомогою бойових товаришів, підняв перший прапор над Рейхстагом.

Григорій відносився до породи людей, створених для бою. На війні, в безперервних боях він відчував себе як риба у воді. Мирне життя для таких людей рідко складається вдало. Булатов двічі сидів у в'язниці. Не зовсім зрозуміло за що. За свій гострий язик або там дійсно щось було? Посадити незручну і невинну людину в тюрму в Росії в усі часи особливих труднощів не становило. Насторожує те, що до того як Булатов почав розповідати правду про підняття прапора на Рейхстазі його взводом, Григорій часто сидів в президії різних зборів. А потім його раптово виключили з кандидатів у партію. У квітні 1973 року Г. Булатова знайшли повішеним. Хто підняв руку на колишнього розвідника, сьогодні сказати важко. Рідні та друзі офіційну версію самогубства виключають. Не той характер був у людини.

Військовий журналіст, полковник запасу, Євген Кириченко в грудні 2015р зняв документальний фільм про Григорія Булатова. Коридорчик, де 19 квітня 1973 року обірвалося важке життя героя, і до сих пір існуюча труба,

*Фото 46. «Прапор Перемоги» встановлений Єгоровим і Кантарією
намістили за спиною бронзового Булатова.
Як в Росії вміють все обпискудити.*

через яку була перекинута мотузка, наводять на думку, що Булатову дійсно «допомогли». Натякає на це і Кириченко. Розслідування справи закрили в той же день.

Згодом російське суспільство усвідомило, що Григорій Булатов був людиною, якою можна і треба пишатися. З'явився, в 2004 році, перший пам'ятник на могилі героя. А в 2015-му, до ювілею Перемоги, Григорію спорудили величезний, шикарний пам'ятник. Хоча дивлячись на цю скульптуру в стилі соцреалізму, мимоволі думаєш, чого тут більше: недоумкуватості чи тонкого знущання над пам'яттю героя? По-перше, обличчя бронзового воїна анітрохи не нагадує Григорія. А по-друге, за спиною героя скульптор відтворив величезний прапор, встановлений Єгоровим і Кантарією. Це те ж саме, якби на пам'ятнику Пушкіну поставити за спиною фігуру Дантеса. Булатов, як і інші розвідники взводу Сорокіна, ніколи не визнавав першості прапора Військової ради, не вважав його прапором Перемоги.

Командир взводу розвідників, Семен Єгорович Сорокін після війни працював в МАІ (Московський авіаційний інститут). Він все життя намагався донести до людей правду, боровся за честь розвідників свого взводу. Радянська влада його просто не чула. 30 квітня 1994 року, в 49-ту річницю встановлення прапора над Рейхстагом, 72-х річного Семена Єгоровича знайшли повішеним. (І Сорокін в квітні, і Булатов в квітні). Чи було це самогубством? Важко сказати. Але вражає те, що в мирний час розвідвзвод Сорокіна поніс численніші втрати, ніж під час штурму Рейхстагу.

Помічник командира взводу розвідки 674-го стрілецького полку 150-ї стрілецької дивізії, старший сержант І. М. Лисенко, дожив до глибокої старості. Радянська батьківщина завдала йому удар в молодості.

Народився він 9 вересня 1917 року в селі Ковалі Брянської області, в сім'ї селянина. Закінчив початкову школу в 1929 році. Працював у колгоспі, але в 30-х був засуджений за «законом про три колоски», і відправлений в Соловецькі табори. Комуністи, на кожному розі кричали, що «все навколо народне і все навколо моє», проте, давали величезні терміни відсидки за жменю зібраних на землі зерен, підібраних голодними дітьми. Лисенко на момент скоєння «злочину» було 14 років. 10 років життя провів в таборах. На фронті з вересня 1943 року. Через судимості почав службу бійцем штрафної роти. Після поранення, «спокутувавши свою провину», потрапив у взвод розвідки 150-ї стрілецької дивізії.

У бою 30-го квітня І. М. Лисенко відзначився двічі: після встановлення прапору на даху Рейхстагу, повертаючись з донесенням, він наткнувся на німецький шпиталь і привів в штаб двох полонених генералів медичної служби.

І. М. Лисенко – єдиний з розвідників групи Сорокіна, кому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу (указ від 15 травня 1946 року). Крім того, нагороджений ордена-

ми Слави III ступеня, Вітчизняної Війни I і II ступеня, Червоної Зірки, медаллю «За відвагу» та іншими медалями.

Ще один розвідник, Степан Орешко, помер у травні 1990 року (71 рік). Після війни працював лісником у Чернігівській області. Як і інші учасники групи Сорокіна, намагався нагадати про подвиг, здійснений розвідниками, про встановлення прапора вдень 30-го квітня. У травні 1970, в газеті «Маяк» вийшла стаття С. Г. Орешка «Незабутній день»,

а в 1987-му – стаття його сина, Анатолія, в журналі «Нева» під назвою «Вони були першими». Е. Кириченко у своєму фільмі повідомляє, що Орешко загинув в лісі в результаті падіння дерева. Це, напевно, єдиний в історії людства випадок загибелі лісника на пенсії від дерева, що впало.

У березні 1973 року несподівано помер колишній командир 674-го полку, Олексій Дмитрович Плеходанов – організатор виготовлення і встановлення прапора, прив'язаного розвідниками полку. Плеходанов був ще зовсім не старою людиною, активно займався відновленням справедливості по відношенню до його бійців, які підняли перший прапор над Рейхстагом. Плеходанов і Булатов – дві ключові фігури в справі про прапор над Рейхстагом, пішли з життя практично одночасно. У березні та квітні 1973 року.

Втрати в мирний час понесли і учасники встановлення інших прапорів. Газі Загітов, один з героїв, що встановили прапор 79-го корпусу, природжений розвідник, загинув в досить дивній автокатастрофі в серпні 1953-го, в молодому

Фото 47. Г. Загітов.

віці, повний сил. Повідомляється, що Загітов загинув, випавши з кузова вантажного автомобіля. Дуже дивно, що молодий, сильний і спритний чоловік, який володів багатьма навичками «супермена», чомусь взяв і випав з машини. Мабуть, Загітов дратував владу своїми розповідями про штурм Рейхстагу і встановлення прапора Перемоги.

Олексій Берест, який очолював групу солдатів, що почепили прапор на скульптурі кінного герольда (з цієї групи нагородили званням ГРС тільки двох солдатів – Єгорова і Кантарію, інші отримали нагороди поменше) і ходив на переговори в якості парламентаря в «підвал» Рейхстагу, був засуджений по абсолютно надуманій справі влітку 1953 року на 10 років таборів. (І Загітов влітку 1953-го, і Берест влітку 1953-го). Значно пізніше, після смерті Береста, слідчий, який вів справу, зізнався дружині героя, що з нього жорстко зажадали посадити відставного офіцера, придумавши будь-яку причину.

Олексій Прокопович загинув в 1970 році, рятуючи чужу дитину з-під потягу. Береста можна було б врятувати. Але він пролежав кілька годин на пероні, стікаючи кров'ю, на очах байдужих перехожих. Похованням героя зайнявся райком партії – знайшли десь на околиці міста занедбаний цвинтар. Берест після повернення з таборів більше не брав участі в різних військово-«патріотичних» шоу.

Деякі з героїв-розвідників не знайшли собі місця в мирному, повоєнному житті і спилися. Називати прізвища не будемо. Ідеальні воїни, вони були створені для війни, для бою. У бою ці люди проявляли героїзм, дисципліну, витримку і високу військову майстерність. Про одного з них товариші розповідали, що він починав «нудьгувати» навіть на фронті, під час тривалого затишшя. За цим бійцем товаришам треба було доглядати, щоб він не знайшов «пригод» на свою голову. Тільки починалися бої, як боєць перетворювався і ставав зразком дисциплінованості, про-

*Фото 48. М. Єгоров.
1946–1947 рр.*

являючи, проте, дуже розумну ініціативу. Якби влада оцінила цих воїнів гідно, то, швидше за все, мужні фронтовики уникли б сумного кінця. Алкоголь і радянська влада сприяли передчасній смерті героїв.

На Єгорова і Кантарію, обранців ГоловПУРу, пролився дощ нагород. Але сказати, що радянська влада дала їм все, що могла, ніяк не можна. Далеко не все виявилось у них благополучно. До 1966-го року Єгоров з родиною жив у старезній, сирій, почорні-

лій халупі. Потім виділили, нарешті, нормальну квартиру з центральним опаленням, ванною і телефоном. До 30-ти річчя Перемоги сільрада подарувала йому автомобіль «Волга». Приблизно через місяць, сівши за кермо в нетверезому стані Єгоров врізався на повній швидкості в фуру. Це сталося 20 червня 1975 року. Згодом вдову Михайла Єгорова позбавили пільг. У 1990-х сім'я жебракувала. Уряд і військові власті відмовилися їй допомогти.

Кантарія в рідній Абхазії жив порівняно благополучно. Йому в 1971 році (через 26 років після скоєння «подвигу») дали трикімнатну квартиру в центрі Сухумі, поруч з будинком уряду. Але в 1991 році з Абхазії почали виганяти грузин. (Було вигнано 200 тисяч чоловік. Населення Абхазії, причому не тільки грузинське, зменшилася до 1997 року в 4 рази). І вирішив Мелітон Кантарія перебраться в Москву. Сподівався, що там його зустрінуть як героя. Він помилився. Лише за допомогою комітету ветеранів йому з сім'єю виділили крихітну однокімнатну квартирку на околиці. І то в тимчасове користування. Мелітон помер в по-

*Фото 49. М. Кантарія.
1946–1947 рр.*

їзді в грудні 1993 року. Труна з тілом М. Кантарії стояла в траурному залі московської лікарні. Ніхто з представників влади, що так люблять піаритися з «прапором Перемоги», не прийшов «відзначитися» до труни прапороносця цього самого прапора. Сім'ю Кантарії з квартирки вигнали. З великими труднощами їм виділили квартиру в якомусь селищі Рязанської області.

У Єгорова з Кантарією була спільна риса – вони не любили розповідати про свій «подвиг».

Радянська влада зіграла з двома молодими людьми дуже негарний жарт. За відповідні анкетні дані хлопців обрали в якості прапороносців. Коли їм повідомили нове бойове завдання – встановити прапор на даху Рейхстагу – ніщо не віщувало для цих солдатів увесь наступний кошмар. Незважаючи на те, що Єгорова і Кантарію випередили, політоргани продовжували реалізовувати затверджене нагорі завдання – робили з молодих солдатів «героїв-прапороносців».

Молоді люди розуміли, що їх прапор виявився не першим, що їм дістається чужа слава, але вони не наважувалися не послухатися, в силу своїх неконфліктних, конформістських характерів. Вони трохи заспокоїлися, коли більшість солдатів причетних до встановлення різних прапорів отримали в 1945-му однакові нагороди – ордени Червоного Прапора. Під час поїздки в Москву на парад Перемоги Єгоров і Кантарія були весь час в напруженому очікуванні. На фотографіях того часу їх напружені обличчя дуже контрастують з радісними обличчями Неустроева, Сьянова і Самсонова.

Після фіаско на параді Перемоги «прапороносці перемоги» знову дещо заспокоїлися. Від них вже ніхто нічого не вимагав. І тут на тобі... присвоюють звання ГРС. На них звалюється важкий тягар всенародної слави. І що найстрашніше – у них починають брати інтерв'ю. Народ хоче знати про подвиг з перших вуст – від самих героїв. А ось це вже явний прокол ГоловПУРу. Як досвідчені партчиновники не подумали про такі елементарні речі і підібрали скромних, совісних і, до того ж, недорікуватих «героїв». Героїв, які не вміють брехати і вигадувати.

Про це добре розповів усе той же В. Субботін, якому доручили написати книгу, яка мала вихваляти «героїв». Ось як він описує своє спілкування з Єгоровим і Кантарією в розділі «Висота»:

«Я довго тоді випитував у них, як все це було і що вони відчували... Але так і не зміг занести в мою записну книжку нічого, крім їхніх імен та коротких біографій.

Хіба лише що на площі біля каналу вони були попереду ніхоти на тридцять метрів, а в рейхстазі, коли розшукували хід наверх, з ними був замкомбата Берест. І ще: поставили о такій-то годині. Подробиці, мабуть, здавалися їм недоречними, начебто непотрібними і як би несумісними з урочистим актом встановлення Прапора перемоги.

Але, можливо, я розповім все це за них».

Ну що ж, завдання партії потрібно було виконувати, і поет Субботін сам придумав і розписав у книжці геройські подвиги своїх нещасних героїв. Через десять років розповіді Субботіна були розвинені літератором Данюшевським, якому доручили написати «спогади» «героїв-прапороносців». А нещасні герої змушені були пронести через усе своє життя цю неймовірну важкість від незаслуженої слави. Хоча у них була своя, добута власною працею, але не така гучна – проста солдатська слава. Вони чесно провоювали майже по чотири місяці. Не ховалися за чужі спини.

Брали Берлін, як і сотні тисяч інших радянських солдатів. І не їхня вина, що вибір політорганів впав на них і, зрештою, зіпсував їм життя, змусивши нести на своїх плечах важкий тягар чужої слави. Для нормальних порядних людей, якими і були Єгоров з Кантарією, це було важке випробування.

Слід зазначити, що не у всіх причетних до «прапора Перемоги» життя склалося трагічно. Ті, хто не дозволяв собі відхилень від «лінії партії» і активно просував все триваючу замполітівську акцію «прапор Перемоги», прожили життя в пошані й почестях. Писали мемуари. Читали лекції. Займалися патріотичним вихованням молоді.

Наприклад, Степан Андрійович Неустроєв. В 1945 р. капітан, командир батальйону, вийшов у відставку підполковником. Прожив 75 років. Помер в 1998 році. До честі ветерана слід наголосити, що в період його недовгої служби в МВС, коли його в 1948 р. відправили «працювати» в Магаданські табори, він не вписався в каральну систему країни Рад і через три місяці служби написав рапорт про відрядження в інший підрозділ. Неустроєв в період з 1986 по 1997 рік написав 4 книги спогадів. Він був активним учасником ГлавПУРівської операції «прапор Перемоги», за що і отримав зірочку Героя. За наказом керівництва Неустроєв організував таємне зняття двох прапорів 79-го корпусу зі скульптури «Німеччина». Сталося це під ранок 1 травня. Виконавцями були, швидше за все, Гусєв і Щербина. Степан Андрійович свято беріг таємницю «операції», і завжди заперечував подвиг розвідників-артилеристів і розвідників Сорокіна. Разом з тим, він, бойовий офіцер, давав відсіч деяким своїм товаришам по службі, які намагалися перетягнути на себе всю славу штурму Рейхстагу. Відома також його жорстка критика на адресу Єгорова та Кантарії.

Федір Матвійович Зінченко. В 1945 р. полковник, ко-

мандир 756-го полку. Помер в 1991 р. (89 років). 1983 року він написав дуже цікаві мемуари. Звання Героя Радянського Союзу отримав в травні 1945-го за Берлінську операцію. Колишній комісар, Ф. М. Зінченко, в питанні про підняття «прапора Перемоги» чітко дотримувався лінії Політбюро ЦК КПРС. Під час Листопадової наради учасників штурму Рейхстагу, що відбулася у 1961 році Зінченко, незважаючи на тиск аудиторії, незворушно розповідав про великий внесок Єгорова та Кантарії у взятті Рейхстагу. Федір Матвійович грав ключову роль в акції «прапор Перемоги» на місці подій. Також Федір Матвійович «відзначився» неприємною історією з рукоприкладством по відношенню до лейтенанта Сорокіна, коли той, в присутності Зінченка, в ніч з 30-го квітня на 1-е травня, почав доповідати по телефону своєму командирі полку, А. Плеходанову про підняття прапора над Рейхстагом в 14.25 30 квітня.

Василь Митрофанович Шатілов. У 1945 р. генерал-майор, командир 150-ї дивізії, дослужився до генерал-полковника. Помер в 1995 р. (93 роки). Герой Радянського Союзу. З 1975 по 1987 рр. написав 4 книги спогадів. Шатілов теж є однією з ключових фігур акції «прапор Перемоги». Василь Митрофанович, разом зі своїм замполітом, підполковником Артюховим, приймав з політвідділу армії дублікат прапора №5, тому що прапор з таким же номером було встановлено невідомими нині бійцями 150-ї дивізії 23 квітня в передмісті Берліну. З його відома і згоди підполковник Артюхов спочатку «готував» прапор до встановлення, завдаючи йому «бойові шрами», а 19 червня 1945 року зробив нерозумний напис на прапорі, що спричинило за собою зняття прапора з параду Перемоги.

Федір Якович Лісіцин. У 1945 р. полковник, начальник політвідділу 3-ї ударної армії, вийшов на пенсію в званні генерал-лейтенанта. У 1978 р. були видані його мемуари. Помер в 1997 р. (92 роки). Найголовніша фігура в акції

«прапор Перемоги». Тільки завдяки його невичерпній енергії прапору Військової ради вдалося стати «прапором Перемоги». Завдяки «старанням» Лісіцина о 5 годині ранку були відкликані розвідники-артилеристи капітана Макова, що встановили стяг 79-го корпусу о 22.40 30 квітня і ретельно його охороняли. Після відходу артилеристів-розвідників прапор таємничим чином зник.

Глава 20.

ШТУРМ РЕЙХСТАГУ

І ПРАПОР ПЕРЕМОГИ В МЕМУАРАХ

Скажемо відразу – не всі написані мемуари були опубліковані. На жаль, надзвичайно цікаві спогади командира 674 полку О. Плеходанова і командира взводу розвідки цього ж полку, С. Сорокіна, не були доступні широкому колу читачів (незначну кількість примірників було надруковано у вигляді «самвидаву»). Ці спогади не відповідали вимогам компартійної цензури в найголовнішому – у визнанні першості прапора Військової ради, що отримав згодом титул «прапор Перемоги». Офіцери і солдати які відстоювали іншу точку зору, не йшли на компроміс і тому не отримали права на представлення своєї правди, що занадто відрізнялася від версії, описаної в підручниках історії.

Більшість авторів, які згадували минулі дні, пішли назустріч побажанням компартійного керівництва і згадували події так, як від них вимагали. Декому вдалося хоча б не прямо, але все ж таки описати те, що вони бачили на власні очі. Особливу увагу цензура приділяла часу поставлення «прапора Перемоги» і пов'язаному з ним часу захоплення Рейхстагу. За часів Сталіна і Жукова, і аж до середини шістдесятих років стверджувалося, що прапор було встановлено на куполі 30 квітня о 14 годині 25 хвилин. Відповідно, верхні поверхи Рейхстагу були взяті до цього часу. В середині шістдесятих років час вирішального штурму Рейхстагу було «перенесено» на 18.00 і, природно, час підняття прапора теж змістився.

Всі спогади різних ветеранів про штурм Рейхстагу чимось схожі, але багато в чому і відрізняються. Автори мему-

арів часто дотримуються взаємовиключних думок у трактуванні тих самих подій. Хоча важка рука цензури явно відчувається в усіх цих спогадах. Нас цікавлять обставини і час появи першого червоного прапора над Рейхстагом. Цьому моменту приділяється, чомусь, дуже багато уваги. У радянській історіографії 80-х років стверджувалося, що «прапор Перемоги» було піднято над Рейхстагом 1-го травня о 1.00 за берлінським часом. А прапор, встановлений групою капітана Макова 30 квітня о 22.40 хоча і вважається, вже офіційно, найпершим, ніяк не бажають визнавати «прапором Перемоги» з абсолютно сміховинних причин. З 2015-го року в Росії намітилися ознаки зміни дати встановлення першого прапора над Рейхстагом (але не над куполом) знову на 14.25 (30 квітня).

Необхідно врахувати, що навіть тоді, коли автор мемуарів мав думку відмінну від офіційної, йому все ж доводилося підкорятися цензурній дисципліні, якщо він, звісно, хотів бачити свою книгу виданою. Нижче наводяться фрагменти з мемуарів шанованих ветеранів, які в тій чи іншій мірі брали участь у штурмі Рейхстагу, а також наші коментарі до них.

К. Я. САМСОНОВ, ГЕРОЙ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ. «ШТУРМ РЕЙХСТАГУ»

Спогади комбата К. Я. Самсонова, «Штурм рейхстагу», що вийшли в 1955 році, є першими мемуарами, які висвітлюють події навколо прапора Перемоги. Минуло лише 10 післявоєнних років, ще не почалася хрущовська відлига і дуже цікаво з'ясувати офіційну позицію і ставлення простих людей сталінської епохи до прапора Перемоги. Костянтин Якович поділився з читачами порівняно свіжими враженнями про війну, які пройшли сувору цензуру. Не менш цікавим є і те як цензори «коректували» мемуари, підлаштовуючись під лінію партії.

Капітан Самсонов входив в п'ятірку прапороносців, відправлених з Берліна на парад Перемоги. Він не міг не знати, що прапор який вони супроводжують, є прапором Військової ради. Але у своїх спогадах він про цей факт, чомусь не згадує. Костянтин Якович написав про прапор, доручений Єгорову і Кантарії тільки те, що він був червоний. Або за 10 років він забув про особливий статус прапора Військової ради, або з якихось інших міркувань, але цей статус «прапора Перемоги» в мемуарах Самсонова ніяк не згадується. Більш того, з мемуарів видно, що Самсонов через 10 років вже просто не пам'ятає, як виглядав цей прапор. Не знали цього і товариші з цензурного комітету. Прапор цей, на той момент, не набув ще сакрального значення і припадав пилом в музейних запасниках. Мабуть тому на ілюстрації в книзі ми бачимо в якості «прапора Перемоги» стяг домальований до вежі Рейхстагу на фотографії В. Тьоміна.

А ось як в «Штурмі рейхстагу» описано встановлення прапора:

«О другій годині дня верхні поверхи рейхстагу були очищені від ворога.

О 14 годині 25 хвилин Єгоров і Кантарія досягли купола будівлі і закріпили на ньому прапор, дбайливо розправивши складки. Потім обнялися і крикнули зверху:

Прапор Перемоги над рейхстагом встановлено!

Прапор Перемоги над рейхстагом!

Звістка ця блискавично облетіла атакуючі батальйони. Вона ще більш підбадьорила кожного з нас, надихнула на нові зусилля.

... Я вийшов на вулицю подихати свіжим повітрям. Сонце було вже високо. Над рейхстагом повільно колихалося червоне полотнище».

У 1955 році, коли вийшла у світ книжка Самсонова офіційно вважалося, що «прапор Перемоги» було встановлено

серед білого дня, о 14.25. К. Я. Самсонов, будучи при здоровому розумі і володіючи гарною пам'яттю, чудово знав, що насправді все було зовсім не так, про що він і заявив під час наради в 1961 році. Але написати про це в 1955 році, означало піти проти лінії партії, тобто – наважитись на щось подібне до самогубства.

Самсонов усе-таки не упустив можливості постояти за честь батальйону, написавши в своїх мемуарах, що на Рейхстазі першим був встановлений прапор саме його батальйону:

«Все ж першим досяг головного входу рейхстагу рядовий Савенко. Він прикріпив прапор до кам'яної колони і гранатою висадив половину вхідних дверей».

Батальйон Самсонова входив у 380-й полк 171-ої дивізії. Лінія розмежування між 171-ою та 150-ою дивізіями проходила по вулиці Мольтке. Тобто для того, щоб дістатися головного входу в Рейхстаг, батальйону Самсонова потрібно було наступати в смугу чужої дивізії, 150-ої. 171-ій дивізії для штурму відводився північний фасад Рейхстагу, де теж розміщувався вхід до будівлі. Проте, батальйон Самсонова увійшов до Рейхстагу через головний вхід.

С. А. НЕУСТРОЄВ. ГЕРОЙ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ.

СТИСЛИЙ ВИКЛАД СПОГАДІВ

Мемуари Степана Андрійовича видавалися неодноразово з 1986 по 1997 р. під різними назвами. У даній книзі спогади С. А. Неустроєва цитуються дуже часто. Тому до уваги читача в цьому розділі пропонується лише стислий виклад подій навколо встановлення «прапора Перемоги» у версії С. Неустроєва:

О 6 годині вечора розпочався рішучий (третій) штурм Рейхстагу. На дев'яту годину батальйону Неустроєва вдалося увірватися в Рейхстаг (було вже темно). На десяту годину батальйон займав центральну частину головного поверху

Рейхстагу. Південну частину будівлі контролювала зовні рота з батальйону Давидова, північну частину, теж зовні – рота з батальйону Самсонова. Через темряву бій в будівлі припинився. О 24.00 в Рейхстаг прийшов командир полку Зінченко. Він викликав зі штабу полку, що розташовувався в «будинку Гімлера», Єгорова і Кантарію, які прибули в Рейхстаг на початку першої з прапором Військової ради і відразу ж були відправлені його прикріплювати. Поблукавши будівлею, через 20 хвилин прапороносці повернулися – не знайшли вихід на дах. Після чого встановлення прапора було доручено лейтенанту Бересту, який з групою автоматників і все з тими ж Єгоровим і Кантарією о 1.00 першого травня встановили прапор на скульптурі кінного лицаря, розташованій над східним входом до Рейхстагу. Після чого Зінченко з групою офіцерів, Єгоровим і Кантарією пішли на КП полку – в «будинок Гімлера». Після запеклого бою з німцями, що тривав весь день 1 травня, вранці наступного дня гарнізон Рейхстагу капітулював. Неустроєв нарахував близько сотні німецьких солдатів і офіцерів, які здалися і зробив висновок, що чисельність захисників будівлі на початку штурму була такою ж, як і чисельність його батальйону. 2 травня, вранці, Єгоров і Кантарія переставили прапор на купол Рейхстагу.

Степан Андрійович описав у своїх спогадах безліч цікавих фактів, частина з яких була вигадана ним самим. Але найцікавіше Неустроєв широкому загалу не розповів. С. А. Неустроєв критикував свого командира дивізії, генерала В. М. Шатілова, деяких своїх однополчан за приписування собі чужих заслуг. Зокрема, заслуг 171-ї дивізії, участь якої в штурмі Рейхстагу заперечували багато його товаришів по службі. До «заслуг» Єгорова та Кантарії у колишнього комбата ставлення було більш, ніж критичне. На відміну від свого командира дивізії Неустроєв стверджує, що о 14.25 ніхто з радянських солдат до Рейхстагу не увійшов.

Одночасно Степан Андрійович показав себе надзвичайно відповідальним виконавцем, бездоганно виконував усі вказівки високого керівництва. Він безапеляційно підтримував вигаданий час початку (18.00) третього штурму Рейхстагу, прийнятий на Листопадовій нараді 1961 року. Будучи активним учасником політвідділівської акції «прапор Перемоги», Неустроєв ні разу не обмовився про темну сторону даної акції.

«ПРАПОР НАД РЕЙХСТАГОМ» (1975 Р).

**СПОГАДИ КОМАНДИРА 150 СД, ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО
СОЮЗУ, ГЕНЕРАЛА В. М. ШАТІЛОВА**

Василію Митрофановичу Шатілову, командирі 150-ї Ідрицької стрілецької дивізії, яка штурмувала Рейхстаг, сам Бог велів написати мемуари. Тим більше, що він теж був в числі небагатьох, кому довелося спостерігати за штурмом (за його твердженням) з досить зручної точки. Ось витяги з глави «Прапор Перемоги»:

«...згідно з планом батальйон Неустроєва повинен був пробиватися до центру фасаду, туди, де розташований головний вхід в рейхстаг. Батальйону Давидова належало виходити до правого краю будівлі, щоб спробувати увірватися туди з південної сторони, через бічні двері (про те, що такі двері існують, нам було відомо від полонених).

...О 14 годині 25 хвилин до входу з південної сторони будівлі (депутатського входу) кинулися солдати з роти Греченкова на чолі з молодшими лейтенантами Атаєвим і Литваком, і група розвідників взводу лейтенанта Сорокіна: старші сержанти Лисенко, Орешко, Правоторов, червоноармійці Булатов, Брюховецький, Почковський. Розвідникам було доручено поставити над рейхстагом полковий червоний прапор. Атаєва тут же вбила куля. Впало ще кілька бійців. Але це не зупинило інших.

Старший сержант Сергій Такна, рядові Анатолій Бо-

родулін, Григорій Булатов, Іван Гавришев, сержант Микола Досичев і парторг давидовського батальйону лейтенант Карімджан Ісаков першими отинилися біля дверей. Хтось рвонув їх на себе. Вони виявились незамкнені! Це був єдиний незамурований хід, через який гарнізон рейхстагу підтримував зв'язок із зовнішнім світом. Бійці увірвалися в коридор, заставлений статуями полководців...»

В. М. Шатілов. мабуть, єдиний з авторів мемуарів, який написав про те, що перше вторгнення в Рейхстаг було через південний, депутатський вхід. Разом з бійцями роти Греченкова увірвалися і розвідники Сорокіна.

«А з моєї позиції на четвертому поверсі було видно, як розкидані по площі фігури людей піднімалися, пробігали, падали, знову піднімалися або ж залишалися нерухомими. І всі вони стягувалися, немов до двох полюсів магніту, до парадного входу і до південно-західного кута будівлі, за яким знаходився прихований від моїх очей депутатський вхід. Я бачив, як над ступенями біля правої колони раптом зашарівся червоною плямкою Прапор. І тут же, о 14 годині 30 хвилин, я прийняв майже одночасно дві доповіді – від Плеходанова і Зінченка:

– Півтори наших роти увірвалися в рейхстаг! – доповів один – Час – чотирнадцять двадцять п'ять.

– У чотирнадцять двадцять п'ять рота Сьянова увірвалася в головний вхід рейхстагу! – доповів інший.

На колоні, праворуч від входу, я побачив червоне полотнище. А незабаром про це доповів і Зінченко».

Як бачите, час прориву в Рейхстаг, вказаний командиром 150-ї дивізії значно відрізняється від свідчень багатьох інших учасників штурму.

«І знову, якщо давати відповідь на питання: «Хто ж був першим?»... Першими були в повному складі рота Петра Греченкова, група розвідзводу лейтенанта Сорокіна, і рота Іллі Сьянова.

Рота Сьянова, очистивши вестибюль, захопила три або чотири кімнати зліва від входу. В одній з них влаштував КП батальйону увійшовший у рейхстаг разом з ротою Кузьма Гусев. (Неустроєв барвисто описує як фігура Гусева, що біжить до Рейхстагу, швидко розтанула у вечірніх сутінках, а у Шатілова Гусев опинився в Рейхстазі вдень – А. П.).

Греченкову ж і розвідникам Сорокіна, які перебували в правому крилі, не залишалось нічого іншого, як пробиватися по коридору до центру будівлі».

Леон Литвак з роти Греченкова в своїх спогадах стверджує, що вони увірвалися через центральний вхід і відразу повернули праворуч, в південне крило будівлі. Подолавши весь довгий і широкий коридор, група Сорокіна, за підтримки взводу Литвака, піднялася нагору широкими сходами, після чого вийшла на дах.

«Обом групам довелося вести жорстокий бій, в якому були пущені в хід і автомати, і кулемети, і гранати, і фаустпатрони. То тут, то там виникали рукопашні сутички. У такій складній, воістину драматичній ситуації розвідники зуміли встановити на будівлі рейхстагу червоний прапор».

В. М. Шатілов, таким чином, дуже обережно, щоб не вступити в конфлікт з офіційною версією встановлення прапора над Рейхстагом, повідомляє нам, що першими червоний прапор все-таки підняли розвідники Сорокіна. Маршал Г. К. Жуков, до речі, дотримувався тієї ж думки. Час встановлення першого прапора приблизно 14.25 тридцятого квітня.

«17 годин 50 хвилин. Знову надзвичайної сили гуркіт потряс все навколо. Це заговорили сто з гаком гарматних стволів дивізії і корпусу. Вогонь прямого наведення молотив по цілілیم батареям перед рейхстагом, по ворожих позиціях на флангах. Кількома залпами «катюш» були накриті в районі Бранденбурзьких воріт ворожі танки і самохідки».

Які танки? Які самохідки? Закінчувався передостанній день боїв за Берлін. До початку штурму міста у німців було всього лише 50–60 танків і САУ (Вікіпедія). Командир взводу Литвак пише в своїх спогадах про останню невелику самохідку, яку підбили відразу ж, як тільки вона висунулася. А «вцілілі батареї» – це лише п'ять з восьми 88-мм зенітних гармат, встановлених на відкритій місцевості для боротьби з танками.

«Після десятихвилинної артпідготовки піхота кинулася до головного входу рейхстагу. Неустроєв – він до цього часу був вже на Кёнігплацє близько каналу – повів на штурм весь вцілілий склад батальйону (Неустроєв стверджує, що він в цей час знаходився на своєму СП в «будинку Гімmlера»).

Як тільки Неустроєв увійшов в рейхстаг, між ним і СП полку відразу було встановлено телефонний зв'язок. Хвилини через тридцять після того, як основні сили дивізії пройшли через головний вхід, у мене відбулася телефонна розмова з Зінченком.

– Вам треба негайно перенести свій спостережний пункт в рейхстаг, – сказав я йому. – Організуйте управління підрозділами звідти. Прапор перенесіть на купол. Тільки зробіть все, щоб його зберегти».

Щодо перенесення прапора на купол – це вже нашарування пізніших часів. Ідея перенесення прапора з кінної фігури на купол народилася тільки 2 травня. Нижче по тексту ви побачите, як Василь Митрофанович, описуючи «подвиг» прапорonosців, суперечить сам собі:

«Тим часом Михайло Єгоров і Мелітон Кантарія під прикриттям невеликої групи Береста почали підніматися вгору.

Ось і дах. Вони пройшли по ньому до величезного вершника. Під ними лежали закутані в димні сутінки будинки. Навкруги спалахувало та вибухало. По покрівлі постукува-

ли осколки. Де прикріпити прапор? Близько статуї? Ні, не годиться. Адже було сказано – на купол. Сходи, що ведуть на нього, хиталися – вони були перебиті в декількох місцях.

Тоді бійці полізли по ребрах каркасу, які оголилися з-під розбитого скла. Пересуватися було важко і страшно. Дерлися повільно, один за одним, мертвою хваткою чіпляючись за залізо. Нарешті досягли верхнього майданчика. Прикрутили ременем до металевої перекладини Прапор – і тим же шляхом вниз. Подорож назад була ще важчою і зайняли більше часу.

Коли Єгоров і Кантарія постали перед Неустроєвим, на годиннику було за десять одинадцята вечора. А через п'ять хвилин Зінченко урочисто доповів мені по телефону:

– Товаришу генерале, Прапор Військової ради закріплено на куполі рейхстагу о двадцять першій годині п'ятдесят хвилин за московським часом!»

За словами Неустроєва Єгоров і Кантарія з'явилися в Рейхстазі з прапором після 24.00. Тобто о 2.00 за московським часом. Плеходанов, Булатов і Мінін стверджують, що появу цих двох прапороносців з прапором було зафіксовано між третьою і четвертою годинами ранку. Офіційно вважається, що прапор Військової ради було встановлено на кінній скульптурі лицаря (герольда) о 1.00 за берлінським часом. 21.50 за московським часом відповідає 19.50 за берлінським. В цей час в Берліні сонце ще не зайшло і було добре видно. Час встановлення «прапора Перемоги» вказаний генералом Шатіловим відрізняється від всіх інших свідчень.

«ГЕРОЇ ШТУРМУ РЕЙХСТАГУ».

СПОГАДИ КОМАНДИРА 756 ПОЛКУ,

ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, Ф. М. ЗІНЧЕНКА

Книга вийшла в світ 1983-го року. (Літературний запис Н. М. Ільяша). Спогади про штурм Рейхстагу написані з по-

зиції полководця, а не просто очевидця або учасника. Федір Матвійович розповідає про диспозицію свого полку, дивізії і сусідніх підрозділів, які брали участь у Берлінській операції. В мемуарах наводяться плани наступу для батальйонів і рот. Зокрема, описується підготовка і хід битви, як її планував і бачив командир полку. У цьому в першу чергу і полягає історична цінність цих спогадів.

З іншого боку, Ф. М. Зінченко в своїх мемуарах твердо дотримується лінії виробленої ГоловПУРом в частині опису встановлення «прапора Перемоги». Чітке дотримання лінії партії відрізняло Федора Матвійовича завжди. Наприклад, на листопадовій нараді 1961 року в Інституті марксизму-ленінізму, коли інші учасники прямо звинуватили його в навмисній дезінформації, Федір Матвійович, нітрохи не зніяковівши, продовжував «гнути» лінію партії.

«Нарешті зовсім розвиднілося. При світлі дня ми могли тепер детально розглянути рейхстаг і підступити до нього. Він був, здавалося, зовсім поруч. Біля парадного входу – масивні колони. Зверху – величезний каркас купола. Вікна в рейхстазі закладені цеглою. У них залишені лише невеликі отвори, що служили гітлерівцям амбразурами.

...увійшов підполковник Іван Юхимович Єфімов і вніс Прапор Військової ради армії, вручений нам 26 квітня. Прапор розчохлали і розгорнули так, щоб його могли бачити всі, хто знаходився на КП». (А це вже серйозний прокол «товаришів» відповідальних за «правильність» написання мемуарів. За поширеною легендою «прапор Перемоги» був одним з дев'яти прапорів, призначених дивізіям 3-ої ударної армії та вручених в ніч з 21 на 22 квітня, а тут Зінченко називає зовсім іншу дату, яка дивно збігається з часом переводу Єгорова та Кантарії в розвідроту – А. П.).

«Ніхто тоді, природно, не думав, що цей прапор увійде в історію Великої Вітчизняної війни як Прапор Перемоги, але всі розуміли, що цей прапор незвичайний.

... Час наближався до 10-ї. Я розпорядився: офіцеру розвідки полку капітану В. І. Кондрашову взяти двох кращих розвідників і прибути з ними на КП. Тут їм буде вручено Прапор Військової ради армії для встановлення його на куполі рейхстагу. (Два «кращих» розвідника служили у розвідроті вже цілих чотири дні і в розвідку сходили так і не встигли - війна скінчилася – А. П.).

...Я покликав Єгоров і Кантарію до себе ближче, підвів до вікна:

– Ось перед вами рейхстаг, вдивіться в нього гарненько.

Купол бачите?

– Так точно, товаришу полковник.

– Ваше завдання – встановити на цьому куполі Прапор Військової ради армії».

30-го квітня ніхто, в тому числі і Зінченко, не сприймав купол як постамент для прапора. За свідченнями С. А. Неустроєва, коли той же Зінченко, у вестибюлі Рейхстагу відправляв у перші години 1 травня прапороносців на чолі з О. Берестом на дах Рейхстагу, про куполи мови не було. Йшлося лише про те, що повісити треба на якомусь видному місці.

«... О 17.50 знову здригається земля. Ураганний вогонь по рейхстагу, району Бранденбурзьких воріт, південній околиці Тиргартена.

На СП полку всі невідривно стежать за кожним кроком атакуючих.

– Наші в рейхстазі! – вигукує хтось із присутніх.

Ось в рейхстазі вже в повному складі взвод молодшого лейтенанта Лебедєва, через хвилину – і вся 1-а рота.

Чую радісний, схвильований голос Івана Юхимовича:

– Федір Матвійович, дивіться, дивіться! Наш прапор пішов до рейхстагу.

У бінокль добре видно, як Кондрашов з групою розвідників, де Єгоров і Кантарія з прапором, біжать до рейхстагу».

А ось це вже явна дезінформація, яка, втім, чудово вкладається в офіційну ГоловПУРівську версію «встановлення прапора Перемоги». Так і чергуються унікальні свідчення очевидця і видумки геройського «подвигу» прапороносців Єгорова та Кантарії.

«..Після 21-ї години на СП полку прийшов ад'ютант командира нашого корпусу майор М. М. Бондар.

– Прибув за завданням командира корпусу і начальника політвідділу, – представився він. – Вони цікавляться, де Прапор Військової ради армії і чи скоро він буде піднятий».

Бондар в своїх спогадах не згадує про відвідини Зінченка, а описує як його група, що штурмувала Рейхстаг в рядах батальйону Самсонова (з іншим полком, іншої дивізії), пробилася на дах і поставила один зі штурмових прапорів 79 корпусу на скульптурній групі «Німеччина», на півтори-дві години пізніше групи Макова.

«Я попросив передати комкору, що 1-а рота вже пробиває дорогу до купола рейхстагу і, як тільки прорветься туди, прапор буде встановлено.

Незабаром підійшов також командир батареї управління командувача артилерією корпусу капітан В. М. Маков. (Зінченко посилено «топить» конкурентів, Макова та Бондара, чії групи випередили у встановленні своїх прапорів Перемоги Береста з Єгоровим і Кантарією – А. П.).

Найголовнішим завданням в той вечір було пробитися до купола рейхстагу. Просто не мислилося закінчити день, не встановивши знамено, не зробивши того, про що стільки мріялося, чим тільки й жили всі ці дні.

День догорав. Швидко темніло. Було ясно, що ні за вечір, ні протягом ночі рейхстаг повністю від супротивника не очистити, але прапор, прапор має бути встановлено за будь-яку ціну!..

...Швидко відшукали сходи, по яких Єгоров і Кантарія в супроводі розвідників вибралися на дах. Час уже перева-

лив за 22 години, сонце зайшло за обрій, але було ще досить видно».

Федір Матвійович, мабуть, назвав час московський, який на дві години відрізняється від берлінського. 30 квітня сонце на широті Берліна сідає приблизно о 20.30. Так що після 10 години вечора за місцевим часом в Берліні вже була ніч.

«Як тільки розвідники з розгорнутим прапором з'явилися на даху, їх відразу ж помітили гітлерівці з району Бранденбурзьких воріт і з будівель на схід від рейхстагу. Вони відкрили такий сильний вогонь, що не можна було ні кроку ступити. Дорогоцінні хвилини бігли, а виходу, здавалося, не було.

Швидко темніло. Про те, щоб поставити (??? – А. П.) сходи і піднятися ними на купол під градом куль і осколків, годі було й думати. Однак прапор має бути встановлено, і до того ж на видному місці!

І тут, оглядаючи фронтон, Кантарія звернув увагу на скульптурну групу.

– Давай, Михайле, встановимо туди, – запропонував він Єгорову.

Місце дійсно було відповідне, відкрите звідусіль, і пробратися до нього хоча і непросто, але можна. Так і зробили».

Скульптурна група була добре видна з Кьонігсплац, але її зовсім не було видно ні з району Бранденбурзьких воріт, ні з будівель на схід від Рейхстагу. Однак Єгоров і Кантарія, під керівництвом Береста і за допомогою дюжини розвідників, прив'язали прапор до кінної статуї герольда, що стояла з протилежного боку Рейхстагу, але не до скульптурної групи.

«У нічному берлінському небі, густо настояному на пороховому димі, весняний вітер повільно розгорнув і заколихав червоне полотнище Прапора Перемоги.

Лейтенант Берест негайно доповів, що наказ про під-

няття прапора виконаний. Я розцілював героїв, сердечно подякував і тут же доповів комдиву. Генерала глибоко схвилювала радісна звістка.

– *Передайте мої вітання і вдячність учасникам встановлення Прапора і негайно представте усіх, хто відзначилися при цьому, до нагородження орденами».*

За встановлення «прапора Перемоги» всіх причетних та непричетних нагородили орденами в травні 1945-го. Єгоров, Кантарія, Сьянов, Щербина, Давидов отримали ордени Червоного прапора. Берест отримав орден Вітчизняної війни 1-го ступеня, що на багато сходинок нижче ордена Червоного прапора. Звання Героїв Радянського Союзу стали давати вже в 1946 році, до першої річниці Перемоги. Спочатку нагородження зірочками героїв за встановлення прапора не передбачалося.

«... В кінці розмови комдив запитав: – На місці прапор?

– Так точно, товаришу генерал, – відповів я. Його охороняють полкові розвідники, за охорону відповідає офіцер розвідки полку капітан Кондрашов».

Охороняли цей прапор чи ні – сьогодні сказати складно. Федір Матвійович так багато описав подій, яких насправді не було, що і в цьому випадку виникають значні сумніви. С. Неустроєв пише, що відразу після встановлення прапора, Ф. Зінченко пішов на свій СП в «будинок Гімлера» і забрав із собою Єгорова і Кантарію. Разом з ними пішов і капітан Кондрашов. Ф. М. Зінченко тепер відповідав за їхнє життя головою. Елопея з «прапором Перемоги» і «героями-прапороносцями» почала набирати оберті.

А. Д. ПЛЕХОДАНОВ. З САМВИДАВНИХ МЕМУАРІВ

Олексій Дмитрович Плеходанов, командир 674 стрілецького полку, одного з чотирьох полків, які штурмували Рейхстаг, написав дуже цікаві мемуари, які, на жаль, не були надруковані радянськими видавництвами. Шансів на

публікацію, чесно кажучи, майже не було, адже спогади Плеходанова не лише не відповідали офіційній радянській історіографії, а й певним чином її спростовували. Олексій Дмитрович написав велику статтю під назвою «Як відбулася афера століття» і розіслав до редакцій центральних газет. Звісно ж, стаття опублікована не була.

І тим не менш, він разом з іншими незгодними, підготував самвидавчий збірник, який пропонував читачам ознайомитися з альтернативною історією встановлення першого прапора над Рейхстагом. Сьогодні доступні окремі уривки тих спогадів:

«Через кілька хвилин відважна жменька солдатів з роти лейтенанта Греченкова і розвідників взводу Сорокіна досягла головного входу в рейхстаг і зникла в ньому. Решта були відрізані. Одні з них залягли на площі, інші – відійшли назад. Що було в цей час в рейхстазі, я не знав. Невідомою була і доля сміливців, які увірвалися в нього. І раптом я почув радісний крик мого зв'язкового:

– Товаришу підполковник! Подивіться на дах рейхстагу. Ось туди, де височить вершник!

Я підняв бінокль і побачив Червоний Прапор, а біля нього рухомі дві крихітні фігурки. Це було о 14 годині 25 хвилин. Як я дізнався пізніше, рухомими фігурками були сержант Правоторов і рядовий Булатов...

В цей час мені подзвонив командир дивізії В. Шатілов і запитав, яка обстановка. Я доповів: частина солдатів з батальйону Давидова і взводу полкової розвідки проникла в рейхстаг. Решта відійшли назад. Багато залягли на Королівській площі.

– Є зв'язок з тими, хто в рейхстазі? – запитав командир дивізії.

Ні, – відповів я. – Але турбуватися за них не варто. Вони вже проникли на дах і поставили там Червоний Прапор Перемоги.

– Який прапор? – здивувався генерал. – Адже він в штабі Зінченка.

– Прапор моїх розвідників. Саморобний. Вони його підготували перед штурмом.

Звичайно ж, саморобний прапор з німецької перини не надто підходив на роль національної святині, як це планувалося «мудрецькими» з ГоловПУРу. Крім того, героями-прапороносцями ставали в цьому випадку абсолютно неперевірені люди, можливо з «вадами» в біографії. Щоб стати «національним героєм» у СРСР зовсім необов'язково бути просто героєм. Можна було зовсім не бути героєм. Головне, потрібно було підходити за багатьма іншими критеріями, наприклад анкетними: соціальне походження, національність тощо. Тому шансів у Плеходанова, Сорокіна, Булатова, Береста і інших героїв і правдошукачів не було жодних.

М. П. МІНІН. «ВАЖКІ ДОРОГИ ДО ПЕРЕМОГИ»

*Фото 50.
Михайло Петрович Мінін.
Літо, 1945 р.*

Сержант групи В. М. Макова, Михайло Петрович Мінін, залишив для нащадків опис подій, що відбувалися під час штурму рейхстагу в книзі «Важкі дороги до Перемоги». Після війни Мінін закінчив військово-інженерну академію і до виходу на пенсію служив у ракетних військах стратегічного призначення. Він намагався донести свою солдатську правду і неодноразово стикався з партійно-бюрократичним апаратом, який не бажав нічого чути про реальні події та дійсних героїв штурму Рейхстагу.

У своїй книзі Михайло Петрович докладно описує «відрядження» зі своєї рідної 136-ої гарматної бригади в розпорядження штурмового загону, очолюваного В. М. Маковим, героїчним офіцером, чия військова доля могла б лягти в основу захоплюючого багатосерійного фільму.

30 квітня, з настанням темряви, піхотні батальйони і штурмові групи розвідників, зосереджені в «будинку Гімлера» (674 і 756 полки і група Макова) і в будівлі Швейцарського посольства (380 і 525 полки і група Бондара), приготувалися, після закінчення півгодинної артпідготовки, до стрімкого кидка на Рейхстаг. До цього часу в групі Макова залишилося трохи більше десятка бійців. Подальші події краще за всіх може описати сам Михайло Петрович:

«За наказом В. М. Макова хвилин за п'ять до закінчення артпідготовки (21.55 – А. П.) О. Бобров, Г. Загітов, О. Лісіменко і я, маючи за пазухою два червоних прапора (М. Мініну, крім прапора 79-го корпусу, був ще довірений прапор 136-ої гарматної бригади – А. П.), вискочили з кутового віконного отвору і кинулися до каналу. Загітов прекрасно орієнтувався на місцевості в будь-який час доби. Він безпомилково привів нас у темряві до заздалегідь розвіданого місця переправи». (На жаль, Мінін нічого не пише про інших членів групи Макова, котрі рвонули разом з ними до Рейхстагу. Він про них просто нічого не знає. Члени збірної групи Макова були разом близько 3-х днів і потім більше ніколи не зустрічалися – А. П.)

Вказуючи реальний час початку третього штурму Рейхстагу М. П. Мінін спростовує мемуари Шатілова, Зінченка і Неустроєва, які дотримувалися офіційно «узгодженого» часу 18.00. На жаль, у Мініна є в мемуарах і не зовсім зрозумілі моменти.

Мінін пише, що близько 24.00 в Рейхстаг увійшли бійці батальйону Самсонова і з ними група Бондара. Тоді він вирішив показати ад'ютантові командувача корпусом по-

ставлений на скульптурі прапор (малоймовірно, що Мінін міг знати ад'ютанта командуючого особисто). Вчотирьох, Бондар взяв з собою ще двох бійців, вони подолали все той же шлях на дах Рейхстагу. Розвідники Бондара закрипили другий прапор 79-го корпусу на крупі бронзового коня.

Батальйон Самсонова пішов на штурм Рейхстагу не пізніше батальйонів Давидова і Неустроєва, тобто о 22.00. Мінін разом з іншими розвідниками біжить через Королівську площу, підіймається на дах, чіпляє прапор в корону «велетки» і охороняє цей прапор десь до 23.30. Навряд чи він мав можливість стежити за діями батальйону Самсонова. І взагалі, було дуже темно, через що бій в Рейхстазі припинився.

Швидше за все, сталося дещо інше. Група Бондара увійшла до Рейхстагу з батальйоном Самсонова. У вестибюлі або в залі засідань Бондар зустрів Макова і той йому повідомив про підняття свого прапора. Маков, щоб виручити товариша, доручив першому, хто підвернувся під руку – бійцеві своєї групи, провести ад'ютанта командуючого корпусом на дах. Цим, «першим» виявився сержант Мінін.

Мінін заперечує факт встановлення прапора розвідниками взводу С. Сорокіна о 14.25 тридцятого квітня. Прапор розвідників 674-го полку висів близько двох годин, поки його не зняли німці. Михайло Петрович цей прапор на скульптурі не бачив. У його групи вистачало своїх справ і не було часу розглядати Рейхстаг.

СПОГАДИ МАЙОРА М. М. БОНДАРА

Свої спогади, у вигляді великої статті, залишив майор Михайло Михайлович Бондар. Тут ми бачимо значні розбіжності зі спогадами М. П. Мініна.

«...Другий день (30 квітня – А. П.) ведуться бої в кварталах, безпосередньо прилеглих до рейхстагу. Частини полковника Ф. М. Зінченка і підполковника О. Д. Плеходанова

вже очистили «будинок Гімлера» і ведуть бій за Королівську площу. Воїни цих частин, вирвавшись вперед, залягли перед ровом. Тут же, притиснуті до землі вогнем противника, лежать добровольці групи В. М. Макова. Лівише, трохи попереду будівлі швейцарського посольства, серед руїн, в бойовому порядку залягли бійці полку майора В. Д. Шаталіна з 171-ї стрілецької дивізії, готові в будь-яку хвилину перейти в атаку. Поруч з ними і наша група».

«Будинок Гімлера» і швейцарське посольство розташовувалися через дорогу одне від одного. Їх розділяла вулиця Мольтке. Цією вулицею і проходила лінія розмежування між двома дивізіями 171 і 150. У смузі наступу 150-ї дивізії солдатам довелося форсувати заповнений водою глибокий рів, що залишився від незавершеного будівництва лінії метро. А в смузі наступу 171-ї дивізії воїни наступали б обходячи зліва «озеро», яке утворилося на місці глибокого будівельного котловану. Однак в обстановці, що склалася, командир 380 полку, Шаталін, прийняв рішення обходити «озеро» праворуч.

Біжимо до рейхстагу... Будівля висвітлюється вогнем пожарниц. (Пожежі почалися 1-го травня, ближче до полудня, за версією Неустроева. І десь після 1.00 2-го травня, за версією Литвака – А. П.). По сходах, повз статуї Бісмарка (у вестибюлі перебувала статуя Вільгельма I – А. П.), спрямовуємося на другий поверх, Докін, Казанцев, Лядов шукають вихід на верхні поверхи будівлі. Перескакуючи відразу через дві-три сходинок, вириваємося наверх. Ще кілька витків - і нашому погляду відкривається купол рейхстагу... Вийшовши нагору, Казанцев, Докін, Кагикін і Стенніков пробралися до скульптури «Княгині Рундот» (мається на увазі скульптурна група «Німеччина» – А. П.), відшукали в крупі коня діру, стали закріпляти наш Червоний прапор. Тут же поруч Бобров, Лісіменко і Мінін з групи Макова ставлять свій Червоний Прапор.

Поки ми встановлювали прапори, Володимир Маков доповідав командирі корпусу генералу С. Н. Перевьорткіну про підняття прапорів над рейхстагом.

Першотравневе свято ми зустрічали в рейхстазі, ведучи запеклі бої. (О 5 ранку 1 травня Перевьорткін відкликав обидві свої розвідувальні групи в штаб корпусу – А. П.).

СПОГАДИ КОМАНДИРА ВЗВОДУ ЛЕОНА ЛИТВАКА

Леонід Петрович Литвак родом з села Диканька Полтавської області, оспіваного Миколою Гоголем. У 1945 році молодший лейтенант, командир взводу в роті Греченкова, батальйон Давидова. Його взвод одним із перших увірвався в Рейхстаг під час другого штурму, що почався о 13.30. Розповідь Литвака про бої в Рейхстазі значно відрізняється від опису наведеного в мемуарах Неустроева і Шатілова.

«...прийшов командир роти лейтенант Греченков. – Я від комбата. Батальйон штурмуватиме рейхстаг. Наша рота теж, – з невіддробною радістю сказав він. – Розумієш?

...По-пластунськи дісталися до найближчих воронки. Просування майже немає. Лише одинаки кидаються вперед в воронки від снарядів.

...Перша атака не вдалася. Стало ясно, що так просто рейхстаг не взяти. Обпалений снарядами і добре поскубаний, він стоїть міцно.

По будівлі знову вдарила артилерія. Рейхстаг заволокло димом і кам'яним пилом. Після артпідготовки знову піднялися в атаку. Дружно, без перебіжок. Очевидно, міцно потрясли там гітлерівців. Відстань до рейхстагу проскочили стрімко. Окремі осередки опору виявилися не в силах зупинити нас.

...пройшла наша ніч в рейхстазі. Настав день першого травня, а ми навіть забули, що він святковий.

Трохи освоївшись в залі, розмістив відділення на відведених їм ділянках. Вивчивши «свою» територію, вони легше

орієнтувалися, звідки з'являються гітлерівці, а значить, і своєчасно приймали відповідні дії. Солдати дуже втомилися.

... Час переважив за полудень. У найсильнішому збудженні підбіг до мене солдат Дем'ян Добріаньський:

– Товаришу молодший лейтенант! До рейхстагу через парк йде німецький танк!

Біля вікон, які виходять в бік Тіргартен-парку, зібралася чи не половина взводу. Я глянув в бійницю і побачив, що рухається не танк, а самоходка «фердинанд». Рушниця ПТР була встановлена в бійницю поруч з ручним кулеметом, проти повзучої самохідки. Автоматники приготувалися до бою біля бійниць інших вікон... «фердинанд» підійшов на достить близьку дистанцію.

Вичікувати, коли самохідка підійде ще ближче, часу не було. Можна просто упустити фатальний для себе момент. Потрібно випередити її. І я наказав відкрити вогонь. Зверху самохідка відкрита, (раз самохідка відкрита зверху, то значить це була «Мардер» або «Хуммель», але не «Фердинанд» – А. П.), туди і вдарили з усіх наших вогневих засобів. «Фердинанд» різко зупинився, і зі стовбура його гармати вилетів снаряд. Тільки, по всьому видно, наш вогонь завадив його екіпажу точно навести гармату. «Фердинанд» дав задній хід, не зробивши більше жодного пострілу. Тільки схватися самохідці не довелося: майже поспіль два снаряди вп'ялися в її лівий бік, і самохідка спалахнула, густо зачадівши димом. Ми полегшено зітхнули. Це означало, що підступи до рейхстагу з боку Тіргартен-парку надійно перекриті.

Настала ніч (з 1 на 2 травня – А. П.). О пів на дванадцятю вона піднесла нам новий сюрприз... на підлозі стали рватися гранати. При спалаху хтось розгледів, що їх викидають з отворів. Майже одночасно з цим була зроблена спроба увірватися в зал з боку сходового маршу. Але не спасували наші кулеметники.

Години через півтори – ще сюрприз. З отвору в стелі вилетіла вогненна куля. Впавши на підлогу, вона з кожною секундою все сильніше розгоралася, від неї розліталися сліпучо-білі іскри. Я обімлів: гітлерівці через вентиляційний люк вкинули в зал термітну кулю! Нас вирішили випалити вогнем!... від вогнених бризок вже почали горіти меблі, підлога. Догори поповз вогонь, і язики полум'я стали пожирати буквально все.

Полум'я стало поширюватися і взлиб, і вишир. Вогонь ніби сміявся нам в очі і знущався над нашим безсиллям.

Велика частина взводу гасила все, що горіло: меблі, підлогу. Але засобів гасіння не було ніяких, просто хапали предмет, що горів і збивали полум'я. Багато хто обпалили гімнастерки, залишилися без пілотов, деякі воїни отримали опіки. Боротися з вогнем години півтори. Але пожежа взяла верх над нами. Зал палав тепер настільки сильно, що довелося почати евакуацію воїнів. Стояли на східцях, на майданчику і нижче, в вестибюлі.

Раптом полум'я вирвалося із залу в нашу сторону величезним язиком. «У-у-ух!». Застогнало воно, кинувшись на нас, ніби в атаку. Загорілися вхідні двері і фарба стіни. Всіх нас як мітлою змело вниз. Видовище неймовірно страшне: ніби з десятків вогнеметів палять впритул полум'я до полум'я.

А у вестибюлі лежать поранені. Один з них, не в силах підвестися і розуміючи серйозність обстановки, вигукнув: «Братці! Допоможіть!» Воїни, без натяку на розпорядження командирів, почали дружно відносити їх в безпечне місце, допомагаючи медикам.

Я послав у штаб полку зв'язкового з повідомленням про становище, в якому опинився взвод. Він приніс розпорядження залишити рейхстаг і зайняти оборону зліва від нього в наваленій гряді каміння уздовж тимчасової залізничної вузькоколійки. Нам ставилося завдання: відбивати можливі

атаки гітлерівців через річку Шпрее, через міст, звідки вже була зроблена така спроба.

Так я і вчинив. З того моменту ні я, ніхто з нас більше в рейхстазі не були. Навіть своїх підписів і написів на ньому не залишили. Віддаляючись від рейхстагу, я озирнувся. Його черево світилося ще не згаслим полум'ям через проломи і бійниці вікон. На тлі темної ночі здавалося, ніби якась міфічна істота з великою кількістю голів визвірилася розкритими, палаючими пащами і намагається, навіть здихаючи, все і вся спопелити. Але сила колишньої його «величі» вичерпалася, а переможці вже готові вкласти меч в піхви».

У своїх спогадах Леонід Петрович нічого не говорить про прапори. У кожному разі, бійці його взводу не мали ніяких прапорів і прапорців. Батальйон Давидова закінчив важкі бої за «будинок Гімлера» в ніч з 29 на 30 квітня. Солдати хотіли їсти і пити, але сівши на підлогу вони відразу ж засинали. А вранці пішли на штурм Рейхстагу в першій хвилі. Взвод Литвака увірвався в Рейхстаг одним з перших вдень 30 квітня і був виведений з нього 2 травня близько 3 години ранку. Загалом цей взвод з батальйону Давидова бився за Рейхстаг близько 40 годин.

Для порівняння, розвідникам Сорокіна, які мали завдання не втягуючись у бій поставити прапор, довелося боротися в Рейхстазі близько 14 годин. Група Макова встановила прапор і перебувала в Рейхстазі трохи менше семи годин, не беручи участі в серйозних боях. Розвідники обох груп (хоча і не всі) отримали ордени Червоного Прапора. Єгоров і Кантарія в штурмі Рейхстагу участі не брали, з «групою підтримки» повісили прапор на світанку 1 травня. Пробувши в Рейхстазі близько півтори години, вони, врешті-решт, отримали найвищу нагороду країни Рад і потрапили в підручники історії. Бійці взводу Литвака були нагороджені медалями «За перемогу над Німеччиною». Цією медаллю нагороджували

всіх. Хто більше всіх зробив – той менше всіх отримав.

Л. Литвак ні словом не обмовився про розвідвзвод Сорокіна, який пройшов через захоплення його взводом великий зал на першому поверсі й пішов далі ставити свій прапор. А ось деякі з розвідників згадують бійців Литвака з великою прихильністю. Спустившись з даху Рейхстагу, розвідвзвод Сорокіна до пізнього вечора знаходився в цьому залі і допомагав відбивати атаки німців.

РАХІМЖАН КОШКАРБАЄВ. «ШТУРМ. ДЕНЬ 1410»

Командир взводу 1-го батальйону 674-го полку написав дві книги спогадів: «Прапор Перемоги» і «Штурм. День 1410». Разом з розвідниками Сорокіна він о 14.25 30 квітня брав участь у встановленні червоного прапора над Рейхстагом. Однак Кошкарбаєв у своїх мемуарах дотримувався позиції зайнятої командиром 150-ї дивізії генералом Шатіловим. Зокрема, він заперечує внесок 171-ї дивізії у взятті Рейхстагу. І, найголовніше, Кошкарбаєв, піддавшись шаленому тиску, дав неправдиву картину встановлення прапора Григорієм Булатовим, якого він підсадив, щоб той міг прив'язати прапор до шиї величезного коня.

Складається враження, що коли Р. Кошкарбаєв зрозумів, що правду йому сказати не дадуть, він повністю довірив написання своїх книг приставленим літераторам, не дуже вдаючись у зміст. Звідси і з'явилися в «спогадах» очевидні дурниці і відверта неправда, які бойовий офіцер написати не міг. Наприклад, на сторінці 163 від імені Кошкарбаєва дано опис приїзду замполіта полку на машині до входу в Рейхстаг під час бою:

«А ще через годину до головного виходу під'їхав у «пікапі» майор Субботін. Він спокійно вийшов з машини і підійшов до парадних сходів. Трохи постоявши, майор гучно оголосив:

– Товариші, Червоний Прапор майорить над рейхстагом, виходьте шикуватися.

Ми всі, що стежили за майором, з подивом дивилися на нього. Здавалося, пройде секунда-друга, і він впаде, убитий кулею. Він продовжував стояти. Нам не вірилося, що можна ось так безбоязно вийти. Майор ще раз збуджено вигукнув:

«Товариші, Перемога! Я вас вітаю з Перемогою!»

Замполіт 674-го полку майор Є. Субботін, що відправився разом із взводом Сорокіна ставити прапор над Рейхстагом, був поранений в голову, встигнувши пробігти не більше двадцяти кроків. Це сталося приблизно о пів на другу. До речі, генерал Шатілов в своїх мемуарах теж енергійно віддає розпорядження по телефону майору Субботіну, в той час як той давно вже лежав у санчастині. І що означає термін «парадні сходи»? Де автор написаного виловив такий перл? А приписувані Е. Субботіну, бойовому офіцерові, вчинки, властиві хіба що втікачам з психіатричних лікарень, взагалі ні в які ворота не лізуть.

Не будемо перераховувати всі «перли» літераторів-помічників, далеких від військової справи, вистачить і однієї дезінформації щодо прапора:

«Прибігши до себе у взвод, я попрощався з усіма хлопцями і поспішив назад на спостережний пункт командира батальйону. Тут вже перебували кілька бійців з розвідроти полку. Штурмовий прапор - шматок червоного тика, обгорнутий навколо планки, віддертої від віконної рами, в чохла з чорного світломаскувального паперу, – був вже підготовлений. Мені його вручив Васильченко. Ну, Рахім, до зустрічі в Рейхстазі!»

По-перше, прапор належав розвідникам взводу Сорокіна і ніякому Васильченку або Кошкарбаєву вони його віддавати не збиралися. Розвідники виготовили його власноруч із знайденого ними матраца. І звідки там узявся чохол? Для чого? Прапор було виготовлено близько години тому і він мав бути поставлений на Рейхстазі знову ж таки протягом найближчої години. Цей прапор вже був за

пазухою у Г. Булатова. Цікаво, самі автори написаного можуть пояснити, навіщо, на їхню думку, виявився необхідним чохол? Матеріал для прапора розвідники знайшли в «будинку Гімлера», прапор виготовили там таки. І потім перейшли в інше приміщення цього ж будинку, з вікна якого вони вистрибнули, коли закінчилася артпідготовка, і побігли до Рейхстагу. Потреба в чохлі точно така ж, як і в майорові Субботіні, зображеному авторами фактично божевільним, волаючим під кулями біля «парадних сходів» з якоїсь телячої радості.

Крім того, з чого це раптом Кошкарбаєв пише, про «шматок червоного тика, обгорнутий навколо планки». Звідки він міг бачити, як прикріплений прапор до планки, якщо саме полотнище знаходилося у Булатова за пазухою, а в руці був лише голий держак.

По-друге, тут маємо справу зі спробою показати Кошкарбаєва головною фігурою. Насправді командир полку доручив поставити прапор взводу Сорокіна, який складався з десяти бійців. А лейтенанта Кошкарбаєва включили до групи додатково, приставши на пропозицію комбата Давидова. І добровільно йти разом з групою вирішив замполіт полку майор Є. Субботін. Не дивно, що більшість розвідників згодом, через 20 років, не могли пригадати лейтенанта Кошкарбаєва і його участі у встановленні «їхнього» прапору.

КНИГА О. М. БЕССАРАБА «У ПРИЦІЛІ – ТАНКИ»

Цікаві спогади залишив О. М. Бессараб, який з дитинства мріяв стати письменником. Війна і доля привели О. Бессараба в ряди артилеристів. Під час боїв у Берліні Олександр Микитович командував окремим винищувально-протитанковим дивізіоном. Книга вийшла 1970-го року. Нижче наводяться уривки з глави «Останні залпи»:

«О 13.00 артилерія і частини гвардійських реактивних

мінометів повторили вогневий наліт по рейхстагу, Кроль-опері і прилеглих до них будівлях. О 13.30 піхотні підрозділи знову пішли на штурм рейхстагу.

Попереду злетіли зелені ракети – сигнал, що забороняє нам стріляти по вікнах і амбразурам напівпідвалу: там вже знаходилися наші. Гармати негайно перенесли вогонь по вікнах другого поверху, але ненадовго. Не відриваючи очей від окулярів стереотруби, я бачив стрільців, які окремими групами з червоними прапорами в руках по-пластунськи повзли з усіх боків до будівлі».

У напівпідвал, точніше його можна назвати цокольним поверхом або, по німецьки, Erdgeschoss, радянські війська потрапили тільки 2 травня, після капітуляції Берліна.

«Перед парадним під'їздом розсипався цілий сніп червоних ракет – сигнал припинення вогню для гармат прямого наведення. До широких сходів з усіх боків кинулися штурмуючі. На все життя запам'яталася картина: першим біля колон з'явився радянський офіцер. Він повернувся обличчям до солдатів, що бігли за ним, підняв руку з автоматом вгору і, надихаючи своїх людей, зник в будівлі рейхстагу.

Вибігши на сходову площадку, червоноармійці так само, як і їхній командир, салютували автоматами, потім один за одним зникали в проломі дверей. Ще група. І ще... Ура! Наші в рейхстазі!»

Бойовий офіцер, безпосередній учасник штурму рейхстагу, засвідчив, що не менше сотні радянських солдатів увірвалися до колишнього приміщення німецького парламенту під час другого штурму, що почався о 13.30. Таким чином, 30 квітня о 14.25, через годину після початку другого штурму, на Рейхстазі були встановлені два прапори – взводу розвідки С. Сорокіна і батальйону К. Самсонова.

Куди ж поділися ці бійці перед третім штурмом, який розпочався о 22.00? У спогадах Сорокіна йдеться про те,

що о четвертій годині ранку 1 травня вони повернулися в розташування полку. А до цього взвод Л. Литвака і група С. Сорокіна захищали великий зал на першому поверсі. Приблизно 80 метрів завдовжки і 25 метрів завширшки. Гарнізон Рейхстагу, за оцінкою С. Неустроева, був невеликим – не більшим за його батальйон.

Дуже показовим є надзвичайна увага, приділена керівними штабами до інформації О. Бессараба.

«І ось рейхстаг впав. Взято останній оплот (взагалі-то не останній, і вже зовсім не оплот – А. П.) гітлерівського рейху. Але фашисти ще огризались всередині будівлі. Та й навколо нього тривав бій. В районі Бранденбурзьких воріт на наших очах все ще злітали і приземлялися ворожі літаки. Точилася запекла стрілянина з гармат прямого наведення, танків і самохідних гармат по зенітках фашистів, розкиданих по всьому парку і на Королівській площі. Слід зауважити, що зенітники ворога, будучи в дуже невигідних умовах, відстрілювалися люто і сильно заважали просуванню радянської піхоти і танків.

Рано-вранці 1 травня 598-й і 597-й стрілецькі полки, вийшовши на Цельтен-алею і розвиваючи успіх в південному напрямку, повністю оточили Кроль-оперу і рушили на її штурм. Над рейхстагом, на самій вершині його купола майорів червоний стяг нашої Батьківщини, а навколо нього червоніло ще кілька маленьких прапорців».

А тут Олександр Микитович був уже просто змушений радянською цензурою «згадати» про червоний прапор, який нібито майорів на куполі Рейхстагу 1 травня.

МЕМУАРИ ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ І. Ф. КЛОЧКОВА «МИ ШТУРМУВАЛИ РЕЙХСТАГ»

У 1986 році вийшли спогади Івана Фроловича Клочкова, генерал-майора у відставці, який під час штурму Рейхстагу командував вогневим взводом. Гармати його взводу

вели вогонь безпосередньо по рейхстагу. Його спогади, безперечно, є цінним свідченням очевидця. На жаль, багато місця в деяких главах займає переказ подій, в яких Іван Фролович особисто участі не брав. Цінність такої інформації є дуже сумнівною. Далі йдуть уривки з двох глав книги: «Штурм» та «Червоний прапор над рейхстагом».

«До рейхстагу – 350 метрів. Здається – рукою подати. Варто тільки перебігти Кьонігплац. Судячи по мапі, площа оперезана кільцем зелених насаджень і сама цілком покрита ними. Весь простір від «будинку Гімлера» до рейхстагу заштриховано зеленим кольором. Але це – на мапі, виконаній в мирний час, коли тут безтурботно розгулювали жителі столиці. Тепер же на площі не залишилося не тільки жодного дерева, але навіть клаптика трави. Нічого, крім обвугленої, спотвореної землі. Цей задимлений вогняний простір належало подолати нашим воїнам. І ми, артилеристи, повинні були зробити все, що тільки в наших силах, щоб полегшити їм цей вирішальний кидок...

...Наступний кидок повинен стати останнім. Для його підтримки командир дивізії генерал-майор В. М. Шатілов наказує провести о 17 годині 50 хвилин короткий десятихвилинний артилерійський наліт. Гул гармат знову трясє землю. Райони обстрілу все ті ж: рейхстаг, Бранденбурзькі ворота, південна околиця Тіргартена.

Артилерійський наліт був настільки потужним, що гітлерівці, не витримавши ураганного вогню, залишили траншеї перед рейхстагом і в паніці сховалися в будівлі. Не гаючи часу, аби дати фашистам схаменутися, бійці перебіжками кинулися до найближчої траншеї. Ще ривок – і стрілецька рота старшини І. Сьянова досягла парадного входу в рейхстаг.

На допомогу сміливцям, які штурмують рейхстаг, поспішали все нові підрозділи. З вогневих позицій нашої батареї було видно, як зліва і справа будівлю обходили ба-

тальйони капітана І. Кліменкова і майора Я. Логвиненка. Батальйони капітанів С. Неустроєва і В. Давидова билися в рейхстазі вже в повному складі. Будівля зачервоніла червоними прапорами, встановленими молодшим сержантом П. Щербиною, лейтенантом Р. Кошкарбаєвим, рядовими Г. Булатовим, І. Пригуновим, Н. Биком».

З попередніх трьох абзаців, видно, що Іван Фролович дотримується всіх вимог цензури і повністю підтримує позицію В. М. Шатілова. Насправді, справа будівлю ніхто не обходив, бо це було, як написав у своїх мемуарах Ф. М. Зінченко, смерті подібно. Зліва, тобто через північний вхід, який перебував у смузі наступу 380-го полку, Рейхстаг ніхто не штурмував, тому що командир полку направив батальйон Самсонова, про дії якого в мемуарах не згадується, на парадний вхід. Тобто І. Клочков погоджується з Шатіловим в тому, що в штурмі брала участь тільки 150-а дивізія. Також в книзі згадано час третього штурму – 18.00. Що не відповідає дійсності, але на той момент офіційно вважалося саме так.

«Все частіше і частіше поглядали ми наверх, де височіє купол рейхстагу. Хотілося не пропустити моменту, коли над ним злетить наш Червоний прапор, овіяний димом боїв. (Попередні два речення з області фантазії, адже ще ніхто на світі навіть і не здогадувався, що «прапор Перемоги» буде встановлено саме на куполі Рейхстагу. До того ж цікаво, димом яких боїв був овіяний прапор, виготовлений тільки за кілька днів до штурму Рейхстагу і який дбайливо зберігався в різних штабах? – А. П.). Але до настання цієї радісної хвилини було ще далеко.

До цього хочу лише додати, що 2 травня Прапор Перемоги, перенесений на той час вже на купол рейхстагу, було сфотографовано військовим кореспондентом «Правди» В. Тьоміним. На літаку знімок доставили в Москву. 3 травня він був опублікований в газеті «Правда», а потім обійшов весь світ».

А ось тут складно сказати, хто підставив генерала і підніс йому невірну інформацію. Прапор над вежею Рейхстагу, не на куполі(!), сфотографований В. Тьоміним, був прапором 23-ої гвардійської мотострілецької бригади. Прапор було встановлено в першій половині дня 2-го травня. Але це не офіційний «прапор Перемоги», сьогодні розтиражований в багатьох тисячах примірників. До того ж, в редакції вирішили з якихось причин збільшити розмір прапора і «підправили» фотографію. Тут явно сталася плутанина з іншим знімком В. Тьоміна, опублікованим тільки через кілька років і на якому домалювали прапор Перемоги над куполом.

СПОГАДИ В. С. УСТЮГОВА, ГОЛОВИ РАДИ ВЕТЕРАНІВ 150-ї ДИВІЗІЇ

У квітні 1945 року Василь Сергійович Устюгов був молодшим лейтенантом, командиром взводу 45-мм гармат, приданого роті П. А. Греченкова з батальйону Давидова 150-ї стрілецької дивізії. На час написання цієї книги він був генерал-лейтенантом (у відставці), головою Ради ветеранів 150-ї дивізії.

Спогади В. С. Устюгова містять велику кількість унікальної інформації. Подібних відомостей немає в мемуарах і спогадах інших учасників штурму Рейхстагу. На жаль, пам'ять з роками дещо підводить, і ветеран у деяких випадках вже не пам'ятає звідки він знає про ті чи інші деталі. Проте, спогади В. С. Устюгова заповнюють багато прогалин.

«Війська були сильно виснажені боями. Адже за наказом маршала Жукова наступ йшов вдень і вночі. І так два тижні, з 16 квітня. По суті справи, в кожному полку залишалося по одному батальйону неповного складу. Але тим не менш до вечора 29 квітня, з настанням сутінків, нам вдалося захопити плацдарм на іншому березі Шпрее.

...піхота (70–80 солдатів і офіцерів) вишикувалася у дворі «дома Гімлера». Отримували боєприпаси, команди ставили завдання, брали поповнення. Полки-то були – одна назва: в 756-му, в батальйоні капітана Неустровеєва було чоловік 35, в нашому 674-му підполковника Плеходанова було трохи більше – 75–80. В одному з батальйонів взагалі був тільки комбат майор Логвиненко і два солдата. В інших батальйонах було ненабагато краще. Але бойові завдання ставилися, і їх потрібно було виконувати.

До цього часу в шеренгах з'явилися червоні прапори. Солдати їх зробили самі з оббивки матраців і з наволочок, взятих з розбитих будинків. Але для нас це були Прапори Перемоги. Адже ми тоді не знали про прапор №5, який було вручено нашій дивізії для встановлення над Рейхстагом. Зараз йдуть розмови, що було багато прапорів. Насправді їх багато бути не могло, бо в атаку йшло небагато людей. Було три червоні прапори. Лейтенант Кашкарбаєв і рядовий Булатов з його взводу стояли в строю з червоним прапором. (Григорій Булатов входив у взвод лейтенанта Сорокіна – А. П.). Старший сержант Лисенко з взводу розвідки (командир – лейтенант Сорокін). І сержант П'ятницький. Це все були відчайдушної хоробрості люди. Як вони вижили на війні, досі дивуюся.

Артналіт тривав близько півгодини, бо Рейхстаг був сильно укріплений. Вибили снарядами закладені цеглою вікна, вибили дубові двері (дубові двері були зняті задовго до штурму, а в цегляну кладку, що перегородила вхід, були вставлені інші, звичайні – А. П.), о 13:30 за московським часом пішла піхота. Ми з досвіду знали, що після артпідготовки німцям потрібен певний час, щоб прийти в себе... Увірвалися в будівлю. Прапори з'явилися над Рейхстагом десь в 14:00–14:20. Бійці Сорокіна встановили прапор о 14:00. Кашкарбаєва – о 14:20. (Цікавий запис. Кошкарбаєв входив при штурмі Рейхстагу в групу Сорокіна і чіпляли

вони один прапор – А. П.). О 15:00 маршал Жуков послав телеграму Сталіну, що над Рейхстагом червоні прапори.

Але бій за Рейхстаг на цьому не закінчився, а, по суті справи, тільки почався. У Рейхстаг увірвалася тільки частина людей, перш за все розвідники. Це були дуже досвідчені бійці, наприклад, Лисенко, який воював всю війну. (Він за штурм Рейхстагу отримав звання Героя Радянського Союзу). Інші залишилися на площі, притиснуті вогнем німців. Вони увійшли в будівлю тільки з настанням сутінків. Коли стемніло, бій практично припинився. Ніч була темна, та ще й хмари на небі, супротивника не було видно ні нам, ні німцям.

Я до цього часу перебував у «будинку Гімлера», підтримуючи вогнем своєї гармати атаку піхоти (з двох гармат взводу у мене до кінця боїв залишилася тільки одна). З настанням темряви вирішив пробратися в Рейхстаг, щоб отримати завдання від командира роти, якому мої гармати було надано.

Приблизно в цей же час (22:00) дивізійні розвідники Єгоров і Кантарія проникли в будівлю Рейхстагу, піднялися на самий верх, на купол, і встановили там Прапор №5, який з того дня став Прапором Перемоги. З ними був третій – старший сержант Іванов. Він загинув в перестрілці, коли розвідники пробиралися до купола».

Згадка про старшого сержанта Іванова, що прикривав прапороносців і загиблого в перестрілці, є вражаючим прикладом як дійсність і кіно переплітаються у свідомості людей. Олексій Іванов був одним з головних героїв кінопопеї «Падіння Берліна», що вийшла в 1950-му році і отримала сталінську премію. Після смерті Сталіна фільм був знятий з прокату. В кіно Олексій Іванов (артист Борис Андрєєв), який прикривав Єгорова і Кантарію, залишився живий і навіть зустрів товариша Сталіна, який прилетів

до Берліна на літаку (!). А загинув інший боєць з групи прикриття – Костя Зайченко, якого грав Юрій Тимошенко (згодом більш відомий як естрадний артист Тарапунька).

Склад групи, яка встановила «прапор №5» порівняно добре відомий. Крім О. Береста, М. Єгорова і М. Кантарії в групу входив взвод автоматників, які прикривали прапороносців (з 19 осіб взводу відомі прізвища лише половини). Група пройшла на дах і повернулася назад без бою, тому що німці відійшли на цокольний поверх.

Але повернімося до спогадів Устюгова:

«А я знову рушив до Рейхстагу. Увійшов у якийсь круглий зал (круглим залом в Рейхстазі був лише вестибюль – А. П.). Тут в мій бік вдарила автоматна черга. Я назад в темряву. Почав шукати своїх. Знайшов їх в сусідній кімнаті. Там був командний пункт. Побачив командира 756-го полку Зінченка в незмінній тілогрійці. Було накурено, хтось сидів поруч, писав акт про взяття Рейхстагу. Поруч дрімав командир роти, майбутній Герой Радянського Союзу лейтенант Петро Греченков. Я його розбудив, мовляв, уточніть завдання. Він розсердився: «Устюгов, куди ти лізеш зі своєю сорокоп'яткою». Але наказав мені поставити її біля входу в Рейхстаг на випадок контратаки німців.

За ніч німці накопичили сили в Тіргартені і 1 травня спробували відрізати нас від основних сил. Вони піднялися на купол, покидали наші прапори, підпалили ліву частину Рейхстагу і під прикриттям диму спробували нас вибити. Але ми втрималися. До вечора бій затих.

До ранку 2 травня ми знову встановили червоні прапори на куполі Рейхстагу. (Фотографії показують, що вранці 2-го травня прапорів на куполі не було – А. П.). Вийшли на площу, вишикувалися. Нам тут же вручили грамоти, підписані маршалом Жуковим, за взяття Рейхстагу. Цю грамоту я зберігаю як одну з найдорожчих для мене нагород.

Спогади Василя Сергійовича цікаві ще й тим, що багато в чому відрізняються від мемуарів інших учасників штурму. Якщо виключити деякі «проколи», то можна стверджувати, що інформативна цінність спогадів надзвичайно висока.

**В. Д. ШАТАЛІН. В. О. КОМАНДИРА 380-ГО ПОЛКУ,
171-ОЇ ДИВІЗІЇ**

Віктор Дмитрович Шаталін, прийняв командування 380-м полком 22 квітня, після загибелі його командира. Книг після себе не залишив, але є статті, а також повідомив цікаві відомості про штурм Рейхстагу в листі до Івана Фроловича Клочкова, копію якого мені люб'язно надав син генерала. Геннадій Іванович Клочков.

380-ий полк займав перед штурмом позиції в групі напівзруйнованих будівель, розташованих на північ від Рейхстагу. Треба сказати, що відстань до Рейхстагу для бійців 380-го полку була істотно меншою, ніж у підрозділів 674-го і 756-го полків. Приблизно 270 метрів, замість 380-ти! І не було такої перешкоди, як рів з водою. Однак скористатися цією перевагою не було можливості і батальйон Самсонова атакував Рейхстаг разом з батальйонами 150-ї дивізії через рів. Далі виїмки з листа Віктора Дмитровича:

«... 30.04.45 р. якраз з цього посольства (швейцарського) я і П. Н. Шіряев (ком. артилерією 171 СД) організували і керували наступом 380 СП і штурмом рейхстагу. Приблизно о 14:30 30.04.45 мені (в Швейцарське посольство) подзвонив генерал Перевьорткін і запитав чи бачу я червоний прапор на рейхстазі. Я доповів, що прапора там немає і бути не може тому, що там немає наших воїнів. І що там фашисти. Хтось повідомив Перевьорткіну авансом, видавши бажане за дійсне і він, перевіряючи, подзвонив мені. З мого НП зі Швейцарського посольства рейхстаг було видно як на долоні, і вся місцевість перед ним теж.

З настанням темряви в ніч з 30.04.45 на 1-е травня командний пункт 380 СП (мії) був перенесений з Швейцарського посольства в рейхстаг і перебував там до кінця боїв, тобто до ранку 02.05.1945 р.»

Прапори, поставлені бійцями батальйону Самсонова і взводу Сорокіна, провисіли недовго, години дві. Потім німці їх зняли. Коли телефонував Перевьорткін Шаталіну ці прапори неможливо було розгледіти, оскільки вони вже були скинуті німцями. І малоймовірно, що під час бою командир полку розважався розглядаючи пам'ятки Рейхстагу.

Як бачимо, інформація В. Д. Шаталіна значною мірою відрізняється від мемуарів генералів і офіцерів 150-ї дивізії. Виходить, за словами Шаталіна, він єдиний з командирів трьох полків, які штурмували Рейхстаг, переніс туди свій КП. (Більше ніхто цієї присутності не підтверджує). Цього не зробили ні Плеходанов, ні Зінченко. Не можна сказати, що командири інших полків вчинили якось неправильно. Вони керувалися своїми міркуваннями по ходу бою, який все ще тривав. Але на сторінках своїх мемуарів старанно «відтирали» 171-у дивізію від участі в штурмі Рейхстагу.

Спогади В. Шаталіна також суперечать спогадам Л. Литвака і О. Бессараба в частині присутності радянських військ в Рейхстазі після другого штурму.

Глава 21.

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ВЕТЕРАНІВ

Першим спогадом про підняття прапора Перемоги була стаття Віктора Правоторова, парторга взводу розвідки 674-го полку, що вийшла 8 травня 1946 року в газеті «Макиївський робітник». Ще не було офіційно оголошено кого потрібно вважати героями-прапороносцями. Ще не почався другий етап боротьби за «прапор Перемоги» і за взяття Рейхстагу між дивізіями, полками, батальйонами та окремими групами бійців. В. Правоторов писав:

«Навмання ми знайшли вхід на дах, де над колонами фасаду стояли фігури здблених коней. Рахімжан Кошкарбаєв підсадив юного розвідника Григорія Булатова на одного з бронзових коней і він до ший статуї прив'язав тріпотливе полотно червоного прапора».

У 1967 році в самвидаві, на друкарській машинці, надрукували книгу спогадів розвідників 674-го полку: «Як, ким і коли було встановлено прапор Перемоги над Рейхстагом». Жоден з розвідників, також як і командир полку О. Д. Плеходанов, не згадали у своїх розповідях Р. Кошкарбаєва. Лише Василь Правоторов, брат Віктора Правоторова, в передмові до збірки спогадів, згадав Р. Кошкарбаєва, причому в негативному світлі. Участь Кошкарбаєва в встановленні прапора категорично відкидалася. У збірнику від імені Віктора Правоторова (який трагічно загинув в 1962 році) епізод з прив'язкою прапора викладено в розмитому вигляді, що дозволяє не згадувати Кошкарбаєва: *«... підсажуємо Григорія Булатова і наш наймолодший розвідник прикріпив держак прапора до ший величезного коня».*

Чому ж В. Правоторов, який дуже дбайливо ставився до пам'яті про свого брата, в опублікованому збірнику доз-

волив собі «відлучити» Р. Кошкарбаєва від встановлення «прапора Перемоги»? Щоб розібратися з цим питанням, потрібно повернутися в 1965 рік. Минуло зовсім небагато часу після відставки М. С. Хрущова в жовтні 1964-го, а ЦК КПРС вже круто змінив основну пропагандистську лінію в країні. Замість осуду сталінських репресій на перше місце вийшла перемога над гітлерівською Німеччиною. Дуже вдалим для радянської пропаганди виявилася та обставина, що корінний поворот збігся з ювілеєм, двадцятиріччям перемоги.

Сторінки газет і журналів наповнилися матеріалами про підняття прапора Перемоги. Протягом двадцяти повоєнних років пристрасті вляглися, образи через кричущу несправедливість трохи згладилися. Але ветеранів штурму Рейхстагу вразив ювілейний парад Перемоги. Точніше, особи яким довірили нести «прапор Перемоги» попереду всього параду. А саме К. Самсонов, М. Єгоров і М. Кантарія. На думку ветеранів, Єгоров і Кантарія ніяк не заслугоували слави, що буквально звалилася на їхні голови, тим більше, що в штурмі Рейхстагу вони взагалі не брали участі.

*Фото 51. 9 травня 1965 року. Парад до 20-річчя Дня Перемоги.
На знімку Єгоров, Самсонов та Кантарія.*

Ветерани, що брали участь у штурмі, відреагували по-різному. Командир 674-го полку, О. Д. Плеходанов, написав велику викривальну статтю: «Як відбулася афера століття» і розіслав її в усі центральні газети (звісно, її не надрукували). Р. Кошкарбаєв, поділився своїми дивними оповіданнями з друзями. Письменник і офіцер Бауіржан Момиш-Ули (якого письменник Олександр Бек прославив у своєму романі «Волоколамське шосе»), що закінчив війну полковником, командиром дивізії, під враженням від почутого почав добиватися присвоєння звання Героя Радянського Союзу своєму другові Рахімжану Кошкарбаєву. Керівництво Казахської РСР поставилося до ініціативи Б. Момиш-Ули позитивно. Але нагородити найвищою нагородою країни Кошкарбаєва, котрий підсадив Г. Булатова біля величезної скульптури і не нагородити того, хто прив'язував прапор було неможливо. Тому пішов запит з Казахстану в невелике містечко Слобідське, що в Кіровській області.

В ЦК компартії Казахстану не володіли інформацією про Листопадову нараду в інституті марксизму-ленінізму, присвячену питанням штурму Рейхстагу і не розуміли, що «нагорі» про все чудово знали, але абсолютно не збиралися «здавати» Єгорова і Кантарію. Кошкарбаєв також не знав про цю зустріч учасників штурму Рейхстагу. Він не був запрошений на цей захід. На нараді не було навіть Єгорова і Кантарії, яких партійне керівництво берегло від жорсткої критики однопольчан. Також на зустріч не були запрошені і розвідники 674-го полку, хоча їх командир Семен Сорокін жив у Москві.

Зі спогадів Плеходанова і самого Кошкарбаєва відомо, що командир піхотного взводу Кошкарбаєв був включений у групу розвідників уже в останній момент. Це сталося з ініціативи його начальника, командира батальйону Давидова. До групи, очолюваної Сорокіним, увійшли 9 розвідників, замполіт 674-го полку майор Є. Субботін

і лейтенант Р. Кошкарбаєв. Загалом дванадцять осіб. В напруженому очікуванні кидка до Рейхстагу розвідники не звернули уваги на ще одного бійця в тілогрійці (з боку погони на показ не виставляли). Сорокіну Давидов не міг не представити ще одного члена групи. І С. Сорокін в своїх газетних нарисах підтверджував, що Р. Кошкарбаєв бів в атаку поряд з розвідниками. Запам'ятав Кошкарбаєва і Правоторов.

Коли розвідники на одному диханні вискочили на дах Рейхстагу (залишилося 8 осіб) і підбігли до скульптури, знадобилося підсадити Булатова, що ніс прапор, щоб прикріпити його вище. Хто його ззаду підсадив – Булатов не бачив. Це міг зробити будь-хто з бійців, що перебували на даху. Добре запам'ятали цей момент тільки сам Кошкарбаєв і уважний Правоторов, який не втрачав самовладання.

Але повернімося до запиту по Булатову. Цікаві спогади залишив Ф. М. Дунаєв, тодішній військовий комісар міста Слобідське:

«У 1965 році мені зателефонували з обласного комітету КПРС і запитали: «Чи дійсно у місті Слобідське проживає Григорій Булатов, 1925 року народження. До них прийшов запит з ЦК Компартії Казахстану. Виявляється, він здійснив подвиг разом з казахом Кошкарбаєвим.

Я його викликав до себе. Він хвацько до мене підійшов, віддав честь і представився. «Ну, – кажу я йому, – розповідь, який ти подвиг здійснив?».

Він тоді мені сказав, що Кошкарбаєва до цього ніколи не знав. Не було його з ними при штурмі рейхстагу. Та він навіть і розвідником не був.

Його (Булатова) всюди тоді запрошували, особливо про нього говорили, підкреслювали, що він зробив подвиг».

Чому Г. Булатов, який отримав несподівану підтримку з Казахстану, сказав воєнкому, що не знає Р. Кошкарбаєва?

І взагалі, яке значення має хто саме підсаджував, або

хто прив'язував прапор? Інші члени групи тримали під контролем навколишню територію, були готові в будь-який момент відреагувати на небезпеку і відкрити вогонь. Більш того, розвідники мали завдання не вступуватися в бій і вибратися на дах для встановлення прапора. Дорогу їм розчистили бійці взводу Л. Литвака з роти Греченкова.

Як довго Кошкарбаєв перебував разом з розвідниками? О 13.30 вони побігли до Рейхстагу і о 14.25 поставили прапор. Через 15–20 хвилин всі вони спустилися з даху і утримували разом із взводом Литвака великий зал в південному крилі будівлі. У напівтемному внутрішньому залі без вікон сімці розвідників не було коли придивлятися до Кошкарбаєва чи інших солдат батальйону Давидова. Близько 23.00, після входу в Рейхстаг основних сил, Кошкарбаєв пішов до свого взводу. Загалом Рахімжан Кошкарбаєв провів з розвідвзводом Семена Сорокіна лише 10 годин. Обстановка, безумовно, не сприяла тому, щоб придивлятися – хто це стріляє по ворогові ліворуч або праворуч від тебе, спочатку в напівтемряві, а потім в повній темряві. Саме тому лейтенант Кошкарбаєв і не запам'ятався більшості розвідників. Після візиту до воєнкома, у Булатова, в травні-червні 1965 року, зав'язалося листування з Кошкарбаєвим. Бойового товарища довелося «згадати».

Але повернімося до ініціативи Бауіржан Момиш-Ули. Хто і як пояснив казахським товаришам, щоб вони не

*Фото 52. Військовий комісар
підполковник
Федір Макарович Дунаєв,
1928 року народження,
м. Слобідське. Фото 1964 р.*

лізли куди не слід, ми не знаємо. Але всі наміри нагородити Кошкарбаєва і Булатова вищими нагородами СРСР були рішуче відкинуті. У ЦК КПРС не збиралися переписувати підручники історії. Легенда про героїв-прапороносців їх цілком влаштувала. Поговорили як слід і з Рахімжаном Кошкарбаєвим. Як працювали наглядаючі органи в той час можна простежити за тим, як зразково покарали С. А. Неустроева.

Степан Андрійович з великою образою сприйняв появу на параді 1965 року в трійці прапороносців К. Я. Самсонова. На репетиції параду Перемоги 1945 року прапор Перемоги ніс якраз Неустроев. Асистентами були все ті ж Єгоров і Кантарія. І раптом такий пасаж – десь там «нагорі» в якості прапороносця Перемоги раптом обрали Самсонова, заслуженого офіцера, але з іншої дивізії. С. А. Неустроев брав діяльну участь в операції армійських політорганів з розчищення «поля слави» для прапора Військової ради. І раптом така немилість!

Сам винен. На Листопадовій нараді 1961-го року Неустроев виявився найжорсткішим критиком Єгорова та Кантарії. Зокрема, він прилюдно заявив наступне: **«Навіть мій зампохоз для успіху встановлення прапора зробив набагато більше, ніж М. Єгоров і М. Кантарія. Адже їх привели до Рейхстагу, як екскурсантів, через кілька годин після того, як в Рейхстаг увірвалися всі штурмуючі підрозділи»**. Степану Андрійовичу жорстко показали, що керівництво країни вже визначилося хто «герой» і що міняти призначених героїв на інших нагорі не збираються. Їм набагато простіше поміняти колишнього комбата Неустроева на будь-якого іншого офіцера. С. Неустроев, як розумна людина, все прекрасно зрозумів і більше подібних «помилочок» не припускався.

А в ЦК КПРС мабуть вирішили, що прийшов час розставити всі крапки над «і» та детально розписати, як саме слід

трактувати події навколо штурму Рейхстагу і встановлення «прапора Перемоги». «Держзамовлення» на написання такої «біблії» отримав письменник Василь Субботін, в роки війни колишній військкор дивізійної газети «Воїн Батьківщини», в тій самій 150-й дивізії, командиром якої був генерал Шатілов. І незабаром вийшла в світ книга «Як закінчуються війни». Книга багато в чому неправдива і, найголовніше, образлива для солдатів і офіцерів 674-го полку. А щодо Григорія Булатова автор проявив елементарну непорядність. Складно сказати чому головний удар В. Субботін направив саме проти молодого розвідника. Але він створив настільки карикатурний образ Булатова, що розпізнати в ньому мужнього воїна було просто неможливо.

В. Субботін представив Григорія Булатова розгубленим, хникаючим підлітком в погано підігнаній під невисокий зріст, завеликій формі, що «мішкувато» сиділа на бійцеві. Григорій, що лежав в воронці, нібито поруч з Кошкарбаєвим, усе питав бувалого лейтенанта що ж їм робити.

Насправді Булатов встиг провоювати рік (з квітня 1944 року), причому більшу його частину в розвідці. Ходив через лінію фронту. До штурму Рейхстагу вже мав нагороди – орден та медалі. Кошкарбаєв, теж мужній воїн, але мав фронтовий досвід вдвічі менший – лише півроку (з жовтня 1944 року), і жодного разу не ходив у розвідку. Про те, що Кошкарбаєв і Булатов, разом з іншими розвідниками першими встановили стяг над Рейхстагом, писала 3 травня 1945 р. дивізійна газета, в якій працював В. Субботін. У наступному номері газети, за підписом Субботіна, з'явилася стаття про Булатова та Кошкарбаєва. Тому повністю замовчати цей бойовий епізод було неможливо. Але спотворити його до невпізнання, поміняти час і місце встановлення виявилось дуже легко.

В. Субботін розписує героїзм і військову майстерність «прапороносців Перемоги», Єгорова і Кантарії, які встигли

Фото 53. Взвод розвідки 674 полку на ступенях Рейхстагу. Крайній зліва Віктор Правоторов. Поруч, у шкіряній куртці, Семен Сорокін. Ззаду Сорокіна стоїть Михайло Пачковський. І далі, зліва направо: Степан Орешко, Павло Брюховецький, Іван Лисенко та Михайло Габідулін. А попереду, герой дня, Григорій Булатов.

повоювати лише три з половиною місяці (з січня 1945 року) і не заслужили ще жодної фронтової нагороди. Можна заперечувати Субботіну скільки завгодно, але не потрібно. Є неупереджені фотознімки, які спростовують будь-яку брехню! Ті, хто служили в радянській армії, безпомилково визначають бувалих «стариків» і затюканих «салаг».

Ось на знімку фотокора Капустянського взвод розвідки 674 полку позує перед Рейхстагом. На передньому плані Григорій Булатов. Хіба схожий лихий і бувалий розвідник на переляканого хлопчика? Його положення на фотографії говорить про те, що Булатов шанований і повноправний боєць свого взводу.

На наступній фотографії зображений взвод розвідки 756-го полку на тлі Рейхстагу. І тут фотоапарат безжально фіксує реальний статус Єгорова та Кантарії. Скромне місце

за спинами «крутих» героїв-розвідників. Типові «салаги». Зверніть увагу на положення ніг і плечей у воїнів на фото. Як стоять (по «струнці») Єгоров і Кантарія і як стоять бувалі бійці. Фото зроблено незабаром після встановлення «прапора Перемоги», що нітрохи не підвищило статус «прапроносців» у розвідзводі. І ось цих бійців, переведених в розвідзвод (за 4 дні до штурму!) для виконання особливо-го завдання (встановлення «прапора Перемоги»), Зінченко в мемуарах називає то надійними, то кращими. В. Субботін теж присвячує їм цілі панегірики. І нехай вас не бентежить медаль на грудях Єгорова. Це медаль за перебування в партизанському загоні.

Відразу ж після виходу книги В. Субботін став особи-

Фото 54. Взвод розвідки 756 полку на тлі Рейхстагу. Перший зліва комсорг Бслясв, третій – командир розвідротти Кондрашов, він потискує руку замполіту полку Єфімову, і два бувалих розвідники Пальчиков і Чернишков, що страхували Єгорова і Кантарію на даху Рейхстагу.

У другому ряду перший і другий праворуч – Єгоров і Кантарія.

стим ворогом усіх розвідників зі взводу С. Сорокіна. У відповідь на цю замовну книгу, призначену для формування в мізках радянських людей помилкових, але потрібних для компартії уявлень про завершальні фази війни, народилася ідея створення збірки спогадів розвідників 674-го полку. Організаційно налагоджені контакти з усіма розвідниками, яких вдалося знайти. Свої спогади написали Лисенко, Сорокін, Булатов і Пачковський. Командир 674-го полку О. Д. Плеходанов погодився включити до збірки свою неопубліковану статтю «Як відбулася афера століття».

Від О. Д. Плеходанова, учасника Листопадової зустрічі 1961-го року, розвідники, які зібралися в Москві на квартирі у Правоторова, дізналися подробиці наради в інституті марксизму-ленінізму. Дізналися про рішення визнати першим прапором на Рейхстазі – прапор 79 стрілецького корпусу, встановлений групою В. М. Макова. Обурені розвідники вирішили спробувати переконати «маковців». Як житель Москви, Василь Правоторов зустрівся з москвичем В. Маковим. Найавторитетніший з розвідників, в силу свого звання ГРС, І. Лисенко, написав листа М. Мініну. Але «маковці», які не бачили на Рейхстазі прапора взводу Сорокіна, нітрохи їм не повірили і залишилися при своїй думці.

Спробували налагодити контакт і з Рахімжаном Кошкарбаєвим. Але він, після невдалої спроби Б. Момиш-Ули і серйозної бесіди з представниками «компетентних органів», категорично відмовився від будь-якої участі в створенні збірки спогадів.

Рахімжана Кошкарбаєва цілком можна зрозуміти. Шанована людина, директор великого готелю в столиці Казахстану, на свята в президії, 9 травня в перших рядах колони ветеранів. Проміняти матеріальний достаток, шану і повагу влади на сумнівну долю правдошукача зважиться далеко не кожен. У той же час «прапорonosець Перемоги»

М. Єгоров жив у сирій напіврозваленій халупі (отримав квартиру лише в 1966-му), а інший прапороносець, М. Кантарія, все ще стояв у черзі на квартиру, яку він отримав в 1971-му році.

Кошкарбаєва намагалися переконати. На зустріч з ним до Алма-Ати збирався поїхати Булатов. У своєму листі до Рахімжана Булатов запитує, де вони могли б зустрітися і поговорити. Повідомляв, що привезе з собою листа з Москви. Що містилося в тому загадковому «листі з Москви», що могло б схилити Кошкарбаєва до зміни його позиції, залишилося для нас невідомим. Однак, з якихось причин, поїздка Булатова в Алма-Ату так і не відбулася.

Таким чином, Василь Правоторов зіткнувся з тим, що опублікувати правду неможливо, вона тут же буде спростована все тим же В. Субботіним з посиланням на Кошкарбаєва. Самвидавний збірник призначався не для широкого кола читачів (всього лише кілька примірників), а для керівників країни. Сподівалися, що ось прочитає збірник той, хто треба, і відновить справедливість (усе ж таки, наскільки живуча віра народу в доброго царя і поганих «бояр»). А якщо повторити в збірнику написане Віктором Правоторовим в 1946 році, а саме про роль Кошкарбаєва при встановленні прапора, то Кошкарбаєв обов'язково відмовлятиметься від участі у встановленні прапора на скульптурній групі та під присягою повторить придуману В. Субботіним казку про снарядну воронку з розгубленим хлопчиком (Булатовим) і про прапор на колоні парадного входу. Тоді який-небудь високий чин, якому доручать розібратися із свідченнями розвідників (так сподівалися організатори самвидавного видання) скаже: *«Що ж ви, товариші, пишете? Ваш герой, Кошкарбаєв, усе це спростовує!»*

Довелося про участь Кошкарбаєва «забути», тим паче, що переважна більшість розвідників його справді не пам'ятали (хоча екземпляри «Воїна Батьківщини», зі згад-

ками прізвиська Кошкарбаєва, зберігалися майже у всіх). Таким чином, з рук конкурентів був вибитий сильний козир. Звичайно, ця маленька тактична хитрість не йшла ні в яке порівняння з тотальною дезінформацією, виліпленою в книзі «Як закінчуються війни». Хоча помилок і неточностей в збірнику більш ніж достатньо. Все-таки минуло вже більше 20 років, а пам'ять зберегла далеко не все. Під час свого останнього бою ніхто з розвідників не був упевнений, чи вдасться йому дожити до дня Перемоги. І ніхто навіть уявити собі не міг, що через багато років доведеться ретельно згадувати все, що тоді відбувалося, а прискіпливі історики аналізуватимуть кожне речення.

У відповідному відділі ЦК КПРС збірник уважно прочитали. В результаті нагляд над «небезпечними» вільнодумцями було значно посилено, що призвело врешті-решт до трагічної загибелі Григорія Булатова та передчасної смерті О. Д. Плеходанова.

Звернімося до статті Г. Булатова в збірнику. Точніше, до однієї вражаючої помилки. Григорій Петрович пише:

«Нещодавно мені стало відомо, що мій колишній командир взводу розвідки 674 стрілецького полку, лейтенант С. Сорокін, разом зі своїм помічником, Героєм Радянського Союзу старшим сержантом І. Лисенком, побували в Центральному музеї Радянської армії і уважно оглянули Прапор Перемоги, що зберігається в ньому. Під час свого огляду вони впізнали в цьому прапорі свій прапор, який вони разом з парторгом Віктором Правоторовим, мною, Григорієм Булатовим, і іншими розвідниками, Михайлом Пачковським, Степаном Орешко і Павлом Бреховецьким поставили на даху рейхстагу о 14 годині 25 хвилини 30 квітня 1945 року».

Далі Г. Булатов писав, що як тільки у нього буде можливість з'їздити в Москву, він обов'язково сходить і огляне прапор. На жаль, доля не дала йому такого шансу. Сперечатися з розвідниками теж немає необхідності, досить

подивитися фотографії. Прапор, виготовлений розвідниками, на швидкоруч в «будинку Гімmlера», значно відрізняється від «прапора Перемоги» виготовленого в будинку Червоної армії при політвідділі 3-ої уд. армії. Прапор розвідзводу майже квадратний, а у прапора Військової ради довжина більше ширини майже в два з половиною рази. Полотнище нинішнього офіційного «прапора Перемоги» має в ширину 82 см, а полотнище, яке майорить в руках розвідників на даху Рейхстагу (див. фото в гл.18), має по ширині близько 150 см. Ширина прапора майже еквівалентна зросту людей, що утримують його в руках перед об'єктивами фотоапаратів.

Чому ж командир взводу Сорокін і його помічник Лисенко «впізнали» «свій» прапор? Щоб щось впізнати через багато років, необхідно це «щось» спочатку добре запам'ятати. А що могли запам'ятати Сорокін і Лисенко? Так, вони бачили, як їх підлеглі роблять прапор. Але вони не стояли над головою у бійців, а займалися своїми справами. Потім готовий прапор показали Плеходанову і, отримавши схвалення, Булатов звернув полотнище і засунув за пазуху. Гаяти час було неприпустимо. Прапор і так було виготовлено рекордно швидко, якраз до початку другого штурму Рейхстагу.

Під час штурму Булатов дістав полотнище і прив'язав до держака вже після форсування затопленої канави. Сорокін з Лисенком побачили прапор у всій красі тільки на даху будівлі. Після встановлення прапора і нетривалого салюту розвідзвод зійшов униз, допомагати взводу Литвака відбивати атаки німців. Так що 30 квітня у командира взводу і його помічника часу милуватися прапором просто не було.

2 травня, після капітуляції гарнізону Рейхстагу, часу було значно більше. Вранці з'явилися кіношники і фотокори. Розвідники, відчуючи себе, «зірками», позували

всім бажаючим. Однак, всьому хорошому настає кінець. В цьому випадку він настав швидко. Надійшов наказ зверху і в 14.00 674-й полк, включаючи розвідвзвод Сорокіна, відправили подалі від Рейхстагу. Разом зі своїм прапором розвідники провели близько двох годин. У ці бурхливі і радісні години увагу солдатів відволікали наполегливі кореспонденти, що прагнули ефектних ракурсів і безперервно ганяли бійців то туди, то сюди. Але сьогодні ми дійсно можемо бачити безліч чудових знімків.

Милуватися прапором у розвідників знову не було часу. Вже на наступний день більшість бійців Сорокіна навряд чи зуміли б упізнати свій прапор серед більш ніж двох десятків інших червоних прапорів. А розвідники більше не бачили ні свого прапора, ні Рейхстагу. За якими ознаками Сорокін і Лисенко намагалися вирахувати походження «прапору Перемоги», виставленого в музеї на загальний огляд? Якись критерії у них були. Але вони помилилися, вважаючи прапор у вітрині саморобним прапором свого взводу.

Глава 22.

МЕМУАРИ І МАРАЗМУАРИ

Мемуари пишуть люди, охочі поділитися своїми спогадами про прожиті роки. Найчастіше це відомі політики, артисти, військові, спортсмени. Хтось хоче розповісти правду, інші, навпаки, хочуть правду приховати. Для цього під виглядом дійсних подій публікується щось, що має переконати довірливого читача в тому, що саме так все і відбувалося. Навіть у найправдивіших мемуарах автор прагне представити себе в найвигіднішому світлі, трохи більше героїчним і, звичайно ж, дуже справедливим і порядним.

З роками, коли людина досягає стану в якому стає до себе менш критичною, коли почуття реальності починає зраджувати, відбувається перехід від мемуарів до «маразмуарів».

Як приклад можна привести інтерв'ю відважного бійця Абдулхакіма Ісмаїлова «Незавісимої газеті», в якому стверджувалося, що разом з киянином Олексієм Ковальовим і мінчанином Леонідом Горичевим він встановив «прапор Перемоги» над Рейхстагом ще 28 квітня. А всесвітньо відомий знімок Євгена Халдея, зроблений 2 травня, був інсценуванням реальної події, що відбулася чотирма днями раніше.

Ось уривок з інтерв'ю, який наводить на думку, що ні автор статті, ні редакція газети не мають ні найменшого уявлення про тему, якій присвячена стаття. Чого варте тільки абсурдне словосполучення «83-тя гвардійська розвідрота». Майже в кожному рядку містяться недоречності (виділені жирним шрифтом):

«28 квітня наша 83-тя гвардійська розвідрота 82-ї

гвардійської стрілецької дивізії **виходить до рейхстагу**. Щільність військ величезна, артобстріл ведеться нещадний, але **рейхстаг для німців – святиня і символ**, і чинять опір вони в тисячу разів запекліше, ніж звичайно. **Чотири рази в цей день війська штурмують рейхстаг**. З величезними втратами і безуспішно. Перебуваючи в безпосередній близькості від **палацу германського парламенту**, ми не можемо просунути ні на метр. Командир нашої розвідроті Шевченко отримує наказ вислати розвідку і, в свою чергу, доручає це завдання трьом розвідникам – мені і двом моїм друзям: українцю Олексію Ковальову і білорусу Олексію Горячеву. **Підійшли до палацу. Проскочили перший поверх будівлі, повний німців, які збожеволіли і п'яні**. Піднялися на другий. Я ледь не загинув там. Врятувала випадковість. Затримавшись **на порозі величезного залу**, в якому залягли фашисти, що відстрілювалися, побачив **у великому палацовому дзеркалі** двох німецьких автоматників, які причаїлися за дверима. Убив їх. **Побіг далі, виконуючи свою розвідувальну роботу**. Зрештою ми втрюх з товаришами виявилися на даху. **Внизу йшов бій**. Перестрілка. Гуркіт артилерії. Такого завдання – поставити прапор – нам не давали. **Але у всіх, хто штурмував рейхстаг, на всякий випадок прапор з собою був. Був і у нас. Ось ми його і встановили. Не на головному куполі, а на одній з башточок**».

Старий солдат, що мав купу нагород і п'ять поранень, був безсумнівно заслуженою людиною і хоробрим воїном. Навіщо йому було треба розповідати небилиці, які легко спростувати? Єдина відповідь – вік. А. Ісмаїлову на момент інтерв'ю було 84 роки.

Можна навести ще багато подібних прикладів. Але безсумнівним лідером серед маразмуарів є спогади І. Я. Сьянова. Розповіді героя записав літератор Д. Снегін. Документальна книга Дмитра Снегіна «Парламентер виходить з

рейхстагу», присвячена Герою Радянського Союзу Іллі Яковичу Сьянову, вийшла 1962-го року.

Свою «зірочку» Сьянов отримав як раз за штурм Рейхстагу, в 1946 році, трохи пізніше Єгорова та Кантарії. У червні 1945-го він був відправлений до Москви для участі в параді Перемоги в компанії з Неустроєвим, Самсоновим, Єгоровим і Кантарією. І навіть брав участь у генеральній репетиції параду, після якої і прапор, і його прапороносці були від параду відсторонені.

Снегін починає свою повість так: *«В Алма-Аті, на одній зі мною вулиці, живе Ілля Якович Сьянов – учасник Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу. Вольова, чесна і дуже скромна російська людина»*. Далі йде опис бойового шляху Іллі Яковича, з екскурсами в дитинство і юність героя. Описується початок трудової біографії. Остання глава книжки починається зі слів: *«Прочитавши рукопис «Парламентера», Сьянов сказав мені:*

– Так воно і було. Але...»

1962-го року, коли вийшла книга, Сьянову виповнилося лише 57 років і страждати на маразм він ще не мав би. Так як же тоді розуміти буйну фантазію оповідача, яка просто фонтанує на сторінках книги?

Пропонуємо до вашої уваги окремі уривки з книги та коментарі до них:

«Разом з великим начальством прийшли артилерія і «катюші». Гарматники потягнули гармати, реактивні установки на горіще будинку Гімлера...».

Простий здоровий глузд тут абсолютно відсутній. «Будинок Гімлера» являв собою комплекс будівель 19-го століття, що нічим не виділялися. Яке горіще може прийняти техніку, таку як «катюша», змонтовану на шасі величезної американської вантажівки «Студебеккер»? Заввишки «Катюша» сягала майже трьох метрів. До того ж фотознімки «будинку Гімлера» з повітря показують ступінь його руй-

нування. Жодного горища в будівлі комплексу не збереглося.

В повісті «Парламентер виходить з Рейхстагу» цифри використовуються дуже вільно. Так Сьянов тепло згадує, що його атака на Рейхстаг підтримується сорока тисячами стволів артилерії і мільйонами снарядів. Звичайно, в той час не було Вікіпедії, але тепер, можна відкрити відповідну статтю і побачити, що у всій Берлінській операції було задіяно 12,7 тисяч стволів. А в штурмі Рейхстагу менше 100.

Колишній бухгалтер Сьянов міг би порахувати, що 40 тисяч гармат, якщо їх поставити в ряд, займуть більше 80 км. При довжині Рейхстагу 132 метри. А весь Берлін на той час вписувався в квадрат, розміром 30 на 30 км.

(Я все думав, кого ж мені нагадує старший сержант Сьянов. І згадав – Хлестаков з гоголівського «Ревізора». Та ж легкість поводження з цифрами: «35 тисяч одних кур'єрів...»).

Деякі пасажі просто розчулюють:

«...Іллю викликали на командний пункт, який тепер містився поруч, в підвалі. Крім командирів штабу полку, тут були командир дивізії генерал Шатілов, генерал Літвінов з Військової Ради армії, багато офіцерів і політпрацівників штабу корпусу. Сьянов почув голос Шатілова:

– Побільше гармат на горища! Бийте прямою наводкою по його артилерії і фаустникам, щоб дати можливість нашим танкам і самохідним гарматам атакувати рейхстаг. (? – А. П.).

У Сьянова тьохнуло серце. Значить, його роті буде наказано першою розпочати штурм.

Йому не наказали. З ним говорили генерал Літвінов і генерал Шатілов, полковники і підполковники. Як рівні з рівним. Від свого імені та від імені командувача фронтом. Більш того – від імені Верховного Головнокомандування. Від імені Батьківщини.

Сьянов розумів – буде забуте все, що до цієї години зробив він і його рота, якщо вони не візьмуть рейхстаг. Генерали вірили – виконає. Не сумнівався і він».

Навіть не знаю як прокоментувати таку інформацію. Снегін зі слів Сьянова пише, що два генерали і купа полковників з підполковниками від імені командувача фронтом маршала Жукова і Верховного головнокомандувача, тов. Сталіна, благали старшого сержанта Сьянова взяти Рейхстаг. (Знову ж таки, повертаючись до Гоголя – імператор послав за Хлестаковим, оскільки якийсь дуже важливе завдання міг виконати лише він). Одна надія була на нього. Не буду прискіпуватися до полководницьких талантів старшого сержанта Сьянова (при штурмі загинули дві третини його солдатів), краще кілька слів про його роту, «славному бойовому шляху» якої в книзі присвячено багато сторінок. І то нехай ці слова скаже командир батальйону С. Неустроєв:

«30 квітня в другій половині дня, годині о 16 або 16.30 (до цього часу вже відбулися два штурми Рейхстагу – А. П.) зі штабу полку прийшов старший сержант Сьянов. За два дні до того його поранило, але поранення виявилось легким і він перебував у санбаті дивізії. Приходу Сьянова я був радий. Мало хто вцілів з ветеранів батальйону. А тут старий знайомий!

...Хвилин через двадцять зателефонував помічник начальника штабу полку майор Логвінов і повідомив, що потрібно негайно відіслати в штаб за поповненням кого-небудь з офіцерів.

Я вирішив направити Сьянова. Він хоча і старший сержант, але міг в бойовій обстановці замінити офіцера. Приблизно через годину Сьянов привів близько ста чоловік. З поповнення тут же, в підвалах «дому Гімлера», сформували першу роту, її командиром я призначив Сьянова.

Отже, якщо підсумувати час, вказаний С. Неустроєвим,

виходить, що рота Сьянова була створена близько 18.00 тридцятого квітня. А з книги Снегіна можна зробити висновок, що Сьянов командує ротою вже тривалий час, і що командиром він став задовго до штурму Рейхстагу.

Але і Степан Андрійович Неустроєв тут лукавить. Відомий військовий історик Іван Дмитрович Клімов «витрусив» зі Сьянова зізнання, що той прибув із поповненням, з якого сформували нову роту, о 20.00 тридцятого квітня. Тобто за 2 години до третього штурму Рейхстагу, який розпочався о 22.00. Неустроєв просто дисципліновано дотримується «компромісного» часу третього штурму Рейхстагу о 18.00, прийнятого на Листопадовій нараді 1961-го року.

Таким чином слова з книги: *«...буде забуте все, що до цієї години зробив він і його рота, якщо вони не візьмуть рейхстаг»*, звучать надто сильно. Не пройшов сміливий солдат випробувань мідними трубами.

Більша частина мемуарів страждає від того, що помічники-літератори настільки глибоко входять в тему, черпаючи інформацію де тільки можуть, і знають ці літератори про подвиги свого підопічного більше, ніж він сам. У разі ж повісті «Парламентер виходить з рейхстагу» ми стикаємося зі зворотним явищем – автор повністю довірився розповідям свого героя. У той час не так просто було знайти потрібну інформацію. І сьогодні, перечитуючи книгу, стає навіть якось незручно за письменника. Не можна так «проколюватися» на азбучних істинах.

Ось хоча б дивовижний текст на стор.17:

«Від того російського села на річці Пола, де солдат відчув, здавалось, нездоланий страх, до німецького містечка Кенігсберга (на Берлінському напрямку) (зараз це польське місто Хойна – А. П.), де командир стрілецької роти (мається на увазі Сьянов – А. П.) отримав наказ з'явитися на нараду командного складу до самого командувача 1-м Білоруським фронтом... Тут Сьянов і зовсім знітився:

стільки генеральських, полковницьких зірок – очі сліпить».

Не дуже віриться, що Жуков запросив на нараду, присвячену майбутньому штурму Берліна старшого сержанта. Тим більше, що Сьянов тоді виконував обов'язки командира взводу.

Головним епізодом повісті, винесеним в заголовок, була розповідь про те, як старший сержант Сьянов у якості парламентаря ходив приймати капітуляцію берлінського гарнізону:

«Командарму доповіли: рейхстаг повністю очищений від ворога. Одночасно йому стало відомо, що комендант Берліна генерал Вейдлінг звернувся до радянського командування з пропозицією надіслати свого, наділеного високими повноваженнями парламентаря для переговорів.

Командувач армією прибув в рейхстаг. Його зустрів полковник Зінченко. Командарм напросився на вечерю». (Дуже дивне повідомлення. Схоже, що Снегін і Сьянов зовсім забули своє армійське життя – А. П.).

Сьогодні відомо, 2-го травня о першій годині ночі німці повідомили, що готові надіслати парламентаріїв. О шостій ранку лінію фронту перейшов генерал Вейдлінг зі свитою з генералів і офіцерів. О сьомій годині ранку він підписав наказ про капітуляцію, який через гучномовці, в різних місцях Берліну був зачитаний німецькому гарнізону. Після цього через деякий час здався і гарнізон Рейхстагу.

У повісті переплутана послідовність подій. Але не це головне. Виявляється командарм з членом Військової ради та офіцерами штабу прибув до командира полку Зінченка, щоб порадитися з приводу того, кого саме направляти до німців у якості парламентаря. У розділі «Поки спав наш сержант...» описано як проходила ця військова рада. Наведемо кілька абзаців:

«Командарм перевів допитливий погляд на Литвінова, в роздумі сказав:

– Звичайно, генерал – фігура. Але весь тягар війни виніс на своїх плечах народ, солдати. Генерал без солдата – нуль. – Він примружився, дивлячись кудись у далечінь. – Солдат і повинен продиктувати нашим ворогам ці слова: беззастережна капітуляція.

Хтось із штабних охоче порадив:

– Можна надіти на нього генеральський мундир.

«Розумник», – подумав командарм, а вголос сказав:

– До чого маскарад? Ні, нехай він постане перед ворогами таким, який є – зі старшинськими або єфрейторськими личками на погонах. Важливо, щоб фашисти побачили, що диктує їм беззастережну капітуляцію сам радянський народ!

Зінченко і генерал Літвінов переглянулися: одночасно вони подумали про одну й ту ж людину. І назвали його ім'я. Командарм міцно потер опуклий лоб долонею, як би намагаючись пригадати, – чи знає цю людину. Усміхнувся.

– Гідний. Зустрічався з ним у Кунерсдорфі».

Як Ви вже, напевно, здогадалися, слова капітуляції мав продиктувати генералу Вейдлінгу не хто інший, як старший сержант Сьянов. Любителів фантастики, бажаючих почитати опис походу старшого сержанта Сьянова в штаб оборони Берліна до самого генерала Вейдлінга і його повчальні бесіди з німецькими генералами, відсилаю до повісті. Її можна знайти в багатьох бібліотеках, адже книга вийшла величезним тиражем в 140 тисяч екземплярів.

А Вейдлінга Сьянов так і не застав – генерал злякався і втік, кинувши свій штаб... Так написано в книжці!

КНИГА М. ЄГОРОВА І М. КАНТАРІЇ

«ПРАПОР ПЕРЕМОГИ. ДЕНЬ ПЕРШИЙ-ДЕНЬ ОСТАННІЙ»

Отже, чемпіона серед «маразмуарної» літератури ми визначили. Але яку ж книгу цього жанру можна поставити на друге місце? Впевнене друге місце займає книга М. Єго-

рова і М. Кантарії «Прапор Перемоги. День перший-день останній».

На виправдання цих двох ветеранів одразу ж слід зазначити, що вони, судячи з усього, не дуже й хотіли публікувати свої спогади. Як розповідали їхні рідні та близькі, обидва, і Єгоров і Кантарія, не любили згадувати про свій «подвиг». А коли в Москві, у листопаді 1961 року, зібрали нараду учасників штурму Рейхстагу, то двох цих найвідоміших солдат, просто не запросили. Їм не було, що розповісти, а брехати, як показало життя, вони так і не навчилися.

Сьогодні дуже складно уявити, що розповідали про штурм Рейхстагу і встановлення «прапора Перемоги» ці двоє небагатослівних чоловіків, які не мали дару красномовства. Тим більше, що ж цікавого могли вони розповісти, якщо в штурмі Рейхстагу участі не брали (не зі своєї вини), а прапор на даху прикріпили (точніше, взяли участь) тільки тому, що організацією цього процесу займалося дуже багато відповідальних товаришів. Так що все навантаження в написанні подвигів «прапороносців перемоги» лягло на літератора Бориса Данюшевського. Маразмом він не страждав, але зате дуже постарався в вигадуванні фантастичних подвигів своїх героїв.

Перш ніж почати цитування найцікавіших місць з книги, присвячених штурму Рейхстагу і підняттю «прапора Перемоги», раджу ще раз подивитись, що пише на цю тему комбат Неустроєв. Якби книги Неустроєва з'явилися на світ раніше книги Б. Данюшевського, то і мемуари Єгорова та Кантарії мали б зовсім інший вигляд. Емоційну розповідь Неустроєва наведено в розділі 11.

До С. А. Неустроєва, який емоційно описав процес організації встановлення «прапора Перемоги» теж є багато питань. Але все ж, він так написав. А тепер рядки з книги Єгорова та Кантарії з нашими коментарями:

«У цей момент підбігає до нас ординарець начальника полкової розвідки капітана Кондрашова і що є сили кричить: Кантарія і Єгоров, до командира полку! Як були ми в брудних чоботях і наскрізь прокопчених тілогрійках (чому тілогрійки наскрізь прокопчені? – адже пожежа сталася пізніше, вже в Рейхстазі – А. П.), так і з'явилися в штаб. Полковник, оглянувши нас уважним поглядом, ступив назустріч.

– Ось що, хлопці. Доручаю вам відповідальне завдання, про яке може мріяти кожен радянський солдат. Прорветеся до рейхстагу і встановите ось цей прапор на його куполі. Ясне завдання?

– Ясно, товаришу полковник.

– Виконуйте, бажаю успіху!»

Пропускаємо опис форсування широкої траншеї заповненої водою і подолання останніх метрів до Рейхстагу. Слово Єгорову:

«Ось і широкі кам'яні сходи головного входу. Разом з іншими солдатами вриваємося в рейхстаг. Там вже розгорівся запеклий бій. І це незважаючи на майже повну темряву. Вікна німці замурували, залишивши лише вузькі бійниці. З цієї темряви знизу, з підвалів, зверху і збоків, з різних дверей і коридорів, що виходять у вестибюль, лється кулеметний і автоматний вогонь.

Розібратися з ходу, що тут відбувається не так-то просто. Та ще дим їсть очі. Гітлерівці, що засіли в підвалах, відбивалися фаустпатронами. Саме від них, напевно, і пішов отруйний чад, що повільно поширився поверхами. Звертаємо в коридор, що веде в праву половину будівлі».

Далі згадує Кантарія. «Нам з Михайлом треба було будь-що знайти прохід наверх – адже прапор має майорити на куполі! Біжимо із залу коридором. Шукаємо сходи. Ага! Ось вони, праворуч, але там – гітлерівці. Задкуючи по сходах спиною, вони гарячково відстрілюються від наших солда-

тів. Закидаємо їх гранатами, женемо наверх, хоча і у нас не обходиться без втрат. Разом з усіма бій тут ведуть замполіт батальйону лейтенант Берест і Сьянов». (Під час штурму Рейхстагу лейтенант Берест і сержант Сьянов командували ротами – А. П.).

«Нарешті шлях на другий поверх очищений. Перед нами знову коридори. Там теж йде бій. Хлопці відкривають двері кабінетів, стріляють, кидають гранати. Кабінетів 30 прочесали, все Гітлера шукали або Геббельса. Звичайно, ніяких там гітлерів, геббельсів не було. Та хто тоді знав, де вони, гади, ховаються...

Коли потіснили гітлерівців до самого депутатського входу (радянський колгоспник з Кавказу виявляється чудово орієнтувався в будівлі німецького парламенту і знав про існування депутатського входу в Рейхстаг! – А. П.), Берест нам скомандував:

– Давайте прапор на другий поверх.

Всі вікна на другому поверсі теж замуrowані цеглою – тільки маленькі отвори залишені для кулеметників і снайперів. Швиденько зорієнтувалися (на попередній сторінці Єгоров скаржився на повну темряву в Рейхстазі, а тут така вправність двох сільських жителів у величезній і незнайомій адміністративній будівлі – А. П.), знайшли вікно, яке виходило на Королівську площу, як раз над головним під'їздом. Розгорнули полотнище і просунули його в отвір. Держак закріпили, як клином, уламком цеглини».

Ні «герої-прапороносці», ні їх літературний помічник поняття не мали про досить складну архітектуру Рейхстагу. Тому опис бігу коридорами з киданням гранат в відчинені двері кабінетів є моторошною нісенітницею. Дістатися до вікна на «другому поверсі», розташованого «над головним під'їздом» було дуже непросто. Справа в тому, що вестибюль розташований відразу за входом освітлю-

вався так званим «другим світлом». Тобто замість стелі у нього був скляний ліхтар аж на самому даху. Другого поверху в районі «головного під'їзду» не було і щоб дістатися до віконця, хлопцям потрібно було добре пошукати як туди потрапити. Звичайно, вивчаючи архітектуру Рейхстагу по фотографії, зробленій з боку Королівської площі, такий нюанс виявити неможливо.

Єгоров. *«У самому рейхстазі в цей час битися доводилося бувально за кожну кімнату: гітлерівці чинили опір відчайдушно. Переміщаючись по будівлі, вони невеликими групами з'являлися і там, звідки їх тільки що вибили. Поки ми з Мелітоном встановлювали прапор, нас прикривали від цих блукаючих фріців лейтенант Берест, сержант Петро Щербина, який орудував кулеметом, і два автоматники. За короткий час їм довелося відбити кілька атак. (Взагалі-то лейтенант Берест під час штурму Рейхстагу командував ротою. Звідки у нього знайшлася можливість особисто прикривати Єгорова з Кантарією? – А. П.) Коли прапор вже було виставлено у вікні другого поверху, Берест наказав нам: «Шукайте хід на дах».*

Сам Берест з бійцями залишився охороняти прапор (йде бій, Берест повинен керувати діями довіреної йому роти, а він сидить прапор охороняє? – А. П.), А ми вирушили з'ясовувати, як можна пробратися на дах. Неподалік виявили кручені залізні сходи (на планах поверхів Рейхстагу мені не вдалося виявити жодних кручених сходів – А. П.), але вони були так перебиті, очевидно, гранатами, що піднятися по них було не можливо. Раптом Мелітон кричить мені: «Почекай тут, я зараз принесу драбину».

Не встиг я йому відповісти, а він уже щодуху кинувся кудись вниз. (В повній темряві кинувся щодуху? Ліхтарів у «розвідників» з собою не було. Неустроев в своїх мемуарах пише, що пересуваючись з ліхтариком по темному

коридору Рейхстагу він зачепився за щось і серйозно пошкодив ногу. Навіть подумав, що відвоюювався – А. П.) Ну, думаю, голова, зараз накличе на себе біду».

Кантарія. «Перед входом в рейхстаг я помітив, що валилася за якоюсь колоною дерев'яна драбина. Нею, напевно, користувалися, коли закладали цеглою вікна першого поверху. Ось вона-то тепер нам і стала в нагоді. Пробрався я с'як-так в вестибюль, вискочив на вулицю, схопив драбину і назад. Сама вона неважка, тільки тягнути її було незручно. (Ще раз нагадую, що все це відбувалося в непроглядній темряві – А. П.).

У рейхстазі вже починалася сильна пожежа. Горіли архіви, окремі кабінети, меблі, вогонь повз по дерев'яній обшивці стін, по паркету. (Пожежа в Рейхстазі почалася приблизно в полудень 1 травня, після контратаки німців. Але не вночі 30-го квітня, коли за оповіданням Єгорова та Кантарії вони встановлювали прапор на даху Рейхстагу – А. П.). Перескакуючи через незлічені перешкоди (в повній темряві !!! – А. П.), я – в одній руці автомат, в іншій сходи – кинувся на другий поверх. Кілька разів довелося прикладатися до автомата... (марення цивільної людини).

Побачивши мене, Єгоров схвально хмикнув, підхопив драбину і приставив її до залізних сходів. Поки я бігав, Михайло вийняв прапор з бійниці, і тепер ми могли продовжити наш шлях наверх.

Піднявшись сходами, ми опинилися в одній з веж. Миттєво кинулися до розбитого вікна – глянути, чи високо ми забралися. Ось тобі на: прямо під нами дах другого поверху. Висота невелика, спуститися – справа нехитра. Єгоров стрибнув першим, я за ним.

Озирнулися по сторонах. Так, точно, сумнівів немає – ми на даху рейхстагу. (А що, була можливість опинитися на даху якогось іншого будинку? – А. П.) Він досить широкий, завалений чорт знає чим. Під чобітьми хрумтить скло.

По чотирьох сторонах будівлі височіють громіздкі скульптури – якісь лицарі на конях. Сидять в переможних позах, хто з витягнутою вперед рукою, хто з мечем. Особливо добре запам'ятав величезну статую, яка красувалася над головним входом. На залізному коні жінка зі щитом сидить. На голові масивна корона, волосся розпущене. Її коня за вуздечку тримає інша жінка, в лівій, високо піднятій руці у неї горн або труба. Взагалі-то статуя вражаюча, видно, непоганий майстер робив. А внизу, на постаменті, написи якісь хитромудрим шрифтом. Якби ми були тут на екскурсії, цікавився б, що це за особи...»

Данюшевській добре описав залишок скульптурної групи «Німеччина», що позбулася одного з персонажів. Ось тільки з того місця, де Єгоров і Кантарія вилізли на дах, цю скульптуру зовсім не видно. І написів на постаменті цієї скульптури не було ніяких. Посудіть самі – який дурень буде щось там писати, якщо знизу букви все одне не розібрати. А кінні лицарі стояли не з чотирьох сторін, а тільки з одної.

«Посеред даху – купол. Величезна, засклена півкуля. Скло, правда, все вибито. Прикидаю на ходу: «Метрів двадцять п'ять буде в висоту». Як туди залізти? А тут ще фашисти, помітивши червоне полотнище (темної ночі і на відстані не менше ніж півкілометра! І як вони помітили ще не встановлений прапор? – А. П.), відкрили по даху навісний вогонь з мінометів. Стріляли або з Тіргартен-парку, або від Бранденбургських воріт. Якби ми почали в цей момент підійматися на купол, нас якщо не міна – перший же снайпер зіб'є, – так і полетиш звідти в центральний зал. Нічого не вдієш, довелося від цієї затії поки відмовитися».

Єгоров. *«Стали шукати відповідне місце, куди поставити прапор. На південній стороні, біля самого краю даху, (кінні скульптури обох лицарів-герольдів були розташовані над східним фасадом – А. П.) стояла скульптура кінного*

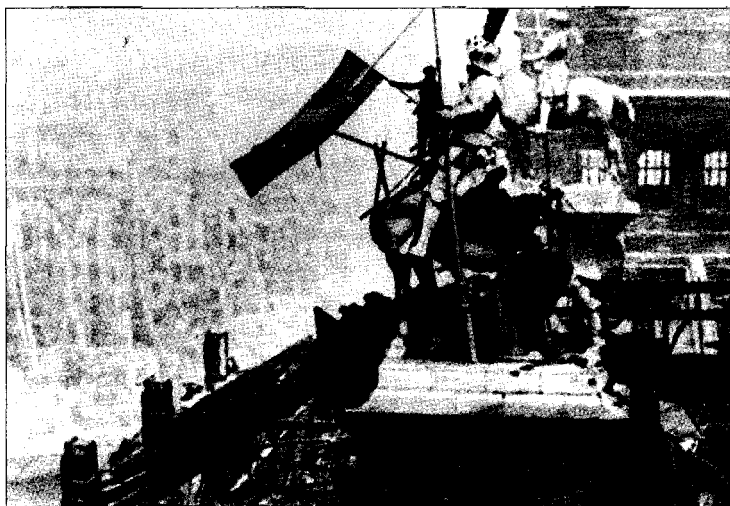

Фото 55. (дзеркальне відображення) Прапор, встановлений Єгоровим і Кантарією на світанку 1-го травня під керівництвом О. Береста. На знімку Ви бачите момент опівдні 2-го травня, коли прапор знімають для переустановлення на купол. І зверніть увагу на постамент, на якому стоїть скульптура – про нього мова піде трохи пізніше.

лицаря, закутого в лати. Рука його була скерована вперед. (Після війни, приїхавши на запрошення німецьких друзів в НДР, ми дізналися, що це була скульптура кайзера Вільгельма.) (Типова омана. Над східним фасадом Рейхстагу стояли мідні фігури кінних герольдів (глашатаїв). Скульптури не збереглися, але збереглися копії, які і сьогодні стоять біля входу в бременську ратушу).

Давай, – говорить Мелітон, – прив'яжем прапор до руки. І надійно, і буде схоже, що ми з перемогою їдемо додому.

Так і зробили, прикрутивши прапор солдатським ремнем, який Мелітон зняв з себе. Тільки через кілька хвилин схаменулися. Кажу Кантарії: – Ні, Мелітоне, треба прапор з руки зняти, а то, як не крути, вийде, що фріц наш прапор тримає.

Знову шукаємо, куди поставити прапор. У цей час зовсім близько розірвався снаряд, і його осколок пробив черево коня того вершника. Утворився отвір діаметром якраз з держак. У нього-то і вставили прапор, навіть закріплювати нічим не довелося. (Дуже «елегантно» виглядав би прапор, що стирчить з черева коня – А. П.).

Німці продовжували обстріл даху. (В глуху ніч, відчуваючи великий брак боєприпасів, німці чомусь безперервно луплять по даху Рейхстагу, хоча прекрасно знають, що на світанку Червона армія посилить свій наступ і невідомо чим тоді буде відбиватися – А. П.). Треба було знайти якийсь притулок, щоб сховатися від мін і снарядів.

Статуя кінного лицаря стояла на величезній, товщиною сантиметрів в п'ятнадцять, чавунній плиті. А та за допомогою чотирьох масивних приставок кріпилася до даху. Так що між плитою і дахом був цілком достатній простір, щоб підлізти туди. Це ми і зробили. Лежимо годину, дві, снаряди падають то далі, то ближче, іноді осколки б'ють по плиті, а нам хоч би що».

Розглядали ми фотографії статуй «кінного лицаря», зроблені в різних ракурсах, але так і не змогли зрозуміти, що ж мали на увазі автори, написавши про чавунну плиту і простір під нею.

«Поступово вогонь, який гітлерівці вели по даху, помітно ослаб. З нашого укриття було чітко видно як палахкотять в місті пожежі, спалахи артилерійських пострілів з боку Бранденбурзьких воріт... Настав час діяти».

Кантарія. *«Поки лежали, ніби відлюдники, під чавунною плитою, яких тільки припущень не будували: що відбувається там, під нами, в череві величезної будівлі? Кілька годин ми не мали уявлення про це. Тільки відчували – по приглушеній стрільбі і розривах, – що запеклий бій не вщухає. Скільки ж їх, цих фанатиків есесівців, набилося в рейхстаг? Або вони якими-небудь підземними ходами підкрплення отриму-*

ють? (Рейхстаг обороняли чотири знекровлені батальйони фольксштурма, загальною чисельністю приблизно як у батальйону Неустроєва, тобто 200–250 бійців. Відрізнути есесівця від дідусів та хлопчиків фольксштурма було дуже легко – А. П.).

А може, наші їх вже долають і лічені хвилини залишились гітлерівцям? Тоді від есесівців можна чекати будь-якого божевільного кроку. Раптом рейхстаг замінований про всяк випадок? Візьмуть, думаю, та й торохнуть весь цей мармур і граніт до неба – не нашим щоб і не вашим. Нема для солдата нічого гіршого невідомості і вимушеної бездіяльності...

...Вибралися ми зі свого укриття, зняли прапор зі статуї, озирнулися. Дах у багатьох місцях пробитий, і з-під нього піднімаються густі клуби диму. Пожежа внизу розгорялася, мабуть, все сильніше.

Дим їсть очі, дихати важко. Добре ще, що біди без добра не буває: в темряві і в диму нас вже зовсім не видно було, і мішенню для снайперів ми стати не могли. Адже бій за рейхстаг, бої в інших кварталах Берліну тривали. Гуркіт сотень гармат, брязкіт і скрегіт танків, тріск стрілецької зброї – від усього цього в вухах стояв неймовірний дзвін.

До основи купола метрів тридцять. Здавалося б, дрібниця, проте наввипередки на даху не побіжиш: темінь, пробоїни, повно всякого мотлоху – сам чорт ногу зломить. Доводиться опуститися на почіпки і рухатися на дотик. Півгодини, напевно, повзли до купола. (А як же німці здалеку прапор в такій темряві роздивились? Та й на попередній сторінці М.Кантарія розповідав як він хвацько бігав сходами вгору - вниз за драбиною, перестрибуючи численні перешкоди, а тут півгодини повзуть 30 метрів – А. П.).

Нарешті, підповзли до купола.

– Ну що, з Богом? – запитує Єгоров, зручніше влаштувавши автомат за спиною.

– Пішли! – Я рішуче беруся рукою за залізне ребро купола.

В каркасі скла не залишилося, тільки осколки стирчать, що застрягли між гумовими прокладками рам. Чіпляючись за поперечки і одночасно перевіряючи їх на міцність, полізли по цій похилій ґратчастій стініці. Зараз ми знаходимося прямо над центральним залом рейхстагу. Що там робиться, не видно. Зал горить щосили. Знизу, як з півної труби, валить дим. Обличчя, руки миттєво вкрилися товстим шаром сажі. Спека неймовірна. Ми ніби на сковорідці, але ж на нас ще ватяні тілогрійки!»

Не могли Єгоров і Кантарія дертися по каркасу купола «чіпляючись за поперечки» з тієї простої причини, що відстань між цими поперечинами була близько двох метрів. До того ж каркас спочивав на кам'яному цоколі з висотою стінок близько 10 метрів, залізи на які зміг би, хіба що, тільки «людина-павук».

По-друге, розповідь співавторів про те, як «зал горів щосили... спека неймовірна». Знаменитий фронтовий фотокореспондент Євген Халдей, який зробив вранці 2-го травня на даху Рейхстагу найвідоміший знімок «прапора Перемоги» розповідав, що до купола підійти було просто неможливо, тому що разом з чорним димом через розбиті віконні прорізи купола виривалися язики полум'я. Під час пожежі лазити по куполу було самогубством – згоріли б за кілька хвилин.

Єгоров. «Повземо все вище і вище. Під нами безодня. Навіть легке поранення – і кінець. Як можемо, підстраховуємо один одного. Коли прапор у Кантарії, я лізу позаду нього, потім він передає прапор, пропускає мене вперед (якийсь дивний ритуал, позбавлений практичного смислу, запропонований тут нашої увазі – А. П.). Для надійності і щоб вивільнити руки, древяно просовуємо за ремінь.

Від диму і кіптяви нічим дихати, горло розриває кашель. Поступово навалюється втома, ноги дерев'яніють,

а до верху купола ще кілька метрів. Спробували прив'язати прапор до ребра, але рами заважали полотнищу майоріти. Ні, кажу Мелітону, так нашого прапора, напевно, ніхто не побачить, давай далі...

Останні ці метри далися дуже важко. Сил, по-моєму, вже не залишалося – на одній волю лізли. Але влізли! На самому верху купола був невеликий майданчик. Навколо нього стовпчики наставлені, стирчать сантиметрів на п'ятдесят. І посередині стовпчик такий же.

Я кажу Мелітонові:

– Давай до цього стовпчика прапор прив'яжемо.

Придивилися, а це металеві трубки, і діаметр у них якраз такий, як у держака. (Потім з'ясувалося, що фашисти в них у свята свої прапори вставляли). Просунули ми держак в центральну трубку, перевірили чи добре тримається. Про всяк випадок ще моїм ременем закріпили. Тепер можна було перевести дух. Відчуваю, що щось руки у мене липкі. Подивився, а вони всі в крові: залишками скла поранив. У мене і зараз на обох долонях шрами видно».

Кантарія. «Майданчик хоч і маленький, але місця для двох вистачило. Лягли ми, відпочиваємо. (Напевно вирішили спробувати як воно шашликові коли його смажать на відкритому полум'ї. Тільки що Єгоров розповідав, що від диму і кіптяви нічим дихати, горло розриває кашель, а тут лежать і міркують на піднесені теми – А. П.). Прапор між нами майорить на вітрі. Вдень звідси Берлін напевно добре видно. А зараз обриси величезного міста тільки вгадуються. Велика його частина в диму, чорні клуби, підсвічені полум'ям, піднімаються з усіх боків.

Артилерійська канонада над агонізуючим містом не припиняється, навіть тут, на висоті, ми відчуваємо, як тремтить земля. І раптом серед усього цього шаленства звуків розрізняю тихий, дуже тихий голос Єгорова:

– Чуєш, Мелітон, але ж здолали ми їх, га?

Різко повертаюся до Єгорова. На мене він не дивиться, вступився кудись в простір і начебто посміхається... Не пам'ятаю вже точно, скільки ми перебували на тому майданчику, але, взагалі, недовго. Піднялися, ще раз перевірили, чи міцно тримається прапор, і стали спускатися вниз».

Єгоров. «Кілька годин провели ми на даху, не знаючи до пуття, що діється всередині рейхстагу. Коли тим же ходом, через вежу, спустилися на другий поверх, зустріли наших бійців. Вони повідомили, що противник звідси вже вибитий, боєм в рейхстазі керує сам командир полку. Його КП на першому поверсі. (Дана інформація не відповідає дійсності. Командний пункт 756-го полку не був у Рейхстазі – А. П.). І ще додали:

– Будьте обережні, хлопці, фашисти засіли в підвалах, їх там тисячі півтори. Луплять знизу гранатами і фаустами.

Складно сказати, що автори мали на увазі. Спробуйте, перебуваючи на першому поверсі якої-небудь адміністративної будівлі, подумки «постріляти» по людях, які знаходяться на другому поверсі.

Не гаючись, пішли вниз розшукувати КП, щоб доповісти полковнику Зінченку про виконання завдання. За допомогою бійців знайшли кімнату, де він розташувався. Прямо з порогу я доповів:

– Товаришу полковник, за вашим наказом прапор укріплено на куполі рейхстагу!

Зінченко підкликав до себе начальника розвідки капітана Кондрашова:

– Перевірте і доповісте.

Хоча і ніч була і рейхстаг весь в диму, а все ж прапор на тлі неба можна було побачити. Капітан незабаром повернувся, доповідає:

– Так, товаришу полковник, прапор на куполі.

Ці кілька хвилин, поки капітан Кондрашов був відсутній, здалися нам вічністю. Раптом, думаємо, з прапором

що трапилося – снаряд влучив в дровко (військова людина таке не напише – А. П.) або вибуховою хвилию його зірвало... Але як тільки побачили радісне обличчя капітана, відразу відлягло.

Командир полку підійшов до нас, обійняв, кожному потиснув руку, каже:

– Ну молодці, хлопці! Ну, молодці! Дякуємо. Ідіть відпочивайте – заслужили. – І додав, засміявшись: – Та вмийтеся, чорти!

Зінченко тут же взяв телефонну трубку і доповів командирові дивізії генерал-майору В. М. Шатілову.

– Товаришу генерале, прапор Військової ради закріплено на куполі рейхстагу.

День 30 квітня закінчувався. Це був день, коли ми з Мелітоном Кантарією витримали наш останній бій у війні.

Важко описувати те, чого не було і те, в чому ти особисто не брав участі. Тому в книзі так багато дурниць написано. Зі спогадів Неустроєва, Мініна, Булатова сьогодні відомо, що Єгоров та Кантарія з'явилися в Рейхстазі вже після командира полку, який по телефону наказав своєму начальнику штабу надіслати «надійних розвідників» з прапором. Після прибуття Єгорова та Кантарії, під охороною взводу розвідки, була організована ціла експедиція на дах Рейхстагу, в якій взяли участь два десятки людей і в якій особлива роль відводилася лейтенанту Бересту. На світанку 1 травня вони змогли, нарешті, прив'язати прапор до скульптури герольда. На що пішло приблизно 30 хвилин часу.

І не було ніяких радісних обіймів, поцілунків і потиску рук. А було якраз все навпаки. Зінченко отримав рознос від командування за те, що інші солдати повісили свої прапори, випередивши «прапор Перемоги» і в свою чергу награв на Єгорова і Кантарію. Після чого полковник Зінченко повів новоявлених «героїв-прапороносців» з Рейхстагу. Він тепер відповідав за їхнє життя перед політвідділом армії.

Глава 23.

ЯК ЗАЦЬКУВАТИ ГЕРОЯ?

ПОСІБНИК ВІД РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Справжні герої були дуже незручні радянській владі. З ними, героями, завжди виникало багато проблем. Героями дуже важко керувати, вони здатні на сильні вчинки. Тому в Радянському Союзі «героїв» було прийнято призначати. Герой праці Стаханов, обраний за хороші анкетні дані партторгом Петровим, для «рекорду» якого ціла бригада шахтарів рубила вугілля, був добре керований, говорив те, що йому підказували і не видумував ніяких відсебеньок, не виявляв ніякої зайвої ініціативи.

Директор шахти, на якій працював Стаханов, Йосип Іванович Заплавський, як міг протидівав встановленню фіктивного «рекорду» і згодом був заарештований та відбував термін у «Норильлазі», де і помер. Саме його місце зайняв партторг Петров. Комуністична партія вміла захищати своїх «героїв».

Були й інші «герої» країни Рад. От, наприклад, Паша Ангеліна, трактористка, яка організувала (!!!) жіночу тракторну бригаду. І це в сталінські часи, в тридцяті роки! Цікаво, в той час були наївні люди, які сприймали цю казку всерйоз? А потім вона, молода трактористка, в 1938 році кинула знамените гасло – «Сто тисяч подруг – на трактор». Сталін посилено готувався до війни і треба було замінити трактористів-чоловіків.

Справжніх героїв радянська влада не сприймала – вона «героїв» штампувала сама. Правда, «співпраця з дияволом» завжди веде до неминучої загибелі. Стаханов помер в психіатричній клініці. Ангеліна померла від цирозу печінки не доживши і до 50-ти років.

Прийшла війна і виявилось, що без справжніх героїв обійтися неможливо. Але натуру комуністичного чиновника переробити було важко. І на завершальній стадії війни з'явилися нові «герої», беззаперечно покірні молоді солдати, з відповідними анкетними даними. Їм, М. Єгорову і М. Кантарії, була відведена роль «прапороносців Перемоги» (забігаючи вперед скажемо, що й вони, пішовши на поводу в диявола, закінчили свій життєвий шлях не менш сумно, ніж Стаханов і Ангеліна).

Однак у горнілі війни витворилися безліч справжніх героїв Це вони, за власною ініціативою, впоралися із завданням встановлення «прапорів Перемоги» значно краще і швидше, ніж «герої» призначені компартією. Більш того, справжні герої почали вголос говорити про свої права на першість у встановленні переможних прапорів. Природно радянська влада на такий виклик могла відповісти тільки в притаманному їй стилі – репресіями.

Першою жертвою серед героїв-прапороносців став Віктор Правоторов. 20 травня 1945 року в газеті «Правда» було вміщено фото, де В. Правоторов салютує прапору Перемоги на даху Рейхстагу. У 1946 р. його страшно принизили тилові райкомівські «щури», обізвали самозванцем та вигнали з роботи. Мовляв, не варто було привласнювати собі лаври справжніх «героїв» – Єгорова і Кантарії. А в 1962-му В. Правоторов загинув за дивних обставин.

1953 року дуже дивною для вправного розвідника смертю загинув Г. Загітов з групи Макова. Надзвичайно спритний і сильний чоловік раптом випав з кузова вантажівки, та так невдало, що розбився на смерть. Мабуть Газі Загітов занадто багато розповідав про свої подвиги (а пишатися було чим!) при встановленні прапора над Рейхстагом задовго до Єгорова та Кантарії.

У тому ж, 1953 році, за безпідставним звинуваченням, коли всі свідки в один голос стверджували про невинувачення,

тість хороброго воїна, дали 10 років таборів Олексію Бересту, який особисто встановив «прапор Перемоги» замість Єгорова та Кантарії. Але на частку якого в країни Рад не знайшлося «зайвої» зірки Героя. До речі, О. Берест почав свій військовий шлях в 1939 році, з Фінської війни і дійшов до Берліна. Єгоров з Кантарією теж дійшли до Берліна, але в діючу армію потрапили тільки в січні 1945-го.

1973 року наклав на себе руки зацькований радянською владою Григорій Булатов, спритний розвідник 674-го полку, який підняв перший прапор над Рейхстагом. Щоправда, рідні і близькі вважали, що Булатову «допомогли», адже дуже наполегливий характер мав колишній розвідник і сильно дошкуляв владі.

Але в цьому розділі йтиметься про цькування зовсім іншого героя, капітана Володимира Миколайовича Макова. М. Ямской в своїй книзі «Хто брав рейхстаг. Герої за замовчуванням...», описує першу зустріч В. Макова з розвідниками-артилеристами включеними в його групу:

«Високий, підтягнутий, атлетичної статури Володимир Маков на артилерійських розвідників відразу ж справив гарне враження.

І не тільки зовнішністю. Під його незастебнутою шкіряною курткою з капітанськими погонами майстри оптичної та звукової розвідки моментально угляділи «іконостас», який багато що пояснював. Промайнули в розльоті маковської двобортної шкірянки ордени Червоного Прапора і Червоної Зірки, чотири нашивки за поранення – все це свідчило про те, що командир їхньої групи попався стріляний, бойовий».

Вісімнадцятирічний Володимир Маков пішов на війну добровольцем 1941 року, коли німці підходили до Москви. Батькам написав уже з передової. У 1942-му році важко пораненого Макова, без свідомості, вивезли з Севастополя одним із останніх транспортів. Отямився він уже в Сарато-

Фото 56.

*Володимир Миколайович
Маков.*

ві, в шпиталі. На важкому шляху до Берліна В. М. Маков був поранений ще тричі. Група Макова за два дні до штурму Рейхстагу врятувала від загибелі штаб 674-го полку, відбивши атаку гітлерівців, що зайшли з тилу.

Добре продумана тактика групи, не втручаючись в бої з гарнізоном Рейхстагу, дозволила швидко проникнути на дах будівлі і закріпити штурмовий прапор 79-го корпусу на великій скульптурі, яку розвідники уявили собі «Богинею Перемоги». Маков і його бійці навіть не

підозрювали, що за 8 годин до них на цій же скульптурі свій прапор прив'язали розвідники взводу Сорокіна з 674-го полку. Через кілька годин німці зняли прапор взводу Сорокіна і кинули на даху, недалеко від скульптури. У пітьмі «маківці» цей прапор не побачили.

Цікаво те, що обидві групи, Сорокіна і Макова, пізно ввечері 30 квітня вели бій в Рейхстазі пліч-о-пліч. Обидва командири доповідали своєму безпосередньому керівництву про виконання завдання, про встановлені прапори з деякою різницею в часі. В. Маков доповів про рації командирю 79-го корпусу генералу С. Перевьорткіну приблизно о 23.00, а С. Сорокін, не маючи рації, зміг повідомити командирю 674-го полку підполковнику А. Плеходанову після 24.00, коли була протягнута телефонна лінія до Рейхстагу. Обидві доповіді були зроблені в присутності великої кількості свідків і привели до непередбачуваних наслідків.

Зрештою зусиллями замполітів різних рангів «прапо-

ром Перемоги» став «прапор №5» Військової ради 3-ї ударної армії, а головними «героями» стали двоє молодих бійців, які хоч і воювали протягом лише трьох місяців, але завдяки своїм анкетним даним, цілком підійшли Головному ПУ-Ру та керівництву країни Рад. Під час наради учасників штурму Рейхстагу, що відбулася в листопаді 1961 р., густа завіса брехні навколо штурму Рейхстагу і встановлення прапора Перемоги почала потроху розвіюватися. Присутні офіцери і генерали, а також військові історики дійшли висновку, що першою прапор встановила група Макова. Рядок про це потрапив навіть до багатотомної історії війни. Але як виявилось, керівництво СРСР не збиралося «переписувати» історію. Офіційним «прапором Перемоги» залишився «прапор №5».

Журналісти, які були присутні під час листопадової наради, все питали В. М. Макова, чому він мовчав протягом стількох років. І Маков врешті-решт «дозрів» та припинив мовчанку. Він став виступати на радіо, писати в газети. Природно, така «зухвала» поведінка спонукала структури, що з недремним оком піклуються про «чистоту» суспільної свідомості, почати компанію з дискредитації відважного фронтовика.

У книзі Героя Радянського Союзу І. Ф. Клочкова наведені два листи колишнього члена військової ради 3-ї ударної армії О. І. Литвінова до одного з героїв штурму Рейхстагу О. П. Береста, потерпілому свого часу від радянської влади, незважаючи на військові подвиги і беззаперечний патріотизм. До речі, про які-небудь військові подвиги самого О. І. Литвінова не відомо нічого. Та й які подвиги міг здійснити партійний функціонер у військовому мундирі, представлений спостерігати за командувачем армією? Хто не знає, членами військової ради називали високопоставлених комісарів. Нижче наведені листи О. Литвінова з нашими коментарями:

О. І. Літвінов (м. Москва, К-9, вул. Горького, 6, кв.117).
22.02.1965 р.

«Дорогий Олексію Прокоповичу! До Вас звертається член Військової ради 3-ї ударної армії генерал Літвінов Олексій Іванович. Знаючи, що є активним учасником встановлення Прапора Перемоги № 5 над рейхстагом, я вирішив просити Вас відповісти мені, і не тільки мені, на одне питання. А саме:

В одному з інститутів Москви після доповіді маршала ВПС Сергія Гнатовича Руденка про 47-у річницю Збройних Сил виступив капітан запасу Маков Володимир Миколайович (колишній ад'ютант НШ 79 СК Літунова). Він намагався, тужився спростувати, що не съянівська рота, а він, Маков, з групою солдат першим увірвався в рейхстаг, що не Кантарія, Єгоров, Берест, а він, Маков, першим підняв Прапор (не № 5, а інший) Перемоги над рейхстагом, а Прапор № 5 Військової ради армії було встановлено значно пізніше. (Маков) випрошує геройські зірки, опошляючи історичну правду. Це ж провокація, дискримінація, «що хочете». (Цікаво, генерал розумів значення слів «провокація» і «дискримінація»? – А. П.)

Маков сказав не просто правду, а правду, підтверджену учасниками листопадової наради. Серед учасників був і головний комісар 1-го Білоруського фронту – К. Ф. Телегін. 1963 року вийшов у світ 5-ий том «Історії Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу 1941–1945», в якому прямо говорилося, що першим прапором на Рейхстазі був прапор групи Макова. Ось цитата з 5-го тому, стор. 285:

«У бойових порядках цього батальйону (йдеться про 1-й батальйон 756-го полку – А. П.) діяла група добровольців під командуванням капітана В. М. Макова. Бійці групи старші сержанти Г. К. Загітов, А. Ф. Лісіменко і сержант М. П. Мінін з червоним прапором кинулися нагору. Прокладаючи собі шлях гранатами і вогнем з автоматів,

вони вирвалися на дах і тут закріпили прапор. Командир групи негайно доповів про виконання завдання командиру корпусу генерал-майору С. Н. Перевьорткіну. У ніч на 1 травня за наказом командира 756-го полку полковника Ф. М. Зінченка було вжито заходів з встановлення на будівлю рейхстагу прапора, врученого полку Військовою радою 3-ї ударної армії. Виконання цього завдання було покладено на групу бійців, яку очолив лейтенант А. П. Берест. Рано вранці 1 травня на скульптурній групі, що вінчає фронтон будівлі, вже майорів Прапор Перемоги, його поставили розвідники сержанти М. А. Єгоров і М. В. Кантарія».

Привертає увагу виключення з переліку героїв-розвідників групи Макова ст. сержанта Боброва, який найкращим чином проявив себе під час штурму Рейхстагу. Олексій Бобров був настільки помітний в організації оборони при німецькій контратаці, що його добре запам'ятав Олексій Берест і впізнав на фотографії, показаній йому М. Мініним в 1961-му році. Справа в тому, що Бобров належав до типу людей, народжених саме для війни. Хоробрий, дисциплінований і вмільний воїн в мирний час ставав абсолютно некерованим, шукав пригоди на свою голову, зловживав випивкою. Як наслідок, хтось там, нагорі, не рекомендував згадувати героя війни, що в мирний час став асоціальним елементом.

До того ж, в шеститомнику навмисне допущена «помилка» в військових званнях «героїв-прапорноносців». На момент здійснення «подвигу» Єгоров був рядовим, а Кантарія молодшим сержантом.

Але повернемося до О. Літвінова. Невже він, високопоставлений військовий партпрацівник, не міг прочитати, що написано в цій капітальній книзі, до того, як почати кидатися на В. Макова? Звичайно, не міг! Ну хто ж читає такі товсті, вчені книги?! До того ж генерал Літвінов мав деяку

давню інформацію, з часів служби в Німеччині, на підставі якої у нього вже склалася думка про «прапор Перемоги». В ній не залишалось місця для В. Макова і його групи.

У липні 1946 року до О. І. Літвінова звернувся з рапортом О. П. Берест, який висловив свою образу. Берест при штурмі Рейхстагу здійснив подвиг, пішовши на смертельно небезпечні переговори з командуванням гарнізону Рейхстагу. Він же, Берест, командував однією із штурмуючих рот. І, нарешті, він очолив групу солдатів, до якої входили і Єгоров з Кантарією, яка вирушила на дах встановлювати прапор. Під самий кінець боїв за Рейхстаг Берест був поранений в ноги. Після всього Єгоров і Кантарія отримали зірочки героїв, а про Береста якось «забули».

Генерал Літвінов, ознайомившись з надісланими Берестом документами, ініціював подання на Береста про присвоєння йому звання Героя Радянського Союзу. Були зібрані відповідні підписи, від командира полку до командира корпусу, але хтось нагорі наклав резолюцію, що необхідно обмежитися орденом Червоного Прапора. В будь-якому випадку генерал Літвінов був абсолютно впевнений в першості О. Береста і «героїв-прапороносців», а також в авантюризмі В. Макова.

Але повернемося до листа Літвінова, адресованого Бересту:

«Таких самозванців треба садити на своє місце. Треба думати, що цим питанням займеться ГУК і Головне Політуправління. Ось чому прошу Вас, як очевидця і активного учасника битви за рейхстаг і встановлення Прапора Перемоги, сказати (написати) своє судження по суті.

Прошу не зволікати з відповіддю. З привітом, О. І. Літвінов, 22.03.1965 р.».

Через деякий час прийшов другий лист Літвінова:

«Дорогий бойовий друже Олексію Прокоповичу Берест! Листа Вашого отримав. Не відразу відповів лише тому,

що очікував виклику в ЦК з питання виступу Макова (про цей виступ я Вам писав)».

Ось так! Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу виявляється пильно стежив за тим, щоб навіть крихти правди, що розвінчують вигадану історію про «прапор Перемоги», не доходили до народу.

Далі Літвінов пише:

«13 березня 1965 року в ГУК (Головне управління кадрів) Міністерства оборони СРСР відбувся розбір, вірніше, відбулася бесіда з Маковим. Туди запросили мене, як колишнього члена Військової ради 3-ї ударної армії, а також колишнього командира 150-ї сд В. М. Шатілова.

В. М. Шатілов на Листопадовій нараді був викритий ветеранами у навмисній брехні і змушений був там дати зад-

Фото 57. Група генералів і офіцерів 3-ої уд. армії біля Рейхстагу. Крайній зліва О. І. Літвінов. Далі стоять командарм Кузнецов і ком. корпусу Перевьорткін. У другому ряду комдиви Шатілов та Негода. Пояснює Зінченко.

ній хід. А що міг підтвердити О. Літвінов, який перебував далеко від передової і знав деталі штурму тільки з розповідей офіцерів штабу армії, які теж особисто за перебігом бою не спостерігали? Він міг апелювати лише відомостями, отриманими від Береста.

«Був запрошений генерал Болтін О. Р. (Відповідальний працівник ІМА – з випуску Історії Великої Вітчизняної війни).

Чому ж за Макова не заступився генерал Болтін Євген Арсенійович, під керівництвом якого був випущений 5-й том і який на відміну від О. Літвінова добре знав, про що в 5-му томі писалося? Принаймні, він зобов'язаний був усе це знати, тому що це його робота. Болтін, до того ж, був учасником Листопадової наради і міг чути все про прапор Макова на власні вуха. До речі, О. Літвінов в листі до О. Береста невірно вказав ініціали Болтіна.

«Там же був Маков. Важко, та й немає потреби писати, як пройшло все. Одне з'ясувалося: Маков вирішив усіма неправдами, я б сказав, підтасуваннями – показати себе, але робив це хитро.

На моє запитання, чому він так раніше не виступав, а опісля близько двох десятків років зважився на це, відповів: «Я вирішив боротися за правду – ось і причина».

Маков, як і раніше, і тут доводив, що не Кантарія, Єгоров, Берест та ін. були в числі перших, що встановили Прапор Перемоги над рейхстагом, а він, тобто Маков з групою (Бобров, Лісіменко, Загітов, Мінін та ін.) першими увірвалися в рейхстаг і першими поставили Прапор, і їх треба нагородити, як Сьянова, Єгорова, Кантарію.

Він доводив і продовжує доводити (вірніше, намагається), що його група йшла разом з бійцями роти Сьянова, але його група в рейхстаг увірвалася першою, а потім рота Сьянова і ін., і 30.04.45 в 22.30 «ми встановили Прапор» (тобто прапор 79-го ск – І. К.).

Ось що він пише в своїй розповіді, надісланій в газету «Радянська Росія», але ще не опублікованій: «... Приблизно близько першої години ночі в приміщення рейхстагу прибув командир 756 сп Зінченко. Розшукавши капітана Неустроєва, Зінченко запитав у нього, де знаходиться Прапор під № 5, виданий полку Військовою радою 3-ї ударної армії. (!!! – А. П.)

Неустроєв йому відповів, що Прапор нагорі, вже встановлений розвідниками, тобто добровольцями з групи Макова. «Ні! Не те!» Після чого Зінченко по телефону віддав розпорядження начальнику штабу майору Казакову надіслати в рейхстаг зі штабу полку Прапор № 5 з двома розвідниками – Єгоровим і Кантарією.

Приблизно о 2 годині ночі 1 травня в рейхстаг прибули розвідники 756-го СП Михайло Єгоров і Мелітон Кантарія в супроводі розвідників, під командуванням Петра Щербини і під керівництвом замполіта батальйону Неустроєва лейтенанта Береста і в той же час, коли бою в рейхстазі вже не було, пройшли на дах і встановили Прапор № 5 нижче нашого, до підніжжя бронзової скульптури...»

Командир батальйону С. А. Неустроєв в своїх мемуарах, що вийшли в 80-х роках, описав все розказане В. М. Маковим з дуже незначними відмінностями. З цього можна було зробити висновок, що Володимир Миколайович, пряма і чесна людина, нітрохи не лукавив. Але Маков не знав куди почепили прапор солдати під командуванням Береста. Він думав, що на ту ж скульптуру, що і вони. О 5 годині ранку командир корпусу відкликав у штаб групу Макова. Вони залишили Рейхстаг і більше туди не поверталися.

Далі Літвінов пише:

«... На купол рейхстагу цей Прапор Єгоров і Кантарія перевісили з 2 на 3 травня, коли бойові дії в рейхстазі були припинені повністю і гарнізон рейхстагу капітулював...»

... Ось так спростовує Маков те, що було зроблено інши-

ми близько двох десятків років тому... Він попереджений. Але, як видно, Маков вирішив тепер діяти через ЦК. Він і в ЦК написав. Чекаю виклику – до інструктора Потапова.

Якщо у Вас що-небудь є з документів, прошу надіслати мені (копії)».

Дуже цікаво, що ж написав Літвінову Берест, теж пряма і смілива людина. Коли учасників Листопадової наради прийняв секретар ЦК КПРС Суслов (до початку наради, щоб задати напрямок, по якому ветеранам слід було згадувати), Олексій Прокопович спробував донести свою правду до партійного керівництва, але Суслов не дав Бересту і слова сказати. Невже О. Берест пішов-таки на поводу у комісарів?

«Я повинен виступити зі статтею в газеті «Радянська Росія» зі спростуванням проти балаканини Макова».

Цікаво, генерал збирався спростовувати весь том №5 «Історії...» чи лише ту частину, де описувалися дії групи артилеристів-розвідників 79-го корпусу?

«Крім того, дуже добре зробіть, якщо Ви напишете листа в ГУК Міністерства оборони на ім'я генерал-лейтенанта І. А. Кузовкова, а можливо і в ЦК з проханням викликати Вас для бесіди. Писати треба. Треба ж сказати Правду.

Чекаю відповіді. Привіт сім'ї, дуже радий, що сім'я у вас гарна – працюєте, навчається – дуже добре.

З глибокою повагою, О. І. Літвінов. Привіт від Євгенії Павлівни».

Володимира Миколайовича Макова радянська влада таки доконала. Вимогуюча боротьба з комуністичними функціонерами, на стороні яких, з різних мотивів, виступила частина ветеранів, підштовхнула безстрашного воїна до пляшки. Володимир Миколайович, знехтуваний системою, помер у віці 56 років. С. А. Неустроєв, який «товаришував» з пляшкою не менш, ніж Маков, а може і більше, був обласканий радянською владою і прожив 76 років.

Глава 24.

СКІЛЬКИ ПРАПОРІВ БУЛО
НАД РЕЙХСТАГОМ?

Вважається, що на Рейхстазі було встановлено близько сорока прапорів. Якись із них стали популярними, потрапили на безсмертні фотографії фронткових кореспондентів і в кінохроніку. Деякі прапори згадують в мемуарах. Зараз існують більш-менш конкретні дані про 18 прапорів. В цьому розділі ми простежимо, яким чином переможні прапори потрапили на Рейхстаг і куди поділися потім.

ПРАПОРИ, ЗАФІКСОВАНІ НА РЕЙХСТАЗІ ФОТОКОРАМИ

1. Прапор розвідвзводу 674-го полку. Цей прапор виготовлено за наказом командира полку підполковника О. Д. Плеходанова. Командир взводу розвідки лейтенант Семен Сорокін. Встановлювали його розвідники: Віктор Правоторов, Іван Лисенко, Григорій Булатов, Павло Брюхо-вецький, Степан Орешко, Михайло Пачковський.

У встановленні прапора брав участь командир взводу з батальйону Давидова лейтенант Рахімжан Кошкарбаєв.

Фото 22-б. Ранок 2 травня. Розвідники Сорокіна на даху Рейхстагу зі своїм прапором.

Прапор було виготовлено приблизно в 12.00–13.00 тридцятого квітня і прив'язано до шиї коня на скульптурній групі «Німеччина» о 14.25 тридцятого квітня. В районі 16.00–17.00 тридцятого квітня

прапор було знято німецькими солдатами і кинуте на даху. 2 травня між 10.00 і 11.00 прапор було знайдено п'ятіркою розвідників 756-го полку: старшими сержантами Іваном Пальчиковим і Чернишковим, рядовими Дмитром Парчевським та Михайлом Єгоровим, молодшим сержантом Мелітоном Кантарія і фотокором А. П. Морозовим, який зробив серію відомих знімків Єгорова та Кантарії з прапо-

Фото 58. А. П. Морозов.

Ранок 2 травня. Єгоров і Кантарія на даху Рейхстагу із прапором розвідників Сорокіна.

Фото 59. Фотомонтаж. Автор невідомий. Добре видно різницю в розмірах прапорів. «Прапор Військової ради» більш вузький, але довший прапора взводу Сорокіна.

ром розвідвзводу Сорокіна на даху Рейхстагу.

2 травня між 12.00 і 14.00 з прапором на даху Рейхстагу фотографувалися розвідники взводу Сорокіна. Фотокори: І. Шагін, Я. Рюмкін і А. Капустянській. Кінохроніку знімав Роман Кармен. Розвідники знайшли в конструкції скульптури спеціальну трубку для кріплення прапорів, і Сорокін з Булатовим закріпили в ній прапор.

З 14.00 2 травня і принаймні до 20 травня включно прапор був на тому ж

місці. Швидше за все, він залишався на скульптурі протягом усього травня. На жаль, документальні дані та фотографії, що дозволяють зробити точну прив'язку за часом зняття прапора, не виявлені. Далі сліди прапора губляться.

2. Прапор генерала Берзаріна. Після підписання в передмісті Берліна Карлсхорсте в ніч з 8 на 9 травня акту про капітуляцію Німеччини і оголошення Перемоги, заздалегідь підготовлений великий «прапор Перемоги» було піднято над куполом Рейхстагу вранці 9 травня.

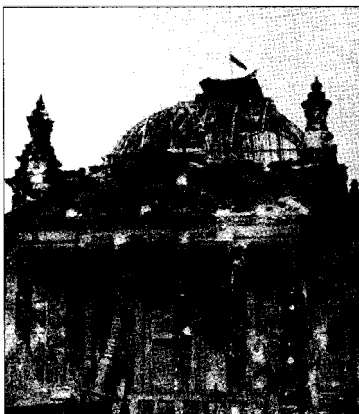

Фото 60. «Прапор Берзаріна». Якщо добре придивитися, то видно і прапор розвідників Сорокіна – темний паралелограм лівіше фігури коня.

Фото 61. Автор Олег Кноррінг. Проводи «прапора Перемоги» 20-го травня в ленінградський артилерійський музей. На куполі нового прапора в даний момент немає.

20 травня полотнище з купола зняли. Відбулися урочисті проводи «прапора Перемоги» в Ленінградський артилерійський музей. Прапор проводжали комендант Берліна, командувач 5-ї ударної армії генерал М. Е. Берзарін і офіцери його штабу. Був задіяний берлінський гарнізон (точніше, один з корпусів 5-ої ударної армії), грали військові оркестри. Політуправління 1-го Білоруського фронту встигло «перехопити» прапор на півдорозі до Ленінграду і повернути його в штаб фронту. Далі сліди прапора Берзаріна губляться.

3. Другий прапор генерала Берзаріна. Після відправки «прапора Перемоги» в ленінградський музей генерал Берзарін наказав встановити новий великий прапор на куполі Рейхстагу. Над «лігвом звіра», як охрестила радянська пропаганда нещасний Рейхстаг, обов'язково мав був радянський червоний прапор. Саме радянський, тому що прапор гітлерівської Німеччини також був червоним.

В цей же день, 20 травня, над Рейхстагом знову з'явився великий червоний прапор, який провисів там найдовше з-поміж усіх переможних прапорів. В англійському кольоровому документальному фільмі «Берлін в липні 1945 року» (є в YouTube) можна побачити це полотнище, що майорить над Рейхстагом. Справа в тому, що починаючи з 1 липня, Берлін був розділений на окупаційні зони. Рейхстаг, який перебував на кордоні англійської та радянської зон, потрапив в англійську зону окупації. Але червоний стяг на його даху висів ще довго. Англійці не виявили до нього жодного інтересу. Коли саме його було знято, невідомо.

4. Прапор Військової ради 3-ї ударної армії. В наш час цей прапор вважається «прапором Перемоги». Під назвою «прапор №5» відомі два різних полотнища. Перший прапор №5 Військової ради було встановлено в передмісті Берліна 22 квітня, практично одночасно з іншими вісьмома прапорами Військової ради 3-ї ударної армії.

Фото 38-а. Урочиста зустріч «прапора Військової ради» на аеродромі в Москві.

Другий прапор під тим самим номером 5 було передано в 150-у дивізію 26 квітня, коли з'ясувалося, що вона виходить безпосередньо до Рейхстагу. В цей же день були затверджені прапороносці – Єгоров і Кантарія. Обоє солдатів перевели з піхотного підрозділу в розвідвзвод. Прапор за збігом обставин на Рейхстазі так і не побував.

З 26 квітня по 19 червня він перебував у штабній канцелярії 756-го полку. Потім його перевезли в штаб 150-ї дивізії, де зробили перший, основний, напис, що свідчив про належність прапора до 150-ї дивізії і 79 корпусу. Перед відльотом до Москви на нього було нанесено ще кілька літер і цифр, що вказували на 3-ю уд. армію і I-й Білоруський фронт.

Прапор брав участь в репетиції параду Перемоги, прапороносцями були: С. Неустроєв, М. Єгоров і М. Кантарія. В цей же день Жуков зняв прапор з параду, після чого той потрапив до музею, де й зберігався в запасниках аж до травня 1965 року. 9 травня 1965р цей прапор пронесли на

ювілейному параді. Прапороносці: К. Самсонов, М. Єгоров і М. Кантарія. В цьому ж році для прапора була влаштована спеціальна експозиція в музеї, яка діє до цього часу.

5. «Дублер» прапора Військової ради. Коли настав час ставити прапор Військової ради на Рейхстазі, в ніч з 30 квітня на 1 травня, його так і не змогли відшукаати в темряві приміщень, які займав штаб 756-го полку в «будинку Гімлера». Командиром полку Ф. М. Зінченком і замполітом полку І. Ю. Єфімовим було прийнято рішення встановити тимчасово, до знаходження прапора Військової ради, інший, схожий. Його планували потім замінити на «справжній».

«Прапор-дублер» було прикріплено на кінній статуї лицаря вже під ранок 1 травня, близько 4.30. До групи очолюваної О. Берестом увійшли М. Єгоров, М. Кантарія і ще 19 автоматників взводу розвідки 756-го полку. Відомі прізвища дев'яти бійців з числа супроводу. Всі учасники встановлення прапора були нагороджені. Орденами

Фото 62. Кореспондент Марк Редькін на північно-східній вежі Рейхстагу. На ближній кінній скульптурі добре видно «прапор-дублер». Ранок 2-го травня.

Червоного Прапора нагородили Єгорова і Кантарію. Берест отримав орден Вітчизняної війни 1-го ступеню

2-го травня близько 11.00–12.00 прапор було знято зі скульптури лицаря за вказівкою начальника політвідділу 3-ї уд. армії полковника Лісіцина. Зроблено це було з метою перенесення його на купол. Лісіцин здалеку прийняв «прапор-дублер» за прапор Військової ради.

Прапор повернули в штаб 756-го полку. Його подальша доля невідома.

Фото 16-а. Автор Борис Шейнін. Ранок 2-го травня. «Прапор-дублер» знімають зі скульптури кінного лицаря. Вдалиї знімок дозволяє знайти відмінність цього прапора від «прапора Військової ради». Довжини «прапора-дублера» перевищує ширину в три з половиною рази. У той час як довжина «прапора Військової ради» більше ширини всього лише в 2,3 рази. Тобто «Прапор-дублер» довший на цілий метр.

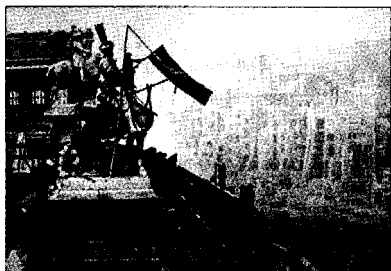

Фото 14-а. Автор Марк Редькін. Прапор 23-ї мсбр. На куполі прапорів поки немає. Але видно «прапор-дублер» в руках у ближнього бронзового вершника

6. Прапор 23 мото-стрілецької бригади, 3-ої танкової армії. Цей стяг встановлено на вежі Рейхстагу вранці 2 травня, після капітуляції

*Фото 63. Автор Віктор Тьомін.
Танки на тлі Рейхстагу з прапором 23 мсбр.*

Фото 13-а. Автор Євген Халдей. На передньому плані поет Долматовський з трофеєм. На задньому плані Рейхстаг з прапором 23-ї бригади на вежі.

Берліна. Воїни 23-ї мсбр були на даху одними з перших. Їх прапор став прообразом «прапора Перемоги», адже 3 травня його ретушована фотографія потрапила на першу сторінку «Правди».

7. «Прапор Перемоги» фотографа Євгена Халдея. Цей «прапор Перемоги» є найвідомішим у світі. Його виготовили в Москві, у квітні 1945 р., незадовго до відрядження Є. Халдея у війська, що штурмували Берлін. Прапор Халдею зшив родич, професійний кравець. Сам Євген Ананійович теж брав активну участь у виготовленні.

Фото 64. Автор Євген Халдей. Вгорі з прапором О. Ковальов, нижче А. Ісмаїлов. На даху стоїть Л. Горичев.

Коли Халдей прибув до Рейхстагу, прапор 23-ої мсбр було вже встановлено, а «прапор-дублер» було вже знято. Халдею допомогли встановлювати персональний «прапор Перемоги» троє бійців, яких він випадково зустрів: киянин Олексій Ковальов, мінчанин Леонід Горичев і Абдулхакім Ісмаїлов з Дагестану. За фотографії свого прапора Євген Халдей був нагороджений в 1995 році, в місті Перпіньян (Франція). Йому вручили найпочеснішу нагороду світу мистецтв – титул «Лицар ордена мистецтв і літератури».

8 і 9. Два прапори невідомих воїнів. Один фотокор знімав іншого, а в об'єктив потрапили два скромних прапорця. Перший прапор, зовсім невеликих розмірів, був встановлений на північно-східній вежі. А другий прапор, дещо більший, «виліз» на купол Рейхстагу. Цей другий прапор, який невідомо кому належав, зіграв несподівано значну роль в радянській історії. Він зайняв місце, на яке претендував прапор Військової ради, залишивши його лежати в штабі 756-го полку. Що, врешті-решт, врятувало майбутній «прапор Перемоги» від утилізації.

10. Прапор танкістів. Танкісти з прапором були зняті Романом Карменом для свого фільму окремо від розвідників Сорокіна. Це було зроблено в інший час, в іншому місці і з іншим прапором. Деякі історики вважають, що танкіст з азійською зовнішністю – це Кошкарбаєв. Але чому Кошкарбаєв виявився в танковому шлемофоні? Сьогодні на це питання відповісти складно. Проте, прапор був прив'язаний десь на Рейхстазі і потрапив до стрічки Кармена.

Фото 2-а.

Віртуальні прапори Віктора Тьоміна. Два знаменитих знімки фотокора газети «Правда» В. Тьоміна, на яких зображено «прапор Перемоги», свого часу справили величезне враження. Але насправді таких прапорів не існувало. Їх просто домалював ретушер.

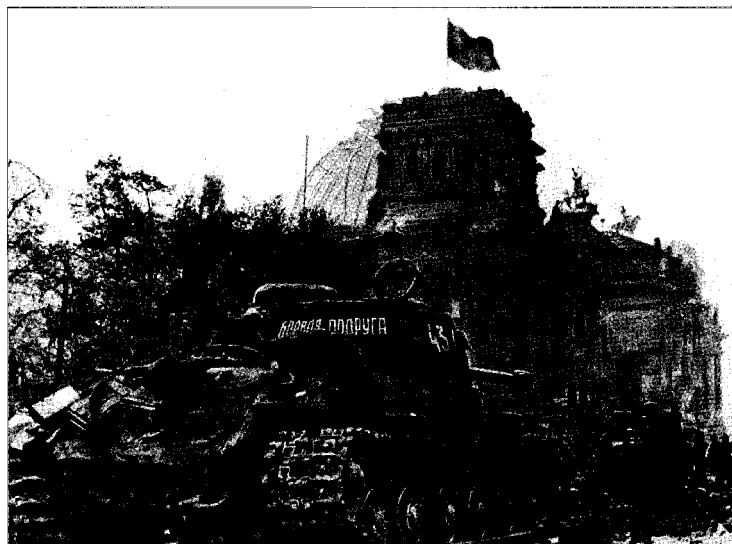

Фото 3-а. Автор Віктор Тьомін.

Віртуальний прапор над вежею Рейхстагу. Таким прапором можна було б накрити футбольні ворота з воротарем.

(Оригінал знімку див. вище).

На першому знімку, опублікованому в газеті «Правда» 3 травня 1945 року на головній сторінці – нереально великих розмірів стяг майорів над кутовою вежею Рейхстагу. Знятий з доволі вдалого ракурсу прапор 23-ої мсбр редакторам видався надто маленьким, не вражаючим, тому замість реального прапора на фотографії вирішили намалювати величезне полотнище. У поясненні до знімка читачам повідомили, що вони бачать «прапор Перемоги».

Другий знімок зображував «прапор Перемоги», що

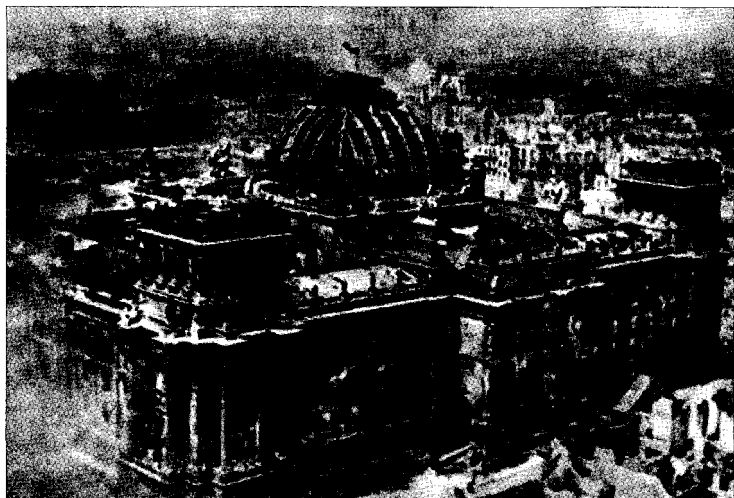

Фото 7-а. Автор Віктор Тьомін.

Віртуальний прапор над куполом Рейхстагу. Теж чималенький прапор. На статуї лівого вершника повинен був знаходитися прапор-дублер, встановлений Єгоровим і Кантарією під командою Береста. Але з великої відстані його абсолютно не видно.

майорить над куполом Рейхстагу. Віктор Тьомін облетів Рейхстаг на «кукурузнику» вранці 1 травня. Тривав бій. Ніяких прапорів Тьоміну виявити не вдалося, але знімки вийшли захоплюючі. Через 2 роки фотографія з домальованим «прапором Перемоги» на куполі була опублікована і навіть відзначена нагородами.

ПРАПОРИ, ОПИСАНІ В МЕМУАРАХ

11. Прапор 380-го полку 171-ої дивізії. На відміну від 150-ї дивізії, якій замінили витрачений «прапор №5», 171-ій дивізії використаний «прапор №4» не компенсували. Можливо це пов'язане з тим, що його було вже оголошено першим червоним прапором, встановленим у Берліні. Бійці, що його встановили, були нагороджені орденами Червоного Прапора.

З ініціативи замполіта батальйону В. Н. Малінського, дівчата-санінструктори санітарної роти виготовили прапор, який потім вручили Григорію Савенку та Михайлу Єрьоміну, бійцям батальйону Самсонова.

Під час другого штурму Рейхстагу, бійці причепили прапор на одній із колон парадного входу. Це сталося о 14.20 30 квітня. Між 16.00 і 17.00 німці скинули прапор на землю.

2-го травня солдати батальйону С. Неустроева знайшли цей прапор і принесли його своєму командирові. Що з ним сталося далі, невідомо.

12. Прапор групи В. М. Макова. Під час наради учасників штурму Рейхстагу в листопаді 1961 року цей прапор було визнано першим. Визнаючи прапор групи Макова першим, радянські ідеологи під надуманим приводом відмовляли йому в праві називатися «прапором Перемоги», залишаючи цей титул за прапором Військової ради 3-ї уд. армії.

Прапор, який встановила група Макова, був одним з двох прапорів, виготовлених у політвідділі 79-го корпусу 27 квітня. Встановили його розвідники 136-ї гарматної бригади, що входили в групу Макова, 30 квітня о 22.40. Місцем кріплення стала скульптурна група «Німеччина». Розвідники охороняли прапор до 5 години ранку 1 травня, коли їх терміново відкликали в штаб корпусу.

Безпосередньо на даху під час його встановлення були розвідники-артилеристи: М. Мінін, Г. Загітов, О. Бобров і О. Лісіменко. У штабі 79-го корпусу прапори були видані без держаків. Складений прапор засунув собі за пазуху М. Мінін. Там вже знаходився прапор 136-ї гарматної бригади. Дорогою на дах Рейхстагу бійці знайшли металеву трубку, яка зрештою і стала держаком.

Прапор таємничим чином зник зі скульптурної групи в проміжку між 5.00 і 6.00 1 травня. Тобто, відразу після того,

як розвідники, що пильно охороняли свій прапор, залишили дах Рейхстагу. Орієнтуючись на непрямі докази, можна припустити, що зняти прапор-конкурент наказав начальник політвідділу 3 уд. армії, полковник Ф. Я. Лісіцин, «хрещений батько» прапора Військової ради. Безпосередніми виконавцями викрадення були, очевидно, довірені люди Неустроєва: Гусєв і Щербина.

13. Прапор групи М. М. Бондара. Це був другий з двох прапорів 79-го корпусу. Група Бондара діяла спільно з 380-м полком 171-ї дивізії. Прапор групи був прикріплений до крупу коня 30 квітня близько 24.00. За виконання цього завдання звання Героя Радянського Союзу були удостоєні члени групи – С. І. Докін, П. П. Кагикін, В. Т. Казанцев і посмертно В. П. Канунніков, В. Д. Зубарєв.

Прапор групи Бондара зник одночасно з прапором групи Макова. Голова ради ветеранів 150-ї дивізії, генерал (а навесні 1945 року молодший лейтенант) В. С. Устюгов каже, що і ці прапори скинули німці. Однак, 1 травня німцям було явно не до якихось прапорів. Німецькі солдати, втомлені після напружених боїв спали, а офіцерський склад готував ранковий контрнаступ, щоб вибити радянські війська з Рейхстагу. Німці і не підозрювали, що якісь нові прапори з'явилися на скульптурі над парадним входом. Присутність на даху Рейхстагу прапорів 79-го корпусу дратувала лише Головне політичне управління.

14. Прапор П'ятницького. Цей стяг виготовили в батальйоні Неустроєва незадовго до штурму Рейхстагу. Після того, як німці скинули перші два прапори і було отримано привітання Сталіна із взяттям Рейхстагу, перелякане командування розпорядилося повісити прапор хоч де-небудь, але на Рейхстазі. Солдатом, принесеним в жертву через генеральський страх за власні дупи, був Петро П'ятницький, відправлений Неустроєвим на вірну смерть.

Петро П'ятницький встиг добігти до парадних сходів,

де і був убитий. Під час третього штурму Рейхстагу, прапор П'ятницького підібрав і прикріпив його до колони Петро Щербина. Це сталося приблизно о 22.15–22.20 тридцятого квітня.

15. Прапор 136-ої гарматної бригади. 26 квітня Михайлу Мініну, одному з четвірки артилеристів-розвідників, спрямованих в розпорядження штабу 79-го корпусу було вручене червоне знам'я. Розвідники увійшли до складу групи Макова. Прапор був прикріплений до стіни Рейхстагу Мініним і Бобровим приблизно о 22.10–22.15. В цей час група бійців вибивала вхідні двері.

16. Прапор 86-ої гаубичної бригади. Перед відправкою групи розвідників у розпорядження штабу корпусу їм вручили прапор, який необхідно було встановити над Рейхстагом. Розвідники потрапили в групу Макова. Разом з іншими членами групи вони о 21.55 вискочили з вікна «будинку Гімлера» і кинулися до Рейхстагу. Незабаром були поранені командир групи капітан Агеєнко, сержант Ямалтдінов і рядовий Копилов.

Єдиному вцілілому представнику 86-ої гаубичної бригади, сержанту Б. Япарову, капітан Агеєнко наказав слідувати далі і прикріпити прапор бригади на Рейхстазі. Байдемір Япаров дійшов з хвилиною третього штурму до Рейхстагу і прикріпив прапор бригади до однієї з колон. Це відбулося 30 квітня о 22.20–22.30. На прапорі був напис, що свідчив його належність до 86-ої гаубичної бригади.

17. Прапор 525-го полку 171-ої дивізії. Цьому полку 21 квітня було вручено «прапор №4» Військової ради 3-ої уд. армії. 22 квітня прапор було встановлено на найвищій будівлі в берлінському передмісті Панков. Незабаром будівлю охопила пожежа і прапор було перенесено на вежу. «Прапор №4» вважається першим червоним прапором, встановленим в Берліні.

525-й полк безпосередньої участі в штурмі Рейхстагу не

брав. Він прикривав з флангу 380-й полк, в якому був задіяний 1-ий батальйон капітана К. Я. Самсонова. Але для встановлення прапора на Рейхстазі були виділені троє бійців: сержант П. С. Смірнов, рядові Н. Т. Беленков і Л. Ф. Сомов. Прапор було поставлено, очевидно, в процесі третього штурму.

18. Прапор Лядова. Згадка про І. М. Лядова є в спогадах М. М. Бондара. Судячи з усього, Лядов входив до групи артилеристів з 40-ї винищувально-протитанкової бригади. Відомостей про цю групу дуже мало. Бондар тільки повідомляє, що Лядов першим з його групи встановив прапор своєї військової частини на Рейхстазі.

19–20. Прапори, скинуті з літаків. У ніч на 1-е травня авіатори двох винищувальних полків підготували великі прапори з написами «Перемога» і скинули їх з висоти 800 метрів на Рейхстаг. Сталося це 1 травня близько 12.30. Подальша доля прапорів невідома.

Фейковий прапор Рахімжана Кошкарбаєва. Сьогодні ми можемо тільки здогадуватися навіщо товаришам відповідальним за ідеологію знадобилося придумувати фейковий епізод із встановленням прапора Р. Кошкарбаєвим і Г. Булатовим пізно ввечері, під час третього штурму. Очевидно, створення даного фейку було обумовлено бажанням замовчати правду про встановлення прапора Перемоги розвідниками Сорокіна, в якому брали участь і Булатов з Кошкарбаєвим. Ця брехня була зліплена досить грубо, але за радянських часів вона офіційно підтримувалася. Радянські ідеологи не збиралися відмовлятися ні від «подвигу» Єгорова та Кантарії, ні від їх прапора, який зовсім незаслужено носить титул «прапора Перемоги».

Інші прапори, про які згадувалося побіжно. Ось що пише в своїх мемуарах С. А. Неустроєв:

«Полковника цікавив прапор. Я намагався йому пояснити, що прапорів багато... Прапор П'ятницького встановив

Петро Щербина на колоні парадного під їзду, прапор першої роти Ярунов наказав виставити у вікні, що виходить на Королівську площу. Прапор третьої роти... Одним словом, я доповів, що прапорці ротні, взводні і відділень встановлені в розташуванні їх позицій».

А ветеран 171-ої дивізії І.Б.Рабінович в своїй книзі «Червоні прапори над Берліном» розповідає, що крім основного прапора для 380-го полку дівчата-санітарки пошили невеликі прапорці для кожного взводу, що брав участь в штурмі.

Таким чином можна додати ще півтора-два десятка прапорів і загальний рахунок досягне сорока.

Глава 25.

ГРИГОРІЙ БУЛАТОВ –
СОЛДАТ, ЗРАДЖЕНИЙ БАТЬКІВЩИНОЮ

2 травня 1945 року. Група щасливих солдат позує фотографам під стіною Рейхстагу. Два дні тому ці хлопці встановили перший червоний прапор на даху колишньої будівлі німецького парламенту і тепер очікують на заслужені нагороди. Попереду всіх стоїть Григорій Булатов, безстрашний розвідник, який безпосередньо прив'язував прапор. Він, мабуть, найщасливіший з усього розвідвзводу. На його обличчі можна побачити цілу гаму почуттів – гордість, радість і очікування високої оцінки свого подвигу. Хто тоді міг знати, що в дуже високих кабінетах вже давно вирішили, хто буде «героями-прапороносцями» і зовсім не збираються змінювати своє рішення? Хто з відважних розвідників міг тоді припустити, якими нещастями обернеться для них цей тріумф?

Сімнадцятирічний Григорій Булатов був мобілізований до лав радянської армії у квітні 1943 року. Служив в вартовій роті, супроводжував ешелони з військовим майном. У 1944 р. Григорій вже на фронті. Енергійний і сміливий хлопець швидко потрапив до розвідвзводу. 30.04.1945 р. він, зі своїми побратимами, встановив над Рейхстагом саморобний прапор, виготовлений за кілька годин до штурму з перини, знайденої в руїнах німецького МВС.

Булатов до моменту штурму Рейхстагу вже мав нагороди: «орден Слави», дві медалі «За відвагу» і медаль «За визволення Варшави». Григорія, як і його друзів, представили до звання Героя Радянського Союзу (далі ГРС). Зірочку отримав тільки Лисенко. Решта, крім двох, чомусь обійдених, отримали ордени Червоного Прапора. Теж чимала

нагорода. За тодішньою табелю про ранги радянських нагород орден Червоного Прапора був другим після ордену Леніна (звання ГРС було позасистемним і присвоювалося за особливі подвиги на додаток до ордену Леніна).

У вересні 1945 року Булатов з'їздив в короткострокову відпустку додому. В Німеччині Григорій ніс звичайну гарнізонну службу. 1 травня 1946 року Г. Булатов був відзначений в святковому наказі за зразкове виконання військових обов'язків. Всього за наказом було відзначено 53 солдати і офіцери. І все було б у Григорія і його товаришів по службі добре, якби в ГоловПУРі не повернулися до своєї старої ідеї по створенню легенди для виховання героїзму серед народних мас, легенди про героїв-прапоносців Єгорова та Кантарію, що встановили «прапор Перемоги» над Рейхстагом. Ці два бійці були вже нагороджені орденами Червоного Прапора, подібно до інших солдатів, які встановлювали свої прапори.

Необґрунтоване повторне нагородження (за один і той же подвиг!) двох солдатів, які не брали участі в штурмі Рейхстагу, викликало неабияке хвилювання в 674-му полку. Всі солдати і офіцери полку прекрасно пам'ятали недавні події штурму. Тим більше, що найбільший внесок в успіх було зроблено саме їх полком, який зазнав важких втрат: 57 вбитих і 120 поранених.

Для заспокоєння солдатів влаштували збори, на яких були присутні командир корпусу генерал Перевьорткін, командир дивізії генерал Шатілов і командири полків: 674-го – Плеходанов і 756-го – Зінченко. (Єгоров і Кантарія служили в 756-му полку). Одним із доказів розвідників взводу Сорокіна була стаття в дивізійній газеті «Воїн Батьківщини» від 3 травня 1945 року, в якій поіменно перераховувалися солдати і офіцери, що брали участь у встановленні першого прапора в день 30 квітня. Відважний і той, що не лізе за словом в кишеню, Григорій Булатов на

пояснення Зінченка, який відстоював першість Єгорова і Кантарії, звернувся до генерала Перевьорткіна з пропозицією «переграти бій». Мовляв, таким чином можливо буде показати полковнику Зінченку, хто ж насправді був першим. Заспокоїти солдатів так і не вдалося. Розійшлися, залишившись при своїх думках. Але особливий відділ не залишив без уваги подібне вільнодумство.

У грудні 1946-го 150-у дивізію розформували, як і інші дивізії воєнного часу. Солдатів старших вікових груп демобілізували, молодших за віком розподілили по інших частинах. Генерал Шатілов поїхав до Москви по нове призначення. З ним поїхали кілька учасників штурму Рейхстагу з числа головних «незгодних», тобто бійців, які відкрито спростовували «заслуги» Єгорова та Кантарії. По суті, Шатілов повіз своїх бійців здавати до МГБ. Звідси можна зробити висновок, наскільки важливе значення приділяли особисти замовчуванню епізоду штурму Рейхстагу із встановленням прапора 674-го полку.

Про цю поїздку нам відомо завдяки другу Булатова Віктору Шукліну, якому Григорій під великим секретом у 1950 році розповів про свої «пригоди» в столиці. З кожним бійцем офіцери МГБ працювали індивідуально. Булатов розповів, що з ним говорив сам Сталін. Мовляв, вождь визнав подвиг Булатова, але сказав, що треба для Батьківщини зробити ще один подвиг. Зараз прапоронаосцями Перемоги визнані інші люди. Подвиг Булатова Батьківщина цінує, але зараз не час говорити про нього. Через 20 років Булатов отримає нагороду вдвічі більшу, але зараз треба мовчати. В якості компенсації можна розповідати про те, що він, Булатов, разом з Кошкарбаєвим почепив прапор на стіні Рейхстагу (тим більше, що в дивізійній газеті не було вказано місце встановлення прапора), за що, мовляв, і були нагороджені орденами Червоного Прапора.

Віктор Шуклін був тверезомислячою людиною і не повірив, що генсек партії зійшов до зустрічі з рядовим солдатом. Шуклін припускав, що з Булатовим розмовляв якийсь кавказець з органів. Але швидше за все, було ще простіше. Офіцер МГБ просто «передав прохання товариша Сталіна» героїчному солдатові.

Хоча Булатов і погодився дотримуватися версії, розробленої в МГБ, і чекати цілих 20 років, йому, з якихось причин, до кінця так і не повірили. Аж надто жвавим був хлопчина. А можливо наступні події були сплановані заздалегідь. Булатова поселили на конспіративній дачі МГБ. Григорію сказали, що на дачі якогось генерала. Дівчина з обслуги зобразила згвалтування і Григорія засадили у слідчий ізолятор. Там солдата вже чекали і поза його волею нанесли йому татуювання. Подробиць цього епізоду Булатов не розповів. На підставі татуювання тепер можна було робити висновок, що він злочин в законі. На грудях Григорія зобразили орла з розпростертими крилами. Тепер Булатов, як «злочин в законі», не міг претендувати на те, щоб країна визнала його прапороносцем Перемоги.

Татуювання в кримінальному світі щось на кшталт погон та відзнак у військових. Будь-яке татуювання треба було заслужити. Картинки на різних частинах тіла мають свій сенс, незрозумілий звичайній людині. Наприклад, церква з куполами не є свідченням релігійності ув'язненого. Тут головне число куполів, що дорівнює кількості відсиджувань у в'язниці. А зображення портрета Леніна розшифровується як аббревіатура від Вождь Жовтневої (російською мовою – Октябрьской) Революції. За першими літерами – ВОР. Новачка, який потрапив на зону обов'язково розпитують про значення картинок на його тілі. І якщо людина не зможе дати зрозумілу відповідь – її чекають великі неприємності.

Провівши два чи три тижні настільки «приємним»

чином. Григорій Булатов був відправлений назад в Німеччину, дослужувати. До місця служби Григорій прибув під новий 1947 рік, 30.12.1946. А вже в наказі від 31.12.1946 року Булатова переводять в 599 мінометний полк. 1949 року Григорій Петрович був демобілізований. Почалося цивільне життя.

Товариші Булатова по службі, які відстоювали історичну правду про підняття першого прапора над Рейхстагом, теж піддалися жорсткій «обробці». Кого ще возив в МГБ генерал Шатілов, Булатов Шукліну не сказав. Але точно відомо, що серед них не було Віктора Правоторова та Івана Лисенка, до цього часу вже демобілізованих. Швидше за все не возили і офіцерів: Плеходанова, Сорокіна і Кошкарбаєва. З ними «переконливо» поспілкувалися місцеві особи. Настільки переконливо, що О. Д. Плеходанов не наважився на Листопадовій (1961 р.) нараді учасників штурму Рейхстагу навіть пискнути про подвиг своїх розвідників, а Р. Кошкарбаєв до кінця своїх днів дотримувався версії придуманої в МГБ, яку і описував у своїх мемуарах.

Якщо відкинути демобілізованих і офіцерів, то залишається не так багато розвідників, які могли потрапити в число «щасливчиків» і з'їздити зі своїм комдивом в Москву. Це Орешко, Брюховецький та Пачковський. Але вони не залишили жодних відомостей про таку подорож.

Минали роки. Булатов виконував свою обіцянку, дану «товаришу Сталіну» – дотримувався МГБ-шної версії. У місцевій газеті «Кіровська правда», в 1960 і 1961 роках, подвиг Григорія описаний відповідно до офіційної версії, тобто встановлення прапора з Кошкарбаєвим і без участі інших розвідників.

Наближався 1965-й – ювілейний рік великої Перемоги. ЗМІ стали публікувати багато матеріалів у контексті «переможної» тематики, розшукувати забутих героїв. Згадали і про «прапор Перемоги», напівзабутий в сталінський і хру-

щовський часи епізод закінчення війни. Виявилось, що не тільки Булатов поділився зі своїм другом інформацією про підняття «прапора Перемоги». Рахімжан Кошкарбаєв теж, в довірчій бесіді, розповів своєму другові, Герою Радянського Союзу Бауіржану Момиш-Ули як все відбувалося насправді. На полковника Момиш-Ули розповідь приятеля справила настільки сильне враження, що він звернувся в ЦК Компартії Казахстану з проханням клопотати про присвоєння Кошкарбаєву звання Героя Радянського Союзу.

Але не можна давати «героя» тому, хто підсаджував, і не дати тому, хто прив'язував. Загалом, у Булатова з'явилася можливість отримати зірочку ГРС разом з Кошкарбаєвим. Однак з ЦК КПРС зробили казахським товаришам сувору догану. У Москві, мовляв, і самі знають кого і за що нагороджувати. На цьому спроба відновити справедливість і закінчилася.

Найцікавіше полягає в тому, що могли дати звання ГРС обом, але... Вже дістали з запорошених підвалів музею старий артефакт і пройшли з цим артефактом Червоною площею троє прапороносців: Самсонов, Єгоров і Кантарія. А оскільки компартія априорі не могла помилятися, то появи нових, хай навіть тричі заслужених, героїв у Кремлі допустити не могли.

З'явилися у Булатова проблеми з побратимами-однополчанами. Хоч і не афішував Григорій свій «подвиг», підсунутий йому МГБ на двох з Кошкарбаєвим, інформація стала просочуватися в ЗМІ, і фронтові друзі образилися. Стали йому нарікати, мовляв, як же так, Гришо? Адже, здається, разом перетинали Королівську площу, дерлися на дах, чіпляли прапор... А тепер ти нас і не згадуєш, говориш тільки про себе і Кошкарбаєва.

І виникла перед Григорієм Петровичем складна дилема. Чи то дотримуватися своєї обіцянки «тов. Сталіну», і втратити повагу фронтових друзів; чи вступити на тернистий

і небезпечний шлях правдошукача, відновивши повагу однополчан. Хоробрий розвідник вибрав повагу однополчан. У розвідку підбирають людей сміливих, сильних духом, які борються до кінця. А тут ще радянська влада їх дуже образила.

Мало того, що прапор на ювілейному параді пронесли двоє бійців, які так і не встигли заробити фронтових нагород (всі нагороди Єгоров і Кантарія отримали після війни), так ще в 1965 році видали книжку В. Субботіна, військкора газети 150-ї дивізії, під назвою «Як закінчуються війни». Ця книга була розцінена колишніми розвідниками як плювок в обличчя. Особливо підло літератор «проїхався» по Григорію Булатову, зобразивши його в карикатурному вигляді, як переляканого, безглуздо одягненого хлопчика, який не знає що робити і куди бігти. Для Григорія, який ходив у розвідку за лінію фронту, нічого і нікого не боявся ні на війні, ні в мирному житті книга В. Субботіна виявилася образливим сюрпризом. І сьогодні ми можемо констатувати, що правди в тій книжці практично немає. Але вона добре вписувалася в тодішню «лінію партії».

Розвідники, обговоривши стан справ, вирішили розкрити очі керівникам СРСР на шахрайство з прапором Перемоги. Ці мужні воїни вірили «мудрому» керівництву країни і вважали, що якісь діячі середньої ланки, відставні генерали з якихось корисливих мотивів відсунули справжніх героїв і нагородили підставних осіб. Це вражає, але дорослі і недурні люди уподібнилися кріпакам, які вірять в доброго царя і поганих бояр. Загалом, вирішили написати колективну книгу про те, як все було насправді. Свої спогади написав і Булатов.

Після виходу самвидавної книги за Булатова взялися всерйоз. Григорій Петрович завжди був на доброму рахунку: хоробрим і дисциплінованим воїном в армії, працьовитим і відповідальним працівником на «громадянці».

Його прийняли кандидатом у члени КПРС. Але після виходу в світ твору розвідників, ставлення до Г. Булатова в корені змінилося. У компартію його так і не прийняли – виявилось не гідний. «Товариші» з органів умовляли його повернутися до МГБшної версії. Але зрадити друзів відважний розвідник не міг. Тоді йому в 1970-му році «пришили» якесь розкрадання «соціалістичної власності» і посадили до в'язниці (за 20 років до цього аналогічним чином вчинили з іншим героєм – Олексієм Берестом).

Після звільнення в 1972-му Григорій не «покаявся» і разом з друзями займався небажаними, з точки зору влади, справами. Зокрема, він продовжив писати спогади, вів переписку не тільки з товаришами по службі, а й з вояначальниками, в тому числі з генералом Шатіловим. Писав маршалу Жукову і навіть отримав відповідь. Колишні розвідники 674-го полку і Василь Правоторов активно консультували письменника М. І. Сбойчакова в його роботі над книгою «Вони брали рейхстаг». Максим Іванович у своїй книзі, що вийшла в 1973 році, вперше показав роль 674-го полку і його розвідників в штурмі Рейхстагу та встановленні першого прапора над цією будівлею.

На жаль, Григорій Булатов не дожив до виходу книги. «Відповідні органи» його постійно «пресували», велося стеження. Незабаром після звільнення Булатов зібрався в Москву на зустріч з товаришами. Але дістався тільки до Кірова, обласного центру. На вокзалі в Кірові до нього підійшов міліціонер і зажадав пред'явити документи. Григорій показав довідку про звільнення, паспорт отримати ще не встиг. Міліціонер відправив його назад. Мабуть Булатова вже чекали на вокзалі, отримавши повідомлення з Слобідського, звідки він виїхав.

19 квітня 1973 року Григорія Петровича Булатова знайшли повішеним у заводському коридорчику. Слідство відразу ж оголосило, що це самогубство і справу було закрито. Тро-

хи раніше, 8 березня раптово помер (в 64 роки) О. Д. Плеходанов, колишній командир 674-го полку. Практично одночасно пішли з життя дві ключові фігури, пов'язані із встановленням першого прапора над Рейхстагом. Плеходанов наказав прапор виготовити і встановити на Рейхстазі – Булатов, разом з товаришами, це завдання виконав.

Під час перебування Андропова на посаді керівника КДБ, подібних смертей сталося багато. Так само, як і Булатова, у 1979 році знайшли повішеним українського співака і композитора Володимира Івасюка. Івасюк в ті роки перебував на піку слави, мав мільйони шанувальників, але не догодив КДБ. Та що говорити про простих смертних, якщо аналогічним чином обходилися і з «небожителями», в сенсі членами Політбюро ЦК КПРС. Подібно Плеходанову раптово помер Ф. Кулаков, якому пророкували пост Генсека замість Брежнєва. П. Машерову влаштували автокатастрофу. Майбутнього Генсека К. Черненко елементарно отруїли (Черненко вижив, хоча до кінця життя перебував в стані «божої кульбабки»). Але всі ці товариші стояли на шляху Андропова до керівництва країною. Професія у них була небезпечна для життя.

А за що радянська батьківщина вбила відважних солдатів, які не шкодували своїх життів для Перемоги над страшним ворогом...?

Глава 26.

ВИКОНАВЦІ ТА ЗАМОВНИКИ

Кореспондент «Червоної зірки» Павло Трояновський, який 30 квітня 1945 року провів кілька годин у робочому кабінеті Жукова, в своїх мемуарах «На восьми фронтах» згадував як маршал під час телефонної розмови з командувачем 3-ї ударної армії Кузнецовим, ставив питання з приводу встановлення «прапора Перемоги» над Рейхстагом. Така увага командувача фронтом, дуже зайнятого керівництвом гігантською битвою, говорить про те, що доля невеликого прапора знаходилася в полі зору Сталіна. І це є свідченням того, що цьому політичному заходу в Кремлі надають великого значення. Сталін приділяв велику увагу написанню історії.

Нехитрий сценарій встановлення «прапора Перемоги» був складений і схвалений на самому верху – в ГоловПУРі. 26-го квітня двоє молодих солдатів з відповідними анкетними даними, росіянин і грузин, які встигли повоювати трохи більше трьох місяців і не встигли ніяк відзначитися, були переведені зі стрілецької роти у взвод розвідки. Тобто їх фактично звільнили від участі в запеклих боях, зберігаючи їм життя для виконання відповідальної місії. В той же день, 26 квітня, в 756-й полк з політвідділу армії прибув терміново виготовлений з такої нагоди прапор. Вже були визначені дивізія, полк і батальйон, які мали прославитися при встановленні «прапора Перемоги».

За сценарієм передбачалося, що після того, як намітяться успіх і солдати увірвуться в Рейхстаг, Єгоров і Кантарія, під охороною взводу розвідки, не втручаючись в перестрілки пройдуть на дах будівлі і встановлять прапор де-небудь на видному місці. Передбачалося, що після

здійснення «подвигу» вони будуть негайно евакуйовані в безпечне місце. Далі з них планувалося зробити живих символів перемоги. План досить реальний, але виконання вийшло недолугим і не дуже вчасним. За схожою схемою відбулося встановлення двох прапорів: взводом розвідки Сорокіна з 674-го полку в 14.25 тридцятого квітня і групою Макова, організованою за наказом командира 79-го корпусу С. Н. Перевьорткіна, о 22.40 того ж дня, 30 квітня. Ось тільки оберігати життя цих солдатів ніхто не збирався.

Чому ж тоді, незважаючи на сувору дисципліну в Червоній армії, взагалі було можливе встановлення «лівих» прапорів на шкоду прапору затвердженому на найвищому рівні? Причиною стало бажання політорганів показати встановлення «прапора Перемоги» як стихійне явище, що сталося в ході штурму і приховати енергійне проштовхування на роль «прапороносців Перемоги» заздалегідь підібраних людей. Посвячених в сценарій операції «прапор Перемоги» було дуже небагато. Тонкощі не завжди розуміли навіть безпосередні виконавці. А справжня суть встановлення «прапора Перемоги», її символічне значення не було усвідомлене навіть деякими основними персонажами дійства. Подібним чином солдати піднімаються в атаку, але ж не мають ні найменшого уявлення про цілі операції і завдання, які поставлені перед командуванням армії або фронту. Командирам рот, батальйонів або полків ставляться обмежені завдання – взяти висоту, закріпитися в селі тощо. Ці командири знають не набагато більше своїх підлеглих.

На московській нараді 1961-го року командир 380-го полку Шаталін зробив важливе повідомлення. **«Ніхто з діючих на передньому плані не вважав встановлення прапора якоюсь гучною подією.** Своє головне завдання бійці бачили в тому, щоб зломати опір противника... не тільки рядові бійці і армійські командири такі, як Неустроєв, Ма-

ков. Самсонов, а й працівник політвідділу Матвеев мало що чули про прапор Військової ради. Більше знали про золоті зірочки, які обіцяло керівництво за перший прапор над Рейхстагом».

Спробуємо вирахувати «втаємничених». Почнемо з нижчих.

Єгоров і Кантарія – прапорonosці, Герої Радянського Союзу, чий «подвиг» був розписаний в радянських підручниках історії. Від командира полку вони отримали наказ встановити прапор на даху Рейхстагу, де-небудь на видному місці. Це завдання бійцям озвучили, найпевніше, 30 квітня. У цей день хлопці з самого ранку перебували на СП командира полку, очікуючи на наказ. Поблизу перебував взвод розвідки, бійці якого повинні були супроводжу-

Фото 65. Єгоров і Кантарія. Літо 1945 року.

У солдатів на грудях ордени Червоного Прапора за «прапор Перемоги».

Звання героїв вони отримали в 1946-му.

В порушення принципу, що не можна двічі нагороджувати за одне і те ж. У Єгорова ще є медаль за перебування в партизанському загоні.

вати прапороносців на дах і назад. Єгоров і Кантарія були в цілковитій розгубленості. Два молодих колгоспника ніяк не могли зрозуміти чому завдання з встановленням прапора доручено саме їм, молодикам, які не мають достатнього бойового досвіду і не встигли заслужити жодних нагород. А два десятки бувалих розвідників будуть лише охороняти їх під час походу на дах. Природно, що обидвоє хлопців, які не мали освіти, не могли собі навіть уявити того, який «виграшний» квиток випав їм у «сталінській лотереї».

Командир розвідроти капітан Кондрашов. Ця людина володіла інформацією про прапор Військової ради, який необхідно було встановити на Рейхстазі. Знав він і про те, що вибір командування прийшовся на двох молодих солдатів, нещодавно зарахованих у взвод розвідки. Зі своїм завданням розвідвзвод впорався. Єгоров і Кантарія були вдало доставлені на дах Рейхстагу і назад – в штаб командира полку.

Замполіт батальйону лейтенант Берест. Під ранок 1 травня отримав завдання від командира полку пройти на дах Рейхстагу разом зі взводом розвідки, знайти добре видне місце і забезпечити встановлення прапора Військової ради двома новоспеченими розвідниками – Єгоровим і Кантарією. Складність завдання полягала в тому, що над Рейхстагом вже коливався прапор 79-го корпусу, встановлений групою Макова. Тому прапор Військової ради мав бути встановлений якомога далі від прапора групи Макова і виглядати солідніше, ніж прапор-конкурент. Про те, що група ставитиме не прапор Військової ради, а його «дублера», Берест не знав. Із завданням він впорався, але не зовсім. Прапор, прив'язаний до «кінного лицаря», знизу виглядав гірше, ніж прапор на головній скульптурі Рейхстагу де влаштувався прапор конкурентів. Хоча треба визнати, що знизу, на тлі величезної будівлі, обидва прапори абсолютно не мали належного вигляду. Здавалися замалими

і не надто переконливими. Тому в газеті «Правда» від 3-го травня 1945 року «прапор Перемоги» на фотографії Тьоміна намалював ретушер.

Начальник штабу 756-го полку майор Казаков і замполіт полку підполковник Єфімов. Ці люди зіграли в операції «прапор Перемоги» дуже важливу роль. Спочатку вони розшукали сплячих Єгорова і Кантарію, а потім змогли відшукати і відправити до Рейхстагу якийсь прапор замість втраченого «героями-прапороносцями» прапора Військової ради. Слід відзначити, що все це відбувалося в повній темряві і за вкрай напруженої, нервової атмосфери. Ці два офіцери по суті врятували операцію «прапор Перемоги» від повного провалу.

Командир батальйону Неустроєв. Саме на Неустроєва покладалося завдання забезпечити прикриття і зв'язати боєм німців, поки взвод розвідки буде підніматися на дах. Знаючи про прапор Військової ради, Неустроєв навіть гадки не мав, яке значення приділялося цьому прапору нагорі. Проте, він з великим старанням виконував накази командира полку, зокрема й дуже делікатного характеру. Наприклад, він організував зняття прапорів 79-го корпусу зі скульптури «Німеччина», після того як групу Макова, яка охороняла свій прапор, відкликали з Рейхстагу. Вранці 2 травня, коли Рейхстаг був переповнений кореспондентами, Неустроєв попросив у розвідників дозволу сфотографуватися разом з ними біля прапора взводу Сорокіна на даху Рейхстагу (фото було опубліковано в «Правді» 20 травня 1945 р). Він очевидно вважав, що прапор Військової ради втратив всі шанси стати «прапором Перемоги». Все ж Неустроєв був нагороджений в травні 1946-го року за встановлення «прапора Перемоги» золотою зіркою Героя Радянського Союзу.

Командир 756-го полку Зінченко. Будучи важливою ланкою в операції «прапор Перемоги», Зінченко, як і Неу-

строєв. також не входив до числа «втаємничених». Він сприймав затію з «прапором Перемоги» як бажання армійських замполітів виділитися і отримати нагороди. Як не дивно, Зінченко, сам колишній замполіт, повірив у замполітівську «дурку» про «зірочки» для воїнів, які першими піднімуть прапор над поваленим Рейхстагом. Тому, побачивши прапор, встановлений розвідниками 674-го полку і, особливо, після сталінського привітання, Зінченко припустився грубої помилки. Він відправив Єгорова і Кантарію, які перебували на його СП, в розташування їх підрозділу. А сам пішов вітати Плеходанова з неминучою, як йому здавалося, зірочкою Героя. Але близько 23.00 за місцевим часом Федору Матвійовичу зателефонував командир дивізії генерал Шатілов і запитав чому він до цих пір не чує доповіді щодо підняття прапора Військової ради. Шоковий стан командира полку можна лише уявляти. З великими труднощами розшукали Єгорова і Кантарію, які мирно спали десь в «обозі». Відшукати прапор Військової ради в непроглядній темряві так і не змогли. Вирішили відновити пошуки пропажі вранці, а поки, щоб не зривати «виставу», підібрали якийсь «інший» прапор і, вже на світанку, встановили на кінній скульптурі, яка височіла над східним фасадом Рейхстагу. Потім Фортуна подобришала до Федора Матвійовича. Начальник політвідділу армії розпорядився перенести прапор на купол і його зняли до середини дня 2 травня. Начальство про підміну прапора Військової ради так і не дізналося. Зінченко був нагороджений в травні 1945-го зіркою Героя Радянського Союзу за взяття Рейхстагу і за «прапор Перемоги».

Командир 674-го полку Плеходанов. Цей офіцер мав ті самі дані, що і його колега Зінченко. Хоча в майбутньому штурмі Рейхстагу полку Плеходанова відводилася головна роль (полк Зінченка зазнав важких втрат), прапор Військової ради рішенням командира дивізії було залише-

но в 756-му полку. Виходячи з логіки «операції прапор Перемоги», рішення комдива було цілком обґрунтованим. Не влаштувати ж перевод затверджених у високих інстанціях прапороносців Єгорова і Кантарії в інший полк за кілька годин до штурму! Але через те, що Плеходанов не був «втаємниченим», він образився і вирішив, в піку командиру дивізії, який доручив йому взяти Рейхстаг, а славу і нагороди залишити Зінченку та його людям, зробити свій прапор і поставити його раніше, ніж 756-й полк. Тим більше, що його батальйони підуть на штурм першими. Плеходанов теж повірив обіцянкам про нагороди першим бійцям, які піднімуть прапор над Рейхстагом, а також їх командирам. Бійці Плеходанова: розвідвзвод лейтенанта Сорокіна і доданий до них командир піхотного взводу Кошкарбаєв, підняли над Рейхстагом перший переможний прапор. Цікаво, якби Плеходанов таки знав про

Фото 66. Командир батальйону Неустров (ліворуч) зі своїм ординарцем П. Щербиною. Літо 1945-го.

всі обставини операції «прапор Перемоги», чи наважився б він віддати команду бійцям на встановлення свого прапора? Бійці Сорокіна «прапором Перемоги» вважали свій прапор, а не прапор Військової ради. Олексій Дмитрович був представлений командиром дивізії до звання Героя Радянського Союзу за штурм Рейхстагу. Це представлення також підписав командир корпусу генерал Перевьорткін, але його зупинили на рівні Військової ради армії, чий прапор Плеходанов наважився обійти.

Командир 150-ї дивізії, генерал Шатілов. Як не дивно, Василь Митрофанович також не був посвячений у всі деталі «операції прапор Перемоги». Словосполучення «прапор Військової ради» ввело його в оману і він, як багато хто, вважав, що таким чином політкерівництво 3-ої ударної армії бажає заробити собі славу і нагороди під кінець війни. Звичайно ж, він сумлінно виконував накази командування, тим більше, що і йому світила «зірочка» героя за успішне встановлення прапора. Однак, незнання факту «освячення» прапора Військової ради на найвищому рівні призвело генерала до рішення відхилитися від затвердженого плану. Безпосереднім приводом для такого рішення було успішне встановлення двох конкуруючих прапорів на Рейхстазі о 14.25 – взводом розвідки Сорокіна і двома бійцями 380-го полку. Шатілов, цілком обгрунтовано, побоювався що командир 171-ої дивізії полковник Негода доповість наверх про підняття прапора і знову обійде 150-у дивізію (полковник Негода таки випередив генерала Шатілова зі своєю доповіддю про підняття першого прапора). Саме бажання «застовпити» пріоритет своєї дивізії змусило Шатілова поспішити з доповіддю наверх. Але не про встановлення саморобного прапора взводу Сорокіна на даху Рейхстагу, а про знаходження прапора Військової ради в Рейхстазі (якщо вірити свідченням генерала Перевьорткіна), що було чистісінькою дезінформацією. Зго-

дом Василь Митрофанович підтримував офіційну версію встановлення прапора розроблену у ГоловПУРі. Шатілову було присвоєно звання Героя Радянського Союзу за взяття Рейхстагу і за «прапор Перемоги».

Командир 79-го корпусу генерал Перевьорткін. На початку «операції прапор Перемоги» Перевьорткін, подібно до своїх підлеглих, не підозрював про справжніх замовників «шоу». Разом зі своїм комісаром, полковником Криловим, вони створили дві групи з досвідчених розвідників-артилеристів, доданих корпусу артилерійських частин для встановлення прапорів, підготовлених в політвідділі корпусу. Ці прапори склали пряму конкуренцію прапору Військової ради, в організації просування якого командування корпусу змушене було брати участь. Добре оснащені групи штурмували Рейхстаг у складі 150-ї і 171-ї дивізій. Успіху досягла група Макова, що наступала разом зі 150-ю дивізією і підняла прапор над Рейхстагом о 22.40 за берлінським часом. Капітан Маков доповів Перевьорткіну про виконання завдання по рації саме тоді, коли в

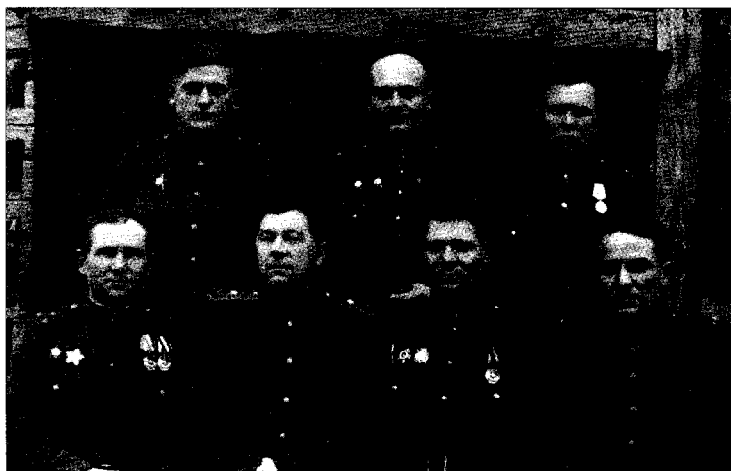

Фото 67. Генерал Шатілов. Зліва від нього полковник Зінченко. 1945 р.

кабінеті генерала перебували начальники політвідділів армії і корпусу: Лісіцин та Крилов.

Лісіцин почав з'ясовувати у командира корпусу звідки взявся незрозумілий прапор, який випередив прапор Військової ради. Для виправлення ситуації йому довелося посвятити Перевьорткіна і Крилова в суть того, що відбувається. Командування корпусу стало спішно виправляти ситуацію. Шатілову влаштували прочухана. Зінченка підштовхнули до встановлення прапора Військової ради. І, нарешті, відкликали групу Макова, що пильно охороняла встановлений ними прапор. Після цього прапори 79-го корпусу зникли з даху Рейхстагу.

Командування корпусу, прагнучи заглидити свою провину перед керівництвом 3-ої уд. армії, робило все можливе для тріумфу прапора Військової ради. У тому числі підписали дуже хитре донесення щодо «прапора Перемоги», складене в політвідділі армії як би від імені командування корпусу. Генерал Перевьорткін отримав зірку Героя за штурм Берліну. У тому числі за «прапор Перемоги». Справедливості заради слід зазначити, що Перевьорткін подав подання на присвоєння звань ГРС всім учасникам груп Макова та Бондаря.

Начальник політвідділу 3-ї ударної армії полковник Лісіцин. Полковник був присутній на нараді начальників армійських політвідділів скликаній політуправлінням 1-го Білоруського фронту, яка відбулася 9 квітня 1945 року. На цій нараді член Військової ради фронту генерал Телегін оголосив присутнім місце встановлення «прапора Перемоги», вказане особисто тов. Сталіним. Щоправда, було ще незрозуміло, який саме прапор буде вважатися «прапором Перемоги» і хто його встановлюватиме. Повернувшись в свою 3-ю уд. армію Лісіцин запропонував виготовити 9 прапорів за кількістю дивізій в армії. Всі 9 прапорів були встановлені в передмістях Берліну 22–23 квітня. 24–25 квіт-

ня керівництво визначилося, нарешті, кому штурмувати Рейхстаг і кому ставити прапор Перемоги. Були підібрані виконавці і виготовлений сам стяг. Невтомний полковник Лісіцин почав енергійно проводити в життя ідею вождя з встановлення «прапора Перемоги» на Рейхстазі з подальшою «канонізацією» двох героїв-прапороносців, росіянина і грузина. Незважаючи на величезні труднощі і велику конкуренцію з боку інших прапорів, Лісіцин зумів довести «прапор Перемоги» до відправки в Москву на парад Перемоги. Однак, він не зумів проконтролювати виконавців, які, не будучи «втаємниченими», фактично зіпсували прапор і його зняли з параду. Федір Якович є творцем кількох легенд про «прапор Перемоги», популярних і в наш час. Жодна книга або стаття, присвячені «прапору Перемоги», не обходяться без легенд (подаються як справжнісінька правда) складених Лісіциним.

Член Військової ради 3-ї ударної армії Літвінов, безпосередній начальник Лісіцина, був, природно, серед «втаємничених». Активної участі в просуванні прапора Військової ради не брав. Про перипетії встановлення прапора обізнаний не був. Улітку 1946 року, отримавши рапорт від лейтенанта Береста, вжив заходів, на жаль невдалих, з присвоєння йому звання Героя Радянського Союзу. «Відзначився» в другій половині 60-х років «вириттями» і переслідуванням капітана Макова, чия група розвідників поставила прапор 79-го корпусу о 22.40 тридцятого квітня 1945 р. Літвінов категорично заперечував заслуги «самозванців» і продовжував підтримувати версію про «подвиг» Єгорова та Кантарії.

Командувач 3-ої ударної армії, генерал Кузнєцов, був в курсі справ, пов'язаних з прапором Військової ради. Але активної участі не брав. Полковник Лісіцин встигав вирішувати всі питання щодо прапора, заручаючись підтримкою свого безпосереднього начальства. Кузнєцову все таки

Фото 68. Генерал Берзарин виходить з берлінської комендатури.

довелося виправдовуватися перед ГоловПУром за зіпсований «прапор Перемоги».

Командувач 5-ої ударної армії, комендант Берліна, генерал Берзарін. Не був у числі людей, посвячених в нюанси операції. Берзарін брав участь в «гонці» прапорів, не маючи наміру віддавати право на «прапор Перемоги» будь-якій іншій армії. Генерал наказав встановити вранці 9-го травня заздалегідь заготовлений великий червоний «прапор Перемоги» на куполі Рейхстагу.

20 травня цей стяг було урочисто відправлено на довічне зберігання в Ленінградський артилерійський музей. Ще не було рішення Сталіна про проведення параду Перемоги і ніхто достеменно не знав, що робити з «прапором Перемоги». За наказом зі штабу Жукова цей стяг оперативно перехопили по дорозі і доставили в політуправління 1-го Білоруського фронту. Далі сліди прапора губляться.

Начальник політуправління 1-го Білоруського фронту генерал Галаджев. Цей генерал, який прослужив на політроботі 25 років, «засвітився» своєю активною участю в проштовхуванні прапора Військової ради в червні 1945-го року. Саме генерал Галаджев доповідав начальнику ГоловПУРу про інцидент з «прапором Берзаріна» і про вдале перехоплення прапора-конкурента.

Член Військової ради 1-го Білоруського фронту генерал Телегін. Генерал брав активну участь в операції «прапор Перемоги». Більше того, Телегін особисто телефонував до приймальні Сталіна щоб дізнатися думку вождя про місце встановлення прапора. Телегін схвалив сценарій встановлення «прапора Перемоги» і кандидатури прапорonosців. Після повідомлення ТАРС про встановлення прапора на Рейхстазі, Телегін брав активну участь в доставці фотографії «прапора Перемоги» до газети «Правда». На весь світ було оголошено, що прапор над Рейхстагом був встановлений вдень 30 квітня, тому після капітуляції Берліна 2 травня, конче потрібна була ефектна фотографія прапора над поваленим «лігвом звіра». Таке фото з прапором Військової ради, незважаючи на всі зусилля невтомного Лісіцина, зробити не вдалося. Рятувати ситуацію довелося знаменитому фотографу Віктору Тьоміну, який зробив розкішний знімок прапора над вежею Рейхстагу (прапор 23-ої мсбр) і важкими радянськими танками на передньому плані. Телегін організував оперативну доставку Тьоміна з дорогоцінними плівками в Москву. Вже будучи на пенсії брав участь в Листопадовій нараді 1961-го року присвяченій штурму Берліна і встановлення «прапора Перемоги».

Начальник Головного політичного управління (ГоловПУР) Червоної армії генерал-полковник Щербаков (помер 10 травня 1945 р.) і **заступник начальника генерал-полковник Шікін.** Саме Шікіну, тоді ще заступнику начальника ГоловПУРу, 23 червня писав доповідну

про перехоплення «прапора Берзаріна» начальник політуправління 1-го Білоруського фронту Галаджев.

Маршал Жуков. Спочатку маршал зробив спробу доручити встановлення «прапора Перемоги» командувачу 2-ї гвардійської танкової армії Богданову. Наказ був датований 20 квітня о 21.50:

«2-й гвардійській танковій армії доручається історичне завдання: першою увірватися в Берлін і встановити Прапор Перемоги. Особисто Вам доручаю організувати виконання».

Генерал Телегін переконав Жукова прийняти план ГоловПУРу, тим більше, що в будь-якому випадку «прапор Перемоги» буде піднято над «лігвом звіра» солдатами 1-го Білоруського фронту. Жуков погодився з доводами свого головного «комісара» і схвалив кандидатури прапороносців. Командуючий фронтом надав свій персональний літак для доставки в Москву фотокора «Правди» Віктора Тьоміна з історичними фотоплівками «прапора Перемоги», точніше з фотографіями прапора 23-ої мсбр. У боротьбу проти «прапора Берзаріна» він не втручався, давши повну свободу дій своїм комісарам. Коли ж маршал побачив на репетиції параду зіпсований командуванням 150-ї дивізії «прапор Перемоги» – він прийняв рішення негайно зняти прапор з параду.

Сталін. Швидше за все голова держави не припускав, що його слова на урочистому засіданні 6 листопада 1944 року про «прапор Перемоги» над лігвом ворога Берліном, будуть сприйняті як керівництво до дії. Мабуть, про «прапор Перемоги» Сталін висловився фігурально, тому що він не був готовий відповісти на питання – де саме його встановити? І не будучи готовим до відповіді, вибрав досить невдалий варіант – на Рейхстазі.

Чи знав Сталін прізвища майбутніх прапороносців? Швидше за все так. Керівництво ГоловПУРу не могло не

доповідати вождю про виконану роботу. В процесі підготовки сценарію параду Перемоги ГоловПУР запропонував, щоб «прапор Перемоги», як символ торжества марксизму-ленінізму, був пронесений попереду всіх бойових прапорів. Попереду всього параду. Сталін схвалив цю пропозицію і Жуков, який приділяв дуже велику увагу прапорам, змушений був, пересилкуючи себе, внести коригування в підготовлений сценарій. Після фіаско Сталін протягом року не приділяв «прапору Перемоги» уваги. Але до першої річниці Перемоги ГоловПУР переконав Сталіна нагородити званням Героїв Радянського Союзу кілька людей причетних до «прапора Перемоги», в першу чергу прапорonoсців. Оскільки це було необхідно для підручників історії.

Глава 27.

НАГОРОДЖЕННЯ ПРАПОРНОСЦІВ

Майже три чверті століття минуло з того травневого дня, коли над Рейхстагом заколихався червоний прапор – «прапор Перемоги». В наші дні практично ніхто на пострадянському просторі не сумнівається в колосальному символічному значенні цього стягу. І мало в кого виникає питання: «чому за встановлення «прапора Перемоги» героїв-прапорноносців удостоїли найвищої нагороди країни, званням Героїв Радянського Союзу?»

Хтось вважає, що нагородили не тих, що справжні герої залишилися в тіні. Але і вони нітрохи не заперечують того, що такий подвиг гідний найвищої нагороди. Хоча в організації, яка запустила в життя проект «прапор Перемоги» – Головного політичного управління Червоної армії, спочатку була інша думка.

В середині травня 1945 року Єгоров і Кантарія були нагороджені орденами Червоного прапора. Це була велика нагорода – другий за значенням орден країни Рад, після ордена Леніна. За що ж отримали двоє молодих солдатів настільки значні нагороди? Їх привели на дах Рейхстагу під посиленою охороною двох десятків автоматників, показали куди треба прив'язати прапор, потім перевірили правильність встановлення і негайно відвели в безпечне місце. Тепер вони, разом з «прапором Перемоги», стали національними символами!

По суті, давати зірочки Героїв Союзу за такий «подвиг», є великим перебором. З іншого боку, за встановлення символу Перемоги потрібно було вручити досить вагомій нагороди. На той час вже існували певні традиції нагородження за встановлення червоних прапорів. Наприклад, ордени Червоного прапора були вручені групі солдатів

171-ої дивізії за перший червоний прапор в межі Берліна. Це так званий прапор №4 Військової ради 3-ї ударної армії. 22 квітня прапор встановили М. Умаханов, А. Булатов, В. Полупанов і М. Мініх.

Подання щодо нагородження орденами Червоного прапора Єгорова, Кантарію та Береста було подано одночасно, 19 травня 1945 року. Але Берест з якихось причин не вписувався в стрункий сценарій ГоловПУРу і його нагородили лише орденом Вітчизняної війни 1-го ступеню. У тодішній ієрархії орденів вище згаданий орден займав лише сімнадцяте місце.

Так чому ж значна частина солдатів і офіцерів розраховували отримати звання Героїв Радянського Союзу за встановлення на Рейхстазі першого червоного прапора? Цю «дурку» запустили з політвідділу 3-ї ударної армії для створення ілюзії «соцзмагання» в ретельно підготовленій операції. Конкуренції не боялися. Начальник політвідділу армії полковник Лісіцин вважав, що все добре продумано, командири дивізії, полку і батальйону були попереджені про персональну відповідальність. Начальники політвідділів контролюватимуть процес на всіх стадіях, починаючи з передачі прапора Військової ради полку і завершуючи його встановленням на даху Рейхстагу. Сама спецоперація не здавалася складною: після того як батальйони увірвуться в будинок, двоє солдатів з прапором і під ретельною охороною виходять на дах і встановлюють «прапор Перемоги». Для всіх непосвячених в подробиці спецоперація ГоловПУРу повинна була здатися вдалим виконанням наказу командира полку двома спритними молодими бійцями.

Але життя на те й життя, що здатне підносити сюрпризи. У політвідділі армії не очікували, що бажаючих отримати під самий кінець війни заповітні «зірочки» набереться аж так багато. Також, там не врахували, що в

цю аферу повірять не лише солдати й офіцери, але навіть генерали та замполіти з числа «непосвячених». А в бездоганному, на перший погляд, сценарії виявилось забагато слабких місць. Виявилось, що нібито абсолютно знищена в розстрільні 30-ті роки приватна ініціатива, на фронті ожила і місцями навіть фонтанує.

Серед тих, хто повірили в обіцянки про «зірочки героїв» за перший прапор над Рейхстагом, опинилися навіть командувач 79-м корпусом генерал Перевьорткін та його замполіт полковник Крилов, командири і замполіти 150-ої, 171-ої і 207-ої дивізій. Командири всіх полків, які брали участь в штурмі і їх замполіти. І, природно, всі їхні підлеглі до самого останнього рядового.

Багато бійців і їх командири абсолютно щиро вважали, що саме їхній прапор виявився першим встановленим на Рейхстазі (розвідзвод Сорокіна, група Макова, солдати з батальйону Самсонова). З частин і з'єднань полився потік подань на присвоєння звань Героїв Радянського Союзу (далі ГРС) учасникам встановлення «прапорів Перемоги» і їх командирам (була поширена думка, що командирам відважних бійців, які встановили переможні прапори, також будуть присвоєні звання ГРС). Всі ці подання доходили тільки до авторів «дурки» в політвідділі 3-ої ударної армії. Там вони знижувалися на одну сходинку (звичайна практика того часу) і пересилалися на затвердження вище.

У політуправлінні 1-го Білоруського фронту до пори навіть і не підозрювали про таку велику кількість претендентів на звання ГРС за встановлення «прапора Перемоги». Таким чином політвідділ 3-ої уд. армії вийшов зі складного становища, створеного ним самим, але залишив ображеними багатьох солдатів та офіцерів, які свого часу повірили обіцянці.

На звання ГРС в травні 1945 року за встановлення «прапора Перемоги» подавалися:

– від 171-ої дивізії, 380-й полк: Михайло Єрьомін та Григорій Савенко.

– від 150-ої дивізії, 674-й полк: Григорій Булатов, Віктор Правоторов, Іван Лисенко, Степан Орешко, (в радісній метушні передчуття високих нагород абсолютно забули двох учасників встановлення прапора Павла Брюховецького і Михайла Пачковського), лейтенант Семен Сорокін, лейтенант Рахімжан Кошкарбаєв, командир батальйону капітан Василь Давидов, командир полку підполковник Олексій Плеходанов.

– від 150-ої дивізії, 756-й полк: командир полку полковник Федір Зінченко.

– від 136-ої гарматної бригади 79-го корпусу, розвідники, що входили в групу Макова: Михайло Мінін, Гіза Загітов, Олександр Лісіменко і Олексій Бобров. Командир групи, капітан Володимир Маков, був поданий від 79-го корпусу.

– від 86-ої гаубичної бригади 79-го корпусу, капітан М. Агеєнко і сержант Б. Япаров, що входили до групи Макова.

– від інших артбригад 79-го корпусу (група Бондара): С. Докін, П. Кагикін, В. Казанцев, В. Канунніков (посмертно), В. Зубарев (посмертно). Командир групи, майор Михайло Бондар, був поданий від 79-го корпусу.

– від 79-го корпусу: командир 171-ої дивізії полковник Олексій Негода і командир 150-ої дивізії генерал Василь Шатілов.

Єгорова і Кантарію в 1945 році на звання ГРС не подавали.

З усіх представлених заповітні «зірочки» отримали тільки 4 людини. Причому в їх нагородних документах «прапор Перемоги» не згадувався. Звання ГРС було присвоєно: Іванові Лисенку (взяв в полон двох німецьких генералів); Федору Зінченку, Олексію Негоді і Василю Шатілову (за взяття Рейхстагу). Решті було вручено пе-

реважно ордени Червоного прапора, або інші ордени.

До першої річниці Перемоги у ГоловПУРі вирішили реанімувати свій політично-ідеологічний проект «прапор Перемоги». Народ потрібно тримати в тонусі. По всій країні з великим успіхом демонструвався документальний фільм Романа Кармена, в якому кульмінаційним моментом було встановлення «прапора Перемоги» над Рейхстагом. Кармен відзняв сімох розвідників 674-го полку на чолі з лейтенантом Сорокіним і окремо групу бійців в шоломофонах. На екрані ставили два різних прапора, чергувалися кадри, відзняті в різний час, але сюжет був динамічним і вражаючим. Таким чином інформація про «прапор Перемоги» облетіла всю країну і політичному керівництву довелося реагувати.

Було вирішено повернутися до початкового сценарію з деякими допрацюваннями. До центральних фігур офіційної легенди, Єгорова і Кантарії, додали трьох командирів батальйонів: Неустроева, Давидова та Самсонова. Ця ж група супроводжувала «прапор Перемоги» з Німеччини в Москву – на парад Перемоги. Тільки Давидов замінив Сьянова. Указом від 7-го травня 1946 року згаданим п'яти солдатам і офіцерам було присвоєно звання ГРС.

В порушення діючого положення, згідно з яким за один подвиг не можна нагороджувати двічі, Єгорову і Кантарії було присвоєно звання ГРС за встановлення «прапора Перемоги». Раніше вони вже були нагороджені за це орденами Червоного прапора. Складно сьогодні зрозуміти, про що думали в ГоловПУРі, нагороджуючи цих солдатів і офіцерів за встановлення «прапора Перемоги», але п'ять новоспечених ГРС мали відношення до трьох різних прапорів. Неустроев, Єгоров і Кантарія представляли прапор Військової ради армії, вручений 756-му полку, батальйон Давидова проклав дорогу для прапора взводу Сорокіна з 674-го полку, а Єрьомін та Савенко які першими прикри-

пили до колони Рейхстагу прапор 380-го полку 171-ої дивізії, служили в батальйоні Самсонова.

Хто клопотав за Сьянова невідомо, але через тиждень після нагородження групи з п'яти бійців, зірку ГРС дали і йому. Можливо, нагорі взяли до уваги, що на парад Перемоги був відправлений все ж таки Сьянов. А може хтось згадав, що саме Сьянов спочатку розглядався на роль прапороносця-росіянина замість Єгорова.

Одночасно зі Сьяновим званням ГРС були нагороджені і п'ять бійців з групи М. Бондара: С. Докін, П. Кагикін, В. Казанцев, В. Канунніков (помертньо), В. Зубарєв (помертньо).

Ці два укази про нагородження за «прапор Перемоги» отримали резонанс в групі радянських військ у Німеччині і послужили причиною написання рапорту лейтенантом Берестом на ім'я члена Військової ради армії генерала Літвінова. 15 липня 1946 року Берест відправив свій рапорт з доданням необхідних документів. Та й сам генерал Літвінов добре пам'ятав прізвище Олексія Прокоповича.

Рівно рік тому Літвінову особисто довелося писати виправдувальне донесення в ГоловПУР щодо конфузу з «прапором Перемоги», коли Жуков зняв прапор з параду Перемоги. Для виправдання перед своїм керівництвом Літвінов, з'ясувавши як відбувався процес встановлення прапора на кінній скульптурі герольда, вирішив додати до прізвищ Єгорова і Кантарії прізвище Береста. Треба було показати Головному політуправлінню, що політвідділ армії пильно стежив за встановленням «прапора Перемоги» і навіть поставив на чолі групи прапороносців комуніста, замполіта батальйону.

Генерал Літвінов розпорядився, щоб оформили нове подання на лейтенанта Береста на предмет присвоєння звання ГРС, що і було виконано в першій декаді серпня 1946 року. Однак у вищих інстанціях вирішили, що ви-

стачить і двох прапороносців. На представленні кимось невідомим 20 серпня 1946 року написано «Кр.знамя», тобто нагородити орденом Червоного прапора.

І все-таки Олексій Прокопович Берест отримав свою підком заслужену золоту зірочку Героя України. Правда, сталося це вже за часів незалежності України. Президент Віктор Ющенко присвоїв уродженцю Сумської області Олексію Бересту звання Героя України посмертно. Відбулося це 6 травня 2005 року. Ющенко запропонував рідним героя перепоховати його в Києві, на алеї Героїв. Але дружина і донька вирішили, що турбувати його прах не потрібно.

Казахстан обігнав Україну в справі нагородження свого героя на 6 років. Ще 7 травня 1999 року указом президента Казахстану Рахімжану Кашкарбаєву було присвоєно найвище звання країни: «Халик Каһармани» (Народний Герой), посмертно.

Вже після розпаду Радянського Союзу вищі нагороди СРСР (зі збережених запасів) роздавала політична авантюристка Сажі Умалатова. Вона «привласнила» звання ГРС в 1997 р. розвідникам з групи Макова – самому В. Макову і його бійцям: М. Мініну, Г. Загітову, О. Лісіменко і О. Боброву. В живих до цього часу залишався тільки М. Мінін. 6 травня 1998 року Сажі Умалатова підписала «указ» про присвоєння звання ГРС О. Бересту.

Треба віддати належне і ГоловПУРові, і політвідділу 3-ї ударної армії. Незважаючи на безліч проколів і невдач, тим не менш, в цілому спецоперацію «прапор Перемоги» вони провели досить кваліфіковано, а головне, досягли кінцевої мети. Можна хоч сто разів доводити, що прапор встановили зовсім інші люди. Або встановили не той прапор і не там. Але мова весь час йде про прапор, про червоний прапор, про символ «всеперемагаючої» комуністичної ідеї. «Прапор Перемоги» весь час на слуху.

Про нього говорять, сперечаються, доводять, носять на паради, возять в космос...

Але практично ніхто не говорить, наприклад, про солдатів взводу Леона Литвака з роти Греченкова (батальйон Давидова). Хлопці увірвалися в Рейхстаг 30 квітня десь близько 14.00 і вели там бій. Спочатку билися в оточенні, відрізані від своїх. Так тривало до пізнього вечора. Потім вели важкий бій протягом усього дня 1 травня і двох наступних ночей. Відчували нестачу боєприпасів, не мали їжі. Страшенно хотілося спати. Але найбільшою проблемою була спрага. Л. Литвак згадував, як нестерпно хотілося пити. На додачу до всього, 2 травня близько 2 години ночі, німці вкинули в зал, де захищався взвод, термітну кулю, яку не вдалося загасити. Просто не було чим. Після годин марної боротьби з вогнем, Литвак отримав дозвіл командира вивести взвод з палаючого залу. У Рейхстазі взвод Литвака бився практично безперервно протягом 40 годин. Про жодні прапори солдати взводу і не думали. І, звісно ж, ніхто не претендував на якісь особливі нагороди.

Зате прославляється прапор, який навіть близько до Рейхстагу не лежав. Прославляються двоє простих скромних солдатиків, яких обрали для здійснення ідеологічної місії через їхні правильні біографії і поступливий характер (вони в усьому цьому не винні). Хлопців зводили на дах Рейхстагу в момент затишшя, на годинку, допомогли встановити прапор і швиденько повернули в безпечне місце.

Головне було зроблено, національна святиня була заснована. Написали підручники історії. Минуло двадцять років. Фронтовики, які сприймали прапор з написом «150-а дивізія» як спробу «приватизації» загальної Перемоги однією з дивізій, в масі своїй відійшли в інший світ. Тепер цю «святиню» за потреби можна діста-

вати для хресного ходу або для інших потреб.

КПРФ наповну використовувала той факт, що для серпасто-молоткастого червоного «прапора Перемоги» прапори комуністів були рідними «братами». Команда Єльцина в 90-ті роки, в період, коли компартія Зюганова була головним противником на виборах, намагалася нейтралізувати «прапор Перемоги», вихолостити з нього комуністичний дух. Дещо у них таки вийшло. Повністю виключити «прапор Перемоги» з суспільного життя, прибрати його з площ і загнати назад до музею було справою політично дуже ризикованою. Але тут в Росії з'явився новий президент, якому комуністична символіка стала в пригоді, хоч самих комуністів він відтіснив на маргінес.

Глава 28.

МІФИ І ЛЕГЕНДИ ПРО «ПРАПОР
ПЕРЕМОГИ» І ПРО БОЇ В РЕЙХСТАЗІ

Міфи і легенди навколо описуваних подій плодилися в великій кількості. Їх можна розділити на:

1) міфи традиційного типу, що передаються з вуст у вуста з постійними доповненнями;

2) міфи, що створювалися спеціально, на виправдання рішень, прийнятих свого часу керівниками країни;

3) міфи, які народилися просто від нестачі знань або інформації. Правда, буває деколи складно визначити тип міфу. Деякі джерела так сильно насичені легендами, які чергуються зі звичайною неправдою, що картина описуваних подій спотворюється надзвичайно.

Міф про п'ятитисячний гарнізон Рейхстагу. Найчистішим вимислом, який навіть не тягне на міф або легенду, є розповідь про 5000 есесівців, що нібито захищали Рейхстаг. Це явно замовний матеріал, який переслідує все ту ж мету – показати скромний будинок колишнього парламенту як жахливе «лігво звіра». Більш скромні версії називають цифру близько 900 есесівців. Насправді, в усьому оточеному Берліні було близько 6 000 есесівців. З них 2 100, група Мунке, захищала рейхсканцелярію, де перебував Гітлер.

С. А. Неустроєв, командир одного з батальйонів, що штурмували Рейхстаг, був присутній при капітуляції гарнізону Рейхстагу. У своїх спогадах він вказує, що кількість німецьких солдатів і офіцерів, які здались, налічувала 100–120 вояків. А чисельність всього гарнізону Рейхстагу приблизно дорівнювала чисельності батальйону Неустроєва. Фольксштурмовець Ернст Бітхер, якому навесні 1945-го

було лише 15 років і який перебував у складі гарнізону, згадував, що якась кількість есесівців серед захисників Рейхстагу дійсно була. Але йдеться про команду, що займалася виловом і розстрілом дезертирів. Саме ці вояки довго перешкоджали гарнізону здатися. Якщо судити з донесення начальника штабу 79 стрілецького корпусу, то Рейхстаг обороняли залишки 617-го, 403-го, 407-го і 421-го батальйонів фольксштурма.

Міф про причини зняття з параду Перемоги 1945 року «прапора Перемоги». Більшість джерел дотримуються версії С. А. Неустроєва, який ніс «прапор Перемоги» під час генеральної репетиції параду, що відбулася на полі тушинського аеродрому. Степан Андрійович стверджує, що зняття «прапора Перемоги» з параду відбулося через його хворі ноги. Звісно, ця версія просто сміхотворна. Про її недолугість докладно розповідається в 14-му розділі.

Насправді, прапор однієї з дивізій в жодному разі не можна було пронести попереду всіх! Це було б рівнозначно визнанню того, що 150-а дивізія зробила найбільший внесок у перемогу над ворогом. Звісно, що Жуков був просто змушений зняти цей прапор з параду.

Міф про прапор №5, як про один з дев'яти прапорів виготовлених в політвідділі 3-ї ударної армії. Цей міф придумав і посилено проштовхував полковник Лісцин, нач. політвідділу 3-ї уд. армії. За пропозицією Лісцина були виготовлені червоні прапори для всіх дев'яти дивізій, що входили в армію. Всі ці дев'ять прапорів були встановлені в берлінських передмістях 22–23 квітня. Причому, прапор №4, піднятий 171 дивізією, вважається першим прапором поставленим в Берліні. На той період 3-тя уд. армія не мала завдання штурмувати центр міста.

Коли ситуація змінилася і стало зрозуміло, що 79-ий корпус виходить до Рейхстагу першим, змінилися завдання для дивізій. Було виготовлено «прапор Перемоги» спе-

ціально для встановлення на Рейхстазі. Політвідділ армії провів нараду замполітів, на якому замполіт 207 дивізії розповів, що в дивізію повернуто прапор №6, прикріплений 22-го квітня на якійсь кірсі, й тепер цей прапор буде піднято над більш гідним об'єктом (зрештою прапор №6 встановили над Кроль-Оперою, де засідав німецький парламент з 1933-го по 1942-й роки).

Це повідомлення підігріло фантазію полковника Лісцина і він, згодом, став називати прапор переданий в 150-у дивізію «прапором №5». Хоча прапор, що носив такий же номер було встановлено в передмісті Берліна ще 22-го квітня. Цей епізод далі розвивався і доповнювався деталями. Зокрема, про жінок-співробітниць будинку Червоної армії при політвідділі, які ридали від щастя при шитті «прапора Перемоги» ще 20-го квітня (коли ніхто, крім Бога, не знав про те, що 3-ю ударну армію повернуть на центр міста).

Ось ще кілька міфів, що кочували від однієї статті до іншої, і навіть потрапляли в солідні й авторитетні видання:

а) Прапор Перемоги було встановлено на куполі Рейхстагу 30 квітня в 14.25 Берестом, Єгоровим і Кантарією. Цей міф був створений у вигляді донесення командувача 3-ї ударної армії. Наводимо уривки з донесення, з деякими скороченнями:

«Донесення командувача 3-ї ударної армії начальника головного політичного управління Червоної Армії про бій за рейхстаг та встановлення над ним прапора Перемоги (витримки)

2 липня 1945 р.

Командувач військами 1-го Білоруського фронту Маршал Радянського Союзу тов. Жуков наказав військам 3-ї ударної армії стрімким просуванням вперед увірватися в Берлін, оволодіти центральним районом міста і рейхстагом та встановити на ньому Прапор Перемоги.

...30 квітня 1945 року о 14:25 бійці роти старшого сержанта Сьянова з боями прорвалися сходами на дах будівлі й досягли купола рейхстагу. Відважні воїни комуніст лейтенант Берест, комсомолец червоноармієць Єгоров і безпартійний молодший сержант Кантарія встановили прапор, над будівлею німецького парламенту замайорів гордий прапор Радянського Союзу – символ нашої великої перемоги.

...Цей історичний момент встановлення Прапора Перемоги над Берліном відзначений 30 квітня 1945 року наказом № 06 командувача військами 1-го Білоруського фронту Маршала Радянського Союзу тов. Жукова. <...>

Поставлений над рейхстагом Прапор, пробитий кулями і обпалений, переможно майорів над поваленим Берліном. <...>

Командувач військами 3-ї ударної армії Герой Радянського Союзу генерал-полковник Кузнєцов

Член Військової ради 3-ї ударної армії генерал-майор Литвинов»

Як бачите, в цьому донесенні вказано час, коли прапор ставили розвідники С. Сорокіна. Берест із взводом розвідки, куди входили і Кантарія з Єгоровим встановили прапор (але це був не прапор Військової ради 3-ї ударної армії) тільки на світанку 1 травня. І встановили його не на куполі, а на скульптурі кінного лицаря-герольда. А з приводу прапора «пробитого кулями і обпаленого полум'ям» – це вже суцільна поезія. Наскільки все це реально? Командир 171 дивізії, полковник Негода, став випадковим свідком, коли замполіт 150-ї дивізії підполковник Артюхов стріляв по цьому прапору, щоб надати йому «бойові шрами». Є згадки і про «копчення» прапора у виконанні все того ж Артюхова.

Донесення командувача 3-ї уд. армії з'явилося як відповідь на звинувачення висунуті ГоловПУРОм командуванню 3-ї уд. армії через провал акції «прапор Перемоги». Жуков,

побачивши зіпсований прапор, призначений до урочистого пронесення попереду всього параду, негайно зняв його з репетиції і відправив до музею. Керівництво 3-ої уд.армії відбулося легким переляком – про серйозно покараних за провал нічого невідомо.

б) Перші три прапори були знищені в результаті нічного далекобійного німецького артобстрілу даху Рейхстагу (маються на увазі прапори підняті над Рейхстагом групами Макова, Бондара і Сорокіна). Цю просто неймовірну маячню передрукували навіть деякі солідні ЗМІ. Ну що тут можна сказати? Темної ночі радянські воїни прив'язали свої прапори до великої скульптури на даху будівлі, але недремні німці це своєчасно побачили, правда зовсім незрозуміло як це їм вдалося, і тут таки, якимось дивним чином, повідомили на якусь далекобійну батарею, розташовану за багато кілометрів від місця події. Далекобійна артилерія негайно почала обстріл і, уявіть собі, влучила! Причому так акуратно, що три прапори збила, а скульптуру навіть не зачепила. У всякому разі на фотознімках, зроблених 2 травня, особливих пошкоджень на скульптурній групі «Німеччина» не видно.

Військова людина, особливо артилерист, написати таку нісенітницю не міг. Її явно вигадали в якомусь відділі пропаганди. Щоб збити прапор артилерійським вогнем треба витратити чимало снарядів і розвалити все навколо місця встановлення прапора. Влучити в деревко майже нереально. Щоб збити прапор, потрібно зруйнувати те, на чому його закріплено: колону, карниз, статую і т.д. Таких руйнувань на скульптурах Рейхстагу зафіксовано не було.

А якби прапори збивала з Рейхстагу **далекобійна** артилерія, тоді просто не було б на чому чіпляти прапор. Після обстрілу далекобійною артилерією на місці будівлі лишилася б купа розвалин. Але це за умови, що «далекобійники», розташовані на відстані кількох десятків кілометрів

зуміли б влучити, що теж малоймовірно.

І взагалі, чому це німецьким артилеристам, на яких на-сідають радянські танки за підтримки піхоти й артилерії, витрачати дорогоцінні снаряди, брак яких на той час від-чувався вже дуже гостро, на якісь прапорці, встановлені на одній з будівель міста? В даному випадку явно помітна незграбна спроба підвищити значення Рейхстагу в очах радянських людей і підтвердити правильність вибору міс-ця встановлення прапора Перемоги. Крім того, потрібно було якось пояснити, куди ж усе-таки поділися прапори, встановлені раніше.

в) Парашутний десант, скинутий на допомогу гарні-зону в останні дні боїв за Берлін. Це було останнє під-кріплення захисникам столиці – курсанти військово-мор-ської школи. Автори цього маразму, «змусили» юнаків, які проходили навчання на підводних човнах і ніколи до цьо-

Фото 69. Автор Іван Шагін.

Розвідники Сорокіна з прапором біля скульптури «Німеччина» на даху Рейхстагу. Скульптура практично ціла.

го не бачили парашута, зробити надзвичайно складний вид десантування, складний навіть для досвідчених парашутистів: стрибати вночі з низької висоти. Як з'явився такий пасаж і як він був пропущений редакторами, складно пояснити. Курсанти дійсно були останнім поповненням гарнізону, але їх привезли транспортними літаками, що приземлялися на злітній смузі створеній в центрі міста. З цієї смуги, знаменита в нацистській Німеччині льотчиця Ханна Райч, яка привезла генерала ВПС за викликом Гітлера, пропонувала фіюеру полетіти з Берліна щоб продовжити керівництво бойовими діями з так званої «Альпійської фортеці».

Хто ж ці автори-фантасти, які «скинули» на парашутах недовчених хлопчаків-підводників? Насправді, подібною творчістю займався штаб маршала Жукова. Наводимо витяги з бойового донесення начштабу 79-го стрілецького корпусу і випущений на основі цього донесення наказ Жукова. Зверніть увагу на творчість штабістів 1-го Білоруського фронту. У них розгромлені залишки 4-х батальйонів фольксштурма (народного ополчення) перетворилися в добірні частини СС. У штабі фронту чомусь не сподобалося повідомлення начштабу 79-го корпусу про перекидання батальйону морячків на літаках – вони зробили з цієї події парашутний «десант».

Для економії місця і часу наводимо тільки перші пункти двох документів: **«Бойове донесення начальника штабу 79-го стрілецького корпусу командувачу 3-ї ударної армії про штурм рейхстагу.»**

№ 0078, 30 квітня 1945 р. 18.00.

1. Противник із залишками розгромлених 617, 403, 407-го і 421-го батальйонів фольксштурма продовжує надавати запеклий опір наступаючим частинам корпусу. 28.04.1945 р., перекинувши на літаках в район рейхстагу збірний батальйон СС, що складається з морячків, льотчиків, добірних піхо-

тинців, надає запеклий опір, маючи залізобетонні надовби, навколо рейхстагу протитанковий рів, залитий водою, дротяні загородження, траншеї повного профілю з ходами сполучення».

«Наказ командувача військами 1-го Білоруського фронту з нагоди взяття рейхстагу частинами 79-го стрілецького корпусу 3-ї ударної армії.

№ 6, 30 квітня 1945 р.

1. Район рейхстагу в Берліні обороняли добірні частини СС. Для посилення оборони цього району противник в ніч на 28.04.1945 р. викинув на парашутах батальйон морської піхоти. Противник в районі рейхстагу чинив запеклий опір нашим наступаючим військам, перетворивши кожен будівлю, сходи, кімнату, підвал в опорні пункти і осередки оборони. Бої всередині головної будівлі рейхстагу переходили в неодноразові рукопашні сутички».

Ну що тут можна сказати? Звичайно і начштаба корпусу понаписував «жахалок», як то: «траншеї повного профілю з ходами сполучення». Навіщо потрібні «траншеї повного профілю», якщо набагато краще бійців захищають товсті стіни будівлі, а з вікон верхніх поверхів наступаючого супротивника видно як на долоні? Але начштабу корпусу, принаймні, посоромився писати про «неодноразові рукопашні бої». Які рукопашні сутички можуть бути у людей озброєних автоматами і гранатами?

І відчуйте різницю в подачі інформації. Штаб 79 корпусу 30 квітня о 18.00 повідомляє про те, що бій за Рейхстаг триває і ворог чинить запеклий опір. А наказ Жукова від того ж 30 квітня говорить, що Рейхстаг вже взято. Як відомо, Рейхстаг штурмом узятий не був і капітулював о 10.00 2 травня.

г) З якоюсь незрозумілою скромністю багато джерел повідомляють, що «штурмові прапори» були зшиті з матеріалу знайденого в «одній з крамниць Берліна».

Напевно в німецьких крамницях можна було знайти червону матерію, тим більше, що нацистський прапор був також червоного кольору і законослухняним німцям належало такий прапор мати, щоб вивішувати його на свята або при відвідуванні міста фюрером. До речі, багато німців використовували ці прапори для демонстрації лояльності радянським окупаційним властям. З центру прапора вирізали коло зі свастикою. Такий червоний прапор, з діркою посередині, німці прозвали «хайль Сталін».

Ну, а якби не знайшли потрібний матеріал в німецькій крамниці? Скасували б виготовлення прапорів Перемоги? Причини наполегливого бажання довести німецьке походження матеріалу «прапора Перемоги» не зовсім зрозумілі. Адже чого-чого, а червоної матерії на складах Червоної армії було більш ніж достатньо. Радянська політична культура породила явище невідоме в інших країнах – професію художника-оформлювача. Вони були затребувані скрізь: на заводах, в навчальних закладах, в будинках культури та, звичайно ж, в армії. Вони завжди були завантажені роботою. В числі інших їхніх обов'язків було написання різних текстів (привітальних або засуджуючих ворога) на транспарантах виготовлених, як правило, з червоної матерії. Червона матерія поставлялася фронтовим частинам безперейно, не гірше, ніж боєприпаси. За цим уважно стежили політоргани. Ця ж червона матерія використовувалася для виготовлення прапорів, що вивішували в усіх звільнених містах. Її вистачало. Тому не треба було в німецьких містах відловлювати власників текстильних крамниць або з'ясовувати адреси текстильних магазинів і шукати там матеріал для прапорів Перемоги.

г) Термін «**штурмові прапори**» у відношенні прапорів виготовлених спеціально для встановлення на Рейхстазі з'явився порівняно недавно. Сама назва «штурмовий прапор» передбачає, що він використовується при

штурмі ворожих позицій. Як це було показано в інсценуванні Романа Кармена, який зробив постановочний епізод фільму про групу лейтенанта Сорокіна, що однією з перших увірвалася в Рейхстаг і встановила свій прапор на даху, прикріпивши його до скульптурної групи. У фільмі можна бачити групу бійців, які біжать пригнувшись в бік Рейхстагу. Один з атакуючих тримав в руках стяг. Штурмовий прапор, на відміну від прапора частини, не є для військової частини чимось цінним, тому що він порівняно легко може бути захоплений ворогом.

д) У деяких джерелах згадується, що **група Сорокіна, а потім і група Макова, прикріпили свій прапор до скульптури богині Перемоги.** Тут, мабуть, просто виникла плутанина. Богиня Перемоги – Вікторія, розташовується до сьогодні на Бранденбурзьких воротах. А на даху Рейхстагу була велика жіноча скульптура, алегорія возз'єднаної в ХІХ столітті Німеччини. Щось типу радянської Батьківщини-матері. У самій архітектурі рейхстагу був закладений прихований сенс, незрозумілий більшості іноземців. Колишні абсолютно незалежні німецькі королівства, герцогства і князівства об'єдналися в єдину державу тільки в 1871 році. Архітектори, проектуючи будинок парламенту об'єднаної Німеччини, намагалися показати процес єднання різних німецьких земель навколо їх «Батьківщини-матері». Наприклад, башточки на чотирьох кутах будинку символізували основу об'єднаної Німеччини, чотири королівства: Пруссію, Баварію, Саксонію і Вюртемберг.

е) **Маршал Жуков викреслив О. П. Береста зі списків на присвоєння звання Героя Радянського Союзу.** Найбільш популярним поясненням цього міфу стала відома всім нелюбов Жукова до політпрацівників. Маршал називав їх «шпиками», які доносять по партійній лінії про все, що відбувалося у військових частинах. Мовляв, коли Жукову принесли на підпис подання на трьох героїв прапо-

роносців, він негативно відреагував на те, що Берест був замполітом. Жуков не взяв до уваги, що той, на прохання Неустроева, командував ротою під час штурму Рейхстагу і що, саме Берест, ризикуючи життям, вів переговори про здачу гарнізону, що закріпився в цокольних приміщеннях колишнього парламенту. І Жуков викреслив його з числа нагороджених.

Однак у цьому поясненні є слабе місце. У 1945 році не було задоволено жодне з подань на звання Героя за встановлення червоного прапора над Рейхстагом. Таких подань до Жукова, командувача фронтом, не дійшло жодного. За сценарієм ГоловПУРу за встановлення «прапора Перемоги» передбачалося нагородити двох призначених «героїв-прапороносців» орденами Червоного Прапора. Подання на присвоєння звань ГРС за встановлення прапорів пішли тільки з військових частин, чиє керівництво повірило в чутки про «зірочки за перший прапор».

Звання Героя Радянського Союзу було присвоєно Єгорову та Кантарії тільки в травні 1946 року, коли Жукову було вже не до з'ясування стосунків з політпрацівниками. З квітня 1946 року хмари стали згущуватися над самим маршалом – тов. Сталін вирішив, що настав час поставити на місце норавливого полководця. А подання на присвоєння звання ГРС О. Бересту було подано окремо від Єгорова та Кантарії в серпні 1946 р.

В 1997 році, в розмові з київськими журналістами, Євген Халдей озвучив іншу версію. Він вважав, що прізвище Береста викреслив командир 3-ої ударної армії Кузнецов. За його словами, це було зроблено через «надмірну» хоробрість і незалежність офіцера. Версія Халдея більш правдоподібна, тому що в Москву, на парад Перемоги, були відправлені 5 осіб і для Береста місця не «знайшлося». Однак в донесенні, датованому 2 липня 1945 року, генерал-полковника Кузнецова та члена Військової ради

генерал-майора Літвінова начальнику ГоловПУРу йдеться:

«30 квітня 1945 року о 14:25 бійці роти старшого сержанта Сьянова з боями прорвалися по сходах на дах будівлі і досягли купола рейхстагу. Відважні воїни комуніст лейтенант Берест, комсомолец червоноармієць Єгоров і безпартійний молодший сержант Кантарія встановили прапор, над будівлею німецького парламенту замайорів гордий прапор Радянського Союзу – символ нашої великої перемоги».

Фраза з донесення, підготовленого через тиждень після параду Перемоги, виправдовує і Кузнецова і Жукова. Це означає, що Кузнецов сам підтверджував роль Береста у встановленні «прапора Перемоги». І Кузнецов не підписав би донесення, якби знав, що його прямий начальник, Жуков, щось має проти замполіта батальйону. До речі, в донесенні не написано, що Берест політпрацівник, а написано «...комуніст лейтенант Берест».

Найцікавіше полягає в тому, що ні Берест, ні Єгоров, ні Кантарія в травні 1945 року **не були представлені до звання Героїв Радянського Союзу**. 19 травня на них були оформлені подання до нагородження орденами Червоного Прапора. На всіх інших учасників штурму Рейхстагу подання були зроблені 18 травня. Але якщо Єгорова і Кантарію нагороджували за «прапор Перемоги», то Береста за «оволодіння Берліном».

Наприклад, в поданні на Кантарію писалося: *«...заслужив орден Червоного прапора, і разом з Єгоровим здійснив подвиг – підповз до Рейхстагу, розгорнув червоний прапор, о 21.30 поставив на другому поверсі, а в 22.00 на куполі Рейхстагу».* Лейтенант Берест був нагороджений на підставі наказу по 3-ій уд. армії № 019-н від 19 травня 1945 р. орденом Вітчизняної війни 1 ступеня. клопотання про нагородження орденом Червоного Прапора було відхилено. Орден Вітчизняної війни 1 ступеня в ієрархії радянських орденів був 17-м. А орден Червоного Прапора стояв у той

час на 2-й сходинці. Відразу після ордена Леніна.

Вельми красномовним є факт відсутності прізвищ Єгорова та Кантарії в загальному списку солдатів і офіцерів представлених до нагород, який був підготовлений в полку. Штаб і політвідділ полку не бачили причин для нагородження цих двох молодих бійців. Коли подання потрапило в більш високі інстанції, втаємничені в деталі спецоперації «прапор Перемоги», і вони не побачили в списку своїх «героїв-прапорonoсців», було терміново затребувано додаткове подання на Єгорова і Кантарію.

Питання про нагородження прапорonoсців золотими зірочками героїв вирішувалося, вже в 1946 році, в ГоловПУРі, де перебували автори сценарію епопеї з «прапором Перемоги» і Берест просто не вписувався в цей сценарій. В ГоловПУРі могли і не знати про роль Береста в установленні прапора. Адже сюжет про те, як комісар витягав бійців за комір на дах Рейхстагу, можна було б хвацько розкрутити в світлі провідної ролі комуністичної партії. Могла зіграти свою роль і національність Береста. У 1944–1945 роках в радянському керівництві розглядалася ідея виселення до Сибіру та Казахстану всього українського народу, за аналогією з кримськими татарами, чеченцями та іншими неугодними Сталіну народами.

Подання на присвоєння звання Героя Радянського Союзу А. П. Бересту мало місце в серпні 1946 року, коли він звернувся до члена Військової ради 3-ї ударної армії генерала Літвінова з рапортом про свою участь у встановленні «прапора Перемоги». Літвінов добре пам'ятав підписане ним, разом з генералом Кузнєцовим, донесення в ГоловПУР 2 липня 1945 року. В результаті Береста нагородили за «прапор Перемоги» орденом Червоного Прапора.

Швидше за все, в Головному політичному управлінні після всіх проколів і доган від Сталіна не хотіли виявляти більше ніякої ініціативи. Як були наприкінці квітня 1945 ро-

ку погоджені два прізвища «героїв-прапороносців», так їх і залишили. Щоб не дратувати вождя. Але народні чутки звинуватили Жукова в небажанні нагороджувати замполіта Береста.

є) Чому все ж «обіцяне» звання Героя за встановлення першого червоного прапора над «лігвом ворога» не було присвоєно в 1945 році нікому? Всі джерела, що стосуються цієї теми, звинувачують Жукова. Мовляв, він, щойно побачивши подання відразу на «сотню» героїв наказав розібратися, хто все ж був першим. А поки дав команду нагородити всіх цих солдатів і офіцерів орденами Червоного Прапора. (Насправді на звання ГРС представили не більше 20 солдатів і офіцерів). І що означає слово «поки»? За один і той же подвиг двічі не нагороджують. Вручення орденів Червоного Прапора відразу ж відрізало можливість нагородження іншими нагородами. Хоча у випадку з Єгоровим і Кантарією це «залізне» правило порушили.

Версія про рівноправний розгляд багатьох кандидатур для нагородження за встановлення «прапора Перемоги» була б дуже правдоподібною, якби ми не знали про існування сценарію параду Перемоги, схваленого у найвищих владних кабінетах. Якби «прапор Перемоги» в спеціальному літаку, з обраними учасниками цієї події (Неустроевим, Сьяновим, Єгоровим, Кантарією і Самсоновим) не відправили терміново в Москву на парад Перемоги. Якби начальник політвідділу дивізії підполковник Артюхов особисто не супроводжував «прапор Перемоги» і прапороносців в штаб 79 корпусу, а нач. політвідділу 79 корпусу полковник Крилов не супроводжував особисто прапор і прапороносців в політвідділ 3-ої ударної армії і не передав з рук в руки начальнику політвідділу армії полковнику Лісіцину, який, в свою чергу, особисто не проводив «прапор Перемоги» з прапороносцями на аеродром. Якби на аеродромі в Москві прапор і прапороносців не зустрічав почесний караул,

на чолі з героями Радянського Союзу. Якби «прапор Перемоги» з прапороносцями терміново не було б доставлено для генеральної репетиції параду, яку проводив сам Жуков. Якби всього цього не було, пояснення про злочинного Жукова могло б і пройти. А так всі дії політпрацівників високого рангу показували, що все давно вирішено й ніякі інші кандидатури на звання головних прапороносців Перемоги не розглядаються.

Насправді всі подання на звання Героя Радянського Союзу за встановлення всіх «прапорів Перемоги», включаючи і прапор Військової ради 3-ї уд. армії, до Жукова і близько не доходили, блокувалися на рівні політвідділу 3-ї уд. армії. Практично всіх шукачів вищої нагороди країни опускали сходиною нижче, до ордена Червоного Прапора. Треба сказати прямо – це була дуже хороша, гідна нагорода і багато солдатів і офіцерів були їй широкі раді. Єдине, що дещо псувало настрій, так це те, що обіцяли зірочки Героїв. Ця обіцянка народилася на рівні політвідділу армії. Йому же і довелося потім розплачуватися за свої непродумані обіцянки.

ж) Деякі автори стверджують, що **первинною датою встановлення прапора Перемоги було 22 квітня – день народження Леніна**. Чи так це і наскільки ймовірним було взяття Берліна до цього свята? Те, що в Радянському Союзі систематично підганяли будь-які досягнення до святкових дат, секретом не є. Поспішаючи звільнити Київ до 7 листопада, дня соціалістичної революції, поклали життя сотень тисяч солдатів, хоча місто можна було звільнити куди меншою кров'ю. Але трохи пізніше.

Радянська Армія до 1945 року набула колосальної міці. Вермахт, у травні 1945-го, вже мало що міг їй протиставити. Авіації у німців на той час майже не було, зі зброєю і боеприпасами були великі проблеми. Як відчайдушно не пручалися німецькі солдати, перевага в силах у Червоної Армії була величезною. Війська 1-го Білоруського фронту,

під командуванням маршала Жукова, перебували всього лише в 70 кілометрах від Берліна.

При вдалому збігу обставин, проходячи 10–15 км в день, можна було б, напевно, за 3–4 дня, до 19 квітня, підійти до міста і 22 квітня встановити прапор Перемоги. Однак лінію оборони на Зеєловських висотах, ціною величезних жертв, вдалося прорвати лише за 4 дні. На околиці міста радянські війська вийшли до 22 квітня. Тепер перед військами було поставлено нове завдання, більш реальне – прапор має бути піднято до 1 травня.

з) Твердження, що «прапор Перемоги» вже з 1 травня перебував на куполі Рейхстагу, безпідставне. 1 травня, в результаті запеклих боїв, всередині будівлі загорілися сотні тисяч медичних карток. Пожежа була надзвичайно сильною і тривала приблизно до середини дня 2 травня. Євген Халдей, що був в цей час на даху Рейхстагу, стверджував, що через сильну спеку і язики полум'я близько підійти до купола було просто неможливо.

н) На параді Перемоги до підніжжя Мавзолею були кинуті 200 ворожих прапорів. Це дійство виглядало дуже вражаюче. Але справа в тому, що в гітлерівській армії не було полкових, дивізійних і інших прапорів військових частин. Ворожі прапори і штандарти, кинуті на поміст біля Мавзолею, були зібрані трофейними командами Смерша в травні 1945 року. Всі вони застарілого зразка до 1935 року (нові не були виготовлені до кінця війни; німці взагалі ніколи не ходили в бій під прапорами), взяті в місцях полкового зберігання. Крім того, серед цих прапорів – майже два десятки кайзерівських, в основному кавалерійських, прапори НСДАП, Гитлерюгенда, Трудового фронту тощо.

і) Як не дивно, іноді плутають поняття «рейхсканцелярія» і «Рейхстаг». В чудовій статті, опублікованій на якомусь сайті, містився ось такий пасаж:

«...одному з командирів полків здалося, що на даху рейхс-

Фото 70. Рейхсканцелярія.

канцелярії вже червоніє чийсь прапор... По інстанції поспішили доповісти, що Рейхстаг вже узятий!»

Прикра помилка, тим більше, що стаття дійсно гарна. Деяка інформація в ній просто унікальна. І знову ж претензії до редакції, яка пропустила таку очевидну нестиковку.

ї) Коли Берест з Єгоровим і Кантарією підійшли на даху Рейхстагу до бронзової кінної статуї, то виявили на ній прапор укріплений дещо раніше групою Макова. Це не так. Бійці Макова прив'язали свій прапор до скульптурної композиції «Німеччина», що розташовувалася над західним, парадним, входом до Рейхстагу, з боку Королівській площі. Єгоров з Кантарією закрипили свій прапор на кінній статуї герольда, що розташовувалася над східним входом до будівлі. Завдяки площі, яка давала гарну перспективу на Рейхстаг, прапор встановлений над парадним входом вигравав в чисто візуальному плані. Його було добре видно звідусіль. Зверніть увагу, що всі листівки Рейхстагу, починаючи з XIX століття, показують будівлю, хоча і з різних точок, але тільки з боку площі. Вид на Рейхстаг зі східного входу був обмежений підступаючими багатопверховими будинками.

й) Чому зникла фотографія розвідників групи С. Сорокіна з Г. Булатовим на передньому плані з видань мемуарів Г. Жукова, хоча в першому, прижиттєвому, виданні вона була? Свідectво Жукова, навіть у завуальованому вигляді, про те, кого він вважає істинними прапороносцями Перемоги не влаштовувало комуністичну владу, яка нав'язувала суспільству свою версію історичної «правди».

й) Чому зникла фотографія розвідників групи С. Сорокіна з Г. Булатовим на передньому плані з видань мемуарів Г. Жукова, хоча в першому, прижиттєвому, виданні вона була? Свідectво Жукова, навіть у завуальованому вигляді, про те, кого він вважає істинними прапороносцями Перемоги не влаштовувало комуністичну владу, яка нав'язувала суспільству свою версію історичної «правди».

Фото 71. Рейхстаг, ХІХ століття. Вид через Королівську площу. На фронтоні скульптура "Німеччина". Статуї двох кінних лицарів – герольдів розташовані з протилежного боку і приховані куполом.

к) «**Промайнуло невідповідне дійсності повідомлення**», що о 14 годині 25 хвилин над Рейхстагом постав прапор Перемоги. «**Підставою для цього стали донесення командирів частин, які штурмували Рейхстаг**». Ця дезінформація про «невідповідне дійсності повідомлення» не що інше, як чергова спроба радянської пропаганди розчистити дорогу для офіційного «прапора Перемоги», виготовленого в політвідділі 3-ої ударної армії. Якраз донесення про розміщення прапорів на Рейхстазі о 14.25 цілком відповідають дійсності. Полковник Негода, командир 171 дивізії, який першим повідомив командирі корпусу про підняття прапора батальйоном Самсонова, дав достовірну інформацію. Не минуло й доби, як політвідділ 3-ої уд. армії випустив бойовий листок з фотографіями двох бійців, що поставили перший прапор – М. Ерьоміна і Г. Савенка. Є ще безліч різних документів, які свідчать про цей бойовий епізод.

Легенди про «чудесний» порятунок Гітлера і Бормана. В усній народній творчості широко відомі легенди, в основі яких лежить твердження, що Гітлер і Борман, буцімто зуміли вислизнути з кільця оточення і врятуватися від справедливого покарання.

У спогадах очевидців останніх днів фюрера, перед нами постає людина (не знаю, чи можливе застосування цього слова по відношенню до Гітлера) загнана в кут, абсолютно виснажена від колосальної психічної напруги останніх місяців, що фактично уособлювала собою цілковиту руїну. Голова його смикалась, руки тремтіли, він ледве пересувався на ногах, маючи безліч осколкових поранень після замаху. У Гітлера була нав'язлива думка, що Сталін хоче взяти його в полон, посадити в клітку і показувати всім бажаним. Цього він боявся в останні дні життя найбільше. Він і так стояв уже однією ногою в могилі і коли до повного придушення опору Берлінського гарнізону залишалися лічені години, Гітлер, нарешті, зважився на самогубство.

Оскільки Борман не був арештований союзниками, труп головного «партайгеноссе» теж не був знайдений і ніяких відомостей про нього ніхто не мав, з'явилося багато версій його фантастичної втечі до Південної Америки. Тим більше, що остання достовірна інформація про нього була та, що він, незадовго до взяття рейхсканцелярії радянськими військами, пішов на прорив у складі групи офіцерів СС і нацистських чиновників, яким нічого було втрачати. Випадки індивідуальних проривів з Берліну відомі. Наприклад, командир роти шведських добровольців з дивізії СС «Нордланд» хауптштурмфюрер Ханс-Гюст Перхссон зумів вирватися і повернутися в Стокгольм, навіть незважаючи на те, що протягом певного часу перебував у радянському полоні.

Але Борман, вже немолода людина і далеко не «супермен», явно не годився на роль штурмового бійця. Це,

очевидно, він і сам незабаром зрозумів. Його група швидко розпалася і він залишився вдвох з особистим лікарем Гітлера Людвігом Штумпфеггером. Сили двох немолодих людей, які не звикли до фізичних навантажень швидко вичерпалися і вони прийняли отруту. Через деякий час завалилася розташована поруч будівельна конструкція, яка засипала їхні тіла. Під час розчищення старих завалів, в 1972 році, були знайдені останки двох чоловіків з крихтами скла між зубами від розчавлених ампул. Медекспертиза показала, що це були Борман і Штумпфеггер.

Глава 29.

ВІРТУАЛЬНИЙ ПРАПОР ПЕРЕМОГИ

1965 року радянські люди не уявляли собі, як виглядає прапор Перемоги. За Сталіна і Хрущова в підручниках історії епізод зі встановленням прапора Перемоги подавався дуже стисло. Найчастіше сам термін «прапор Перемоги» не вживався. Ось як про це написано в підручнику для 10 класу (1952 р., автор А. М. Пенкратова): «...передові частини прорвалися до центру Берліна і поставили червоний прапор над німецьким Рейхстагом». І це все! І ніяких імен! Ніяких номерів дивізій або полків! Але ж п'ять осіб отримали зірочки героїв за «прапор Перемоги»! Передові частини прорвалися і поставили. І баста!

Для порівняння подивимося, що розповідали школярам через три десятиліття. У підручнику для 10 класу зразка 1980 року (автори Берхін, Кім, Потьомкін), через 28 років після Пенкратової, з'явилися вже імена і деякі подробиці: «В ніч на 1 травня на дах рейхстагу прорвалася група наших автоматників. Полкові розвідники сержанти М. А. Єгоров і М. В. Кантарія, які слідували разом з ними, підняли над Рейхстагом прапор Перемоги».

У підручнику 1952-го року написали «червоний прапор», а в підручнику 1980-го року вже «прапор Перемоги». Чому за Сталіна автор підручника не наважилася використовувати такий популярний нині термін – «прапор Перемоги»? Адже Головне політичне управління Червоної армії (ГоловПУР) виконало велику роботу зі створення для спеціально підготовленому прапору іміджу «прапора Перемоги». І поклало на цю спецоперацію великі надії. Але спецоперація закінчилася грандіозним про-

валом – маршал Жуков зняв прапор з параду Перемоги. І Сталін погодився з його аргументами.

Здавалося б, на цьому все закінчилося для проекту «прапор Перемоги». І прапору Військової ради 3-ї ударної армії, що побував в ролі «прапора Перемоги» аж чотири дні, з 19 по 23 червня 1945 року, вже нічого не світить. І лежати йому в запасниках музею, подалі від людських очей, до кінця століття. Але раптом, абсолютно несподівано, до першої річниці Перемоги, трьом причетним до «прапора Військової ради» (Неустроеву, Єгорову і Кантарії), а також двом непричетним до цього прапора (Самсонову і Давидову) дають звання Героїв Радянського Союзу (далі ГРС) за встановлення «прапора Перемоги» над Рейхстагом. Це було проведено з грубим порушенням існуючого положення про те, що двічі за один і той же самий подвиг не нагороджують. Єгоров і Кантарія отримали ордени Червоного прапора за встановлення прапора над Рейхстагом ще в травні 1945 року.

Що ж трапилося? Виявляється, в ГоловПУРі зовсім не заспокоїлися через очевидний провал їхнього проекту. І скориставшись тим, що над Жуковим згустилися хмари, політпрацівники вирішили реанімувати свій спецпроект «прапор Перемоги». 8 травня 1946 року країна дізналася імена «героїв-прапороносців», що підняли прапор над Рейхстагом. Але в підручники історії «герої-прапороносці» тоді не потрапили. Поки що.

Після оголошення імен «героїв-прапороносців» на всю країну, ГоловПУРу довелося вирішувати, який з прапорів затвердити в статусі «прапора Перемоги». Було абсолютно очевидно, що зіпсований нерозумними виконавцями прапор Військової ради ніяк не підходить на роль «прапора Перемоги». **Не може на прапорі Перемоги «красуватися» номер однієї з дивізій.** Перемога була здобута завдяки зусиллям мільйонів солдатів і офіцерів, що вою-

вали в тисячах різних частин і з'єднань на величезному просторі від Північного Льодовитого океану до Чорного моря. І, звісно ж, ніяк не може прапор однієї з дивізій, бійці якої закрипіли його над медичним архівом, претендувати на звання прапора Перемоги.

Але ще в квітні 1945-го на всю країну і на весь світ було оголошено, що підняття «прапора Перемоги» відбулося. Вже були підібрані та узгоджені у найвищих владних кабінетах кандидатури «героїв-прапороносців». У газетах опубліковані чудові фотографії «прапора Перемоги». В кіно-театрах країни йде документальний фільм про останні дні нацистського рейху і мільйони глядачів із захопленням дивляться як група радянських солдатів біжить до Рейхстагу і встановлює «прапор Перемоги». Після такої реклами позбутися від «прапора Перемоги» було вже просто неможливо.

Однак в кіно, на фотографіях у газеті «Правда» і в журналі «Фронтowa ілюстрація» фігурує не прапор Військової ради. Це був прапор взводу Сорокіна. Навіть офіційні прапороносці, Єгоров та Кантарія, позують на даху Рейхстагу із прапором розвідників 674-го полку, а не зі своїм, «призначеним» політуправлінням. Прапор розвідників являє собою чисте червоне полотно А ось прапор Військової ради, привезений з Німеччини 20 червня, розмальований несанкціонованими написами. В такому вигляді він і потрапив на фотографії в центральних газетах. І підписи під фотографіями були відповідні – «герої прапороносці» привезли, мовляв, «прапор Перемоги».

У травні публікували фотографії одного прапора, а в Москву уже в червні привезли зовсім інший, навіть не схожий. Крім того, в центральні газети, що мали величезні накладки, потрапили й деякі інші «прапори Перемоги». Найпершим був прапор на знімку В. Тьоміна, розміщений на головній сторінці газети «Правда» 3 травня 1945 р.

Прапор над кутовою вежею Рейхстагу домалював ретушер. Але композиція вийшла відмінна! Другий, не менш вражаючий знімок В. Тьоміна, зроблений з борту літака, теж був розтиражований з домальованим прапором. Журнал «Огонек» 13 травня розмістив чудове фото Є. Халдея з найвідомішим на сьогодні в усьому світі «прапором Перемоги». 20 травня «Правда» надрукувала дивовижний знімок М. Редькіна – взвод Сорокіна на даху Рейхстагу зі своїм «прапором Перемоги».

А крім цього, була фотографія в газеті «Красная звезда» від 22 травня 1945 р. з репортажем про відправку «прапора Перемоги» на батьківщину. Під час урочистого шиккування військ берлінського гарнізону, «прапор Перемоги» відправляв не хто інший, як легендарний перший комендант Берліна генерал Берзарін.

«Прапор Перемоги», відправлений Берзаріним, не був схожий ні на один з перерахованих вище. Тому, щоб уникнути непотрібних питань, було прийняте соломонове рішення – зробити прапор Перемоги віртуальним. Всі знали, що прапор над Рейхстагом був. Прапор був червоним, прапор був переможним. А ось хто і коли його встановив, особливо обговорюватися не мало. Саме тому в перших повоєнних підручниках історії епізод із встановленням «прапора Перемоги» висвітлений настільки скромно.

Керівництво країни цілком влаштував віртуальний «прапор Перемоги». Більш того, постраждали деякі з учасників встановлення прапорів на даху Рейхстагу. Це сталося в момент максимального вознесіння до вершин влади Лаврентія Берії. В 1953 році вбили мужнього розвідника Гізу Загітова, з групи В. Макова. Потім, в тому ж році, за надуманим звинуваченням дали 10 років таборів хороброму воїну Олексієві Бересту. Колишні бійці дозволили собі, не соромлячись, розповідати, як вони ставили «прапор Перемоги», зазіхаючи тим самим на

монополію «істини», що належала радянській державі.

До 10-річчя Перемоги вийшла тоненька книжечка спогадів Самсонова, колишнього командира батальйону 380-го полку 171 дивізії. Костянтин Якович не мав ніякого відношення до нинішнього «прапора Перемоги», але отримав зірочку за його, нібито, встановлення (хоча в штурмі Рейхстагу він брав активну участь). Самсонову, природно, допомогли написати мемуари, в які літератори-помічники вклали багато дурниць. І все-таки, Самсонов зміг вставити абзац, в якому йдеться про те, що саме його бійці почепили перший прапор на колоні Рейхстагу.

На обкладинці книги художник намалював саме віртуальний прапор, який нічим не нагадує визнаний владою «прапор Перемоги», що був нібито встановлений на Рейхстазі. Він червоний і все! В середині книжки ми можемо помилуватися знімком Віктора Тьоміна з іще одним віртуальним прапором над вежею Рейхстага. Це той

самий знімок, що прикрасив першу сторінку «Правди» 3 травня 1945 року.

Яскравим свідченням повної необізнаності про події навколо штурму Рейхстагу і встановлення переможного прапора, не тільки простих людей, а й представників місцевої влади і, що важливіше, цензорів, є вихід у світ 1962 року (ще й величезним тиражем), книги Снегіна «Парламентер виходить з рейхстагу». У документально-художній книзі розповідається про життя і подвиги

Фото 72.

*Книга К. Я. Самсонова,
1955 рік видання.*

ГРС І. Сьянова. На підставі розповідей Іллі Яковича письменник Снегін написав фантастичну епопею про штурм Рейхстагу. Любителям неприборканої фантазії почитати цю дивну книжечку сенс, безумовно, є, а от людям, які прагнуть отримати достовірну інформацію, звертатися до неї не варто. Поява такої книги є свідченням байдужості тодішніх чиновників до прапора над Рейхстагом. І цензура виявилася неготовою оцінити достовірність наданого матеріалу.

І. Сьянов був учасником Листопадової наради 1961 року, присвяченої обговоренню питань штурму Рейхстагу та встановлення «прапора Перемоги». Після двох днів напружених дискусій, в процесі яких довелося виступити і Сьянову, учасники прийшли до деякого консенсусу. Однак у своїх розповідях Снегіну він залишив осторонь усі колективні напрацювання і захоплено розповідав про свої неймовірні подвиги. Мабуть мікроклімат навколо наради підказав Сьянову, що можна безкарно городити будь-яку нісенітницю.

Підійшов 20-ти річний ювілей Перемоги. 1964 року змінилося керівництво країною. Знадобилася нова парадигма, яка могла б об'єднати країну. Пануюча при М. С. Хрущові тема суспільного життя, пов'язана з засудженням культу особи Сталіна, вже не влаштовувала нове керівництво. Було вирішено зробити наголос на перемозі радянського народу у війні. І тут згадали про «прапор Перемоги», який все ще припадав пилом у музейних запасниках. Прапор винесли на парад і урочисто пронесли попереду всіх колон. Прапороносцем був Самсонов, який не мав ніякого відношення до прапора призначеного «прапором Перемоги». Неустроєв «проштрафився» в 1961 році на нараді. Сказав, що Єгоров і Кантарія в штурмі не брали участі і привели їх тільки тоді, коли припинилася стрілянина. І взагалі сказав про них багато нехороших слів.

Ось і замінили Неустроева на Самсонова. Більше Степан Андрійович таких помилок не робив і чітко дотримувався лінії партії.

У 1965 році залишилися в живих не так багато старих солдатів, які не сприймали прапор 150-ї дивізії в якості «прапора Перемоги». Якщо вже Сьянову зійшло твердження, що йому персонально доручили прийняти капітуляцію берлінського гарнізону, то що вже говорити про 150-у дивізію, яка майже самотужки виграла всю війну. Головне, щоб решта кілька сотень дивізій не плуталися під ногами у «справжніх героїв».

Глава 30.

ЯК ГІТЛЕР ДОПОМАГАВ
ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ БРАТИ БЕРЛІН

Берлін був узятий на подив швидко. Штурм міста тривав з 25 квітня по 2 травня. Берлінська операція почалась 16 квітня. Для порівняння: Будапешт захищався з 25 грудня 1944 року по 13 лютого 1945 року. Обложене місто Бреслау (нині Вроцлав) капітулювало після Берліна, не будучи взяте штурмом, перебуваючи в облозі з середини лютого. Німці так і не змогли взяти обложений Ленінград. Увійшли в історію запеклі бої в Сталінграді. Чому ж так стрімко зазнав поразки гарнізон Берліна?

За німецькими даними, в завершальній фазі місто захищали 44 000 вояків, з яких загинули 22 000. Військові історики, що займалися реконструкцією штурму Берліна, зійшлися на цифрі в 60 000 солдатів і офіцерів і 50–60 танків. Радянська армія безпосередньо в штурмі Берліна задіяла 464 000 бійців і 1 500 танків і САУ.

Захищати Берлін випало міським пожежникам і поліцейським, але переважали фольксштурмісти – погано навчені і погано озброєні старі та неповнолітні члени гітлерюгенду (нацистського «комсомолу»). Кадрових солдат у Берліні було близько 15000, зокрема й близько шести тисяч есесівців. Гітлер навіть в квітні 1945 року все ще мав дуже велику армію, майже 9 мільйонів чоловік, але для столиці не знайшлося і сотні тисяч солдатів. Як вийшло, що 250 тисяч досвідчених кадрових солдатів дочекалися кінця війни в Курляндії (Латвія), а не були перекинуті по Балтійському морю до Німеччини? Чому 350 тисяч солдатів зустріли капітуляцію в Норвегії, звідки дістатися до Німеччини було ще простіше? Мільйон солдатів капітулю-

вали в Італії 29 квітня. Група армій Центр, розташована в Чехії, налічувала 1 мільйон 200 тисяч осіб. А Берлін, оголошений в лютому 1945 фортецею (Festung Berlin), не мав ні достатнього гарнізону, ні скільки-небудь серйозної фортифікаційної підготовки до оборони. І слава Богу!

Смерть Гітлера привела до швидкої капітуляції німецької армії. Поки він був живий, німецькі війська здавалися цілими з'єднаннями в крайніх випадках, коли всі можливості опору були вичерпані. Тут можна згадати Сталінград і Туніс. Гітлер мав намір боротися до останнього свого солдата. Хоч в наші дні це звучить досить дивно, але ще 21 квітня він вважав, що у нього є всі можливості відкинути Червону армію від Берліна. Хоча на той момент вже відбувся прорив німецької лінії оборони на Одері і з темпів просування радянських військ стало зрозуміло, що ще кілька днів і Берлін опиниться в облозі. Американські війська досягли Ельби (на саміті в Ялті Ельба була позначена як розділова лінія між американськими та радянськими військами) і чекали на підхід Радянської армії.

Фото 73. Зустріч на Ельбі, 25 квітня.

Свого часу, в боротьбі за владу Гітлер продемонстрував видатні здібності. Маючи несприятливі стартові позиції, він зумів переграти, а то й просто обдурити багатьох професійних політиків та отримати повний контроль над великою європейською країною. Влада Гітлера в Німеччині була набагато повнішою, ніж влада кайзера. І якщо під час Першої світової війни військові фактично позбавили кайзера влади, то під час Другої світової війни Гітлер свою владу над Німеччиною лише примножив. Як тут не уявити себе генієм, улюбленцем Провидіння? І Гітлер повірив у власну геніальність.

Характерний епізод наводить у своїх мемуарах («Гітлер. Останні десять днів») Капітан Герхард Больдт, помічник начальника Генерального штабу Гудеріана, а потім і Кребса: *«Гелен (начальник військово-розвідувального і аналітичного управління) під час чергової доповіді у Гітлера знову представив абсолютно достовірні відомості, підготовлені фахівцями найвищого рівня, щодо задумів радянського командування і місць концентрації ударних частин росіян. Вислухавши, Гітлер в найсильнішому роздратуванні і тоном, що не допускає заперечень, заявив: «Я категорично відкидаю ці негідні пропозиції. Тільки справжній геній в змозі передбачити наміри противника і зробити потрібні висновки. І ніякий геній не стане звертати увагу на різні дрібниці»».*

Гітлер, відкидаючи всі пропозиції та прохання Генерального штабу про евакуацію двох армій з Курляндії, обгрунтовував свою відмову «геніальним» осяянням, згідно з яким, якщо це станеться, то Швеція, яка лише цього й чекає, негайно оголосить війну Німеччині. Всі доводи міністерства закордонних справ на користь неухильного дотримання Швецією нейтралітету до уваги «геніальним» стратегом не приймалися.

Гітлер не довіряв своїм генералам. І ця недовіра поси-

лилося після замаху 20 липня 1944 року. Різке погіршення здоров'я після контузії і безлічі дрібних поранень також позначилися на якості рішень, що тоді приймалися. Усі ці обставини й призвели до таких нерозумних кроків, як призначення 24 січня 1945 року рейхсфюрера СС Гімлера командувачем групою армій «Вісла» (еквівалентно радянському визначенню «командувач фронтом»), а міністра інформації та пропаганди Геббельса – Комісаром Оборони Рейху і, за сумісництвом, Комісаром Оборони Берліна. Обидва дуже старалися і зробили все, що було в їхніх силах, щоб завалити отримані завдання.

Радянські комісари, чесно кажучи, були не кращі. Знаменитий Мехліс, спрямований Сталіним 1942 року в Крим для нагляду за «нерозумними» генералами, наламав стільки дров, що ніякий Геббельс не зміг би з ним конкурувати. Завдяки Мехлісу, який весь час втручався у військові справи, Червона армія, володіючи великою перевагою в чисельності і техніці, зазнала нищівної поразки. Тільки полоненими Червона армія втратила 170 000 солдатів та офіцерів. Також були десятки тисяч убитих. Німці втратили 3 400 вояків, з яких близько 600 убитими.

Але повернімося до штурму Берліна. Війська 1-го Білоруського фронту готувалися до вирішального наступу, перебуваючи на відстані 60 км від Берліна. Прямий шлях на столицю рейху прикривала 9-а німецька армія. Після прориву лінії оборони, до Берліна з боку Зееловських висот відступив 56-ий танковий корпус під командуванням генерал-лейтенанта Гельмута Вейдлінга. 16 квітня, напередодні Берлінської операції корпус нараховував 50 тисяч вояків разом з тилами. Після кровопролитних боїв корпус відступив до столиці сильно ослабленим. До початку боїв в самому Берліні корпус мав в своєму складі наступні сили:

1. 18-а танкова дивізія – 4 000 осіб.
2. 9-а повітряно-десантна дивізія – 4 000 осіб (в Бер-

лїн увійшло 500 десантників і тут дивізія поповнилася фольксштурмістами до загальної кількості 4 000).

3. 20-а танкова дивізія – близько 1 000 осіб. З них 800 фольксштурмістів.

4. Танкова дивізія СС «Нордланд» – 3500–4000 осіб. Національний склад дивізії: датчани, норвежці, шведи і німці.

Всього корпус, що відступив до Берліна налічував 13 000 – 15 000 бійців.

Після капітуляції Берліна генерал Вейдлінг під час допиту дав наступні свідчення: *«Вже 24 квітня я переконався, що обороняти Берлін неможливо і з військової точки зору безглуздо, тому що для цього німецьке командування не мало достатніх сил, більш того, в розпорядженні німецького командування до 24 квітня в Берліні не було жодного регулярного сполучення, за винятком охоронного полку «Велика Німеччина» і бригади СС, яка охороняла імперську канцелярію. Вся оборона була покладена на підрозділи фольксштурма, поліції, особового складу пожежних частин, особового складу різних тилових підрозділів і служб».*

До Вейдлінга обороною Берліна керував генерал-лейтенант Гельмут Рейман, який і комплектував народне ополчення (фольксштурм). Всього було сформовано 92 батальйони фольксштурма (близько 60 000 чоловік). Для свого воїнства Рейман отримав 42 095 гвинтівок, 773 автомати, 1 953 ручних кулеметів, 263 важких кулеметів і якусь кількість мінометів і польових гармат.

Під час формування ополчення німецькі збройні сили відчували гостру нестачу зброї, в тому числі стрілецької. Батальйони фольксштурма були озброєні в основному трофейною зброєю виробництва Франції, Голландії, Бельгії, Англії, Радянського Союзу, Італії, Норвегії. Всього налічувалося 15 типів гвинтівок і 10 типів ручних куле-

*Фото 74. Фольксштурм – народне ополчення,
в яке набирали осіб чоловічої статі від 16 до 60 років.*

метів. На кожного фольксштурміста доводилося в середньому 5 гвинтівочних патронів. Фауст-патронів було досить багато, але компенсувати брак іншого озброєння за їх рахунок було, безперечно, неможливо.

Фольксштурм ділився на дві категорії: ті, хто мали хоч якусь зброю – Фольксштурм 1 (таких було близько 20 000), і Фольксштурм 2 – ті, хто взагалі не мали ніякої (40 000). Батальйони народного ополчення формувалися не за військовою схемою, а за партійними округами. Командирами зазвичай призначали ненавчених військової справі партійних начальників. Ці батальйони не мали штабів, більш того, вони не мали польових кухонь та організованого постачання. Годувало фольксштурмістів місцеве населення, зазвичай їхні ж сім'ї. А коли вони билися далеко від своїх осель, то харчувалися чим Бог послав, а нерідко й голодували. Свого транспорту і зв'язку фольксштурм теж не мав. Крім усього іншого, ці батальйони підпорядковувалися партійному керівництву, а не військовому коман-

Фото 75. Це теж фольксштурм. Диктаторам піддані потрібні тільки як гарматне м'ясо.

дуванню і переходили в розпорядження коменданта міста тільки після отримання умовного сигналу, який означав, що штурм міста розпочався.

Укріплення Берліна споруджені під керівництвом Геббельса були, за твердженням генерала М.Пемзеля, просто смішні. У донесенні генерала Серова на ім'я Сталіна також дається вкрай низька оцінка Берлінських укріплень. Радянські фахівці констатували, що в радіусі 10–15 км навколо Берліна серйозних укріплень немає.

18 квітня за наказом Геббельса Рейман, тоді ще комендант Берліна, змушений був передати з міста на другу лінію оборони 30 батальйонів фольксштурма і підрозділи ППО з чудовими гарматами. На 19 квітня в місті залишилося 24 тисячі ополченців. Ті батальйони, що пішли, в Берлін вже не повернулися. Також в місті були підрозділи складені з військовослужбовців тилових служб, пожежників, поліцейських, членів гітлерюгенду. У числі юних

фольксштурмістов був і 15-річний Адольф Мартін Борман, син заступника Гітлера по партії. Він вижив і після війни став католицьким священником.

Останнім поповненням, прибулим до Берліну наземним шляхом (24 квітня), були близько 300 французів із залишків добровольчої дивізії СС «Шарлемань». Дивізія зазнала важких втрат в боях в Померанії (з 7 500 бійців в живих залишилося 1 100). Ці 300 французів-есесівців надали неоціненну допомогу Гітлеру. Вони підбили 92 радянських танки із 108 знищених у смузі оборони дивізії «Нордлунг». 2 травня біля Потсдамського вокзалу в полон потрапили 30 французів, що залишилися в живих. Як не дивно, але дві третини есесівців, які люто боролися проти Червоної армії в Берліні були іноземцями: норвежці, датчани, шведи і французи.

Останнє убоге поповнення захисникам Берліна прибуло в ніч на 26 квітня. Транспортними літаками перевезли батальйон курсантів морської школи з Ростока. Деякі джерела повідомляють, що це був парашутний десант. Але ті, хто стверджують подібне, напевно бачили стрибки парашутистів хіба що по телевізору. Насправді молоді люди, що пройшли підготовку для служби на підводних човнах, настільки майстерно оволодіти парашутною справою і виконати технічно дуже складний стрибок (вночі з низької висоти) не могли аж ніяк. Та ще й на місто, що само по собі складно навіть вдень і в мирний час.

Брати Берлін Червоної армії допомагали не тільки Гітлер з Геббельсом, а й німецькі генерали. Командувач групою армій «Вісла», яка захищала Берлін зі сходу, генерал-полковник Хейнріці, належав до тих німецьких генералів, які вважали, що війна програна і її треба терміново закінчувати, щоб не допустити повної руйнації країни і знищення народу. Він вкрай болісно сприймав наміри Гітлера боротися до останнього німця. Хейнріці,

Фото 76.

Генерал-полковник

Готхард Хейнріці.

Помер в грудні 1971 р. (84 роки).

талановитий воєначальник, вважався дуже підозрілим з точки зору нацистів: він був одружений з напівеврейкою, був ревним християнином, ходив до церкви і не захотів вступати в НСДАП, відмовився під час відступу спалювати Смоленськ. Хейнріці, після прориву лінії оборони на Одері, відводив свої війська таким чином, щоб вони не потрапили в Берлін. 56-ий танковий корпус отримав 22 квітня наказ зі штабу 9-ї армії, що входила в групу «Вісла», відійти на південь від Берліна для з'єднання з основними частинами армії. Генерали граючи в піддавки сподівалися, що Червона армія добереться до рейхсканцелярії в найближчі дні. Вейдлінг отримав наказ від Гітлера вести корпус на захист міста, але підкорився наказу не відразу, а тільки після того, як фюрер його продублював. Гітлер 23 квітня навіть наказав розстріляти Вейдлінга за непокору, але той зумів виправдатися. Правда виграв генерал від цього небагато. Помер Вейдлінг у володимирській тюрмі, після того як провів там 10 років.

Хейнріці продовжував відведення своїх військ, розташованих на північ від Берліну, на захід для здачі в полон англо-американським військам. При цьому він намагався обдурити Кейтеля і Йодля, які залишалися вірними Гітлеру до останнього. Хейнріці робив усе можливе, щоб не виконувати вимогу командування і особисто Гітлера з організації контрудару групи Штайнера з півночі для розблокування Берліна. Коли Кейтель остаточно переко-

Фото 77. Бронетранспортер командира роти шведських добровольців. Праворуч від машини лежить водій: унтершарфюрер Рагнар Йоханссон.

нався в намірах Хейнріці, то зняв його з посади і запропонував застрелитися як чесному офіцеру. Однак Хейнріці, здавши командування, поїхав у невелике містечко і пізніше здався в полон британським військам.

22 квітня обергрупенфюрер СС Фелікс Штайнер отримав наказ Гітлера нанести удар з півночі і розблокувати Берлін. Штайнер здійснив спробу виконати наказ, але зазнав невдачі. Розуміючи, що подальші спроби прирікають його наспіх сформовану групу на загибель, Штайнер самовільно почав відведення підлеглих йому частин на Захід. Також він не підкорився наказам генерал-фельдмаршала Кейтеля і начальника Генерального штабу генерала Кребса знову направити свої війська в бік Берліна.

27 квітня 1945 року Гітлер за непокору відсторонив його від командування групою, але Штайнер знову не підкорився і продовжив відхід. За даними Хайнца Хене,

Фото 78.

*Обергрупенфюрер СС
Фелікс Штайнер. Помер
в травні 1966 р. (69 років).*

автора книги «Чорний орден СС», Гімmlер критично ставився до Штайнера, називаючи його «найнеслухняніший з моїх генералів». Близький до Гімmlера обергрупенфюрер Г. Бергер стверджував: «Обергрупенфюрер Штайнер вихованню не піддається. Він робить все, що хоче, і не терпить заперечень». З травня 1945 року Штайнер, разом зі своєю групою, здався американським військам в районі Ельби.

Велика допомога була надана Червоній армії і міністром озброєнь Шпеєром, який так багато зробив, щоб до початку 1945 року виробництво озброєнь в Німеччині неухильно зростало. Шпеєр, після зимового наступу Червоної армії, склав доповідь для Гітлера, яка починалася словами «війна програна». Шпеєр виступав категорично проти тактики «випаленої землі» в Німеччині, вважаючи що німцям, які залишаться в живих, треба буде якось жити. Шпеєр не допустив руйнування більшості берлінських мостів, що могло би призвести до затримок у наступі і додаткових великих втрат Червоної армії. З 248 мостів у Берліні підірвано було лише 120.

Центральний сектор оборони Берліна, «Цитадель», захищала група під командуванням бригаденфюрера СС В. Монке. У ніч на 21 квітня 1945 року Адольф Гітлер призначив його командиром «бойової групи Монке», якій була доручена оборона рейхсканцелярії і бункера фюрера. Загалом до складу групи входило 9 батальйонів загаль-

ною чисельністю близько 2100 осіб. Після самогубства Гітлера, 1 травня, Монке очолив групу, що здійснила прорив з бункера і яка безуспішно намагалася вирватися з Берліна на північ. Монке було взято в полон.

Мешканці гітлерівського бункера намагалися вирватися з Берліна трьома групами. В одній з груп перебували Борман, Аксман, керівник гітлерюгенду і особистий лікар Гітлера Людвіг Штумпфеггер. Вони разом з іншими мешканцями бункера намагалися пробратися крізь охоплені боями центр Берліна, але незабаром Штумпфеггер з Борманом відділилися від групи. Зрештою, знесилені і деморалізовані, вони здійснили самогубство на вокзалі Лертер. 7–8 грудня 1972 року, під час прокладання підземного поштового кабелю, були знайдені два скелети. Після їх ретельного дослідження судовими медиками, стоматологами та антропологами, з'ясувалося, що скелети належать Штумпфеггеру і Борману. Між зубами скелетів були знайдені осколки скляних ампул з ціаністим калієм.

Знаючи слабкість оборони Берліна, радянське командування планувало взяття німецької столиці до дня народження Леніна, 21 квітня. В цей день над Берліном вже мав майорити «прапор Перемоги». Чому ж Червоній армії, що мала колосальну перевагу в людях і техніці, довелося з такими великими втратами, найвищими середньодобовими втратами за всю війну, брати Берлін?

Відповідь є. І для радянської історіографії вона вкрай неприємна. Саме тому радянські і російські офіційні історики намагаються її «не помічати». Ветеран Вермахту, майор Зігфрід Кнаппе, який під час битви за Берлін очолював оперативний відділ 56-го танкового корпусу (командир – генерал Вейдлінг) опублікував свої мемуари під назвою «Солдат». Більш поінформованої людини в частині організації оборони Берліна, ніж майор Кнаппе відшукати, мабуть, неможливо. Наводимо короткий

уривок з інтерв'ю З.Кнаппе німецькому журналісту:

«Журналіст: Ви кажете у своїй книзі, що Совети упустили можливість захопити Берлін раніше, ніж вони це зробили. Ви могли б пояснити, про що йдеться?»

Кнаппе: Випадок, про який я говорю, коли вони могли взяти Берлін набагато раніше, стався після перших проривів в нашій зовнішній обороні. Був період часу, коли наша оборона виглядала зовсім недолугою. Один край оборони оперізував бункер (Адольфа Гітлера – А. П.), а інший край оперізував Олімпійський стадіон, включаючи міст Піхельсдорф, звідки ми збиралися прориватися дуже довгим, вузьким клином між двома краями з боків від Хірштрассе. Вони могли дуже легко атакувати район бункера просуваючись на схід, прямо по Хірштрассе. Фактично, їх поодинокі танки постійно перетинали Хірштрассе. Нам вдавалося підтримувати контакт з підрозділами навколо Олімпійського стадіону по тунелю метро, що проходив під Хірштрассе. Кожен раз, оновлюючи оперативну карту, я весь час дивувався, чому вони не усвідомлювали того, що могли б зробити. У нас не було достатньо сил, щоб всюди тримати оборону. Однак, росіяни просто продовжували наступати там, де ми були найсильнішими. Вони продовжували спроби пробитися до центру міста найкоротшим шляхом, хоча довший шлях виявився б найлегшим».

У цій оповіді німецького офіцера немає нічого дивного. Тактика маршала Жукова – атакувати противника прямо в лоб, незважаючи ні на які втрати – відома всім здавна. Жуков прямолінійно проривав німецьку оборону на Зеєловських висотах, завалюючи противника тілами радянських солдатів. Точно так само він діяв і в Берліні. У цих величезних людських втратах Червоної Армії можна звинувачувати і Сталіна. Він чудово знав методи свого маршала. Якби командувачем 1-им Білоруським фронтом залишився Рокоссовський, то кілька десятків тисяч ра-

дчанських солдатів, яких Жуков поховав в братських могилах по всьому Берліну, повернулися б додому.

Але тут, як і в історії з Єгоровим і Кантарією, визначальну роль зіграли анкетні дані. Не міг Сталін допустити, щоб підкорювачем Берліна став поляк, а не росіянин. Вождь добре засвоїв стиль московських царів – солдатів баби народять нових. А історія – вона на століття!

Глава 31.

ШТУРМ РЕЙХСТАГУ. НЕБАЖАНА ПРАВДА

Реальні події навколо штурму Рейхстагу з самого початку старанно замовчувалися і спотворювалися офіційною радянською історіографією. Причин для цього було більш ніж достатньо. По-перше, помилився сам вождь товариш Сталін. Він вказав Рейхстаг в якості головної мети в столиці ворога і місця, над яким необхідно було поставити прапор Перемоги. Не обійшлося без казусів. Танковий корпус Бабаджаняна отримав бойове завдання на прорив до Рейхстагу. При цьому корпус повинен був пробиватися біля рейхсканцелярії, де перебував ще живий Гітлер.

Від колишньої пишноти Рейхстагу до травня 1945-го не лишилося майже нічого. У ньому вже не перший рік розташовувалася звичайна собі контора – медичний архів, що ділив житлову площу зі шпиталем, пологовим відділенням клініки «Шаріте» і дитячим садком. Територія перед Рейхстагом була забудована різними непоказними службовими і господарськими будівлями. Колись шикарна площа Кьонігсплац, що лежить між Рейхстагом і оперним театром, була знівечена незавершеним будівництвом. Недобудована відкритим способом лінія метро утворила каналу, що заповнювалася дощовою водою, а на місці незакінченого котловану під нове русло річки Шпрее, утворилося ціле озеро. Вздовж каналу громадився вал піднятої під час риття породи. Колись вражаючі фонтани давним давно не працювали і були напівзасипані різним сміттям.

Щоб не принизити гідність вождя, військовим історикам було важливо якимось підкреслити стратегічну і політичну важливість Рейхстагу. Тому розповідалося з якою завзя-

тістю численні есесівці захищали Рейхстаг, хоча оборону там тримали переважно старі та хлопчачки з фольксштурма.

Після того, як «прапор Перемоги» зв'язали тісними узами з Рейхстагом, «лігвом звіра», всі політоргани, військові і цивільні, невтомно твердили про велику важливість взяття штурмом саме цієї будівлі. Не міг же «прапор Перемоги» майорити над третьорядним об'єктом! На вирішення цього важливого ідеологічного завдання були кинуті і радянські літератори.

Свою частку в напускання туману внесли і ветерани, учасники штурму. В першу чергу ті, хто отримали зірочки героїв як за штурм, так і за прапор. І навіть найчесніші та найпорядніші ветерани, які бачили, що відбувалося з однієї єдиної точки, з місця де перебували вони персонально, рішуче спростовували інших, не менш чесних і порядних.

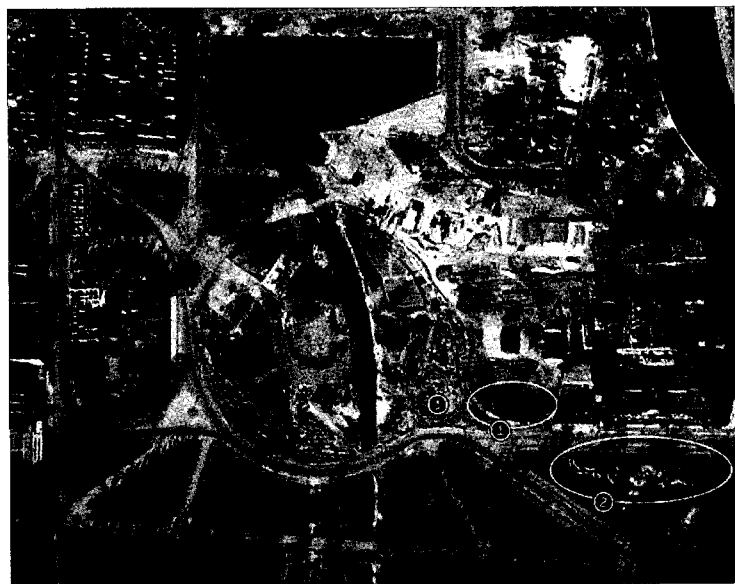

Фото 79. Добре видно як загиблена площа перед Рейхстагом безліччю господарських будівель.

що перебували в інших місцях і бачили щось інше.

Деякі історики, всупереч вказівному персту КПРС, намагалися зібрати інформацію від учасників штурму Рейхстагу, поки ті ще були живі й здорові. Зокрема, сьогодні відомо, що значних зусиль доклав Іван Дмитрович Клімов, член авторського колективу, що працював над шеститомною «Історією Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу 1941–1945 рр.» Керівник мемуарної групи відділу друку Головного політичного управління Радянської Армії і Військово-Морського флоту полковник А. Г. Кашеев приводив саме цей аргумент (поки безпосередні учасники можуть щось розповісти), на користь написання детально відпрацьованої та науково обґрунтованої версії штурму Рейхстагу.

Збирав відомості від учасників штурму, і командир 150-ї дивізії генерал В. М. Шатілов. Він розсилав листи своїм колишнім солдатам і офіцерам з проханням описати їх особисті враження і хоча би приблизний час перебігу тих чи інших подій.

І Клімову, і Кашееву їх боротьба за історичну правду коштувала дорого. Витрачена в нерівній боротьбі з ідеологічними наглядачами від комуністичної партії нервова енергія привела обох істориків до передчасного відходу з життя. Генералу Шатілову таке не загрожувало – його версія цілком укладалася в прокрустове ложе сюжету, розробленого в ГоловПУРі.

Все ж, як би там не було, ветерани штурму Рейхстагу залишили досить багато спогадів різної якості і різного ступеню достовірності. Багатьом вдалося обійти цензуру в деяких ключових епізодах. І навіть дисципліновано виконуючи вказівки компартійних наглядачів автори мемуарів допускали «проколи», що проливають світло істини на ті чи інші події.

Спробуємо відновити перебіг штурму Рейхстагу хоча б

в загальних рисах. Але спочатку необхідно сказати кілька слів про деякі особливості архітектури цієї неординарної будівлі, які суттєво вплинули на хід бою.

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ РЕЙХСТАГУ

Рейхстаг в плані нагадує кириличну літеру «Ф», тільки не з округленими, а з прямокутними боками. Два внутрішніх дворика-колодязя забезпечують природне освітлення залів і кімнат, чиї вікна виходять в ці дворики. Зал засідань парламенту перебував на центральній осі «букви», приблизно посередині. Він освітлювався через велику і технічно складну засклenu стелю, що завершувалася грандіозним куполом, теж заскленим. Освітлення через так звані світлові ліхтарі в Рейхстазі використовувалося досить широко для приміщень, які не мали зовнішніх стін. Скляним дахом, як відомо, особливо не розбігаєшся. Тим більше, що на час штурму скляні поверхні були вибиті. Звісно, більшість приміщень мали вікна, розташовані вздовж зовнішнього периметру будівлі, через які можна було милуватися видами столиці. При підготовці будівлі до оборони вікна були закладені цеглою. Точніше, повністю закладені були вікна, що виходять на захід і на північ. Більшість вікон, що виходять на менш небезпечні напрямки – на схід і на південь, залишилися не замуrowаними. Можливо, просто не встигли.

Рейхстаг мав 4 поверхи: **«ердгешос»** – цокольний поверх. За нашими мірками повноцінний перший поверх з великими вікнами і високими стелями. У мемуарх він фігурує як «підвальні приміщення», на що були свої причини. Але про це трохи згодом. **«Гауптгешос»** – головний поверх. Назва говорить сама за себе. На цьому поверсі розташовувався зал засідань рейхстагу – німецького парламенту. **«Обергешос»** – верхній поверх (по нашому – третій). Деякі великі зали «гауптгешоса» мали високі стелі,

що закінчувалися на рівні стель «обергешоса». І, нарешті, останній поверх – «цвішенгешос», що перекладається, найчастіше, як мезонін. «Цвішенгешос» бійці прийняли за горище. Не зайве буде нагадати, що у німців, як і у англійців, другий поверх називається першим, третій другим і так далі. А перший поверх називається «земляним». Щоб не вступати в протиріччя з мемуарами, в яких, другий поверх називають першим, а третій – другим, приймаємо для цього розділу німецькі назви поверхів.

Рейхстаг мав три входи і два транспортних в'їзди. Парадний вхід розташовувався на західному фасаді. Великі сходи виводили відвідувачів, які прибули з боку Королівської площі, повз красиві фонтани, відразу на «гауптгешос» – головний поверх. Пройшовши великий круглий вестибюль, в центрі якого колись височіла велика скульптура Вільгельма I (на час боїв у Рейхстазі її присунули до стінки), відвідувачі входили в зал засідань. Ще два входи, менш помпезні, хоча і з шикарними внутрішніми сходами, заставленими фігурами стародавніх воїнів, були зі східного та південного фасадів. Південний вхід вважався депутатським. Тут, для того щоб піднятися на «гауптгешос», теж були сходи, які, на відміну від парадного входу, були заховані в глибині будівлі. З північного боку будівлі розташовувався транспортний проїзд у внутрішній дворик. Солдати називали його «арка». Ще один транспортний проїзд, в інший внутрішній дворик, розташовувався на східній стороні будівлі, ближче до Тіргартену.

У Рейхстазі працювала велика кількість обслуговуючого персоналу. Конструкція будівлі була задумана таким чином, щоб обслуга, переміщаючись при виконанні своїх службових обов'язків, не перетиналася з панамі депутатами. Тому в Рейхстазі була велика кількість службових сходів і драбинок, якими можна було дістатися практично до будь-якої точки будівлі, не турбуючи обранців народу.

Цокольний поверх (ердгешос), де базувалася основна маса водопровідників, електриків, прибиральниць, був надійно ізольований від верхніх поверхів. У будинку налічувалося до двохсот приміщень різних за розмірами і призначенням.

У своїх мемуарах командир 756-го полку Ф. М. Зінченко описав свої роздуми перед штурмом:

«... З чотирьох входів у рейхстаг головний – західний. Він вів, як виявилось, в овальний вестибюль, з якого був вхід в зал засідань.

Загалом в рейхстазі, крім великого залу засідань і залів для засідань фракцій налічувалося понад 500 (Федір Матвійович не мав точних даних – А. П.) різних кімнат і приміщень, просторі підвальні приміщення.

...Вранці 30 квітня в руках гітлерівців ще була значна частина центру міста. У смузі наступу 79-го корпусу найсерйознішими місцями опору залишалися рейхстаг, театр Кроль-опера, район Бранденбурзьких воріт, північно-східна частина Тіргартена і квартал іноземних посольств. Усі ці пункти ще досить ефективно взаємодіяли між собою.

...Найпростіше потрапити в рейхстаг, звичайно, через один з чотирьох наявних у ньому входів – західний, північний, південний або східний. Південний вхід прикривався сильним фланкуючим вогнем з великих будівель, розташованих метрів за сорок від цього входу і трошки на схід від нього. Підступи до нього також були під вогнем і танків, і гармат прямого наведення. Наша артилерія і танки придушити вогневі точки в цих будівлях не могли, тому що вони були прикриті стінами самого рейхстагу.

Атакувати північний вхід також не було сенсу. 380-й полк з цього боку до рейхстагу все ще не вийшов. До того ж ворожі підрозділи, які недавно контратакували нас, звідси могли за підтримки з кварталу іноземних посольств в будь-який момент зробити нову вилазку.

Що стосується східного входу, то він виходив на протилежну від нас сторону рейхстагу, в район, що повністю перебував у руках гітлерівців. Зрозуміло, що цей вхід був недосяжний і для наших вогневих засобів.

Залишався західний, головний вхід, він же парадний. У пропонованому плані і передбачалося увірватися в рейхстаг саме через цей вхід. Його розташування забезпечувало нашим підрозділам широкий фронт атаки і найповнішу вогневу підтримку. До того ж і для справи, через яку ми опинилися тут, годився, як хтось пожартував, тільки парадний вхід».

СПІВВІДНОШЕННЯ СИЛ

Перед описом штурму спробуємо визначитися з співвідношенням сил. С. А. Неустроєв в своїх мемуарах розповів, як німці виходили з Рейхстагу здаватися. Загалом комбат нарахував 100–120 осіб. Взявши за основу середні по Берліну втрати німців, що досягали 50%, можна припустити, що гарнізон Рейхстагу налічував перед штурмом 200–240 бійців. За повідомленням начальника штабу 79-го стрілецького корпусу Рейхстаг обороняли залишки 617-го, 403-ого, 407-ого і 421-ого батальйонів фольксштурма.

Необхідно відзначити, що ці батальйони належали до фольксштурму-2. Тобто, люди перебували на своїх робочих місцях і виконували свої повсякденні обов'язки до моменту, коли ворог наблизився впритул. У будівлі Центрального медичного архіву працювали кілька сотень службовців і обслуговуючого персоналу: архівні клерки старанно вели облік убитих і поранених на всіх фронтах; сантехніки, електрики, теслі забезпечували життєдіяльність великого шпиталю. Кухарі не відходили від плит і котлів, пральня працювала день і ніч. Збивалися з ніг постачальники. Напружено працювали медики. Лікарів і санітарів в якості активних багнетів в обороні Рейхстагу не задіяли. Операції проводилися навіть під час штурму

Рейхстагу. У деяких спогадах описується жах в очах лікарів і медсестер, які застигли біля операційного столу, побачивши радянських солдатів з автоматами.

Значна частина персоналу архіву була перекинута для оборони театру Кроль-опера. В обороні Рейхстагу також взяла активну участь рота інвалідів, відряджена до Центрального архіву для виконання різних допоміжних робіт. Звичайно, бойові якості фольксштурма-2, як і будь-якого іншого ополчення, змушували бажати кращого. Однак в цьому, конкретному випадку, у дідусів-фольксштурмовців були і певні переваги. Люди, що працювали багато років в цій будівлі, яку довелося обороняти, чудово орієнтувалися в її численних коридорах, сходах і повітроводах системи вентиляції.

26 квітня до Рейхстагу були перекинуті 8 зенітних гармат, які зарекомендували себе як грізну протитанкову зброю. Але після того як вранці 30-го квітня радянські війська оволоділи «будинком Гімmlера», деякі з них стали непридатними, тому що їх позиції виявилися занадто близько до радянської піхоти і артилеристи були зовсім не захищені від кулеметного вогню. Три гармати перебували за канавою, а одна недалеко від південно-східного кута Кроль-опери. Гармати, які розташовувалися на дорозі між Бранденбургськими воротами і Рейхстагом виявились незадіяні в обороні, тому що атак з того боку не було. За свідченням А.Бессараба, незважаючи на свою дуже не вигідну позицію, німецькі артилеристи створили багато проблем наступаючим військам супротивника.

28 квітня в Рейхстазі з'явилася команда есесівців, які відловлювали і розстрілювали дезертирів. Вони «надихали» фольксштурм на вперту оборону.

Якими силами штурмувала Рейхстаг Червона армія? Голова Ради ветеранів 150-ї дивізії генерал (в 1945 р. мол. лейтенант) В. С. Устюгов згадував:

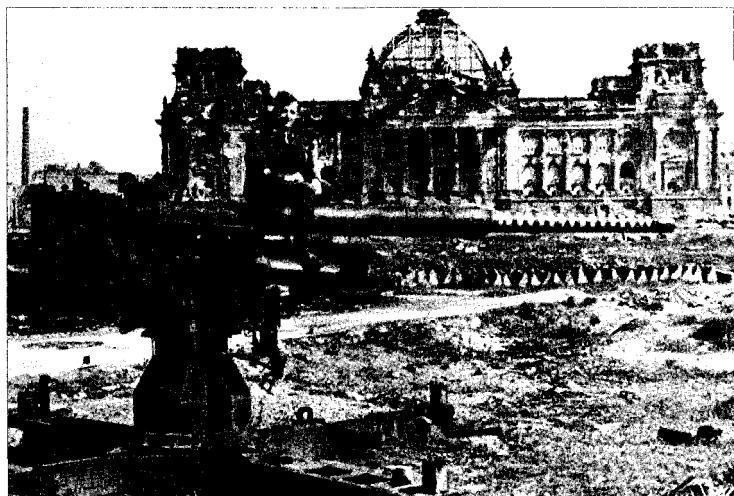

Фото 80. Одна з зенітних 88-мм гармат біля Рейхстага. Зверніть увагу, що артилеристи нічим не були захищені від стрілецької зброї.

«У цей час піхота (70–80 солдатів і офіцерів) вишикувалася у дворі «дома Гімлера». Отримували боєприпаси, командири ставили завдання, приймали поповнення. Полки були – одна назва: в 756, в батальйоні капітана Неустроєва було 35 осіб, в нашому 674 підполковника Плеходанова було трохи більше – 75–80. В одному з батальйонів взагалі був тільки комбат майор Логвиненко і два солдати. В інших батальйонах було не набагато краще. Але бойові завдання ставилися, і їх потрібно було виконувати».

Однак в спогадах командира 674-го полку підполковника А. Д. Плеходанова фігурують інші цифри. За його словами в сильно пошарпаному батальйоні Неустроєва налічувалося 75 бійців. І перед штурмом Плеходанов ставить завдання не тільки Давидову, але і Логвиненку. Значить в того було не два бійця в батальйоні, як пише Устюгов. Швидше за все, на дворі були присутні не всі солдати. Командири просто дали відпочити, відіспатися стра-

шенно втомленим бійцям і не вивели їх на шикування.

У донесенні начальника штабу 674-го полку майора Жаворонкова повідомляється про втрати під час штурму Рейхстагу: 57 вбитих і 120 поранених. І це тільки в одному полку, без урахування втрат 756-го і 380-го полків, а також груп Макова та Бондара. Полковник Негода, командир 171 дивізії у своєму донесенні командирі корпусу, відразу після другого штурму, повідомляв про великі втрати в батальйоні Самсонова. Якщо прийняти рівень втрат Червоної армії під час штурму Рейхстагу таким же, як і у німців (50%), то виходить, що перед штурмом полк Плеходанова повинен був налічувати близько 400 бійців.

С. А. Неустроєв в своїх мемуарах пише, що вранці 30 квітня його батальйон розташовувався в трьох великих кімнатах «будинку Гімmlера». І якщо спиратися на його висновок, що гарнізон Рейхстагу за чисельністю приблизно дорівнював його батальйону, то до початку штурму в нього мало бути 150–200 бійців. До 20.00 тридцятого квітня батальйон Неустроєва отримав поповнення, цілу роту – 100 бійців (Сьянов у 1946 році розповідав, що прибуло 60 осіб). Командувати ротою Степан Андрійович поставив старшого сержанта І. Я. Сьянова. Рота Сьянова втратила під час штурму Рейхстагу 2/3 особового складу.

Звідки взялося поповнення? У Берліні німці використовували велику кількість радянських військовополонених для розчищення міста від наслідків інтенсивних бомбардувань англо-американською стратегічною авіацією. Ці полонені розміщувалися в міні-таборах, розкиданих по всьому місту. Польові військкомати, які слідували відразу за наступаючими військами, намагалися не втрачати можливостей поповнення особового складу будь-яким способом, в тому числі й за рахунок звільнених полонених.

Батальйон К. Самсонова з 380 полку 171 дивізії налічував не більше людей, ніж батальйон Давидова. Крім того,

в штурмі Рейхстагу брали участь дві прекрасно екіпровані групи, які склалися з досвідчених розвідників-артилеристів. Вони були створені за наказом командира 79 корпусу генерала С. Н. Перевьорткіна. Групами, що налічували по 25 бійців, командували майор М. М. Бондар і капітан В. М. Маков.

У штурмі брали участь кілька груп добровольців з різних артилерійських частин. І. Ф. Клочков в своїх мемуарах наводить прізвища шістьох солдатів з його батареї, яким командування дозволило піти у бій в якості піхотинців.

Виходячи з вищенаведених, дещо суперечливих даних, можна зробити висновок, що загалом було задіяно приблизно від 700 до 900 воїнів, які атакували Рейхстаг в пішому строю. Але Червона армія мала колосальну перевагу в артилерії, включаючи важкі самохідки, і танках. Тільки на прямій наводці стояли 89 гармат. Можна було б поставити і більше, але не вистачало місця. У розпорядженні 79 корпусу було понад 1 000 гармат. Якщо ж урахувати ще й стрільянину з закритих позицій, то штурм Рейхстагу підтримували близько 130 гармат. Всупереч широко поширеному твердженню «катюші» по Рейхстагу не стріляли. Тактико-технічні характеристики реактивної артилерії не дозволяли застосувати її в ситуації, що склалася. Не використовувалися також і окремі реактивні снаряди, що запускалися з переносних пристроїв.

ШТУРМ

До вечора 29 квітня 380-й полк зайняв швейцарське посольство, що було розташоване напроти Рейхстагу. Вранці 30 квітня, після нічних боїв, 674-й полк повністю зайняв «будинок Гімлера» і майже без паузи почався перший штурм Рейхстагу. Артилерія ще не підтяглася, люди сильно втомилися. Дуже хотілося спати. Справа в тому, що Жуков наказав вести бої в Берліні вдень і вночі. Звичайно,

частини змінювали одна одну, але втома все одно накопичувалася.

Великою перевагою для німців став великий відкритий простір перед Рейхстагом. Звісно, безліч будівель різного призначення розташовані на площі, давали можливість сховатися наступаючій піхоті. Штабелі будівельних матеріалів та відвали землі також допомагали червоноармійцям, але велика частина площі проглядалася вогором. Перший штурм проводився силами батальйонів Самсонова, Давидова та Логвиненка.

Час початку першого штурму Рейхстага відрізняється в спогадах різних учасників. Командир взводу Л. Литвак, з роти П. Греченкова (батальйон Давидова) згадував, що перший штурм почався рано вранці. Рейхстаг практично не було видно в ранковому тумані. Неясно вимальовувалися тільки обриси трансформаторної будки, розташованої по цей бік канави. Командир 380-го полку В. Шаталін дотримується тієї ж думки. Але командир 674-го полку, А. Плеходанов, вказує в своїй статті час початку першого штурму: 12.15–12.20. При цьому він повідомляє, що переніс свій командний пункт в «будинок Гімmlера» тільки в 11.00.

Дуже емоційно описав перший штурм Рейхстагу Леон Литвак:

«Ми чекали на сигнал. Ранок 30 квітня ледь вступив у свої права, надійшов наказ виходити. Без шуму і суети люди йшли в коридор і стали уздовж стіни, навпроти вікна довгим ланцюгом. Гримнули гармати, їх постріли завжди здаються раптовими, і в одну мить площа заплюскотіла вибухами снарядів. Страшної сили струс докотився до нас. Хвилин через двадцять подаю команду:

– Приготуватись... тішли! – і підняту вгору руку різко опустив, ніби рубонув мечем.

І закрутилося. Без суети, ступаючи на підставлений ящик, вилізли солдати на підвіконня та зникали. Замая-

чили фігурки: падають, знову біжать. Гітлерівці зустріли нас неймовірно щільним вогнем. Вони оточили рейхстаг щільним кільцем оборони. Били з рейхстагу, через нього, з вогневих позицій, які перебувають безпосередньо на площі.

...Згубний вогонь гітлерівців вже сам собою примушував просуватися до каналу. Передаючи один одному мій наказ, бійці взводу просунулися вперед. Зробив кілька перебігань і я. Майже автоматично. Дістався до розбитої зенітки. Під нею лежать наші солдати. Перепочили і знову по одному вперед. Канал все ближче, повземо до нього (Відстань від кута «будинку Гімлера» до каналу становила близько 80-ти метрів – **А. П.**). Скоро майже весь взвод опинився у першій цілі. Стрімголов влітаю в рив. Бачу перекинуті через рив металеві балки не на рівні землі, а нижче. Зігнувшись, можна переходити. Так частина солдатів і вчинила. Деякі перепливли канал. Я і кілька солдатів підповзли до «містка». Стрімголов біжу балками. Проскочив за один вдих і, не добігаючи до краю, стрибнув униз і озирнувся назад. За мною бігли інші. Над головами – свист куль. Ось останній благополучно стрибнув вниз. Відразу ж приймають вправо, уздовж скосу.

...Рейхстаг у ста двадцяти – ста тридцяти метрах, як кажуть, рукою подати. Чекаємо на сигнал про початок штурму. Хвилин сорок, як у рові. Раптом почули політ снарядів. У ту ж секунду вони розірвалися на площі, що примикала до рейхстагу і відокремлювала нас від нього. По рейхстагу був проведений короткий артналіт. Тільки-но він стих, як покотилося: «Ура!» – і могутня сила підняла всіх на штурм. Але зустрінуті згубним вогнем гітлерівців взводи відкотилися в рив. Одиниці, хто зумів знайти укриття, залишилися трохи попереду.

Перша атака не вдалася. Стало зрозуміло, що так просто рейхстаг не взяти. Обпалений снарядами і сильно поскубаний, він стоїть міцно».

Ф. М. Зінченко, командир 756-го полку, перший штурм Рейхстагу взагалі «не помітив». У своїх мемуарах він докладно описує як з 7 години ранку кипіла напружена підготовка до штурму, що почався після артпідготовки, о 13.30. Більш того, за Зінченком один з його батальйонів (командир Клименко) до 7-ої години ранку 30 квітня вже займав позиції уздовж рову, заповненого водою. Десять, по-людськи, його можна зрозуміти, особливо у зв'язку з тим, що отримавши славу головного підкорювача Рейхстагу, 756-й полк вперше пішов на штурм о 22.00.

До цього часу два інших полки вже двічі атакували Рейхстаг і встановили на будівлі свої прапори, втративши при цьому багато людей вбитими і пораненими. Генерал В. М. Шатілов, командувач 150-ю дивізією, дотримується у своїй книзі такої ж позиції як і Зінченко, а Неустроєв називає другий штурм третім.

В. Устюгов розповідає, що на перший штурм пішли без всякої артпідготовки, на світанку. Л. Литвак, навпаки, стверджує, що артпідготовка була. І не одна, а дві! Друга була проведена, коли його взвод заліз на площі, ще не добігши до канави. Проте, результат один – солдати трьох батальйонів лежали на Кьонігсплац, ховаючись у воронках та за різними укриттями на площі перед Рейхстагом.

ДРУГИЙ ШТУРМ

У другому штурмі, після артпідготовки, що почалася о 13.00 і тривала півгодини, крім уже згаданих батальйонів Давидова, Логвиненка і Самсонова брав участь і взвод розвідки 674-го полку. Розвідникам було доручено встановити саморобний прапор над Рейхстагом. Незадовго до кінця артпідготовки А. Плеходанов наказав своїм хімікам поставити димову завісу. Вдалим пострілом були вибиті невеликі двері, встановлені в замурованому отворі, де раніше розташовувалися масивні парадні двері Рейхстагу.

Першими, о 13.35–13.40, до Рейхстагу увірвалися солдати, що залягли на площі після першого штурму. Леон Литвак згадував, що він зі своїм взводом з вестибюля повернув до великого залу направо. Так було домовлено до штурму: полк Плеходанова атакує ворога в правій (південній) частині будівлі. Полк Зінченка – просувається по центру. А 380-й полк 171 дивізії (в. о. командира майор В. Д. Шаталін) займає ліву частину будівлі.

Німецькі війська, що обороняли Берлін, дотримувалися такої тактики: вони ховалися на нижніх поверхах будівель, щоб уникнути зайвих втрат при артобстрілах і бомбуваннях. Після закінчення артобстрілів їм було необхідно швидко зайняти позиції, щоб зустріти вогнем наступаючих червоноармійців. Тому життєво важливим завданням радянських солдатів було увірватися в будівлю якомога швидше після закінчення артпідготовки, щоб німці не встигли дістатися до своєї лінії оборони. Ось як це описав Леон Литвак:

«Після артпідготовки знову піднялись в атаку. Дружно, без перебіжок. Очевидно, міцно потрясли там гітлерівців. Відстань до рейхстагу проскочили стрімко. Окремі осередки опору виявилися не в силах нас зупинити.

Добравшись до сходів рейхстагу, бойові порядки взводів перемішалися. Подолавши їх, побачили, що входні двері винесені снарядом. Туди ми і кинулися. Приголомшені гітлерівці не встигли надати рішучого опору. Мій взвод тут же кинувся в праву частину першого поверху. Витісняючи гітлерівців вогнем і гранатами вглиб будівлі, взвод увірвався в величезний зал».

А ось як все це побачив А.Бессараб, який керував своїм протитанковим дивізіоном з командного пункту в «будинку Гімлера»:

«Перед парадним під їздом розсипався цілий сніп червоних ракет – сигнал припинення вогню для гармат прямо-

го наведення. До широких сходів з усіх боків кинулися бійці. На все життя запам'яталася картина: першим біля колон опинився радянський офіцер. Він повернувся обличчям до солдат, які бігли за ним, підняв руку з автоматом вгору і, подаючи приклад своїм бійцям, зник в будівлі рейхстагу.

Вибігаючи на сходовий майданчик, червоноармійці точно так само, як і їх командир, салютували автоматами, потім один за одним зникали в проломі дверей. Ще група. І ще... Ура! Наші в рейхстазі!»

І знову надаємо слово Л. Литваку:

«Трохи освоївшись в залі, розмістив відділення на відведених їм ділянках. Вивчивши «свою» територію, вони легше орієнтувалися, звідки з'являються гітлерівці, а значить, і своєчасно приймали відповідні дії. Солдати дуже втомилися. Від порохового і тротилового диму сльозилися очі, дерло в горлі, в роті пересохло, язики стали такими сухими, ніби були пересипані гарячим піском. Пити! Пити! Ніколи в житті не хотілося так пити, як в рейхстазі».

Німці швидко прийшли в себе і відкривши сильний вогонь перешкодили входу в Рейхстаг підкріплень. Солдати, які опинилися заблокованими в Рейхстазі, тримали оборону в великому залі з високими (в два поверхи) стелями і з вікнами, що виходять у внутрішній дворик (на наведеному нижче плані гауптгешоса цей зал відзначений цифрою 3, правою. Трійкою відзначені два схожі зали). Розвідвзвод лейтенанта Сорокіна, включаючи лейтенанта Кошкамбаєва (що приєднався до них), після установки прапора на скульптурі, яка височіла над парадним входом, спустився вниз і відбивав німецькі атаки разом з бійцями Л. Литвака.

Спроба підтримати танками піхоту, яка штурмувала Рейхстаг виявилася невдалою. Генерал Шатілов згадує в своїх мемуарах, що три танки Т-34 були спалені німецькими зенітниками, ще чотири – підбиті. Один танк, який

зумів подолати Королівську площу, і намагався перетнути рів, проїхавши кволим містком, провалився і потонув.

Обидві сторони стали готуватися до наступного штурму. Німці відновили вибиті двері парадного входу і поскидали встановлені на Рейхстазі червоні прапори. Радянське командування, для зменшення втрат, вирішило провести третій штурм у темряві. Початок вирішального штурму призначили на 22.00 після інтенсивної півгодинної артпідготовки.

До цього часу 756-ой полк отримав поповнення (близько 60 осіб). У третьому штурмі брали участь своїми батальйонами три полки: 674-й, 756-й і 380-й, а також дві групи розвідників: В. М. Макова і М. М. Бондара. В одному з великих залів Рейхстагу тримали оборону бійці 674-го полку, що увірвалися туди під час другого штурму. В цьому залі, з вікнами, що виходили на внутрішній дворик, вони були надійно захищені від снарядів своєї артилерії.

ТРЕТІЙ ШТУРМ РЕЙХСТАГУ

За командою В. М. Макова його група кинулася до Рейхстагу за 5 хвилин до закінчення артпідготовки, о 21.55. Вони першими вибігли сходами і зупинилися біля забитих дверей. Підбігали все нові бійці, але двері не піддавалися. Нарешті, знайденою неподалік колодою їх таки вдалося вибити, і солдати кинулися всередину будівлі, виконуючи поставлені завдання. Батальйон Неустроева кинувся через вестибюль в зал засідань. Батальйон Самсонова повернув з вестибюля наліво, в північне крило будівлі. Бійці батальйону Давидова з'єдналися зі своїми товаришами, що майже 8 годин відбивався від німців у південному крилі.

Досить приблизна мапа штурму Рейхстагу, що заперечує участь 380-го полку 171 дивізії в штурмі будівлі. Хоча, за словами командира полку, В. Шаталіна, він в ніч з 30 квітня на 1 травня переніс свій КП в Рейхстаг. На

прямокутнику, що позначає Рейхстаг вказано тільки номер полку Зінченка – 756. Що в корені невірно і послуго-

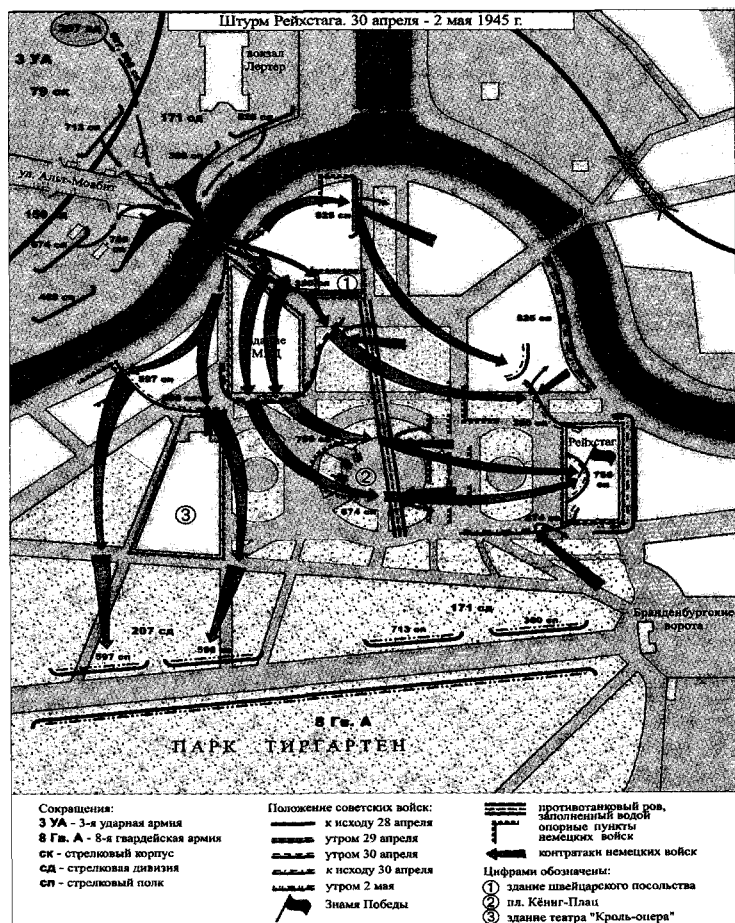

Фото 81. Досить приблизна мапа штурму Рейхстагу, що заперечує участь 380-го полку 171 дивізії в штурмі будівлі. Хоча, за словами командира полку, В. Шаталіна, він в ніч з 30 квітня на 1 травня переніс свій КП в Рейхстаг. На прямокутнику, що позначає Рейхстаг вказано тільки номер полку Зінченка – 756. Що в корені невірно і послугове головній меті – утвердженню «видатної» ролі Сгорова та Кантарії.

вує головній меті – утвердженню «видатної» ролі Єгорова та Кантарії.

Четверо розвідників зі 136-ої гарматної бригади за вказівкою Макова, не вплутуючись в бій кинулися на дах Рейхстагу виявленими ними ж сходами. (Навколо вестибюлю, на плані будинку, видно службові сходи). І о 22.40 прапор 79 корпусу було вставлено в корону скульптури велетки, яка уособлювала Німеччину.

Після хаотичної нічної перестрілки німці відійшли на цокольний поверх. Червоноармійці зайняли оборону в декількох приміщеннях, прилеглих до парадного входу, не намагаючись розвинути успіх, тому що в непроглядній пітьмі, що панувала в Рейхстазі, можна було перестріляти один одного. Величезна будівля стала нагадувати «Дике поле» – пусте і небезпечне. І тільки розвідники групи Макова снували туди-сюди освоєними сходами. До них приєдналися десятка зо два бійців з інших підрозділів. Вони по черзі охороняли встановлений прапор.

У Рейхстазі в цей момент виявилися бійці і офіцери різних підрозділів. Солдати отримували команди від декількох офіцерів, яких вони не знали в обличчя, і навіть від сержанта Боброва з групи В. Макова, якого всі вважали за офіцера (трофейна шкіряна куртка була без погонів), тим більше, що накази його були чіткі і розумні. (Олексій Берест упізнав Боброва на фотографії, показаній йому М. Мініним в 1961 році, хоча бачив його лише кілька годин пізно вночі 30 квітня 1945 року. Таке враження справив Олексій Бобров на Олексія Береста). Зрештою всіх підпорядкував собі С. Неустроєв, який перебував, за словами спостережливого М. Мініна, в стані крайнього збудження, розмахував маузером і повідомляв всім, що він є комендант Рейхстагу.

Близько опівночі в Рейхстазі з'явилися (неодночасно) командири трьох полків: спочатку Зінченко, потім Шата-

лін і, нарешті, Плеходанов. Ніякої домовленості між ними не було. Кожен діяв за власним розумінням.

Близько 3–4 години ранку (вже 1 травня) за наказом командира 756-го полку лейтенант О. П. Берест повів на дах Рейхстагу групу з двох десятків бійців (розвідвзвод 756-го полку), що включала в себе М. Єгорова і М. Кантарію, які були обрані політорганамися для встановлення прапора, виготовленого за вказівкою Військової ради 3-ї ударної армії.

Командир 756-го полку полковник Ф. М. Зінченко залишив Рейхстаг після отримання доповіді про встановлення прапора. Забравши з собою Єгорова і Кантарію він пішов на свій СП в «будинок Гімmlера». О 5 годині ранку прийшла команда зі штабу 79-го корпусу. Групам Макова та Бондара потрібно було терміново з'явитися до Перевьорткіна. Прапори (близько 24.00 свій прапор на тій же скульптурі німецької «батьківщини-матері» прикріпили бійці Бондара), що залишилися без охорони, таємничим чином зникли. Прапор, встановлений Єгоровим і Кантарією, ніхто не чіпав, і він благополучно провисів до ранку 2 травня, хоча його й не охороняли. Дуже підозріло виглядає абсолютно необгрунтований терміновий виклик розвідників Макова та Бондара о 5 годині ранку (!!!) в штаб корпусу, де генерал Перевьорткін навіть не запросив бійців щоб особисто їм подякувати. Все говорить про те, що політвідділ 3-ої ударної армії просто усував небезпечних конкурентів свого «рідного» прапора «№5».

Приблизно в цей же час залишив Рейхстаг і командир 674-го полку Плеходанов з розвідвзводом Сорокіна і Кошкарбаєвим, який повернувся до командування своїм взводом. У Рейхстазі залишився тільки командир 380-го полку Шаталін. Він згадував:

«Наші сили в Рейхстазі визначалися підрозділами 380 СП, 756 і 674 СП, а також декількома групами інших частин, головним чином артилерійських. Необхідно відзначи-

ти, що стрілецькі підрозділи нашого полку і 150 СД в той час, в результаті значних бойових втрат, були нечисленні.

У цій обстановці необхідно було з усіх підрозділів і груп що були у Рейхстазі створити бойовий керований гарнізон, що і було зроблено. Рейхстаг був розподілений так: північна частина будівлі відводилася 150 СД, південна – 380 СП».

Тут В. Д. Шаталіну суперечать інші учасники. Л. П. Литвак (150 СД) пише, що його взвод при штурмі Рейхстагу відразу повернув направо, тобто в південну половину Рейхстагу. Там і бився майже дві доби, до ранку 2-го травня.

БІЙ В РЕЙХСТАЗІ. НІМЕЦЬКИЙ КОНТРУДАР

Вранці 1 травня, близько 10.00 німці здійснили спробу вибити радянські війська з Рейхстагу. Фольксштурм досить стійко тримав оборону, але при атакуючих діях йому не вистачало вміння, сил і зухвалості. Та й, мабуть, бажання. Проте, використовуючи свої знання сходів і коридорів будівлі, загони німців, проникаючи з цокольного поверху на Обергешосс, стали наносити несподівані удари з різних напрямків по червоноармійцях, що розташувалися на Гауптгешоссе. Старих вистачило ненадовго і через пару годин батальйони трьох полків повністю витіснили фольксштурм з трьох верхніх поверхів.

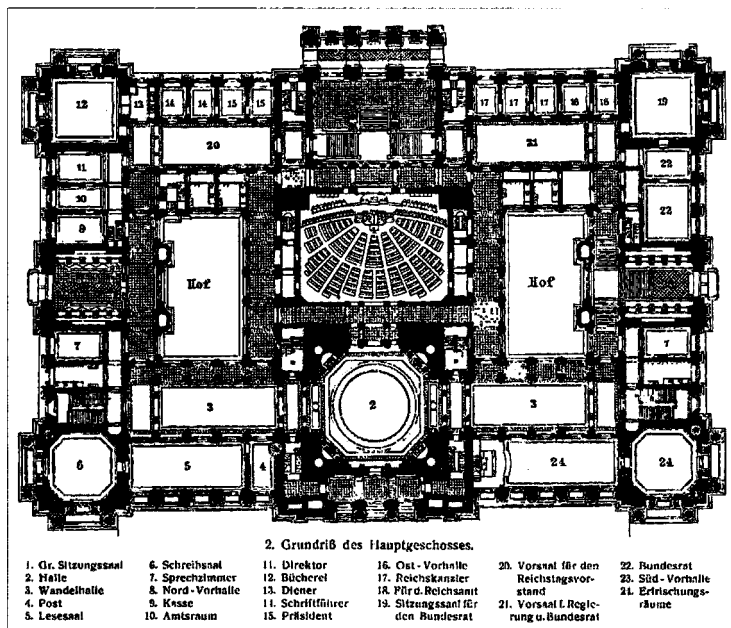
До 12.00 загорілися приміщення північного крила будівлі. Потім вогонь перекинувся на зал засідань, заповнений стелажми з мільйонами медичних карток. Засобів гасіння не було. Покинути будівлю – значить опинитися під кулеметним вогнем майже впритул. Все ж, з великими труднощами вдалося відбити контратаку і загнати супротивника назад, на цокольний поверх. До пожежі, додалася і ще одна велика проблема – спрага. Воду добували з великою небезпекою для життя. Джерела води були в господарській будівлі, яка перебувала під постійним прицілом снайперів.

Чому у Рейхстазі виникла настільки сильна пожежа? В різних спогадах розповідається про застосування ранцевих вогнеметів усіма батальйонами, які брали участь в штурмі. Німці, в свою чергу, використовували термітні пристрої, загасити які при відсутності елементарних протипожежних засобів було неможливо. І, взагалі, сильні пожежі при штурмі Берліна виникали повсюдно. Вигорали цілі квартали.

Німецьке командування намагалося допомогти батальйонам фольксштурма в Рейхстазі, організовуючи зустрічний удар ззовні. Зі спогадів Шаталіна ми отримуємо інформацію, що після полудня посилювався обстріл Рейхстагу. Здебільшого йшлося про рушнично-кулеметний вогонь і фаустпатрони. Останні розривалися в приміщеннях будівлі і після ударів об зовнішні стіни. Але сил у німців явно не вистачало. Все-таки йшов останній день Берлінської операції, фюрера вже не було в живих, але німецькі солдати цього не знали і продовжували завзято відбиватися.

Близько 14.00 до командира взводу Л. Литвака підбіг солдат і повідомив, що до них з Тіргартена повзе німецький танк. Взявши з собою бійців, озброєних ПТР (протитанковою рушницею) Литвак відправився до вікон, які виходять на південь. Виявилось, що це не танк, а потужна самохідна гармата, але без повноцінної башти. Екіпаж був захищений бронею тільки спереду і з боків. Відкрили по ній безперервний вогонь з кулеметів і ПТР. Самохідка вистрілила, не влучила і почала задкувати. Тут же в неї один за одним влучили два снаряди і вона задимилася.

За спогадами майора Шаталіна від Бранденбурзьких воріт, обережно, часто зупиняючись, рухався німецький танк, який обстрілював радянських солдатів з кулемета. Снаряди у нього, схоже, скінчилися. Навідник ПТР з батальйону Самсонова зробив по ньому кілька пострілів, але успіху не добився. Танкістам же вдалося вивести з ладу

Мал. 82. План головного поверху Рейхстагу.

навідника ПТР. Втім, танк врешті-решт припинив свою демонстративну атаку і повернув назад.

Покажем є те, що ці танкові атаки проводилися без супроводу піхоти. І мали на меті, швидше за все, підбадьорити гарнізон Рейхстагу морально. Всього історики налічують в бою за Рейхстаг два танки «тигр» і одну-дві самохідки. А також одну тодішню новинку німецької оборонної промисловості – протитанкову машину Wanze (клоп), озброєну 88-ми міліметровими панцерфаустами. Ця машина, як і самохідки була підбита радянською артилерією.

Свої спогади про першотравневі бої в районі Рейхстагу залишив командир «королівського тигра» унтершарфюрер СС Георг Дірсен. 30 квітня 1945 року він отримав наказ прибути до Рейхстагу і в той же день вступив у бій

з радянськими танками. Саме його танк рухався від Бранденбурзьких воріт до Рейхстагу. 1 травня близько 19.00 Дірсен отримав наказ покинути цей район для участі у прориві з оточення, що мали здійснити залишки гарнізону Берліна.

Дірсен описав у своєму щоденнику бій в районі Рейхстага 1 травня:

«Будівлю Рейхстагу вже було сильно зруйновано, зал засідань повністю вигорів. Перед Рейхстагом ми обернулися в бік будівлі «Кроль-опери» і побачили безліч Т-34, близько тридцяти машин, які направили гармати на Рейхстаг, на нас. Після короткої наради з екіпажем, ми вирішили вискочити з-за рогу і відкрити вогонь, незважаючи на їх чисельність, і успішно виконали це рішення.

У цей день штурмова група росіян увірвалася в Рейхстаг і закріпилася в центрі будівлі. Через вентиляційні шахти і сходові колодязі вони вели вогонь по німецьких солдатах. Кілька наших кулеметів ще продовжували вести вогонь з верхнього поверху будівлі, але один за іншим незабаром замовкли. На нижньому поверсі розташовувався німецький командний пункт. Наша спроба контратакувати привела тільки до появи декількох нових дірок в замурованих вікнах».

Чотири батальйони, що увійшли до Рейхстагу під покровом ночі, виявилися відрізаними від постачання. Королівська площа добре прострілювалася з цокольного поверху будівлі. Підвезення боєприпасів, води і їжі блокувалося гарнізоном Рейхстагу. Також неможливі були евакуація поранених і підхід підкріплень. З відходом груп Макова та Бондара, які мали радіостанції, порушився зв'язок з підрозділами, що перебували всередині Рейхстагу. В другій половині дня, за розповідями Шаталіна, в Рейхстаг нерідко залітали снаряди радянської артилерії.

Ось що згадував колишній командир взводу хімзахисту 380-го полку Н. Шконда:

«Першого травня мене викликав в штаб полку заступник начальника штабу і наказав прийняти групу солдатів 12 осіб, вивчити маршрут і з боями пробитися в Рейхстаг з метою налагодження зв'язку (до складу групи входив радист з рацією – А. П.) і доповіді про обстановку. Завдання було важке, тому що з підвальних приміщень Рейхстагу противником вівся сильний вогонь зі стрілецької зброї. Приблизно до 16 години дня першого травня група зайняла вигідну позицію для ривка до сходів Рейхстагу. Але спроби прорватися сюди в світлий час були невдалими. Я вирішив, враховуючи обстановку, виконати завдання після настання темряви. Правда, знову нелегко, але ми були в Рейхстазі і доповіли про це Шталіну, де був і капітан Зеленко (начсім)».

Ніч з 1 на 2 травня була неспокійна. Німці, які добре знали будівлю, використовували цю перевагу, то з'являючись в зовсім несподіваному місці, то кидаючи гранати через вентиляційні канали. Приблизно о першій годині ночі в великий зал південного крила німці вкинули термітний пристрій. Викинути його не вийшло – він інтенсивно бризкався струменями вогню. До 3 години ночі 2 травня пожежа стала настільки сильною, що із залу довелося евакуюватися. Командування було змушене вивести бійців з південного крила будівлі і з залу засідань.

Вже наклав на себе руки Геббельс. Уже розбіглися з рейхсканцелярії нацистські бонзи, включаючи Бормана. Есесівці із загону «Мунке», останньої охорони Гітлера, вже здійснили безуспішну спробу вирватися з палаючого Берліна. А діди-фольксштурмовці, які обороняли Рейхстаг, де тепер розташовувався медичний архів, усе ніяк не здавалися. Нарешті, тільки-но почало світати, бійці Неустроєва побачили білий прапор.

На переговори вирушили Неустроєв, Берест (під виглядом полковника) і солдат-перекладач Пригунов. Після

коротких переговорів про здачу, німці сказали, що подумують.

Командир 380 полку майор Шаталін писав, що вранці 2 травня радист доповів йому про німецькі розмови по радіо, в яких ішлося про капітуляцію.

О 7.00 командувач обороною Берліна генерал Вейдлінг підписав наказ про капітуляцію.

О. Бессараб в своїх мемуарах написав:

«2 травня о 10 годині ранку все раптом затихло, припинився вогонь. І всі зрозуміли, що щось сталося. Ми побачили білі простирадла, які «викинули» в Рейхстазі, будівлі Канцелярії, Королівській опері і підвалах, які ще не були взяті. Звідти повалили цілі колони. Попереду нас проходила колона, де були генерали, полковники, потім за ними солдати. Йшли, напевно, години три».

Жуков у своїх мемуарах написав про припинення вогню в Берліні 2 травня до 3 години дня. Німецькі джерела повідомляють, що ще 3 травня групи німецьких солдатів

Фото 83. Генерал Вейдлінг зі своїми офіцерами після підписання капітуляції.

і офіцерів намагалися пробитися зі столиці, яка здалася, на захід. До 4 травня все було остаточно завершено.

Штурм Рейхстагу тривав дві доби і в ньому брало участь близько тисячі солдатів і офіцерів з півмільйонного угруповання радянських військ. Таких штурмів протягом Берлінської операції було не одна сотня. Але саме штурм Рейхстагу був обраний радянською пропагандою як апофеоз війни. Хоча цього більше заслуговувало взяття рейхсканцелярії, де валялися трупи Гітлера і Геббельса. І звідки, мов щури, розбіглися інші керівники Третього рейху, в тому числі й Борман, керівник націонал-соціалістичної партії. А також СС-івська охорона Гітлера, що відсиджувався в бункері, поки хлопчаки з гітлерюгенду полювали з панцерфаустами за радянськими танками.

ТАНЦІ НА КІСТКАХ

Ближче до вечора 2 травня, в Рейхстазі відбулася подія, про яку радянська пропаганда згодом вважала за краще особливо не розповсюджуватися. Хоча повністю приховати цей ганебний епізод не вийшло – забагато було свідків. Причому багато хто не бачили в тому, що трапилося нічого ганебного.

Задуманий в ГоловПУРі апофеоз переможного закінчення війни з підняттям двома простими сільськими хлопцями – вихідцями з народу, над «лігвом звіра» прапора переможного соціалізму, прапора Леніна-Сталіна, прапора, який уособлював керівну роль комуністичної партії, що привела радянський народ до видатної перемоги, мав стати незабутньою подією, але не склалося.

Поки батальйони штурмували Рейхстаг, в політуправлінні 1-го Білоруського фронту готували виставу з апофеозом, тобто із всенародною радістю, з піснями і танцями. Як і належить для шоу подібного роду. Для таких випадків у замполітів завжди був наготові «рояль в кущах».

З безлічі естрадних виконавців задіяних ГоловПУРом на фронті були обрані популярна співачка і танцювальний ансамбль. Їх оперативно, під посиленою охороною, доставили в потрібний час до Рейхстагу.

Козачий ансамбль разом зі співачкою Л. Руслановою дали великий концерт на сходах Рейхстагу. Пісні і танці тривали до пізньої ночі. У чому ж ганебність цього шоу? Перед усім в тому, що сотні тіл вбитих солдатів, радянських і німецьких, ще лежали в Рейхстазі і на Королівській площі непохованими. Ніхто не поспішав цим зайнятися. Всі слухали руслановські пісні про валянки і спостерігали за молодечими танцями зі свистом і гойканням. У адекватних очевидців складалося враження, що бурхливо святкуючі воїни належали не до регулярної армії, а до племені каннібалів, що скаче над тілами ворогів.

Пізніше, в 60-і і 70-і роки радянська творча інтелігенція намагалася осмислити весь кошмар понесених втрат. Краще за всіх це вдалося зробити, мабуть, Володимирі Ви-соцькому:

*«Почему всё не так? Вроде всё как всегда:
То же небо опять голубое,
Тот же лес. Тот же воздух и та же вода,
Только он не вернулся из боя...
Нынче вырвалась, будто из плена весна.
По ошибке окликнул его я:
«Друг, оставь покурить». А в ответ – тишина:
Он вчера не вернулся из боя».*

Товариш, який ще кілька годин тому дав закурити, лежить на площі розкинувши руки, з простреленим серцем, а його друг радіє та тішиться. Яюсь не по-людськи. У п'ятдесяти кроках за спиною Русланової, в коридорах Рейхстагу, лежать тіла солдатів, на яких ще димлять обго-

*Фото 84. Концерт Русланової на ступенях Рейхстагу.
2 травня 1945 року.*

рілі гімнастерки... Невже за час війни настільки огрубіли і зачерствіли ці люди, яких війна одягла в солдатські шинелі? Або тут може бути щось інше? Можливо, є якийсь дефект у моралі, вихованні, в психології?

У всякому разі і сьогодні святкування Дня Перемоги в Європі та Росії відрізняється кардинально. В Європі це сумна дата – поминають і згадують мільйони невинних жертв, чиє життя забрала найстрашніша війна в історії людства. У Росії ж радість з нагоди Дня Перемоги фонтанує щосили і більше нагадує маскарад. Червоною площею марширують війська, проїжджає техніка. Все виконано відповідно до традицій передвоєнних тридцятих років. Безліч людей вдягаються в військову форму 40-х років. І навіть дошкільнят одягають солдатиками або медсестрами. На машинах (фольксвагенах, мерседесах або ауді) не рідкість написи – «На Берлін». Найнеадекватніші з легковажним сміхом загрожують Європі: «можемо повторити!».

Що ж збираються «повторити» ці люди, важко травмовані російським телебаченням? Вони, мабуть, просто не знають кошмарних результатів Другої Світової війни для країни Рад: кожен п'ятий житель був убитий, кожен третій став калікою, зруйновані дві третини житлового фонду, знищені інфраструктура і сільське господарство. Це вони збираються «повторити»? У головах цих людей якось не складається питання: чому за Сталіна день Перемоги не святкувався? Радянський вождь добре знав, що приводу для святкування немає! Що перемога такою ціною майже рівноцінна поразці.

У російських телешоу про це, тобто, про найголовніші результати війни не розповідають. Як і не пояснюють яким чином Червона Армія, маючи до червня 1941 року в тричі більше танків, ніж всі інші армії світу разом узяті, через кілька місяців з величезним трудом відбивалася від ворога під Москвою (причому половина радянських танкістів, в цей період билися на англійських танках «Матильда», надісланих колишнім ворогом Черчиллем). А що зробили німці в 1941 році з радянськими танками росіянам по телебаченню теж не розповідають. Не розповідають і про те, що радянські пілоти отримали рівні шанси з німцями тільки завдяки американським «аерокобрам». Натомість, їм на найвищому рівні, з неповторною «скромністю», стверджується, що російський народ і самотужки міг би перемогти Гітлера, якби інші народи не плуталися під ногами і не заважали. Зокрема, російський президент В. Путін любить говорити про це щороку, починаючи з 2009-го.

Глава 32.

КАПІТУЛЯЦІЯ НІМЕЧЧИНИ

7 травня 1945 року у французькому місті Реймсі, місті королів і шампанського, о 02.41 відбулося підписання Акту про капітуляцію Німеччини (Реймс – найбільше місто провінції Шампань, в стародавньому соборі якого протягом тисячі років відбувалися урочисті церемонії коронації французьких королів. Місто дуже постраждало в наслідок двох світових війн, особливо йому досталося під час Першої світової, коли руйнування сягнули 60%). Припинення вогню з обох боків мало розпочатися 8 травня о 23.01 за середньоєвропейським часом (опівночі з 8 на 9 травня за літнім часом, за яким жила тоді Німеччина). Журналісти, запрошені на підписання, не мали права розголошувати інформацію про капітуляцію Німеччини протягом 36 годин.

Німецький уряд, очолюваний адміралом Дьоніцем, що знайшов собі притулок в невеликому місті Фленсбурзі (на півночі Німеччини, біля кордону з Данією) зробив радіозвернення до німецького народу 7-го травня о 12.45. В ньому йшлося про підписання капітуляції. Журналіст «Ассошіейтед Прес» Едвард Кеннеді, прослухавши повідомлення радіо Фленсбурга, вирішив, що тепер немає необхідності чекати до 15.00 8-го травня і відправив в агентство повідомлення про капітуляцію Німеччини. З 10 години ранку (за місцевим часом) 7-го травня в Нью-Йорку, Вашингтоні, по всій території США і Канади починається бурхливе святкування Перемоги. Військова влада відразу ж позбавила Едварда Кеннеді акредитації за порушення режиму таємності, а після повернення в Штати він був звільнений з роботи за недотримання журналістської

етики. Своїм сенсаційним повідомленням Кеннеді вніс додаткову напругу у відносини між керівниками США, Великобританії і СРСР, а також поглибив і без того серйозну недовіру між союзниками.

З ЧОГО ВСЕ ПОЧИНАЛОСЯ

Своїми діями Гітлер домігся просто неймовірної ненависті з боку союзників. Уже в січні 1943 року, на конференції в Касабланці, Рузвельт підняв питання про беззастережну капітуляцію Німеччини. Тут ключовим словом є «беззастережна», тобто капітуляція, яка передбачає, що переможена Німеччина не буде мати взагалі ніяких прав, і союзники чинитимуть з нею все що завгодно, на власний розсуд (в кінці Першої світової війни умови капітуляції обговорювалися німецьким урядом на основі 14 пунктів проекту мирного договору американського президента Вудро Вільсона). Журналісти включили слова Рузвельта у свої репортажі, газети розійшлися по всьому світу і дійшли до Німеччини, де цей намір союзників справив неабияке враження на нацистську верхівку.

Умови капітуляції Німеччини почали розробляти в січні 1944 року. Для цих цілей заснували спеціальну Європейську Консультативну Комісію (ЄКК). Текст Акту про капітуляцію був затверджений урядами країн-союзників влітку 1944 р. При розробці цього документа були враховані помилки, допущені під час підписання німецької капітуляції в 1918 році. Тоді документ був підписаний тільки цивільними особами, що дало ґрунт для виникнення в Німеччині міфу про «удар в спину». Мовляв, армія і флот могли і мали намір далі боротися, але зрадники в тилу капітулювали. Цей міф особливо розкручувався після приходу Гітлера до влади. Тому Акт про капітуляцію повинен був бути підписаний вищими керівниками трьох родів військ Німеччини.

Однак Гітлер капітулювати не збирався. Він хотів битися до останнього німецького солдата і навіть, до останнього німця. Генерали, які насмілилися говорити, що війна програна і треба вступати в переговори з ворогом, негайно усувались від командування (наприклад, Гудеріан, начальник Генерального штабу).

Керівники країн-союзників прийшли до висновку, що Акта про капітуляцію, скоріш за все, не буде. Просто не буде, кому його підписувати. Обговорення цього питання можна побачити в листуванні Сталіна і Черчілля. Тому командуючим союзних армій було дозволено приймати капітуляцію німецьких військ, які виявили бажання здатися, незважаючи на заборону фюрера.

Поява на світ так званого Фленсбургського уряду 2 травня 1945р, на чолі з наступником Гітлера, адміралом Дьоніцем, який відразу ж став шукати можливості перемир'я

*Фото 85. Ранок 7 травня в Торонто, Канада.
Радість з нагоди Перемоги.*

з англо-американцями, знову зробило можливим підписання запланованого раніше Акта про капітуляцію.

Але, коли справа дійшла до підписання, в штабі Ейзенхауера зрозуміли, що досить об'ємний документ, що містить безліч політичних положень, а також статей, що стосуються заводів, наукових інститутів, торгових суден та ін., розроблений радянськими, американськими та англійськими дипломатами в Лондоні, абсолютно не годиться для військово-польових умов. Німецькі генерали, які прибули для підписання капітуляції, ніколи не стали б підписувати такий документ. Багато його пунктів просто виходили за межі їхньої компетенції. Тоді група американських офіцерів штабу Ейзенхауера розробила простий Акт з чотирьох пунктів, в яких обговорювалися тільки вимоги щодо припинення вогню і здачі німецьких військових в полон. За рекомендацією англійського дипломата додали ще один пункт, в якому розглядалася можливість пізнішої заміни цього документа іншим, всеосяжним.

НІМЦІ ПОЧИНАЮТЬ ЗДАВАТИСЯ

До підписання Акту про капітуляцію вже відбулися чотири великі часткові капітуляції німецьких військ. Ще 29 квітня була підписана капітуляція мільйонного німецького угруповання в північній Італії. 2 травня капітулював Берлін (від 20 до 30 тисяч полонених). В даному випадку велике значення мала капітуляція столиці і, особливо, смерть Гітлера. 4 травня здалося угруповання німецьких військ в Нідерландах, Данії та північній Німеччині. 5 травня німці капітулювали на півдні Баварії і в західній Австрії.

Займатися питаннями капітуляції (крім капітуляцій італійського та берлінського угруповань, що відбулися раніше) випало фленсбургському уряду на чолі з адміралом Дьоніцем. За його дорученням командував флотом адмі-

рал Фрідебург, після капітуляції північної групи військ, яка була підписана в Люнебурзі 4 травня, вирушив у Реймс, в штаб-квартиру Ейзенхауера. 750 км до Реймса адмірал подолав спочатку літаком, а потім, через нельотну погоду, від Брюсселя, автомобілем. Німецька делегація дісталася місця призначення лише 5 травня о 5 годині вечора.

Фрідебург, ознайомившись з текстом Акту про капітуляцію, запропонував генералам Сміту і Стронгу, яких призначив Ейзенхауер для ведення переговорів з німецькими представниками, провести капітуляцію тільки на західному фронті. Американці ж наполягали на капітуляції по всіх фронтах, включаючи східний. Фрідебург заявив, що він не уповноважений підписувати загальну капітуляцію і попросив дозволу зв'язатися зі своїм урядом.

Визнавши умови капітуляції неприйнятними, Дьоніц відправив у Реймс Йодля. Той прибув у штаб Ейзенхауера увечері 6 травня. Після годинної дискусії, американські генерали прийшли до висновку, що Йодль просто тягне час, щоб дати можливість максимально великій кількості німецьких солдатів і біженців перейти в тил англо-американських військ, щоб уникнути репресій з боку Червоної армії, про що і доповіли Ейзенхауеру. Головнокомандувач передав Йодлю, що в разі, якщо вони не припинять шукати відмовки і тягнути час, він негайно закриє весь фронт союзників і силою зупинить потік біженців повз військові позиції. *«Я не потерплю жодних подальших зволікань»* – зв'язав Ейзенхауер, який не збирався сваритися зі Сталіним через німців.

ПОДІЇ НАВКОЛО КАПІТУЛЯЦІЇ

Йодль зв'язався з Дьоніцем і повідомив йому про позицію командування союзників. Незабаром, 7 травня, у 0.40 за середньоєвропейським часом Йодль отримав по радіо дозвіл на підписання Акта про капітуляцію. Були

запрошені акредитовані при Головному штабі союзних експедиційних сил представники радянського командування і збройних сил Франції.

Генерал Іван Суслопаров, дізнавшись з якої причини він був запрошений до Ейзенхауера, попросив спочатку переговорити з Москвою, адже не мав повноважень брати участь у такій політично важливій події. Ейзенхауер зв'язався з начальником Генерального штабу генералом Антоновим, який в той день виявився черговим по Генштабу, і отримав добро на участь Суслопарова в переговорах про капітуляцію. Відразу ж в Москву був відправлений текст Акту, розробленого в штабі Ейзенхауера. Час підтискав. Усе було готове до підписання надважливого документу. Німецькі генерали і сімнадцять кореспондентів чекали на урочисте оформлення закінчення кровопролитного конфлікту в Європі. Але відповіді з Москви, з узгодженням тексту Акту про капітуляцію і підтвердженням повноважень Суслопарова на підписання, все не було. У Москві була глибока ніч і ніхто не наважився розбудити Сталіна. Коли хвилинка стрілка відрахувала 10 хвилин після призначеного для підписання часу, генерал Суслопаров зважився і сказав, що він підпише Акт капітуляції Німеччини від імені Радянського Верховного Головнокомандування.

Що було б, не підпиши Іван Олексійович Акт про капітуляцію? Саме цього і домагалися представники німецького командування – капітуляції тільки на Заході. Навіть без наказу про капітуляцію багато німецьких командирів залишили свої позиції на сході і рушили на захід – здаватися. Складно сказати, як повели б себе в такій ситуації союзники: Ейзенхауер, Монтгомері і, найголовніше, Черчилль, який дуже уважно стежив за розвитком подій. І який вже в грудні 1944 року почав боротися з наступом комуністів в Європі – рішуче придушив спробу захоплен-

ня влади грецькими комуністами, які почали бойові дії проти королівської армії в тільки що звільнених Афінах. Черчілль діяв швидко і жорстко, незважаючи на негативну реакцію керівництва США.

Не менш жорстко діяв і Сталін. У березні 1945 року Червона армія здійснила державний переворот в Бухаресті і привела до влади комуністичний уряд. Раніше, в серпні-вересні 1944 року Сталін дав можливість Гітлеру придушити Варшавське повстання, організоване польським емігрантським урядом. Поляки не пробачили Сталіну ні віроломний напад у вересні 1939р., ні масовий розстріл польських офіцерів в 1940р. Черчіллю і Рузвельту примирити поляків з СРСР так і не вдалося.

Гітлер в даному разі зробив грубу стратегічну помилку. Якби він відвів свої війська з Варшави, де у Армії Крайової було близько сорока тисяч бійців, і не завадив прилетіти туди представникам «лондонського» польського уряду, то між СРСР з одного боку і британцями та американцями з іншого, могли виникнути серйозні ускладнення. В Італії в складі союзників воювала польська армія під командуванням Андерса, чисельністю 180 000 чоловік. Її можна було досить швидко перекинути на аеродроми під Варшавою.

У березні 1945 року Сталін запідозрив, що союзники ведуть за його спиною переговори з німцями про односторонню капітуляцію. Хоча інформацію про контакт генерала СС Вольфа з американськими спецслужбами в Швейцарії Сталін отримав від Черчілля. Йшлося про зондування можливої здачі німецьких військ в Італії. Радянське керівництво направило на адресу англійського та американського урядів дуже різкі заяви, які були сприйняті як пряма образа. Зокрема, ображеним відчув себе генерал Бйзенхауер. З великими труднощами цей конфлікт було залагоджено. Тому Бйзенхауер під час підписання німець-

кої капітуляції в Реймсі постарався зробити все, щоб не накликати нових звинувачень з боку болісно підозрілого Сталіна.

ПІДПИСАННЯ КАПІТУЛЯЦІЇ

О 2 годині 41 хвилину Акт про капітуляцію Німеччини був підписаний начальником оперативного штабу Верховного командування німецької армії генерал-полковником Альфредом Йодлем. Капітуляцію прийняли від імені англо-американської сторони генерал-лейтенант армії США, начальник Головного штабу союзних експедиційних сил Уолтер Беделл Сміт і від імені СРСР генерал-майор Іван Олексійович Суслопаров. В якості свідка документ підписав заступник начальника Штабу національної оборони Франції бригадний генерал Франсуа Севез.

Чому Акт не був підписаний Ейзенхауером, який був присутнім на церемонії? Тонкощі протоколу! Капітуляцію вермахту підписував начальник штабу, а не головнокомандувач. Значить і приймати капітуляцію мав теж начальник штабу, тобто генерал Сміт. На дев'яту годину ранку (11 годин за московським часом) надійшло повідомлення з Москви – Сталін не дозволив Суслопарову підписувати документ.

КІНЕЦЬ ВІЙНИ – ПОЧАТОК ДИПЛОМАТИЧНИХ МАНЕВРІВ

Ейзенхауер зі своїм штабом припускав, що після підписання Акту капітуляції керівники країн-переможців одночасно, 8 травня о 15.00 за середньоєвропейським часом (коли закінчиться термін 36-годинного мовчання журналістів), повідомлять своїм народам про німецьку капітуляцію і про перемогу в Європі. І що 9-е травня буде оголошено в якості Дня Перемоги. Жорстка реакція Сталіна зупинила ейфорію. Американські генерали, які легко відхилили документ, створений дипломатами

*Фото 86. Підписання капітуляції. Зліва від вільного стільця
Уолтер Беделл Сміт, праворуч – Іван Суслопаров.*

і схвалений керівниками країн-союзників, нарешті усвідомили, що війна закінчилася, і вони відходять на другий план, поступаючись місцем політикам. Сталін уявляв собі німецьку капітуляцію в дещо іншому вигляді. Між урядами трьох країн-союзників почалися інтенсивні пошуки виходу з положення, що склалося.

Радянська сторона формально вказувала на безліч відхилень від раніше прийнятого тексту Акту про капітуляцію, хоча насправді малася на увазі підтримка національного престижу. Зокрема, формально Акт повинен був бути підписаний головнокомандуючими всіх трьох родів військ Німеччини. До того ж Сталін наполягав на підписанні капітуляції в столиці поваленого ворога. Також висловлювалося занепокоєння тим, що німецькі війська будуть продовжувати боротися проти радянських військ і після вступу в силу підписаного Акту про капітуляцію.

Тоді Ейзенхауер, щоб заспокоїти Сталіна, довів до відома німців, що солдати, які не складуть зброю після обумовленого терміну, втратять право вважатися військовополоненими, з усіма відповідними наслідками.

Зрештою, домовилися, що буде підписаний новий, розширений. Акт про капітуляцію, і відбудеться це 8 травня в Берліні. До цього часу було вирішено не повідомляти про капітуляцію, підписану в Реймсі. Однак, після повідомлення Кеннеді, коли у всіх газетах Заходу з'явилися докладні репортажі, приховувати далі подію, що відбулася від своїх парламентів і громадян керівникам Англії та США стало неможливо. Черчілль в парламенті і Трумен по радіо оголосили о 15.00 за середньоевропейським часом про довгоочікувану Перемогу. Радянські ЗМІ про підписання німецької капітуляції в Реймсі не повідомляли.

ПІДПИСАННЯ КАПІТУЛЯЦІЇ В БЕРЛІНІ

Ейзенхауер організував доставку німецьких представників трьох родів військ з Фленсбурга в Берлін рано вранці 8 травня. Там вони, протягом усього дня, до 22.00, очікували на прибуття делегацій союзників.

В результаті консультацій союзникам стало відомо, що в Берліні Акт від радянської сторони буде підписувати маршал Жуков. Це знову не дало Ейзенхауеру можливості поставити свій підпис під актом. Маршал Жуков був заступником верховного головнокомандувача, а Дуайт Ейзенхауер був верховним головнокомандувачем всіх сил, задіяних на Заході. Як відомо, верховним головнокомандувачем в Радянському Союзі був Сталін. Тому право підписати Акт про капітуляцію від західної коаліції було надано заступнику Ейзенхауера, англійському маршалу серу Артуру Теддеру.

Передбачалося, що капітуляцію підпишуть: від Вермахту (сухопутні війська) маршал Кейтель; від Крігсмарі-

*Фото 87. Акт про капітуляцію зачитує маршал Жуков.
Поруч з ним маршал Теддер.*

не (ВМФ) адмірал Фрідебург; і від Люфтваффе (ВПС) генерал-полковник Штумпф. Капітуляцію приймуть: від імені радянського командування маршал Жуков і від імені об'єднаного командування союзників (якому підпорядковувалися збройні сили США, Великобританії і Франції) маршал Теддер. Однак Де Голль категорично зажадав підпису представника Франції генерала Де Тассіньї. В цьому випадку не було б підпису тільки представника США. Можна було надати право підпису генералу Спаатсу, командувачу Стратегічною авіацією США, але проти цього, чомусь, виступила радянська сторона, яка вимагала, щоб було не більше трьох підписів. Зрештою, зійшлися на тому, що американаць і француз підпишуться в якості свідків.

Сам текст Акту про капітуляцію, складений радянською стороною питань у союзників не викликав. Тим більше, що він не сильно відрізнявся від тексту Акту, підписаного в Реймсі. Але доки дійшли згоди щодо підписів і передруковували текст Акту, настало 9 травня. Акт про капітуляцію був підписаний в 1.00 дев'ятого травня за середньоєвропейським часом. А припинення вогню, як це

зазначалося в обох Актах про капітуляцію, підписаних як в Реймсі, так і в Берліні, мало настати в 23.01 восьмого травня. Тому при підписанні була поставлена дата – 8 травня. Кейтель у зв'язку з цим запропонував відкласти час припинення вогню на 12 годин, щоб всі підрозділи отримали своєчасно наказ, і солдати не були покарані за ведення бойових дій після узгодженого часу припинення вогню. Однак йому довелось погодитися з усним запевненням Жукова, який пообіцяв, що подібних наслідків не буде.

ДІЇ НІМЕЦЬКОГО КОМАНДУВАННЯ

Зрозумівши, що з капітуляцією тільки перед західними союзниками нічого не виходить, німецьке командування почало енергійні дії щодо відведення всіх своїх військ на захід. Разом з військовими на захід потяглася величезна кількість біженців.

Дозволивши Кейтелю підписати Акт про капітуляцію, Дьоніц тут же підготував і розіслав у війська наказ: *«Завдання полягає в тому, щоб відвести на захід якнайбільше військ, що діють на Східному фронті, пробиваючись при цьому в разі необхідності з боєм через розташування радянських військ. негайно припинити будь які бойові дії проти англо-американських військ і віддати наказ військам здаватися їм в полон. Загальну капітуляцію буде підписано сьогодні в ставці Ейзенхауера. Ейзенхауер обіцяв генерал-полковнику Йодлю, що бойові дії будуть припинено 9 травня 1945 в 0 годин 00 хвилин за літнім німецьким часом»*. Цей наказ був розісланий в війська ще до підписання Акту капітуляції в Реймсі.

Виторгувавши в Ейзенхауера майже дві доби, Дьоніц зумів досягти безперечного успіху. З 8,8 мільйона німецьких солдат і офіцерів – 6,7 мільйона здалися в полон союзникам. У радянський полон потрапили тільки

2,1 мільйона чоловік. Від перспективи сибірських таборів могла вислизнути більша кількість німецьких військ, але 5 травня повстала Прага. Коли в Пльзень увійшли американці (кілька годин їзди до Праги), пражани підняли повстання. На їх біду на схід від чеської столиці була сконцентрована 900-тисячна група армій «Центр». Німцям, звичайно ж, було тоді не до повсталих пражан. Але через Прагу проходили всі дороги, що ведуть на захід. Іншого шляху, щоб пробитися в англо-американський полон у солдатів групи армій «Центр» просто не було.

Частини СС, що дислокувалися в навчальних таборах поблизу Праги, відразу ж були направлені на придушення повстанців. Повсталі молили про допомогу американців. Генерал Паттон просив в Ейзенхауера дозволу направити танки на допомогу пражанам. Але до цього часу вже розгорівся скандал, пов'язаний з підписанням Акту про капітуляцію в Реймсі і Сталін категорично заперечив проти того, щоб американці перетнули раніше узгоджену демаркаційну лінію. На Прагу були повернуті війська трьох радянських фронтів, але вони були ще дуже далеко.

Німці легко б пройшли через Прагу, однак на допомогу повсталим несподівано прийшла 1-а власівська дивізія – 22 тисячі добре озброєних і підготовлених бійців. Власов і командир дивізії Буняченко сподівалися отримати для свого воїнства, в якості подяки за вчасно надану допомогу, політичний притулок у відродженій Чехословацькій республіці. Зрозумівши, що їх надії марні, в ніч на 8 травня, вони залишили Прагу і вирушили здаватися американцям. У боях за Прагу РОА (російська визвольна армія) втратила 300 осіб убитими. Близько 600 поранених бійців, яких СМЕРШ виявив у чеських лікарнях, були розстріляні. Власівці, що здалися американцям, були передані радянській владі.

Американці все ж допомогли і чехам, і німцям доброю

порадою. Вони запропонували щоб німецькі війська, розташовані в Празі і навколо неї, підписали капітуляцію перед чеськими повстанцями і на підставі цієї капітуляції німецькі війська (близько 140 тисяч) і безліч цивільних осіб вільно пройшли через Прагу і здалися американцям. Таким чином в одному з найкрасивіших міст Європи вдалося уникнути великих руйнувань. Цього Сталін не забув і не простив. Після комуністичного перевороту 1948 року, командувач чеськими повстанцями полковник Карл Кутвасар був заарештований і засуджений в 1949 році. Його випустили по амністії тільки в 1960-му. Тюрма підірвала здоров'я офіцера і в 1961 році він помер.

9 травня радянські танки увійшли до Праги, а 11 травня війська трьох радянських фронтів вийшли до демаркаційної лінії і встановили безпосередній контакт з американськими військами. Основна маса військ групи армій «Центр» виявилася в радянському полоні.

11 травня Сталін прийняв терміново викликаного з Європи генерала Суслопарова. Для Івана Олексійовича все пройшло добре. Мабуть Сталіна задовольнили аргументи генерала, якими він пояснив свої дії в ніч на 7 травня.

Війна в Європі закінчилася і колишні союзники, згуртовані страшною загрозою, що йшла від гітлерівської Німеччини, почали все частіше конкурувати між собою в найрізноманітніших сферах. День Перемоги в Радянському Союзі стали відзначати 9 травня, а на Заході – 8 травня. В СРСР підписання Акту капітуляції в Реймсі іменується попереднім, а на Заході підписання Акту капітуляції в Берліні іменується ратифікацією. Але як би там не було, Перемогу над ворогом вдалося досягти спільними зусиллями і з величезними жертвами. Ворог був настільки сильний, що розгромити його стало можливо лише завдяки максимальній концентрації зусиль і ресурсів трьох великих держав.

Післямова

Повалений Берлін вступив у мирне життя розділеним на чотири окупаційні зони. Рейхстаг опинився в англійській зоні, але над його куполом ще довго продовжував майоріти великий червоний прапор, встановлений за наказом генерала Берзаріна.

Семихвилинний кольоровий англійській документальний фільм «Берлін в липні 1945 року» починається з показу місцевості біля Рейхстагу. Якщо не відволікатися на вуличні сценки, а дивитися на купол, то можна побачити червоний прапор над Рейхстагом. Хто і коли його зняв, нам, на жаль, не відомо.

У фільмі добре показано всю ступінь руйнування Берліна. Сильно постраждав і Рейхстаг. Довершили руйнування мародери, які розібрали скульптури, виконані з кольорових металів, на металобрухт. Міська влада періодично поверталася до проблеми Рейхстагу. Але відповіді на питання, що з ним робити, не було. Через аварійний стан будівлі (а точніше – її руїн) багато фахівців вважали, що Рейхстаг доведеться знести.

Та й будинок цей, по суті, нікому не був потрібен. Особливої історичної або архітектурної цінності він не мав. Будівель, куди більш цінних у подібному плані в Берліні вистачало. Наприклад, «Міський палац» – шедевр протестантського бароко, підірваний владою НДР. З балкона цього палацу Вільгельм II оголосив народу про початок Першої світової війни. З цього ж балкона через 4 роки була проголошена республіка. Замість середньовічного шедевра комуністичним урядом був зведений бетонний паралелепіпед Палацу Республіки.

Звичайно, Рейхстаг був спроектований і побудований добротно. Але поділ Німеччини на дві ворогуючих держа-

ви і Західний Берлін, який мав особливий статус, не давали Рейхстагу практично ніяких шансів на використання за призначенням. Парламент ФРН (бундестаг) розташовувався в Бонні, тимчасовій столиці Німеччини. А парламент НДР (народна палата) засідав у своєму паралелепіпеді. Перспективи створення загальнонімецького парламенту виглядали вельми туманно.

Звучить дивно, але чи не єдиним, хто рішуче заперечував проти знесення Рейхстагу, був Радянський Союз. У пропозиціях щодо знесення радянське керівництво навіть бачило якусь спробу оспорити перемогу СРСР над гітлерівською Німеччиною. Адже «прапор Перемоги» було встановлено над Рейхстагом! А коли задля безпеки західноберлінська влада знесла купол, який загрожував от-от впасти і поховати під своїми уламками якогось шукача пригод, радянська пропаганда почала справжню істерику. Це ж прямий випад проти доблесних воїнів Червоної армії! Прапор, все ж таки, було поставлено на куполі! Також не дуже адекватно в СРСР реагували на пропозиції деяких архітекторів відновити Рейхстаг без купола. На що, мовляв, тільки не йдуть вороги країни Рад, щоб позбавити Рейхстаг куполу, на якому було встановлено «прапор Перемоги» над гітлерівською Німеччиною.

Це дивно, але саме непродумане сталінське рішення повісити переможний стяг над Рейхстагом і врятувало цю будівлю від знищення. А десь із середини 60-х років, коли почалася поступова розкрутка «прапора Перемоги», шалена радянська пропаганда змусила навіть самих німців повірити в значущість не дуже старого, але занедбаного колишнього будинку німецького парламенту, розташованого біля Берлінської стіни. Тому, коли німецькі землі знову, як і 120 років до того, возз'єдналися в єдину державу, практично всі німці уже вважали, що Рейхстаг потрібно відновлювати.

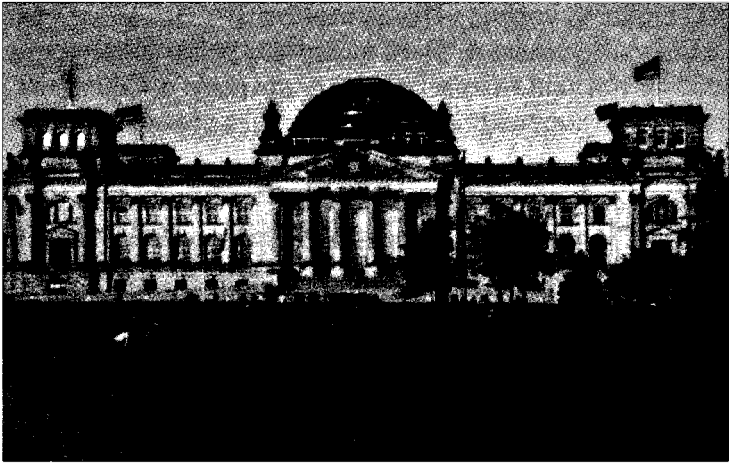

Фото 88. Сучасний Рейхстаг.

Оновлений Рейхстаг отримав і нову душу. Побудована наприкінці XIX століття будівля була місцем засідань імперського парламенту. Від неї виходив войовничий дух, дух загрози, виражений в численних скульптурах воїнів, лицарів, імператорів. Це була, хоч і дуже гармонійна, але сувора і холодна будівля, що при цьому залишалася острівцем німецької демократії.

Нинішній Рейхстаг, який прийняв у спадок символічні кутові вежі та купол, вже не справляє враження імперського. Він, як і раніше, дуже гармонійний, але тепер створює відчуття радості і доброти. Це просто вражає, наскільки точно Рейхстаг передавав раніше і передає сьогодні саму суть Німеччини: раніше сувору, схильну вирішувати всі питання за допомогою сили та нинішню – взірець європейської свободи та демократії.

А що ж «прапор Перемоги», який відіграв в долі Рейхстагу таку важливу роль? Сприйняття прапора теж різко змінилося. У Росії, на рубежі перших двох десятиліть

XXI століття, «прапор Перемоги» почав відігравати роль священного символу. Щось на кшталт ікони або хоругви. Масове поклоніння росіян цьому прапору, з майже релігійною несамовитістю, справляє велике враження на іноземців.

Зовсім протилежне сприйняття «прапора Перемоги» спостерігається в країнах, куди Кремль, за допомогою танків, намагається принести «цінності» так званого «русково міра». «Прапор Перемоги», прикріплений до російського танка, що пересувається окупованою російськими військами територією України, набуває зовсім іншого сенсу і значення, що не мають нічого спільного з подіями весни 1945 року.

Подяки

Дякую людям, які абсолютно безкорисливо поділилися зі мною цінною тематичною інформацією або підтримали в інший спосіб.

Клочков Геннадій Іванович передав мені копії деяких матеріалів з архіву свого батька, Героя Радянського Союзу, генерала Клочкова Івана Фроловича, учасника штурму Рейхстагу. І. Ф. Клочков брав участь в боях за Берлін будучи лейтенантом, командиром артилерійського взводу.

Валерія Нікітіна, онука капітана Агеєнка Миколи Яковича, який очолював групу розвідників 86-ої артилерійської бригади, пораненого на Королівській площі під час третього штурму Рейхстагу, передала матеріали про М. Я. Агеєнка і про сержанта Б. Япарова, що входив в його групу.

Віктор Єфімов, знавець історії та архітектури Рейхстагу, вказав на типові помилки в найменуваннях найпомітніших скульптур, що прикрашали дах Рейхстагу (ці помилкові найменування скульптур притаманні переважній більшості мемуарів і статей присвячених штурму Рейхстагу).

Особливу подяку висловлюю Людмилі Тімшиній, біографу Григорія Булатова, невтомному ентузіасту, упорядниці прекрасного покажчика «Прапорonosець Перемоги Григорій Булатов», що постійно поповнюється. В нього занесені всі книги та визначні публікації про її земляка-героя. Наше листування, що тривало протягом кількох років, і дискусії, в яких кожен дотримувався своїх позицій, зіграли неоціненну роль в процесі написання цієї книги. Без матеріалів, надісланих Л.Тімшиною, розкрити багато епізодів, що містяться в книзі, було б неможливо.

Сергій Курінний і Віктор Комаров поділилися своїми

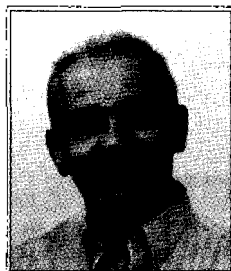
порадами щодо викладу матеріалу, реалізація яких, безсумнівно, посприяла покращенню сприйняття книги читачами.

Роботу з редагування книги з власної волі взяв на себе Сергій Бригар, який витратив чимало свого часу для доведення книги до прийняттого вигляду.

На завершальному етапі створення книги неоціненну технічну допомогу з редагування та оформлення надала моя донька, Тетяна.

Ну і звісно ж, я висловлюю свою глибоку вдячність Вам, шановний читачу! Якщо Ви маєте в розпорядженні будь-які матеріали, що проливають світло на події навколо «прапора Перемоги» – будь ласка, поділіться нею. Свої критичні зауваження, цінну інформацію і просто враження від книги відправляйте на електронну адресу: otanas7@gmail.com

Анатолій Пономаренко

Анатолій Пономаренко

народився 1948 року. За фахом – інженер. 1973 року закінчив Одеський технологічний інститут холодильної промисловості. Відслужив в армії, в Групі радянських військ у Німеччині. Працював за фахом на заводі «Холодмаш», а потім – в конструкторському бюро. Займався створенням суднових холодильних машин і установок.

Книголюб. У домашній бібліотеці більше тисячі книг. Після виходу на пенсію з'явився час для літературної роботи. Написав декілька оповідань. Друкується в газетах і журналах. Років сім тому обзавівся власним сайтом: **time-mislead.com**.

Давнє захоплення історією позначилося на тематиці сайту. Особливо багато місця приділено періоду Другої Світової війни, який розкривався радянською історіографією досить тенденційно. І сьогодні на пострадянському просторі домінують хибні уявлення про цю війну. Характерний приклад – література про «прапор Перемоги». Розкриттю цієї теми автор присвятив свою книгу: «Прапор Перемоги. Ігри для дорослих». Книга заснована на унікальних матеріалах і фотографіях.

Науково-публіцистичне видання

Анатолій Пономаренко

ПРАПОР ПЕРЕМОГИ ІГРИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ

Редактор В. Шовкошитний
Обкладинка, дизайн та верстка С. Козицька

Підписано до друку 15.05.2019 р.
Формат 84x108/32.
Гарнітура RaleighС BT. Друк офсетний.
Фіз. друк. арк. 14. Ум. друк. арк. 23,52.
Замовлення № 322.

ТОВ Видавниче підприємство
«Український пріоритет»
01033, м. Київ-33, вул. Саксаганського, 43-б
Тел. (044) 564-34-97

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції № 4107 від 08.07.2011 р.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»
(свід. Серія ДК № 4060 від 29.04.2011 р.)
м. Кам'янець-Подільський, вул. Руслана Коношенка, 1
тел. (038) 494-22-55. drukruta@ukr.net

Задум Головного Політичного Управління Червоної Армії був простий і, здавалося, легко здійснений: батальйони беруть Рейхстаг, а потім двоє солдатів з відповідними анкетними даними, під надійною охороною підіймаються на дах будівлі та встановлюють де-небудь на видному місці прапор, який оголошується «прапором Перемоги». Солдатів нагороджують «орденами Червоного Прапора», їхні імена вписують в підручники історії.

Але щось пішло не за планом... Серйозної помилки допустилися армійські політпрацівники – не врахували людський фактор. Далі, довкола «прапора Перемоги», закрутилася круговерть карколомних подій з такими несподіваними сюжетними поворотами, що позаздрив би навіть видатний майстер детективного жанру.

Ці «ігри для дорослих» заслуговують на увагу читача.

9 786177 656424